

Kent ve Planlama

Yıldız Uysal • Yaşar Hacısalıhoğlu • Çağatay Keskinok • Raci Bademli
Doğan Kuban • Ruşen Keleş • Cavit Orhan Tütengil • Ayşe Gökşin
Peter Davey • Nilgün Ç. Erkan Biçer

Proje: Dolmabahçe Sarayı Restorasyonu
Yeniden Modern
Kentsel Gelişme, Doğal Riskler ve Hukuk

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi adına
Erdal Aktulga

Yayın Koordinatörü

Ayşen Ciravoğlu

Yazı İşleri Sorumlusu

Fatma Öcal

Yayın Kurulu

Hakan Dölgen, Havva Kanbur,
Kubilay Önal, Bülend Tuna

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Nur Akın, Ülkü Altınoluk, Bilge Arıkan,
Harun Batırbaygil, Afife Batur, Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin,
Çelen Birkan, Feyza Cansever, Hasan Çakır (Almanya),
H. Besim Çeçener, Feride Çiçekoğlu, Günhan Danışman,
Oktay Ekinci, Cengiz Erzurum, Nuran Zeren Gülersoy,
Ersen Gürsel, Yücel Gürsel, Metin Karadağ, Mehmet
Küçükdoğan, Sabri Orcan, Selim Ökem, Deniz Erinsel Önder,
Hakkı Önel, Hasan Cevad Özdi, Aslı Erim Özdoğan,
Derya Özkan, Yıldız Sey, Mete Tapan, Uğur Tarhan,
Necdet Teymur, Rüksan Tuna, Yıldız Uysal, S. Mete Ünüğü,
Hüsnü Yeğenoğlu (Hollanda), Zekiye Yenen,
Asuman Yeşilirmak, Müjgan Yıldırım, Ferhan Yürekli

Yayın Yönetim ve Yazışma Adresi

Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası, Barbaros Bulvarı
80700 Beşiktaş-İstanbul
Tel: 0212 227 69 10 Faks: 0212 236 85 28
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org

Mali Koordinasyon

Sami Yılmaztürk

Görset Yönetmen

Zehra Şenoğuz

Ofset Hazırlık ve Yapım

Ekol Tanıtım
Ondokuz Mayıs Cad. Meriç-Önkü İşhanı No: 32
80220 Şişli-İstanbul
Tel: 0212 212 68 02 (pbx) Faks: 0212 212 6912
e-posta: ekoltanitim@medyatekst.com.tr

Renk Ayrımı

Dört Renk

Baskı-Cilt

Cem Ofset

Satış

Yaysat

Dağıtım

Aktif Dağıtım

Reklam

Küre Reklamcılık, Org. Fuarcılık Tic. Ltd. Şti.
Çeliktepe, İsmet İnönü Cad. 5/19
80650 4. Levent-İstanbul
Tel: 0212 284 50 00 (pbx) Faks: 0212 282 93 15

Fiyatı: 3.000.000 TL.

Yıllık abone ücreti gönderi bedeli karşılığı: 12.000.000 TL
Öğrencilere % 50 indirim uygulanır."mimar.ist" dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Merhaba...

Geçen sayıda dergimize yönelik olumlu düşüncelerin yanında eleştirilerin de geldiğini duyurmuştuk. Eleştirilerin büyük bir bölümü, derginin sayfa sayısı ile ilgiliydi. Okurlarımız dergiyi fazla hacimli buluyor, üç aylık bir periyotta bile okunamadığından şikayet ediyordu. Dergi formatına daha yakın bir yayın üretmek amacıyla yapılan tartışmalar, mimar.ist'in bundan böyle 128 sayfa olarak yayımlanması kararıyla sonuçlandı. Umarız mimar.ist yeni hacmiyle beklentilerinize yanıt vermeye devam eder.

Giderek daha geniş bir katılım sağlanan görüş bölümümüzde, bu sayıda Hasan Çakır, Hülya ve Ferhan Yürekli, Özlem Berber, Emel Eratlı, Oktay Ekinci ve Besim Çeçener'i konuk ediyoruz. Makalelerinde İstanbul Olimpiyatları üzerine düşüncelerini özetleyen Hülya-Ferhan Yürekli ve Özlem Berber, İstanbul gibi bir kentte düzenlenecek olimpiyatların kente getireceklerini ve kentin olimpiyatlara katkısını inceleyerek, bugüne kadar tartışılmamış bir soruya dikkat çekiyor: Olimpiyat alanının yer seçimi ne kadar doğru?

Tasarım sayfalarımızda Chicago Üniversitesi Dergisi'nde Galen Cranz'ın The Chair (Sandalye) adlı kitabından kısaltılarak aktarılan "Sandalyenin Gücü" başlıklı makale yer alıyor. İktidan, sandalye ve oturma kültürü bağlamında inceleyen Cranz'ın çalışmasını Selim Ökem dilimize çevirdi. Sizlere her sayıda özenle seçtiğimiz projeleri sunmayı sürdürüyoruz. Bu sayıda öncekilerden farklı olarak özel bir restorasyon çalışmasına yer veriyoruz. Polat Akbulut yönetimindeki ekibin özverili çalışmalarının biçimlendirdiği proje, Dolmabahçe Sarayı Restorasyonu adını taşıyor. Göreve getirildiğinden beri başarılı çalışmalarıyla tanıdığımız Polat Akbulut'la söyleşiyi Fatma Öcal ve Mehmet Yazıcı gerçekleştirdi.

Mimar.ist'te, Cumhuriyet Dönemi mimarlığının korunmasına ilişkin çalışmalara yer vereceğimizi duyurmuştuk. İnceleme bölümümüzdeki "1950'ler: Uluslararası Mimarlığa Açılış" başlıklı yazısında, 50'lere ilişkin saptamalarını bizlerle paylaşan Neslihan Şık, bu dönemdeki söylemsel tıkanıklığa da işaret ediyor. Öte yandan bu sayıda "modern" kavramının üzerinde oluşan gündemdeki tartışmaları da sizlere taşımak istedik. ARCH+ dergisinin Ekim 1998 sayısının ağırlıklı konusu bu kavrama ayrılmıştı. Bu sayının çerçevesini çizen Nikolaus Kuhnert ve Angelika Schnell'in "İkinci Modern" başlıklı sunuş yazısını Ebru Omay dilimize çevirdi. Tartışma eksenini tanımlamak üzere İhsan Bilgin "Yeniden Modern" adlı bir ön yazı kaleme aldı.

Bu sayıda sizlerle buluşturduğumuz en ağırlıklı konu "kent ve planlama". Yıldız Uysal'ın katkılarıyla hazırlanan dosyaya ilişkin ayrıntılı bilgiyi dosyanın sunuş yazısında bulabilirsiniz.

Eğitim bölümümüzde Nur Esin Altaş, Nihat Toydemir'e adanarak kaleme aldığı çalışmada, toplumsal ve teknolojik değişimin insan hakları bağlamında neler getirdiğini kavramlar üzerinden inceliyor, bunları üniversite ortamındaki karşılıklı beklentilerle somutluyor ve böylelikle çağdaş eğitimin gereklerini ortaya koyuyor.

Acar Avunduk'un Kilezdere Köprüsü deneyimi bu sayıda sizlere uygulama başlığı altında aktardığımız projelerden. Önümüzdeki sayımızın dosya konusunun "çağdaş sanat yapıları/müzeler" olduğunu anımsatalım. Ardından "taşınıcı sistem tasarımı"nı ele alacağımız yeni bir sayı gelecek.

Gelecek sayıda buluşmak üzere...

Ayşen Ciravoğlu

mimar.ist Eylül 2001/3
ISSN 1302-8219

4 HABER / ETKİNLİK

Livenarch: Nostaljik Bir Kongre ve "Nar", Ricardo Legorreta Esma Sultan Yalısı'ndaydı, Londra'da Low Tech Bir Ev, 2002 Dünya Enerji Ödülü, Mimarlık ve Eğitim Kurultayı, DAM'daki Sergiler, 2000'den Kesitler II: Cumhuriyet'in Mekânları/Zamanları/İnsanları, 7. Uluslararası İstanbul Bienali, Tüketim ve Post-Endüstriyel Kent Konferansı, 6. Avrupa Uluslararası Kentsel Tarih Konferansı

9 KÜTÜPHANE

Modernite Aşılırken Kent Planlaması, Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması: Malraux Yasası, İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları, Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi

12 GÖRÜŞ

Yirmibirinci Yüzyılın Birinci Yılında Mimarlara Çağrı / <i>Hasan Çakır</i>	12
Olimpiyat Yerleşkesi Tartışılmalıdır / <i>Ferhan Yürekli - Hülya Yürekli - Özlem Berber</i>	14
Planlamanın Ruhu Mimarlık... / <i>Oktay Ekinci</i>	18
Tık tık tık... Tok tok tok... / <i>Emel Eratlı</i>	26
İstanbul Metrosu Hakkında Farklı Bir Görüş / <i>H. Besim Çeçener</i>	28

35 TASARIM

Sandalyenin Gücü / <i>Galen Cranz</i>	35
---	----

40 PROJE / PROFİL

Dolmabahçe Sarayı'nın Hak Ettiği Özen: Polat Akbulut'la Söyleşi / <i>Fatma Öcal - Mehmet Yazıcı</i>	40
---	----

51	İNCELEME	
	1950'ler: Uluslararası Mimarlığa Açılış / <i>Neslihan Şık</i>	51
55	ELEŞTİRİ / KURAM	
	Yeniden Modern / <i>İhsan Bilgin</i>	55
	İkinci Modern / <i>Nikolaus Kuhnert - Angelika Schnell</i>	57
61	DOSYA: KENT VE PLANLAMA	
	Söyleşi: Yeni Küreselleşmenin Kısacasında Kent ve Planlama	64
	Kent, Kentleşme ve Planlama / <i>Ruşen Keleş</i>	79
	Profitopolis: İnsanı Umursamayan Bir Kentleşme / <i>Cavit Orhan Tütengil</i>	82
	Küreselleşmenin Gerçek Yüzü ve İstanbul / <i>Yaşar Hacısalihoğlu</i>	86
	Yeni Kentleşme Üzerine / <i>Ayşe Gökşin</i>	90
	Postmodern Kent / <i>Peter Davey</i>	93
	Nazi Almanyası'nda Mimarlık ve Planlama Anlayışı / <i>Nilgün Erkan Bıçer</i>	96

101	EĞİTİM	
	Toplumsal ve Teknolojik Değişimin Mimarlık Eğitimindeki Yansımaları / <i>Nur Esin Altaş</i>	101
106	FARKLI İNSANLIK DURUMLARI	
	Beklenen Tasarımlar / <i>Şükrü Sürmen</i>	106
108	UYGULAMA	
	İzmit Kilezdere Köprüsü / <i>Acar Avunduk</i>	108

112	HUKUK	
	Kentsel Gelişme, Doğal Rikslarin Önlenmesi ve Hukuk / <i>Yves Jegouzo</i>	112
123	TEKNOLOJİ / İNTERNET	
	Bilgisayarlı ve Verimli Çalışmalar / <i>Ahmet Köksal</i>	123
127	ENGLISH SUMMARIES	

LIVENARCH: Nostaljik Bir Kongre ve “Nar”

4-7 Temmuz 2001 tarihleri arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü tarafından Trabzon'da düzenlenen uluslararası bir kongre, bizi geleceğe ulaştırmaya çabalarırken, duygusal olarak çok gerilere götürmeyi başardı. CMS-ORG tarafından resmî işlemleri yürütülen kongrenin en hoş yanı geleneksel kongre büyüklüğünü aşmamış olmasıydı. Bu nedenle paralel oturumlar gibi kişiyi ikilemlerde bırakan kâr amaçlı kongrelerden çok daha güzel bir ortam oluştu. Uzun tartışma süreleri özellikle genç katılımcılara eşsiz bir yarar sağladı. Herkes birbiriyle kongre dışında da uzun uzun sohbet olanağı yakaladı. KTÜ yerleşkesi uluslararası konukları bile şaşırtacak kadar güzeldi...

Bugünün kent tasarımının ve mimarlığının tüm sorunlarına çözüm arayışı amacıyla düzenlenen kongrede genel felsefî temalar, toplum, kültür, bildirişim gibi konular ve özellikle, ekonomik ve siyasal koşulların neden olduğu her türlü kirlenmeyi konu alan tartışmaların gündeme gelmesi bekleniyordu. Doğa ve insana yönelik istemler, kentlerin durdurulamayan yozluğu, anonimlik, akışlar (kent planlaması ve tasarımını etkileyen her türlü ulaşım önerisi ve sorunu), terk edilmiş alanlar, konut bölgeleri, çağdaş bina tipolojileri ve yarattıkları çevreler, yapı sağlığı ve güvenliği, yapı siyasaları ve yasaları ve hatta eğitim gibi konuların da tartışılması beklenen kongrede bu sorunların çok büyük bir kısmı gündeme taşındı. Kongrenin diğer olumlu bir yanı Türkiye'de mimarlık eğitimi veren her kurumun her yaş ve deneyimden katılımcı ile kongrede temsil edilmiş olması ve böylece kurumlar arası, eşine ender rastlanan bir iletişimin sağlanmış olmasıydı. Diğer yandan, kongrenin davetli konuşmacılarının seçimi olağanüstü iyiydi.

University of New South Wales'den (Avustralya) konuşma yapmak üzere davet edilen Prof. Jon Lang, Türk araştırmacılarının 1970'li yılların ba-

Fotoğraf: Ülkü Altınoluk

şından beri çok saygı duyduğu bir isimdi. Kongre boyunca en ön sırada oturup yerinden kalkmadan tüm konuşmacıları baştan sona dinlemesi kongrenin akışındaki derin ciddiyet açısından çok yararlı oldu. Her konuşmacıyla neredeyse teke tek ilgilenmesi herkesin kongreden çok olumlu izlenimlerle ayrılmasında önemli rol oynadı. İngiltere'den davet edilen Prof. Ali Madanapour, *Design of Urban Space* konulu yayınıyla 1996'lı yılların göz dolduran ve sık gönderme yapılan bir ismiydi. İran asıllı olması ve deneyimlerinin Prof. Lang kadar uzun olmaması nedeniyle biraz daha tutuk davranmakla birlikte konuşulanlara katıldı ve yerinde uyarılarıyla çok öğretici oldu. Almanya'dan konuk olan Prof. Michael Trieb'in sunusu da çok hoştu ama her nedense kongre boyunca kendisini bir konuk olarak gördü. Çağrılı konuşmacıların diğer hoş bir yanı, konuşmalarının birbirini tamamlamasıydı. Prof. Lang tasarlama süreçleri, Prof. Madanapour tasarım bağlamı, Prof. Trieb ise tasarım kavramları üzerinde durdu. Yine, ülkemizden değerli isimler arasında Prof. Dr. Necdet Teymur, fiziksel çevre kapsamında çağdaş problem alanlarını en ayrıntılı bir biçimde tanımladı. YTÜ'den, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına katılan Doç. Dr. Ülkü Altınoluk ve Prof. Dr. Harun Batırbaygil'in çalışmalarını Sayın Batırbaygil sundu. Batırbaygil çok renkli ve keyifli konuşmasıyla ülkemizin tasarım bağlamını ve tüm çıkmazlarını fevkalade

de resmetti. Konuşmasında ülkemizdeki çıkar ilişkileri ve düzeneği açıklanıyordu. Dolayısıyla tema çok üzücüydü. Ancak, Batırbaygil bu konuları insanları güldürerek, düşündürerek anlatabilecek sayılı kişilerden biriydi. MSÜ'den Prof. Dr. Aykut Karaman ve ekibi, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. Derya Oktay ve Çukurova'dan Figen Karaman ve ekibi çok değerli tasarımlarına işaret ettiler. Kentleri paylaşan küçük yaş gruplarının değişik gereksinimleri de kongrenin önemli bir teması oldu. Prof. Dr. Salih Aydemir ve Prof. Dr. Şinasi Aydemir ekip olarak bu misyonu yüklenmişlerdi. Bunlara Doç. Dr. Gülay Ayhan Usta da destek verdi. Konut çevrelerinin ve çözümlerinin sıkıntıları KTÜ ve İTÜ'nün çeşitli grupları tarafından sergilendi ve konut tasarımında katılımın önemi Doç. Dr. Ali Asasoğlu, Yrd. Doç. Dr. Nilgün Kuloğlu ve Yrd. Doç. Dr. Sibel Ural tarafından vurgulandı. Yrd. Doç. Dr. Cemile Tiftik Kutluslan, konut kimliği konusunu etraflıca işledi. Yrd. Doç. Dr. Ayhan Karadayı ve ekibinin kent kimliği üzerindeki güncel tartışmaları Jon Lang'ın çok ilgisini çekti. Her ikimiz de Burçin Gürge'nin "Metropol ve Birey" konulu konuşmasından çok zevk aldık, kente tavır alan, kır lehine bazı romantik yorumlarına katılmasak da... 9 Eylül Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hülya Koç ülkemizin kentsel tarım potansiyeline işaret ederek ufukumuzu açtı. Çevredeki sorunların saptanması ve tanıtılması, ülkemizin yaklaşık 20 kurumunu temsil eden genç kadronun daha fazla rağbet gösterdiği konular oldu. Gelecek sefere biraz da çözüm önerilerine yönelmeleri tavsiye edilen, ülkemizin onuru bu gençler üç gün boyunca gerek sunularında ve gerekse tartışmalarında kongre dili olarak kabul edilen İngilizce'ye sürekli sadık kalarak kursuz bir performans gösterdiler ve doların ikiye katlanmasıyla olanaksız hale gelen simültane çeviriye hiç gerek bırakmadılar. Meksika'dan gelen

iki katılımcı, "Türkiye'de eğitim İngilizce mi? Nasıl herkes bu kadar iyi İngilizce konuşuyor?" demeden edemediler. Kendimden hiç söz etmedim. Edeyim. Kongrenin gövdesi içinde ilk konuşmayı ben yaptım. Konum "NAR" idi! Yaklaşık 40 yıl önce "Kent bir ağaç değildir" diyen C. Alexander'a yanıt veriyordum: "Belki de olmalıdır ya da en azından 'mış' gibi yaklaşılmalıdır" dedim, özetle. Alexander yıllar önce, kent ağaç değildir, derken aklında, tüm modernistler gibi, matematik ve özellikle topoloji vardı. Biçimsel olarak düşününce bu söylem hâlâ doğru gibi görülebilir: Kent, ağaç gibi muntazam bir kökten türemez, dalları dallara sarılır, yapışır elleri kolları... Ama Einstein'dan sonra biliyoruz ki evren çok düzenli görünmekle birlikte içinde fırtınalar esen tanımsız bir boşluk. Tuhaf şey! Her türlü mutasyon, değişim ve sürprize gebe genlerimiz de evrenden pek farklı görünmüyor. Bu denli karmaşıklık ve çelişki nasıl da gözümüze düzenmiş gibi yansıyor. Ne inanılmaz güzellik! Ne evreni ve ne de genleri gözümüzle göremeyiz biz tasarımcılar. Ama, kendi içinde bir evren olan nar ağacı ve

meyvesine bakıp düşünürsek, nasıl dingin ve dinamik bir uyumun sağlandığını, meyve vermek için nar ağacının kendi gövdesinde tarayıp kolladığı olanakları ve nişleri görürüz. Bunu yaparken nasıl kendi kendini yönettiğini ve gücü sadece uygun ve olanak barındıran noktaya aktardığını görürüz. Nar ağacı bunu yaparken içten dışa çalışır ve araştırır kendi olanaklarını. Nar ağacında nar hiçbir zaman iki mevsim art arda aynı yerde oluşmaz. Ama dış koşulları elverişli olduğu sürece her mevsim oluşur. Buradaki doğal akıl ve duyarlılık tasarımın en temel yaklaşım ilkesi olarak alınabilse ve uygulanabilse, yeni milenyumun çözüm önerileri buradan filizlenebilir. Sunulduğunda ortalığı karıştırdı nar. Necdet Teymur, "Bu kongreden aklımda sadece nar kalacak" dedi ilk oturumun sonunda yüksek sesle. Amacı asla diğer konuşmacıları küçümsemek değildi. Narın, zamanı iyi anlatan alegorik bir figür olduğuna ikna olmuştu, o kadar. Madanapour "Çok yaratıcı bir sunuydu keşke ben akıl edebilmiş olsaydım" dedi giderken. Michael Trieb, üçüncü günün sabahında verdiği konferansta altı-yedi

kere nara gönderme yaptı tasarım kavramlarını açıklarken. Yani, LIVE-NARCH narla başlayıp narla bitti, bir bakıma. Yaptığıma hiç pişman değilim. Yeni sorunlar eski klişelerle değil, çağı daha iyi açımlayan anlayışlarla çözülecek. Bunu biliyordum, bunu söyledim. Olağanüstü değişikliklerin yaşandığı ve hızlı yaşandığı bugünün ortamında tasarımcılar olarak ilk değiştirmemiz gereken, kendi kafa yapılarımız... İşte nar buydu.

Yaşanabilir Çevreler ve Mimarlık (Livable Environments and Architecture) konulu kongre her iki yılda bir tekrarlanacak olan dizi kongrelerin birincisi olma özelliğini taşıyor. Eskiye saygı duymak, bugünü saptamak güzel, ama yeni çözümler için eski yaklaşımların aşılması gerekiyor gibi geliyor bana. 2003'te yaratıcı, yeni, yapıcı, akılcı ama duygucu görüşlerle yeniden bekliyoruz sevgili LIVENARCH dostlarını..

Prof.Dr. Şengül Öymen Gür, KTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

** Ü. Altınoluk ile H. Batırbaygil'in Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına kongrede sundukları bildiri önümüzdeki sayılarda mimar.ist'te yayımlanacaktır.*

Ricardo Legorreta Esmâ Sultan Yalısı'ndaydı

5 Eylül 2001 Çarşamba akşamı Esmâ Sultan Yalısı'nda Mimar Yunus Aran anısına Mimar Sinan Üniversitesi ve Yapı Endüstri Merkezi'nin işbirliğiyle "Düşünceler ve Yeni Projeler" konulu bir konferans gerçekleştirildi. Konferansın konuşmacısı mimar Ricardo Legorreta'ydı.

Meksiko City'de doğan Legorreta, üniversiteden 1952 yılında mezun olmuş. Meslek yaşamında birçok ödül alan Legorreta, UIA'nın verdiği "Altın Madalya" ödülünün yanı sıra, 2000 yılında da mimarlık kuram ve pratiğine katkısı etki yapanlara verilen AIA'nın "Altın Madalya Ödülünü" kazandı. Ödülün gerekçesi, "tüm mimarlık dünyasının değerlerine sahip çıkıp, örnek olması" şeklinde açıklanmış. Mimari tasarım çalışmalarının yanında pek çok ülkede

hocalık yapan Legorreta, konferansına, bir ülkenin özel mimarisi için mücadele edilmesi gerektiğini belirterek başladı. Küreselleşmeye karşı tepkilerin sandığından da güçlü olduğunu ekleyen Legorreta, her insanın bir diğerine benzediği bir dünyanın ne kadar sıkıcı olacağını vurguladı. Evrensel olmamız gerektiğini belirten Legorreta, "bu arada kökenlerimizi, kültürümüzü kaybetmemeli, insanî değerlerimizi korumalıyız", dedi. Konferansında 14 proje sunan Legorreta'nın yapıları şöyleydi: Renault için otomotiv fabrikası, Santa Fe'de sanat okulu, bir üniversitenin işletme fakültesi, kütüphane, San Antonio'da kütüphane, San Antonio'da ofis binası, Meksika'da ofis kompleksi, bir restorasyon projesi, EXPO 2000 Meksika pavyonu, Pa-

sifik kıyısında bir otel, Japonya, Meksika ve Amerika'da birer konut ve son olarak Nikaragua/Managua'da bir katedral. Projelerinde çölün rengini ve topografyayı değerlendirdiğini söyleyen Legorreta, yapılarında doğal ve yapay ışığı bir arada kullanmış. Legorreta, binalarında bir gizem olduğunu, bu gizemin insanları sürekli "acaba arkasında ne var?" diye sormaya yönelttiğini aktardı. Güneş kontrolü için çeşitli açıklık düzenekleri ve avlular tasarlayan Legorreta, projelerinde renkli beton kullanıyor.

Managua'daki katedral projesinde halkın desteği ve ilgisi karşısında uygulandığını söyleyen Legorreta, konferansına "Bir ekiple çalışıp bir ülkeye hizmet etmek mimar olmak demektir." sözleriyle son verdi. A.C.

Londra'da Low Tech Bir Ev

Caledonian Road'a açılan bir çıkmaz sokak. Arka cephe, demiryoluna bakıyor. Bitişik nizam binalar. Yakın çevrede birkaç depo ve metro istasyonu var. Sarah Wigglesworth ve Jeremy Till'in son eserleri böyle bir çevrede yer alıyor. Bu yapı onların hem evi hem bürosu. Wigglesworth ve Till, araştırma, yayın ve üslup ilişkileri üzerinde olan mimarlar. Wigglesworth mekân ve üslup ilişkileri üzerinde derinleşirken Till de Henri Lefebvre ve Michel de Certeau'nun günlük hayata ilişkin temel metinlerini ele alıyor. Sosyal bilimlerle proje konsepti arasında bağ kurmaya çalışıyorlar.

Amaçları karşılaştırma yapmak veya doğruluğu tartışılabilir bilgileri aktarmak değil. Çağdaş mimarlığı sosyal bilgiler aracılığıyla irdelemek istiyorlar. En önemli amaçlarından biri de teknolojiyi mistik havasından kurtarmak. Teknik yönelişlerle sıradan ve

yerel mimari eğilimler arasında bir bağ kurmaya çalışıyorlar. Londra'daki bu çıkmaz sokakta inşa ettikleri büro-konut deneysel bir manifesto anlamı kazanıyor.

Binanın dik açılı iki kanadı iki ayrı işlevi karşılıyor. Demiryoluna paralel yerleşen kanadını çuvalarla doldurulmuş, yeniden işlem görmüş büyük ve etkileyici beton ayaklar, tabyalar taşıyor. Esasında bunlar çelik taşıyıcıları gizliyor. Müellifler bunlara "tombul duvar" (fat walls) diyorlar. Esasında bu malzeme, ekonomik olarak kullanılan strüktürlere bir tepki olarak ortaya çıkmış. Ayaklar arasındaki 5,50 metrelik akslar binayı Londra bitişik nizam havasından koparıyor. Böylece demiryoluna ve çevreye yeni bir yaklaşım sağlanabiliyor. Yollara bakan cephelelerin dokusu dikkati çekiyor, zamanla plastik örtü betonlaşıyor. Bu inşa tarzıyla 2. Dünya Savaşı'nda kullanılan tabyalarla karşılaştırmak mümkün. Esasında biteviye kullanılan cephe malzemelerinin sıradanlığı ve banallığından sıyrılmış olunuyor. Mimarlar bu cephe inşa tarzında hiçbir özellik olmadığını ve her isteyen bu kullanabileceğini ifade ediyorlar. Konut bölümünün cephesi çıkmaz sokak tarafına dönüyor ve fon teşkil ediyor. Odaların bulunduğu bölümün cephesi mükemmel akustik ve ısı yalıtım özelliklerine sahip karkas ahşaptan. Yalıtım malzemesi saman.

Bölme elemanları polikarbonat ve ondule sac. İç bölmelerde sıva bunları gizliyor. Burada amaç, bölgesel bir tarzı canlandırmak. Bu tarz dayanıklı

ve ucuz. Büyük bir mekân olan birinci kattaki salon cephesinde çok sayıda pencere var. Bunlar avluya açılıyor. Açık mutfak yemek odası olarak devam ediyor. Üstte de bir kule var. Orası da kitaplık.

Bu deneysel malzeme arayışlarında Frank Gehry ile yakınlıklar bulmak mümkün. Easy Edges'de (1969-1973) ve Santa Monica'daki (1979-1980) kendi evinde ondule kartondan mobilyalar kullanmıştı. Kaliforniyalı mimar, boyutları imalat zorluklarına göre şekillenen ucuz malzemelerle neler yapılabileceğini kanıtlamış. (Kontrplak, ondule sac, tel örgü, vs.) Artık bazı malzemeler sırf dokularıyla değil ama kaplama ve örtme yetenekleriyle de ön plana geçiyor. Jeremy Till ve Sarah Wigglesworth'un üsluplarında modern yapı dünyasına ironik bir bakış var. *High-Tech* mimarının imalat ve inşaat mantıkları arasında bir denge kurmak isterken nasıl ayinsel bir tarza dönüştüğünü eleştiriyorlar. Teknolojiye hakim olmak bahanesiyle nasıl bir detay fetişizmine gidiğini görüyorlar.

Müelliflerin kullandıkları *Low-Tech* karmaşık malzemelerin bir araya getirilmeleri olarak görülebilir. Ama günlük yaşama uyan inşa mantıkları geliştirdikleri ve teknik gelişmenin git-tikçe sofistike hale gelen yönlerini sorguladıkları kabul edilmelidir. Malzemenin ve yapı tekniklerinin kültürel boyutunu ele almışlardır.

Rémi Rouyer, Archiscopie, Haziran 2001. Çeviren: Rafael Avidor

2002 Dünya Enerji Ödülü

Son yıllarda yeni enerji kaynakları bulup bunların verimli hale getirilmesi ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına dönüştürülmesi, dünya üzerinde tartışılan önemli sorunlardan biri.

Bu alandaki son gelişmelere verilecek olan 2002 Dünya Enerji Ödülü, bu yıl 6 Mart 2002'de sahibini bulacak.

Enerjiyle ilgilenen çeşitli kurumların, üniversitelerin, araştırma enstitülerinin, okulların ve bu konuyla ilgilenen kişilerin katılabileceği yarışmada bu yıl beş kategoride ödül verilecek: Konut, şirketler, ulaştırma, belediyeler-kamu kurumları ve diğerleri.

Her bir kategoriye 18 kg ganimet ve

10.000 Euro para ödülü verilecek ödül için son başvuru tarihi 24 Ekim 2001. Kısa bir özet, katılımcının adresi ile birlikte projelerin, posta, e-posta, veya faks yoluyla gönderilmesi gerekiyor.

Ayrıntılı bilgi için: www.esv.or.at

Mimarlık ve Eğitim Kurultayı

29-30 Kasım-1 Aralık 2001, İstanbul

Mimarlık okullarındaki eğitimin ve alınan formasyonun mesleği uygulamada ne düzeyde yeterli olduğu, ülkemizle birlikte dünyada tartışılmakta, UIA'nın da son yıllardaki gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Son dönemlerde hızlanan ve uluslararası boyutlar kazanan toplumsal değişimler ise, sadece mimarlık eğitiminin değil, mesleğin de yeni niteliklerinin ve geleceğinin doğrudan sorgulanmasını başlatmıştır. O kadar ki, "mimar" kavramı üzerinde bile bugün yeni açılımlar, yeni tanımlar yapılıyor.

Ülkemizde özellikle yaşadığımız son depremlerin ardından getirilmek istenilen yasal düzenlemelerin yanı sıra 1990'larda başlayan "mimarlık meslek yasası" tartışmaları da, mimarlık mesleğinde eğitimle bağlantılı ciddi yeni yapılanma arayışlarını gündeme getirmiştir. Örneğin "meslek içi eğitim" konusu ilk kez bütün boyutlarıyla ele alınmaktadır ve meslekî sorumlulukta okul sonrası bir formasyonun gerekliliği de artık gündemdedir.

Yeterli öğretim üyesi kadroları ve eğitim altyapısı gözetilmeden açılan mimarlık okulları da, mimarlık eğitiminde formasyon yeterliliği konusunda tartışmanın da ötesinde ivedi önlemleri gerektirecek boyutlardadır. Ayrıca, mesleği uygulamada ülke sınırlarını zorlayan uluslararası gelişmeler, ülkemizdeki mimarlık eğitiminin uluslararası standartlarda bir yeterliliğe sahip olması zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Bunun meslek içi eğitimde de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

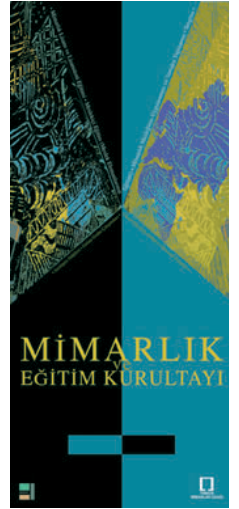
Yine son depremlerle birlikte önemli yeniden fark edilen temel sorunlardan biri de çağdaş yapı tasarımında mimarlığın tarihten ve geleneklerden gelen birikim ve kazanımlarını değerlendiremeyen bir "modernitenin" eğitimde egemen olması, buna koşut olarak da mimarlık ve şehircilik arasına örülme olan duvarın yarattığı kimliksiz yapı çevre planlamasıdır.

İşte bütün bu gelişmeler içinde mimarlık okullarından mezun olanları,

yasa gereği başkaca bir koşul aramadan kaydederek mesleği uygulamaya yetkisi veren Mimarlar Odası, üyelerinin temel meslekî formasyona yönelik eğitim aşamasını daha yakından izlemek, değerlendirmek ve bu alandaki gelişmelere katkıda bulunmak durumundadır. Bu, genellikle meslek odası yürütücülüğünde sürdürülecek meslek içi eğitim için de söz konusudur. Mimarlar Odası bu Kurultay'da, öğretim üyeleri, öğrenciler ve ilgili tüm tarafların katılımıyla günümüz koşullarında mimarlık eğitiminin, mesleği uygulama bağlamına ağırlık verilerek tartışılmasını ve eyleme yönelik öneriler geliştirilmesini beklemektedir.

Ayrıntılı bilgi için:

Mimarlar Odası İstanbul
Büyükşehir Şubesi
Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası
Barbaros Bulvarı Beşiktaş-İstanbul
Tel: 0212-227 69 10 (pbx)
Faks: 0212-236 85 28
e-Posta: mimarist@mimarist.org
http://www.mimarist.org.tr

DAM'daki Sergiler

Alman Mimarlık Müzesi'nde (DAM) Ekim 2001 sonuna kadar devam eden sergiler:

Arata Isozaki 70 Yaşında, Mimari Çizim Ustası Helmut Jacoby ve Digital-Real

"Arata Isozaki 70 Yaşında" sergisinde mimarin 12 yapısının fotoğrafları yer alıyor. Hisao Suzuki'nin arıtılmış yalın fotoğraflarında yalnızca Isozaki'nin özgün mimari buluşlarını değil, onun 1950'li yıllarda Japonya'da pek moda olan gelenekçi ve yöresel mimari akımlarla tartışmasının mimari dışa vurumlarını da izlemek olanaklı.

Isozaki'nin eline sağlık.

Helmut Jacoby, ak kağıt üstüne mimari uzayın mekân derinliklerini döktürmüş bir çizim ustası. Sergide Jacoby'nin el işi perspektiflerine hayran kalmamak olanaksız. Hele o el işi göz

nuru çizimlerin Digital-Real sergisinin bilgisayar işi mimari canlandırmasıyla yan yana sergilenişinin yarattığı kontrast çok çarpıcı. Jacoby için el işi mimari perspektifin son ustası diyorlar...

Helmut Jacoby'nin de eline sağlık.

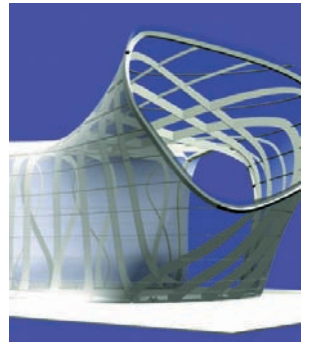
"Yeni dijital medya her işte olduğu gibi mimari işi de kökten değiştirdi. Birkaç genç ve yaratıcı, atak büro, dijital tasarım olanaklarının sınırlarını yokladı. Yeni dijital tasarım olanaklarını serbest biçimlerin araştırılmasında denedi. Bu arada ilk diji-projeler uygulandı. Şimdi bir durum değerlendirmesi yapmanın sırası geldi." (Basın Bildirisi'nden)

Digital-Real sergisinde bu ilk uygulamalar yer alıyor.

"Mimaride gerçek kalite", demişti Mies Van Der Rohe "yapıdaki orantılardan ileri gelir."

"Dijital tasarım olanakları mimari işi kökten değiştirdi", ama mimari kalitenin bu ana ilkesi değişmedi. Dijital göz boyamaya dikkat!

Hasan Çakır, Frankfurt

2000'den Kesitler II: Cumhuriyet'in Mekânları / Zamanları / İnsanları 29-30 Kasım 2001 / ODTÜ, Ankara

ODTÜ Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı, yeni bir yüzyıl ve binyılla birlikte, "2000'den Kesitler" genel başlığı altında belirli temalar üzerinde yoğunlaşan bir dizi doktora araştırmaları sempozyumu düzenliyor.

Sempozyum dizisinin ilk toplantısı, "Osmanlı'da Mekânlar / Zamanlar / İnsanlar" başlığıyla Kasım 1999'da yapılmış. İkinci toplantı, "Cumhuri-

yet'in Mekânları / Zamanları / İnsanları" başlığıyla ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde 29-30 Kasım 2001 tarihlerinde yapılacak.

Toplantı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle başlayarak bugüne gelen Cumhuriyet dönemi mimarlığı sürecini kapsayacak. Sunulacak bildiriler, dönemin mimarlık tarihini, değişen koşullarla şekillenen mekân / zaman / insan üçlü etki-

leşimi bağlamında ele alacak. Toplantıda, halen yaşamakta olduğumuz mimarlık üretim ve tüketim sürecinin yeniden incelenmesi ve tartışılması amaçlanıyor.

Ayrıntılı bilgi için:

Tel: (0312) 210 62 09 - 210 22 18

Faks: (0312) 210 12 49

e-Posta: harch@metu.edu.tr

7. Uluslararası İstanbul Bienali 22 Eylül-17 Kasım 2001

7. Uluslararası İstanbul Bienali 22 Eylül-17 Kasım 2001 tarihleri arasında İstanbul'un çeşitli mekânlarında yer alacak etkinlikleriyle ziyaretçilerini bekliyor. 20 Eylül Perşembe günü başlayan açılış etkinlikleri, 24 Eylül'e kadar devam edecek.

22 ülkeden 63 sanatçının katılacağı Bienal'de bu yıl dört ayrı mekânda

sergiler gerçekleştirilecek ve bazı sergiler bu mekânların da dışına taşarak İstanbul'un çeşitli semtlerinde gerçekleştirilecek.

Dünyaca ünlü moda tasarımcısı Hüseyin Çayıran, eserlerini Türkiye'de ilk defa 7. Uluslararası İstanbul Bienali'nde sergileyecek. Şimdiye kadar düzenlenmiş olan altı Bienal, Türk sanat

çevresi ve farklı uluslardan sanatçı, küratör ve eleştirmenler arasında uluslararası bir kültür ağının kurulmasına olanak verdi. Bir yenisi de bu yıl düzenlenerek bu kültür ağının giderek genişlemesi sağlanıyor.

Tüketim ve Post-Endüstriyel Kent Konferansı 14-15 Aralık 2001 / Bauhaus Üniversitesi, Weimar

"Geçiş Döneminde Avrupa Kentleri" projesi, sponsorluğunu Avrupa Komitesi'nin yaptığı üç adet bilimsel konferanstan oluşuyor. 14-15 Aralık 2001'de Weimar'da gerçekleştirilecek konferans dizisinin ilkinin konusu Tüketim ve Post-Endüstriyel Kent, 10-11 Kasım 2001'de gerçekleştirilecek ikinci konferansın konusu Kentleşme ve Globalleşme, Aralık 2003'te gerçekleştirilecek üçüncü konferansın konusuysa Bölgelerde Kentler.

Tüketim ve Post-Endüstriyel Kent, 10-11 Kasım 2001'de gerçekleştirilecek ikinci konferansın konusu Kentleşme ve Globalleşme, Aralık 2003'te gerçekleştirilecek üçüncü konferansın konusuysa Bölgelerde Kentler.

Endüstrileşmenin ve tüketimin kentlere olan etkisinin tartışılacağı bu konferansta sosyal, kültürel ve politik yönleriyle bir Avrupa şehri ele alınacak.

6. Avrupa Uluslararası Kentsel Tarih Konferansı 5-7 Eylül 2002 / Edinburg, İskoçya

Bu yıl altıncısı düzenlenecek olan Avrupa Uluslararası Kentsel Tarih Konferansı, Avrupa Kent Tarihçileri Birliği tarafından 5-7 Eylül 2002'de Edinburg Üniversitesi'nde gerçekleştirilecek.

Kent tarihiyle ilgilenen tarihçilerin, plancılarının, sosyolog ve antropologların katılacağı bu konferans 18. yüzyıl Aydınlanma Döneminde önemli bir yere sahip olan Edinburg'da yapılacak

ve inşa edilmiş çevre, yönetim, nüfus, sosyal ilişkiler, ekonomi ve kültür konularını kapsayacak.

Ayrıntılı bilgi için:

rjmorris@ed.ac.uk

Modernite Aşılırken Kent Planlaması

İlhan Tekeli, İmge Kitabevi Yayınları, Nisan 2001, 279 sayfa, 13,5x19,5 cm.

Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İlhan Tekeli'nin 1990'lı yıllara/daha çok ortalarına ait 17 makalesini bir araya getiren bir kitap... Çoğu, yurtiçi ve yurtdışında çeşitli toplantılara bildirir/konuşma olarak sunulmuş ve daha önce dergi ya da kitaplarda yayımlanmış olan makaleler, bu kitapla toplu bir yayına dönüştürülüyor.

Kitaptaki makaleler, kent planlamasına modernizmin eleştirisi eksenli bir yaklaşım temelinde konu bütünlüğü taşıyor. Ancak kitap, adının çağrıştırdığı gibi "modernizmin aşıldığı" süreçlere ilişkin "yeni" bir kent planlaması çerçevesi tanımlamıyor. Belki tersine bir kavrayışla, modernizmin bir kavramı olarak ortaya çıkan kent planlaması için, modernizmle tanımlanan çerçevelerin aşılması isteminin anlatıldığı, kitaptan çıkan bir izlenim...

Dört bölümden oluşan kitabın "Türkiye Modernitesi İçinde Kent Planlaması" başlıklı birinci bölümünde; kent planlaması Osmanlı'dan günümüze ulaşan bir zaman perspektifi içinde dört ayrı dönemde incelenip toplumsal ve siyasi yapı, temsili demokrasi sorunsalı, popülist politikalar, kentsel rant ekonomisi, kentli yurttaş yaratılması sorunsalı gibi arka planı oluşturmuş öğeler ayrıntılı çözümlemelerle irdeleniyor.

Arka kapaktan özetle, bu süreçte "...Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar 'sıkılgan'..., Cumhuriyet'in başlangıcından 1950'li yıllara kadar 'radikal'..., 1950'li yıllardan 1980'lere kadar ise 'popülist' bir modernite projesinin etkili olduğu gösterilmekte, 1980'li yıllardan sonra modernite projesinin hızla aşıldığı öne sürülmektedir."

"Modernist kent planlaması çerçevesi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı hızlı kentleşme deneyi sırasında büyük ölçüde yetersiz kalmış, kentsel gelişmeyi emrivakiler halinde gelişen çözümlere yönlendirmiş (...) olmasına karşın kent planlama-

sında meşruiyet temelini hâlâ modernite projesi oluşturmaktadır." Tekeli'nin, modernite dışı bir seçeneğin geliştirilememiş olmasını eleştirisinde şu görüş öne çıkıyor: "Bir kent plancısı (...) seçeneğin bulunmadığını kabul ederek, kendisini modernizmin uygulanabilen kadarına hapsedemez. (...) Bu var olana razı olmamak, modernist projenin yeniden kuruluşunun yollarını aramaktan çok, yeni arayışlar içermelidir." (s.34)

Birinci bölümün sonunda "modernist meşruiyet çerçevesinin yetersiz kalışı, İstanbul'un İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüme öyküsü" ile örneklenirken, "geleceğin İstanbul'u" için, demokratik, etkin bir yerel yönetim, kapsamlı-stratejik planlama ve insanca yaşanabilir bir "dünya kenti" modeli çerçevesinde çözüm öneriliyor.

"Yerel Yönetimler ve Kentli Hakları" başlıklı ikinci bölümde, çoğulculuk, demokratiklik, katılım, küreselleşme-yerellik eksenlerinde ayrıntılı irdelemelerle yerel yönetimler ve etkinlik koşulları, yasal çerçevede yapılması gereken seçimler tartışılıyor. İnsan haklarının mekâna ve yerleşmeye ilişkin boyutları, yerleşme etiği, kentli hakları, iyi kent-iyi toplum kavramları tanımlanarak, yeni bir toplumsal düzen öneriliyor. Böyle bir düzende, so-

rumluluk dengesinin devletten sivil topluma kaymasıyla değişen yönetim anlayışının, yerleşmeleri yönlendiren planlamada da önemli anlayış değişiklikleri gerektireceği öngörülüyor. Tekeli'ye göre "...Bu plan, gerektiğinden önce, gerektiğinden ayrıntılı olarak verilen kararlarla esneklikleri yok eden, toplumun yeni seçmelerine kapalı bir plan olmayacaktır. (...) Bu planın iyileri ve doğruları kamu alanında oluşacağı ve değişik toplumsal grupların geliştireceği projelere olanak vereceği, ama kentin gelişmesini yönlendireceği, altyapı sisteminin etkin olarak kurulmasına olanak vereceği için, stratejik ve yapısal bir plan olmak durumundadır." (s.164)

"Kent Planlaması" başlıklı üçüncü bölüm daha çok kent plancıları ortamına yönelik görülüyor. Burada özellikle, Tekeli'nin 1995 yılında ODTÜ program yenileme çalışmaları içinde gündeme getirdiği, "Kent Plancıları Disiplinlerarası Olmayı Yeniden Tartışmaya Açmalıdır" başlığı ile ilk kez bu kitapta yayımlanan makale, yeni bir paradigma öngörüsü niteliğinde... Oluşumu 1930'lu yıllardaki Atina Şartı'na kadar uzanan 'kapsamlı-akılcı planlama' paradigmasının disiplinlerarası olma niteliğinin, bu planlama anlayışında, toplumbilimlerinde ve özellikle coğrafya alanındaki gelişmelere koşut olarak sorgulanması gereğinden yola çıkılıp karşı savlar geliştiriliyor. Kent planlamasının bilimle ilişkilendirilmesinde, yeni kuramlarla kendi disiplininin yaratılabileceği; bunun için öncelikle disiplinlerarası olma iddiasından vazgeçilmesi önerilerek kent plancıları bu konuda tartışmaya çağırılıyor.

Diğer taraftan, Türkiye'de kent planlamasını uygulanamaz kılan ve ikiyüzlülük kültürü üreten popülizm ortamını ister istemez paylaşılan "plancı profili" eleştirilerek, "kendisine meşruiyet alanları çizen, yeni konumlar öneren, yetki ve kaynak isteyen, sorumluluk

almaktan hesap vermekten çekinmeyen" plancıların, bu "utangaç olmayan taleplerle" ezikliklerini atmaları, bilgi birikimlerini ve zamanlarını, esirgemeksizin kullanarak toplumsal sorumluluk üstlenmeleri isteniyor. Böylece yeni bir plançı ahlâkına talep dile getirilirken, 'iyi plancı', 'iyi plan' ve 'iyi kent' olmak üzere üç farklı düzeye ilişkin değerler ve sorumluluklarla tanımlanan plançı ahlâkı, bu düzeylere ait niteliklerle belirleniyor.

"Kentsel Tasarım"a ayrılan son bölümdeki tartışmada, tasarımcının özgürlüğü, tasarım-planlama, mimari-kentsel tasarım farklılıkları ile kentsel tasarımın özgüllükleri temelinde bir kentsel tasarım kuramının geliştirilmesine yönelik düşünceler ortaya konuluyor. Mimarlık tasarım anlayışının sorgulanmadan kentsel tasarım düze-

yine taşınmasının, bugün bu alandaki başarısızlığın temelini oluşturduğu; esas olarak bir kamu mekânları tasarımı olan kentsel tasarıma, belli bir kentsel anlam üretimi sağlamaya yönelik bir dil olarak bakılması yaklaşımı üzerinde duruluyor.

Kitabın yukarıda açıklanan bölümlerle eklemlenen bütünsel yapısını göz önüne alan bir değerlendirmede, Türkiye'nin kent planlaması pratiğinde yetersiz kalan modernist çerçeve, stratejik kararlar temelinde kendi planını oluşturacak yeni toplumsal düzen kavramı ile aşılırken, planlamanın disiplinlerarası niteliğinden-bir anlamda planlamadan da vazgeçilerek, bunun yerine; kamusal mekânların kentsel tasarımının, kuram ve uygulama geliştirmeye açık bir alan ve kent plancıları için gerekenen yeni meşru-

yetlerin yaratılabileceği bir çerçeve olarak tanımlandığı düşüncesi belirtilmektedir. Özde planlamanın mekân boyutunda terk edilerek kentsel tasarım ölçeğine indirgenmesi biçiminde yorumlanabilecek bu öngörü sonucu önemli bir tartışma alanı oluşturulmaktadır. Bu anlamda Tekeli'nin kitabının, planlamanın Türkiye'nin son 20 yılında sahneden çekilmesi karşısında kent plancılarının sessizliklerine haklı bir tepki ve bu ortamı dönüştürecek tartışma ortamının yaratılmasına yönelik arayışlar kapsamında düşünülmesi olanağı da vardır... Özellikle de Tekeli'nin 1988 Dünya Şehircilik Günü Kollokuyumu'na sunduğu bildirideki şu tümceyi hatırlarsak: "Kanımca, iyimserliğini yitiren bir plançı, yaratıcılığını, dolayısıyla büyük ölçüde plancılığını da yitirmiş olmaktadır."

Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi

Maurice M. Cerasi, Çeviren: Aslı Ataöv

Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı: Şubat 2001, 375 sayfa, 16x24 cm.

1932 İstanbul doğumlu, İtalyan bilim adamı Maurice M. Cerasi'nin "Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. ve 19. yüzyıllardaki Kent Uygarlığı ve Mimarisi"ni incelediği kitabı, "Osmanlı Kenti" üzerine kapsamlı bir teorik yaklaşım denemesi... Cerasi'nin Önsöz'de belirlediği üzere kitabın konusu,

"18. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya ve Avrupa kıtaları arasında kalan bölümünün kent sanatı, mimarisi ve kent uygarlığı; aynı zamanda, imparatorluğun en fazla kültürel bütünlüğe sahip olduğu bir dönemde, en temsili bölgelerinde meydana gelen bir çözülmüştür. (...) Bu çok

geniş jeopolitik konumdaki bazı kültürler ve etnik topluluklar, yüzyıllarca sürmüş bir ortak yaşamın sonunda, kültürel bir cümbüşün içinde çözülerek kentleri oluşturur. Bu çözülme, farklılıkları, ideolojik ve dinsel karşılıkları dışarıda bırakarak, sadece günlük yaşam, beğeni ve mimari kapsamında meydana gelmiştir."

Cerasi'nin uzun bir geçiş dönemi olarak tanımladığı incelenen süreçte, "...kent merkezini oluşturan ve bütün etnik toplulukların, dinlerin karşılaştığı yer olan çarşıda, kente ait ortak bir benlik ve ortak bir yaşam düzeni ortaya çıkmış, diğer yandan, ömrü kısa ama hayat dolu zarif ahşap evin 'yeni biçimlerinde', bütün sosyal gruplar aynı çevre beğenisi ve ortak bir dil ve üsluba sahip ifadeler yakalamıştır." Batılı düşünce ve modellerin etkinliği-nin belirleyici olduğu bu sürecin aynı zamanda güçlü bir kültürel özgünlük ortaya koyan kentini Cerasi, kitabın

orijinal adında olduğu gibi La citta del Levante (Levanten Kent) olarak tanımlıyor. Bu terime, kentin gelişiminde rol oynayan kültürlerin, dinsel ve etnik iç içe girmişliğinin ve birlikte var oluşlarının en iyi anlatımı olarak yaklaşan Cerasi'ye göre: "Osmanlı kent uygarlığı sadece bir mozaik değil, öncelikle bir sentezdir."

Kitap, 12 yıl süren bir araştırmaya, geniş bir arşiv çalışmasına dayanıyor. Kitabın içerdiği her biri özerk bir çalışmaya konu olabilecek (günlük yaşam ve mimari, Türk, Bizans-Rum, Slav kültürleri, bölgesel yapı tipleri etnolojisi, seçkin Osmanlı mimari anlayışı ve Batı'nın üslupsal düşünceleri, yerleşmelerin coğrafi yapısı ve kent biçimindeki sanatsal görüş) tema çeşitliliğini Cerasi, çalışmanın ilerleyen aşamalarında, ortak bir kent fikri içinde birleşen verilerin beraber okunmasının yönelttiği "kendiliğinden" bir sonuç olarak yorumluyor.

Kitap, Kapsam, Strüktür ve Kurallar başlıklı üç bölümden oluşuyor. Cerasi'nin açıklamalarında özetle, "Kapsam"da, kurumlar ve kentin doğuşunu bir ölçüde açıklayabilen tarihî, coğrafi ve toplumsal ortam ortaya koyulur. Daha çok, başka tezlerin derlenmesiyle sınırlanmış bir yaklaşım seçilmiştir. "Strüktür"de, yıllar süren arşiv çalış-

ması kullanılarak kentin ve öğelerinin tanımı yapılır. Burada yöntem, 'sadece haritalarda, toprakta veya taşta izi görülebilen biçimlerin tasviri ve açıklanmasıdır. Son bölüm "Kurallar", çalışmanın gerçek nedenini kapsar: "Osmanlı kentine ait biçim anlayışlarını ve ondaki süreklilikleri, o kenti sanat yapıtı haline getiren ve evrensel mimari

hazinesine yeni bir bölüm ekleyen öğeleri açıklamayı amaçlamaktadır." Cerasi'ye göre "Bu konu oldukça az tanınmış ve çoğunlukla yanlış yorumlanmıştır" ve "değerini açığa çıkarmaya bu kitabın yardımcı olabilmesi umudunu" belirtmektedir.

İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları

Mükerrem Anabolu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, 125 sayfa, 19,5x27,5 cm.

Özellikle Güney ve Batı Anadolu bölgeleri Roma İmparatorluk Dönemi mimarlık yapıtlarıyla donanmış olan ülkemizde, bunların büyük kısmı yok olmuşsa da, zamana meydan okuyup bugün iyi durumda olanlar da vardır. Antik dönem kültürlerini tanıtır ve sevdirmek için hiçbir çaba göstermeyen ortaöğretim sistemindeki eksikliğin sonucu, halkımız aslında bizim olan bu kültürlerle ilgilenmemiştir. Prof. Dr. Mükerrem (Usman) Anabolu, gü-

nümüze kalmış bu yapıtları halka benimsetmek isteğinin, kendisini bu kitabı hazırlamaya yönelttiğini; kitabın gezip görmek isteyenler için olduğu kadar, arkeoloji ve sanat tarihi öğrencileri için de gereksinimi duyulan, yapıtların kalıntılarını tanıtır ve Türkçe yayın eksikliğini karşılama amacı taşıdığını belirtiyor.

Kitap kapsamında, ülkemizde bugün ayakta olan Roma mimarlık yapıtlarının tanıtımında, "kısa bir tarihçenin ar-

dından, binalar tiplere ayrılıyor, bina tiplerinin en önemli örnekleri, fazla insan, yer ve tarih verilmeksizin sıralanıyor. Bunların önemlileri ayrıca 'Katalog' bölümünde ele alınıyor." Çizimler ve Resimler bölümlerinde çok sayıda yapıt belgeleniyor.

Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Korunması: Malraux Yasası

İsmet Okyay, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, Haziran 2001, 135 sayfa, 19,5x27 cm.

Kentlerinin büyük bölümü tarihî nitelik taşıyan Fransa'da, ünlü yazar ve siyaset adamı, dönemin Kültür Bakanı Andre Malraux'un özel çabası ve etkinliği nedeniyle Malraux Yasası olarak anılan 4 Ağustos 1962 tarihli Yasa, ilk kez, sivil mimari mirasın da yasal çerçevede korunmasını kapsamına alan bir model öngörür. Bu tarihten sonra, ilk aşamada saptanan 400 tarihî kentin, öncelik sıralamasıyla koruma planlarının yapımı ve uygulanması süreci başlar. Gelişmelerle kesintisiz olarak günümüze ulaşan bu süreçle ilgili son bilgiler, bir milyon kişinin yaşadığı 95 tarihî kentin koruma uygulamasının tamamlandığını belirtiyor.

Tarihî çevrenin korunmasında önemli bir aşama ve başarılı bir süreç tanımlayan bu modelden çıkarak kitabına, "Fransa'da Kentsel Sit Alanlarının Ko-

runması: Malraux Yasası" adını veren İsmet Okyay, Fransız Kültür Bakanlığı'nın davetlisi olarak 1996 yılında Fransa'da yaptığı üç aylık araştırmanın birikiminden derlediği Fransız deneyimini tanıtıyor.

Sunuşunu İlhan Tekeli'nin yaptığı kitabın birinci bölümünde "Malraux Yasası Öncesi" Fransa'da tarihî çevre koruma etkinliklerinin tarihsel süreçteki evrimi; ikinci ve üçüncü bölümlerde Malraux Yasası süreci, örgütlenme modelleri; dördüncü bölümde, yasadaki kaynaklanan gelişmelerle yeni yasal düzenlemeler ele alınıyor ve değerlendiriliyor.

40 yıla sığan bu deneyim sonucu, çok sayıda tarihî kentin korunması, sivil mimarlık yapısının kurtarılmış olması, ülkemizle karşılaştırıldığında imrenilecek bir tablo sunuyor. Oysa ülkemiz-

de de —Doğan Kuban'ın son kitabı *Türkiye'de Kentsel Koruma*'da belgelendiği gibi— kuramsal ya da planlama aşamasında kalan çok değerli çabaların varlığı bilinirken, bunların neden uygulamaya dönüşemedikleri sorunsal toplumsal bilincin yetersizliği noktasında ağırlık kazanıyor. Okyay'ın çalışması, ülkemizde bu konuda yapılması gerekenlerin de ipuçlarını vererek, sürece ivme kazandırma amacını taşıyor.

Yirmi Birinci Yüzyılın Birinci Yılında Mimarlara Çağrı

Hasan Çakır

Şener Özler'in anısına...
Geçen yüzyıl, kentlerimizde arsa spekülasyonu uğruna mimari güzellikler harcanmış. Hem de göz göre göre. O kadar ki, kentlerimizin birçoğunda neredeyse güzellikten eser kalmadı. Kentlerimiz bozuldu.

Al işte İstanbul!

Yirminci yüzyılda İstanbul'un üstüne bir moloz yığıldı.

Yıl 1874. Edmondo De Amicis Galata Köprüsü'nden İstanbul'u seyrediyor ve İstanbul'un bir veya iki asır sonra ne hale geleceğini hayal ediyor:

"Gelecekteki İstanbul'u, korkunç ve gamlı haşmetiyle dünyanın en güler yüzlü şehrinin harabeleri üzerinde yüksелеcek şarkın Londra'sını, görür gibi oluyorum. Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengârenk küçük evler yıkılacak; (.....) uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul'u birbirine muvazi kocaman yollara ayıracak; telgraf telleri gürültülü şehrin damlarının üzerinde büyük bir örümcek ağı gibi iç içe geçecek. (.....) Bu manzara gözümün önüne gelince kalbim sıkıştıyordu; fakat, balayımı geçirmek üzere buraya gelen bir 21. asır İtalyan gelininin bazen, 'Heyhat! İstanbul'un artık, büyükannemin dolabının dibinde

tesadüfen bulduğum şu 19. asırdan kalma, kurt yemiş eski kitabın anlattığı gibi olmaması ne yazık!' diye haykırmayacağını kim bilebilir, diye düşünerek kendi kendimi teselli ediyorum." (Amicis, 1874)

Aradan daha bir asır bile geçmedi, 1950'lerde, De Amicis'in hayal ettiğinden beter edildi İstanbul... İstanbul'un artık, o eski kitabın anlattığı gibi olmaması ne yazık!

Elbette İstanbul, o eski kitabın anlattığı gibi kalamazdı. Her kent gibi o da değişti. Ama bu değişim İstanbul'a 20. yüzyıla özgü bir modern güzellik kazandırmadı. Özellikle 1950'den sonra yapılan ölçsüz spekülasyoncu "imar faaliyetleri" ile İstanbul'un mimari karakteri (mimari ölçüsü) bozuldu, tadı kaçtı; o eski kitabın anlattığı güzelliklerin çoğu yok edildi.

Bu yok edilişi anlamak için, geçen yüzyılın sonlarında İstanbul'un ana girişine kondurulan şu gösterişçi kasaba bulvarı biçiminde "Yeni Galata Köprüsü"nden etrafa şöyle bir bakmak yeter.

Geçenlerde gazeteler yazdı: İstanbul'u baştan yaratmak ve Paris gibi bir turizm kentine dönüştürmek için projeler yapılmış. Sözgelimi, Beyoğlu eğlence merkezi, Karaköy Limanı

1950'lerde Haliç'te mekânların bozuluşu- endüstriyel konutluk.

marina, Eminönü alışveriş merkezi vb. olacakmış.

İstanbul'u baştan yaratmak iyi fikir de, bu iş öyle Karaköy Limanı'nı marina falan yapmalarla olmaz. İstanbul'u baştan yaratmak, İstanbul'un üzerine yığılan molozu kaldırmakla olur.

Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman'dan "Süleymaniye Camii çevresine yapılacak binalar iki katlı ve ahşap olacak ve boyanmayacak." diye ferman çıkarttırmıştı. (Ramazanoğlu, 1995)

Biz bugün, Süleymaniye'nin silüetini bozan Yeni Galata Köprüsü'nün dikintilerini ve çıkıntılarını göze batırmakla işe başlayabiliriz.

Mimarlar görev başına!

Hasan Çakır, Mimar

Kaynakça:

- Amicis, Edmondo De (1874), İstanbul, çeviren: Prof. Dr. Beynün Akyavaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 140.
- Ramazanoğlu, Gözde (1995), Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.6.

Üstte; Yeni Galata Köprüsü.

Yeni Galata Köprüsü üzerindeki dikinti ve çıkıntıların İstanbul silüetine katkıları.

Fotoğraflar: Şener Özler, 1999

Olimpiyat Yerleşkesi Tartışılmalıdır

Hülya Yürekli, Ferhan Yürekli, Özlem Berber

Yine olimpiyatları İstanbul alamadı. Önceden tahmin edilen sonuca ulaşıldı ve 2008 olimpiyatları Pekin'e gitti. İstanbul da yarım bir olimpiyat stadyumu ile kalakaldı. Bu durumda İstanbul ne yapacaktır? Ne yapabilir? Dört yıl sonra tekrar başvurarak 2012 için mi şansını deneyecektir? Acaba o zaman olimpiyatları alma ihtimali nedir? Bu aradaki 11 yıl süresince stadyum ne olacaktır? 2012'de bugünkü teknolojiyle yapılmış bir stadyum acaba nasıl bir bina olarak değerlendirilecektir; daha şimdiden çatısı açılıp kapanan, zemini yer değiştiren stadyumlar inşa edilmektedir. Ya bizim stadyum, o zamana kadar eski eser haline gelmiş ve olduğu gibi korunması gereken birinci sınıf bir eser olarak tescil edilmiş olursa, veya korunamayarak her basamağına yerleşmiş gecekondularla kaplınırsa, o günün koşullarında nasıl kullanılacaktır?

Olimpiyat Komitesi'nin yeterince açık ve topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olarak çalıştığını söylemek kolay değildir. (Örneğin inşaatı gezerken gördüğümüz betonarme tribün altı binasındaki alışılmadık çelik payanda takviyelerin, projenin orijinalinde olması zayıf bir olasılık olduğuna göre acaba depremde sonra mı yerleştirilmişlerdir.) Eğer yetkililerin öyle bir sorumluluk bilinçleri olsaydı ihtimaller hesabında yüzde 50 olasılığı bulunan şu basit sorunun cevabını düşünmeleri gerekirdi: Ya Türkiye'ye, İstanbul'a olimpiyatlar verilmezse ne olur? "Hiç yerde"ki böyle bir stadyumun, böyle bir yatırımın değerlendirilme şansının tartışılmaması büyük bir eksiklik.

Bu durumda olimpiyatları garantilemeden böyle bir yatırımın yapılması kararı kimlerindir? Bu sorumluluğu kim alarak böyle bir masrafi yapmaya kalkışmıştır? Olimpist'in internetteki sayfasında, daha olimpiyatları kazanmadan stadyumuna başlayan tek ülkenin Türkiye olduğundan gururla bahsediliyor. Diğerleri şaşkın, biz onların en akıllısı mıyız?

Akla gelen sorulardan ilki ve en başta düşünülmeli gerekeni, olimpiyat tesislerinin kentin

neresine nasıl yerleşebileceği olmalı, sorunun yanıtı da var olan, kamuya ait boş yer, yani en ucuz sanılan arsa olmamalıydı.

İngiltere'deki Bartlett School of Architecture'da öğretim üyesi olan Bill Hillier, kent bölgelerinin yoğunluk ve ilişkilerine göre arazi değerlerini, bilgisayar yardımıyla matematiksel olarak somut bir şekilde ortaya koyabilecek bir bilgisayar programı geliştirmiş.¹ Sanıyoruz ki Bill Hillier şayet böyle bir değerlendirmeyi İstanbul için tersine çevirseydi, yani en az yoğunluğun ve hareketin İstanbul'un hangi noktalarında yer aldığını hesaplasaydı, olimpiyat yerleşkesinin yer aldığı bölge ve onun gibi yerler çıkardı. İstanbul'un en gizli ama gizemsiz ve en sıradan bir yerine bir olimpiyat parkı yapmanın, o yerin kaderini o kadar kısa zamanda değiştirecek bir güç olabileceğini düşünebilmek büyük bir yanılgıdır.

Eğer bu projenin bir çekim gücü olacaksa, bu çekim, Türkiye'deki doğal gelişim sürecinde, önce gecekondular için olacaktır. Olimpiyat stadyumunun yapıldığı yerden çevreye bakıldığında zaten bugünkü durum da bunu açıkça gösteriyor.

Mevcut yerleşim düzeninde zaten İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nin de bir çekim etkisi vardır, bunun sonucu da orada çalışan işçilerin çevredeki gecekondulardır. Çevrede daha iyi ve kaliteli bir yerleşimin oluşabilmesi, ciddi bir alt-yapı planlama ve uygulamasını gerektirir. Bu kaliteli ve iyi yerleşim için de doğal veya kültürel, geçerli bir neden olmalıdır. Organize sanayi bölgesine bu kadar yakın olmanın pozitif etkileri çok tartışmalıdır. 15 gün sürecek olimpiyat oyunlarının da bu etkiyi bırakması mümkün değildir. Yani olimpiyat merkezinin bölge için bir rejenerasyon merkezi olması olasılığı çok düşüktür. İstanbul'daki yerleşme yerinden çok daha olumlu ve cazip görünen Montreal örneği bu olasılığın ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Montreal'deki olimpiyat parkı, bulunduğu çevrenin canlanması için bir güç oluş-

turamamıştır. Bu deneyimden yola çıkan sonraki olimpiyatlara ev sahipliği yapanlar farklı modeller denemişlerdir. Montreal örneği ve sonraki modeller, olimpiyat merkezinin bu yerde seçilmesinin çok yanlış ve anlamsız olduğunu göstermektedir. Şimdiki stadyumun yapıldığı yerdeki bir olimpiyat parkının İstanbul şehrine ne gibi bir katkısı olabilir?

Yine yanıtlanması gereken bir soru da, olimpiyatlar İstanbul'da yapılırsa, yani hayaller gerçekleşirse “Böyle bir stadyumun ve olimpiyat parkının, olimpiyatlardan sonraki kullanımı nasıl olacaktır?” sorusudur. Ulaşımı bile bir ölçüde çözülsün, burayı kim kullanacaktır? Ücra bir noktaya toplanmış 6-7 özel spor salonu ve stadyum ne için kullanılacaktır? Stadyum ve önerilen salonların toplam izleyici kapasitesi 150.000 civarındadır. Sadece metroyla buraya kaç kişi gelebilir? Bugün 12.000 kişilik Abdi İpekçi Spor Salonu'nda bir maç olduğu zaman, salonun dolması için Anadolu yakasından ücretsiz otobüsler kaldırılıyor. İstanbul'un en kalabalık ilçelerinden birisi olan, yanı başındaki Bakırköy bile bu salonu doldurmaya yetmiyor. Bunun sebeplerinin araştırılması, olimpiyat parkının kullanımı için aydınlatıcı olabilir.

Farklı bir çözüm olarak Los Angeles olimpiyatlarındaki gibi kentin üniversiteleri bu işe ortak olabilirlerdi. Anadolu yakasında Marmara Üniversitesi, Anadoluhisarı'ndaki Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu, Küçüksu Çayırı vb. potansiyeliyle, İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Kampusu'yla deniz, karayolu, metro bağlantılarıyla çok daha cazip mekânlar sunabilirler. Ayrıca sonraki kullanımların ne olacağını tartışmak bile gerekmez, Marmara Üniversitesinin ve İTÜ'nün toplam 30.000'i aşkın öğrenci potansiyeli, buradaki spor tesislerini en iyi şekilde kullanabilirdi. Ayrıca olimpiyat köyünün üniversitelerden birinde yapılması, köyün önce ve sonra yurt olarak kullanılabilmesini olanaklı kılacaktı. Konut-olimpiyat köyü ilişkisinde zamanlama kritiktir ve bu sebepten, çok önem kazanmaktadır. Çünkü yerleşilen evlerden, ev sahiplerinin bir yaz boyunca toptan ayrılmasını beklemek mümkün değildir, yerleşilmediği takdirde eğer olimpiyatlar o dönemde İstanbul'a kazandırılmazsa evlerin dört yıl boş bekletilmesi olanağı yoktur. Fakat yurtlar her yaz boşalmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir yılda yenilenerek kullanılması olasıdır. Ayrıca altyapıları da her zaman bir konuta göre daha gelişmiş durumdadır. Ör-

Stadyumdan çevrenin görüntüsü.

neğin internet bağlantısı vb. gibi. Ayrıca mekân düzenlenmesi olarak da olimpiyat köyüne daha yatkındır.

Önemli bir soru da, yapılacak böyle bir yatırımın İstanbul kentine katkısı ne olacaktır? Şehre katkı konusunda en iyi planlanmış ve organize olmuş olimpiyatlar, Barselona olimpiyatlarıdır. Yapılan yatırımlarla, şehrin gelişmesi için çaba harcanmıştır. Olimpiyatlar için öngörülen dört bölgeden birisi kıyı bölgesidir, fabrikalarla ve sağlıklı bir gelişmeyle kaplıdır, temizlenerek, olimpiyat merkezi ve köyü aracılığıyla şehir yaşamına katılmıştır. Şehirde inşa edilen yeni bir ring yolu yukarıda belirtilen bu dört bölgeyi birbirine bağlarken, şehrin trafiğine de katkı sağlamıştır.

Yine yukarıdaki sorunun devamı olarak “Şehrin olimpiyatlara katkısı ne olacaktır?” sorusu akla gelmektedir. Şimdi önerilen düzende, otellerde kalacak insanlar İstanbul’u görebilecekler, fakat sporcuların böyle bir şansı olmayacaktır; onlar olimpiyat köyü ve seçilen merkez arasında gidip geleceklerdir. Bu da, resimlerde görülen çevredir.

Önemli bir katkı da olimpiyatların kapanış etkinliği olan maratondan sağlanabilirdi. 42 ki-

lometrelik maraton, şehir içinde koşulabilirse ve güzergâh iyi seçilirse bütün dünya İstanbul’un en özellikli yerlerini görebilecektir. Halbuki seçilen durumda hava fotoğrafından ve haritadan görüldüğü gibi 42 kilometrelik maraton koşusunun en fazla gidebileceği uzaklık, stadyumun 20 km yarıçapından az bir mesafedir (bu çap, kuş uçuşu mesafedir). Bu bölge de, İstanbul’u anlatan hiçbir özelliğe sahip olmadığı gibi, Türkiye’nin gecekondularla kaplı olduğu izlenimini yaratacaktır.²

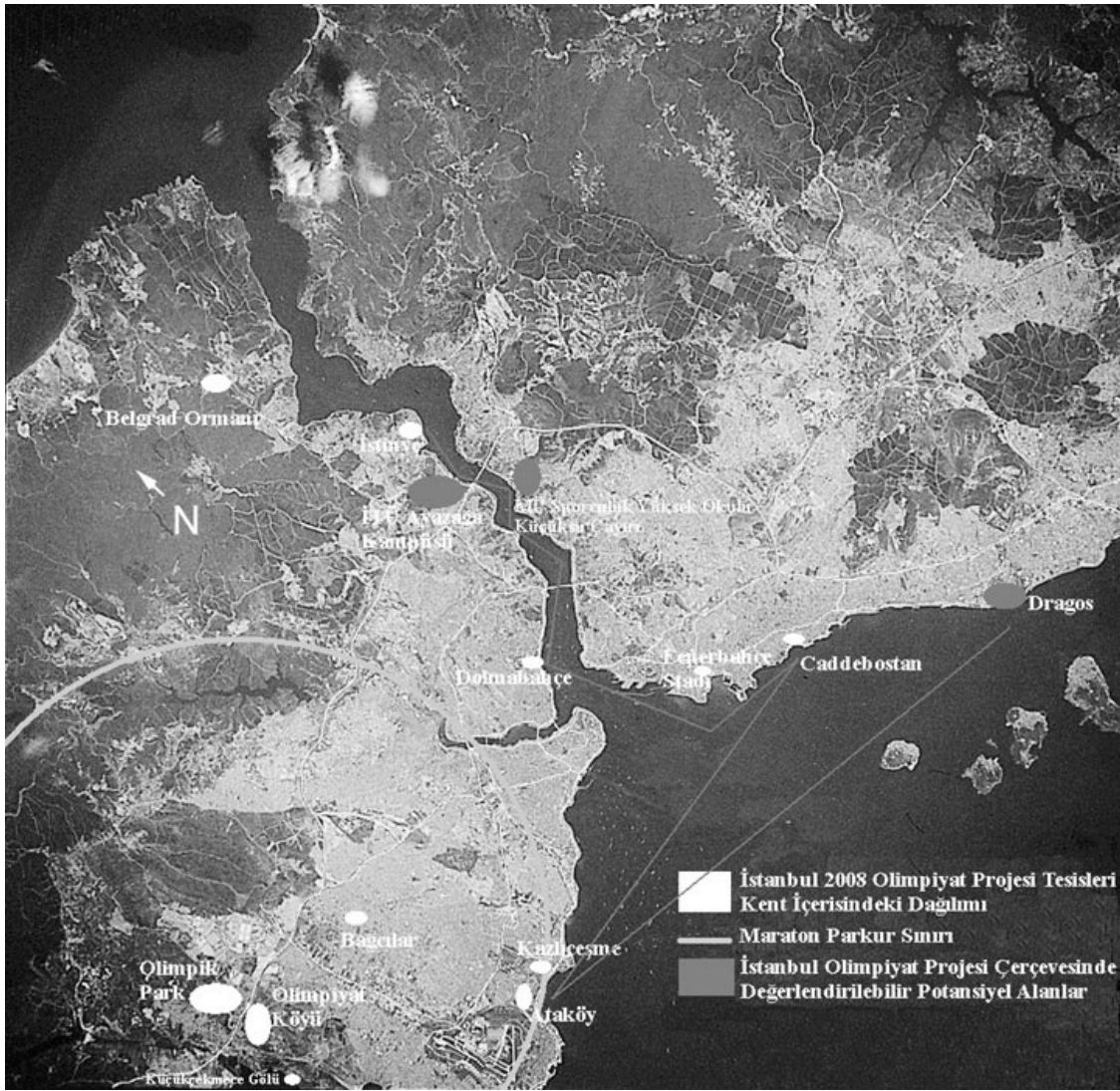
İstanbul’un en kritik ve kırılgan bölgelerinden birisinin bu işe seçilmesinin sebebini anlamak bu açıdan da mümkün değildir. Maraton, stadyum yerine şehir içinden başlasa bile, stadyuma ulaşabilmek için yine hemen şehirden çıkıp en kısa yoldan, mesela TEM kıyısından stadyuma ulaşmak gerekecektir. Yine İstanbul algılanamayacaktır. (Bugünkü yetkililerce yapılan yer seçimleri ile olası yer seçimleri, haritada sematik olarak belirtilmiştir.)

Yapılacak olan doğru şey, stadyum inşaatının ve diğer faaliyetlerin durdurulması, dondurulması, bugüne kadar yapılan olimpiyatlar ve İstanbul’un özellikleri göz önünde tutularak “İstanbul’a özgü bir olimpiyat nasıl düzenlenebi-

Yanda ve alt solda; Stadyumun çevresiyle birlikte çeşitli açılardan görüntüsü.

Altta; Stadyum, mevcut topografya ve bitki örtüsü.

Olimpiyat'ın İstanbul'a dağılımı, belirlenen ve olası durumlar.

lir?"ın, yeniden bu işin uzmanlarınca düşünülmesi, planlanması, tasarlanması ve tartışmaya açılmasıdır.

Bunun için İstanbul'daki üniversiteler önderliğinde (çünkü bu özellikle teknik, mimarlık ve şehircilik konusudur) ve belediyelerin katılımıyla (çünkü bu aynı zamanda bir yönetsel konudur) yeni bir yetkili ve sorumlu komite kurulması, tanıtım ve adaylık konusunda bir ölçüde başarılı olmuş olsa da diğer konulardaki icraatını tartışılır bulduğumuz Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin yerine yeniden bir komite oluşturulması ve Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin bu komiteye sportif danışman olarak yardımcı olmasını sağlayacak yasal düzenlemeye gidilmesi uygun olacaktır.

Yapılmakta olan stadyumun ise başka amaçlarla nasıl kullanılabileceği şimdiden uzmanlara etüt ettirilmelidir. Bazı vakıf üniversitelerinin grup halinde buraya taşınmasının yanında stadyumun komple bir spor akademisine dönüştürülmesi de verimli olabilecek olasılıkta görünmektedir. **m**

Hülya Yürekli, Prof.Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Öğretim Görevlisi.
Ferhan Yürekli, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Görevlisi.
Özlem Berber, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Notlar:

(1) Hillier, B.; Hanson, J. (1990), The Social Logic of Space, Cambridge University Press.

(2) Maraton için yol güzergâhları dikkate alındığında ölçülen mesafeler şöyledir:

Birinci güzergâh: Olimpiyat stadyumu, TEM bağlantısı üzerinden, Otogar (12,7 km), Surlar (16,8 km), Aksaray (19,5 km), Atatürk Köprüsü (21,5 km), Taksim (24,3 km).

İkinci güzergâh: Olimpiyat stadyumu, havaalanı bağlantısı üzerinden, havaalanı kavşağı (12,5 km), Ataköy E-5 üstü (15 km), Surlar (25 km), Taksim (31 km).

Bu mesafeler dikkate alındığında birinci güzergâhta 19,5 km koşulduktan sonra ancak Aksaray'a ulaşıldığı görülmektedir. Sultanahmet'e ulaşıp oradan dönmek gerekir. İkinci güzergâhta ise 12,5 km koşulduğunda havaalanı kavşağına gelinmektedir, oradan ancak Yeşilköy'e ulaşıp geri dönülebilir. Bu güzergâhların yüzde 80'i gecekondular ve plansız gelişmiş bölgelerde koşulmak durumundadır. Gidiş-dönüş aynı yoldan olmaktadır. Buna karşılık stadyum daha merkezi bir yerde olursa, Tarihi Yarımada, Boğaz kıyıları, maraton güzergâhı olarak düzenlenebilir.

Planlamanın “Ruhu” Mimarlık, Mimarlığın “Yüreği” Planlamadır...

Oktay Ekinci

Mimarlar Odası’ndaki çalışmalarımıza ilgi duyanların son yıllarda yönelttikleri sorular arasında şu merak giderek artıyor:

“Durmadan imar planlarına davalar açıyor-sunuz. Bu konuda Şehir Plancıları Odası’ndan çok daha fazla bir gayret içindesiniz. Oysa siz mimarsınız, binalardaki mimaride yoğunlaşmalısınız. İmar planlarına karşı bu hassasiyetiniz neden?...”

Kuşkusuz bu sorunun yanıtı, Mimarlar Odası’nın sadece “kentsel ve çevresel haklara” karşı olan duyarlılığı ve bununla koşut “kamusal görevi” ile sınırlı değil...

Kamuoyu, hatta çoğu mimar ve plancı bunu böyle yorumluyor olsa bile, Mimarlar Odası’nın bu hassasiyetinin temelinde, doğrudan, “mimarlığın” da kentsel ve çevresel değerlerle, bu değerlere bağlı toplumsal haklara karşı olan

“meslekî yükümlülüğü” var...

Aynı sorudaki “binaların mimarisi” vurgulaması için de bunun gereğini yaşama geçirmenin temel koşullarından biri “mimariyi de gözeten bir planlama” olduğuna göre, Mimarlar Odası’nın imar planları karşısındaki sorgulayıcı tavrı, en azından üyesi mimarların da mimarca bir meslek yaşamını sağlama hedefi bakımından zorunlu bir “meslek odası görevi” oluyor...

Nitekim, neredeyse 50 yıla yakındır Mimarlar Odası’nın ve birimlerinin yönetimlerinde görev alan hemen tüm kadroların, mimarlığa ve dünyaya bakış açıları ister sadece meslekî açılardan, ister geniş toplumsal açılardan olsun, hemen her dönemde imar planlarına karşı kendilerini sorumlu ve müdahaleci görmelerinin nedeni de işte bu “doğru bir mimarlık hedefindeki” ortak paydadır...

İzmir Körfez’den
Mustafa Kemal Sahil
Bulvarı’nın görünüşü.
Fotoğraf: Hüseyin Erciyas
(Cumhuriyet arşivi)

Denebilir ki Odamız tarihinde hemen her görüşten Oda yöneticilerinin çok geniş bir *consensus* içinde davrandıkları en önemli konu, planlama karşısında Oda'nın artık "gelenekselleşen" duyarlılığıdır...

Mimarlığın, "mimariyi gözetmeyen planlamaya" karşı direnişi: ÇED

Özellikle günümüzde kentlerimizin artık neredeyse tek tip denebilecek ve kimliksizlikte ortak oldukları genel görüntüsüne bakanlar, imar ve tasarım süreçlerindeki mimarlığı dışlayan kural ve ilişkilerden de haberleri yoksa, öncelikle mimarları yargılıyorlar...

Kimi kaynaklara göre yüzde 70'lere yaklaşan kaçak yapılaşmayla oluşmuş kentsel dokularda ki, hemen aynı orana bağlı "yüzde 70 mimarsızlık" gerçeğini bu yazıda bir kenara bırakırsak, geriye kalan yüzde 30'luk, en çok yüzde 40'lık "planlı" alanlarda da aynı "tek tip kimliksizliğin" öne çıkması, acaba gerçekten öncelikle mimarların ürünü müdür?...

Bu sorunun da elbette ki "hayır" diye başlanacak en kısa yanıtı, "Mimar, imar planlarında ve yönetmeliklerinde hemen tüm ölçü ve oranları, hatta kütle konumları ve boyutları bile tanımlanmış matematik ve geometri değerlerine

sadık kalarak tasarım yapmak zorunda olduğundan, şikayetçi olunan ve sorgulanan mimari görüntü ya da peyzaj da işte bu değerleri belirleyenlerin yarattıkları bir sonuçtur." şeklinde verilebilir. Böylece mimarlar ve Mimarlar Odası, kentsel bozulma ve kimliksizleşme sürecindeki sorumluluktan da kurtularak, pekâlâ "vicdan" açısından bile rahatlayabilir.

Ancak Mimarlar Odası, yine de bu şekilde rahatlama yerine, sadece mimarları ve mimari tasarımı giderek "tutsak" alan mimarlık dışı planlama ve imar yönetmelikleri "dayatmasına" karşı mücadele etmekle de yetinmiyor. Bir bakıma mimarların da bu dayatma süreci içinde "meslekî bir direniş" göstererek ve meslek odalarının yarattığı "dayanışma-denetim" ortamında mimarlık hizmeti verebilmeleri için 1992'den bu yana "Mimari ÇED" uygulamasını başlattı ve sürdürüyor.

Bunun öncelikli anlamı ise sadece mimari tasarımlara yön veren imar planı ve diğer yasal yapılaşma kurallarının, yine mimarlığın, kente, topluma ve çevreye karşı kamusal yükümlülükleri açısından "değerlendirilerek", varsa çekincelerin belirlenip giderilmesi için de çaba göstermek değil. Mesleki Denetimde Mimari ÇED uygulamasının en az bunun kadar önemli bir

Kentin silüetini bozan gökdelen...
Fotoğraf: Hüseyin Türem
(Cumhuriyet arşivi)

başka hedefi de doğrudan mimarın, tasarım için kendisine verilen “imar durumu belgesi”ndeki (imar planına ve diğer yasal kurallara göre ilgili parseldeki yapılaşmaya ait konum ve ölçüleri gösteren belge) kurallara göre “tasarım” yaparken, bu kurallar ışığında ortaya çıkacak bir binanın, mimarisi ne olursa olsun, bulunduğu kent, çevre ve doku içinde “mimarlığın insana ve topluma dönük ilkelerine uyumlu” olup olmayacağını da önceden sorgulaması ve mimar tavrını göstermesidir.

Evet... Sözün kısası, özelde Mimarlar Odası ve genelde mimarlık, sadece toplumun kentsel, kültürel ve çevresel haklarını koruyabilmek için değil, doğrudan mimarlığın da aynı haklara saygılı bir tasarım ortamında hizmet verebilmesi ve gelişebilmesi için, imar planlarına ve şehirciliğe karşı “hassas” ve hatta “sorumludur”. Bu değerlerle çelişen imar planlarına, imar yönetmeliklerine ve hatta imarla ilgili diğer yasa ve kurallara karşı sürdürdüğü mücadelesinin temelinde de bu yatmakta, yine sadece toplumu ve gelecek kuşakları değil, mimarları, mimarlığı ve mimarlığın geleceğini de yukarıda vurgulanan mimarlık dışı süreç ve dayatmalara karşı “koruma” amacı giderek öne çıkmaktadır.

Mimarlık planlamadan uzaklaştıkça şehircilik de “ruhunu” yitiriyor

Peki, “gerçek” böyleyken ve “mimarlığın yazgısı” neredeyse artık tümüyle planlamaya ve imar kurallarına bağımlı bir düzeye gelmişken, acaba yine planlama ve şehircilik neden giderek ve hızla mimarlardan ve mimarlıktan uzaklaştırılıyor?

Son yıllarda bu konuyla ilgili hemen tüm yazılarımda vurguladığım gibi, hem yasal mevzuatta, hem eğitimde, hem de uygulama pratiğinde, mimarlıkla şehircilik arasında neden adeta bir duvar örülüyor?...

Dahası, başka hemen hiçbir “doğru ve kimlikli kentleşen” gelişmiş ülkelerde bile rastlanmayan böylesine bir “ayrışma çabasına” karşı, mimarlık ve şehircilik alanındaki hiç değilse “akademik ortamlarda” neden güçlü bir karşı çıkış, yüksek sesli bir muhalefet ve hatta meslekî-bilimsel bir direniş gözlenmiyor?

Mimarlıkla planlamanın ve aynı zamanda şehirciliğin, sözcüğün tam anlamıyla “iç içe geçmiş” ortak meslekî ve sanatsal hedefleriyle, yine ortak sorumluluklarının gözetilmediği bir kül-

tür ve bilim yoksunu ayrışmaya bu teslimiyet neden?

Bütün bu soruların yanıtı, “her ikisi de artık ayrı uzmanlık dalıdır” gibi, süregelen yanlış adeta “aklayan” türden ve tarihsel, sosyal, kültürel ve hatta ekonomik gerçeklikle de gelişen sığ ve kaçamak söylemlerle verilebilir mi? Hele yine böylesine önemli ve yüksek düzeyde toplumsal-evrensel yükümlülükler içeren bir konu, “mimarlar plancılarının alanına girmesin” gibi salt “profesyonel kaygıları” yansıtan bir pragmatizm içinde ele alınabilir mi?

Planlamada “kimlik”, mimarlıktır

Bu konuyu, özellikle Türkiye gibi, hemen tüm kentleri “tarihsel” olan, yani yüzlerce ve binlerce yıllık geçmişlerinde “mimarlık tarihi” bulunan ve geleceğe aktarılması gereken “kent kimliğinin” temelini de yine “mimarlığın” oluşturduğu bir ülkede tartışmak ve doğruyu bulmak, sadece biz mimarların ve Mimarlar Odası’nın değil, şehircilerle birlikte “herkesin” ortak görevi ve sorumluluğudur.

Çünkü “kimlikli kentleşme” herkesin hedefi ve sorunu olduğu gibi, kentlerin doğru ve uygarca bir mimariyle gelişmesi de ne sadece mimarların, ne sadece imar planlarının derdidir; bütün toplumun ve insanlığın ortak beklentisidir.

Tarihle geleceği, uyumlu ve karakterli bir “geçişle” birleştirebilecek, geçmişin mimari zenginliğini ve dokusunu korumak bir yana, aynı zenginliği ileriye ve gelişmeye de dönük bir esin kaynağı, kültürel yaşam ve peyzajda bir “beslenme” kaynağı olarak değerlendirecek bir planlama da, kuşku yok ki, temelde tek başına kentin değil, “kentin mimarisinin” planlaması ve aynı mimarının yarınlara karar ve yön verilmesi değil midir?

İşte böylesine derin ve sürdürülebilir bir mimari sorumluluk taşıyan planlamada ve şehircilikte, mimarlığın tarihinden ve gelişme sürecinden “mimari duyarlılık” içinde bilgi ve birikim sahibi olmayan, ya da aynı bilgi ve birikim sahibi mimarların “sorumlu” ve hatta “müellif” olmadıkları bir kent planlaması çalışmasının, Türkiye’deki uygulamaya göre “yasal” olsa bile, bilimsel ve etik esaslardan yoksun olduğunu söylemekten neden çekiniliyor, bilemiyorum.

Mesleğine ve sorumluluklarına sadece profesyonel kaygılar içinde bakmayan, kente, kentin geçmişine ve geleceğine gerçekten bir “şe-

hirci duygusuyla” yaklaşabilen kimi plancıların bile aynı gerçeği hala açıkça dile getiremiyor olmalarını ise yadırgıyorum.

Uluslararası söylemler, “söz”ler

Henüz 1980’lerin ikinci yarısında, yani Türkiye’de şehirciliği ve planlamayı “mimari duyarlılıklardan ve sorumluluklardan ayırma” çabasının ilk yasal düzenlemeleriyle, buna paralel ilk “akademik eğitim ayrışmasının” başlatıldığı yıllarda, İzmir’deki bir şehircilik sempozyumunda sunduğum bildiride de aynı sürecin tehlikesine değinmiş ve 1970’lerin ünlü Sovyet mimarı ve plancısı M.V. Posokhin’in şu sözlerine yer vermiştim:

“Sık sık mimarlıkla şehir planlaması arasında bir çizgi çekilmek istenmektedir. Kentlere şekil verenler, tasarımcılar ve şehir plancıları diye ikiye bölünmektedir. Sadece bina tasarlayan mimarlar şehrin ihtiyaçlarını ne bilirler, ne de bilme çabaları olur. Şehir plancıları da mimari tasarımla ilgilenmeyi reddederler... (Oysa) şehirselleşmenin sorunları ele alınırken, şehir gelişme planının her bölümünde ve bireysel projelerin detaylarına da dikkat edilmelidir... Şehir, insan hayatının her yönünü düzenler. Bu sebep-

le bir şehrin inşa süreci, ortak bir mimari ve şehir inşası düşüncesinde birleşmiş kişilerin birleşik çabasını gerektirir...”

Uzun yıllar Moskova’nın planlama çalışmalarını yürüten ve bu “metropolün” şimdi 21.yüzyılı da “tarihsel mimari kimliğiyle” karşılama konusunda önemli payı olan Posokhin’in ünlü *Yaşanılır Şehirler* adlı kitabını, yine o yıllarda Mimarlar Odası dilimize kazandırmıştı.

1990’ların başlarında İstanbul’da toplanan Uluslararası Mimarlar Birliği’nin (UIA) Merkez Konseyi oturumundaki açılış konuşmasında da dönemin UIA Başkanı ve bir İngiliz Lordu olan mimar Rod Hackney, Rus meslektaşı Posokhin’i destekleyen benzer görüşlerini şöyle dile getirmişti:

“Dünyada ruhu olmayan, kalbi atmayan birçok şehir tanıyoruz. Onlar sadece teknoloji ve ilerleme adına, bir nesil döneminde inşa edilmiş şehirlerdir... Mimarların ve plancıların görevi, bugün hiçbir modern teknolojinin yerine koyamayacağı dokuyu ve mirası korumaktır.”

Yine o yıllarda (1989-1990) T.C. Kültür Bakanlığı tarafından ve tarihi kentlerin kimlikli büyümesi sorunsalının irdelendiği *Bizim Şehirlerimiz* adı altındaki tartışma ve yarışma programı-

Antalya’nın ünlü Lara bölgesinde birbirinin üstüne binmiş binalar. Fotoğraf: Ümit Otan (Cumhuriyet arşivi)

nın “sunuş” metninde de şunların altı çiziliyordu:

“Yeryüzünün tüm şehirleri, tarihî gelişme içinde toplumların farklılığının somut birer ifadesi olmuştur. Şehirlerimizin de kendine özgü tarihî kimlikleri, geleneksel mimarileri vardır. Ne yazık ki, bu nitelikler çağın değişen sosyo-ekonomik koşulları ve beklentileri doğrultusunda durmaksızın kendini yenileyen şehirlerimizde giderek yok olmaktadır. Şehirlerimizin var olan kimliklerinin kaybolmaması ve yeni yapılaşma sürecinde bu kimliğin güçlendirilmesi amacıyla, bakanlıkça bu program başlatılmıştır.”

Benzer şekilde UNESCO’nun dünya ölçeğinde tüm Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerde işbirliği içinde sürdürdüğü, 1988-1997 yıllarını kapsayan ve Türkiye’de yine sadece Mimarlar Odası’nın yayın ve etkinlikleriyle “anımsanmış” ve kamuoyuna duyurulmuş bulunan *Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı* programında da aynı konu için bakın neler söyleniyordu:

“Dünyada ruhu olmayan, kalbi atmayan birçok şehir tanıyoruz. Onlar sadece teknoloji ve ilerleme adına, bir nesil döneminde inşa edilmiş şehirlerdir... Mimarların ve plancılardan görevi, bugün hiçbir modern teknolojinin yerine koyamayacağı dokuyu ve mirası korumaktır.”

“*Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı* programının öncelikli eksenlerinden biri de, bu mirası yalnız korumayı değil, ama aynı zamanda, kalkınma sürecinin değişiminin gerekleriyle halkların kültür yaşamının kesintisiz bir biçimde sürmesi zorunluluğunu bağdaştırabilmesi için bu mirası zenginleştirmeye ve yenilemeye katkıda bulunmayı da sağlamaktır.”

Bu gibi “örnek söylemleri” daha da çoğaltabilir ve yazımızın uzunluğunu artırabiliriz... Ancak, bu kadarıyla da yetinsek bile, geriye doğru gittiğimizde, sözgeli:

- UNESCO’nun mimari miras için vurguladığı “yenilemeye katkıda bulunma” hedefini;
- T.C. Kültür Bakanlığı kampanyasındaki “kendini yenileyen şehirlerimizin” tarihsel kimliklerini de “güçlendirerek” sürdürmesi özlemi;
- UIA Genel Başkanı Rod Hackney’in “ruhsuz ve yüreksiz” dediği, teknoloji ve ilerleme adına sadece “bir nesil” döneminde inşa edilmiş kent durumuna düşmemeyi;

• ...Ve Posokhin’in açıkça dile getirdiği “ortak bir mimari ve şehir inşası düşüncesinde birleşmiş kişilerin birleşik çabalarını” acaba planlamada ve şehircilikte nasıl yaşama geçirebiliriz?

Bu sorunun, özellikle uluslararası belgelerdeki aynı açıklıkta verilmiş sayısız yanıtlarından biri de Avrupa Konseyi metinlerinden 1986-*Strasbourg Bildirgesi*’nde yer alıyor. 1987-1991 yıllarını kapsayan *Avrupa Konseyi Üçüncü Ara Dönem Planı* bildirisinde, “Demokratik Avrupa: Hümanizm, Çeşitlilik, Evrensellik” başlığı altındaki sözleri, yine Mimarlar Odasının kaynaklarından edinerek aynen aktarıyorum:

“Avrupa’nın mirasını en geniş anlamda korumak ve geliştirmek için kurulmuş bir topluluk olarak Avrupa Konseyi, fiziksel çevremizin bu özel alanında yer alan bu görevi ihmal edemez. Mimarlık mirasının ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamla bütünleşmesi, mekânsal ve planlamaya ilişkin politikaların öncelikli konusu olmayı sürdürmektedir.”

Şimdi, özellikle “Avrupa Birliğine uyum” arayışı ve çabası içinde olan ülkemizde, mimarlıkla şehirciliğin giderek “ayrıştırılmasıyla”, yukarıdaki “Avrupa ilkesi” de bütünüyle çelişiyor mu?

Mimarlık mirasının (yani, tarihsel kent kimliği ve dokusunun) ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamla bütünleşmesi “mekânsal ve planlamaya ilişkin politikaların öncelikli konusu” olacaksa, aynı politikalar, mimarları planlamadan “dışlayarak” ve mimariyle şehirciliği adeta düşman kılan iki rakip meslek haline dönüştüren bir anlayış, “yasalardaki, eğitimdeki ve uygulamadaki egemenliğiyle” nasıl yaşama geçirebilir?...

Örnekleri çoğaltmayacaktım ama şu belgeye de değinmeden edemeyeceğim... Türkiye’nin de imzası bulunan ve TBMM onayıyla “ulusal yasası” niteliği kazanan, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, bu konuda sıradan bir tavsiye değil, uyulması zorunlu hukuk kuralı niteliğindedir.

Daha 1. maddede, “Mimari mirasın korunması kırsal yörelerle şehirlerin düzenlenmesinde (imar planlaması) başlıca hedeftir” vurgulaması yapılan sözleşmenin 3. maddesinde, aynı mirasın içerdiği mimari tarz ve kimliğin “teşviki ve yaygınlaştırılması”nın da özellikle “planlama politikalarında başlıca unsur” olması öngörüldüğü ve 15. maddede şunlar “hükme” bağlanıyor:

“Mimari mirasın korunmasının, bir kültürel kişilik unsuru olduğu kadar, bugünün ve geleceğin nesilleri için de bir ilham ve yaratıcılık kaynağı olarak değerlendirilmesi...”

Peki, böylesi bir “ilham” ve “yaratıcılığın”, bugünün ve gelecek kuşakların “yaşam ve mekânsal çevre niteliklerini” biçimleyen ve belirleyen planlama çalışmalarında “kaynak” olarak değerlendirilmesi, yine mimari bilgi, beceri ve duyarlılıktan yoksun, mimarlığın hem tarihini, hem de tarihiyle ilişkili tasarım konseptini bilmeyen, bilemeyen ve “öğretilmemiş” teknik kadrolar eliyle, yani sadece plancılarla mümkün müdür?

“Anayasamıza” bile bakmıyoruz

Uluslararası sözleşmeler, Mimarlar Odası’nın bunlara koşut sayısız uyarıları ve hatta Kültür Bakanlığı gibi ulusal bir kamu kuruluşu için bile “bunlar bir yana” dersek, yine bu konuda acaba kaç kişi ve kaç “uzman”, Türkiye’deki mimarlık-şehircilik ayrıştırmasının Anayasa’yla da çelişmekte olduğunun farkındadır dersiniz?

Anayasa’nın, örneğin ABD Anayasası’nda olmayan, ancak bizde 1960’lardan bu yana kabul edilen “konut hakkı” konusundaki 57. maddede yer alan ve devletin konut edinme ve edindirme ile ilgili sosyal yükümlülüklerini, ancak “şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama” koşuluyla yerine getirebileceğini öngören hükmünü, kimi şehircilikle ilgili toplantılarda “plansızlıktan yakınıldığı” zaman ender de olsa anımsayanlar oluyor.

Ne var ki bu hükümde vurgulanan, “şehirlerin özelliklerini gözetme” koşulunun ise sadece plansızlıktan değil, “mimarısız planlamadan” da doğan sorunlara karşı bir “Anayasal uyarı” olduğunu dile getiren pek kimse bulunmuyor.

Nitekim, Anayasa maddesindeki böylesi bir uyarıya, genel bir hukuk söylemi olmasının dışında, Türkiye’nin koşulları ve “durumu” gözetilerek, dahası bilerek ve “düşünülmek” yer verildiği de aynı maddenin gerekçe metninde açıkça görülebiliyor. Aynen aktarıyorum:

“Madde, bu ifadesi ile kötü şehirleşmenin önlenmesinin gereğine de işaret etmektedir. Bina planlaması, şehir planlamasının bir parçasıdır. Şehirlerin ve yapıların, tabiatın içinde bir yara gibi yer almaması için genel bir çevre (planlama) içinde düşünülmesi de maddede devlete ödev olarak gösterilmiştir.”

Anayasa maddelerini ve gerekçelerini yazan-

lar, elbette ki mimar ya da şehirci olmadıklarından, kullandıkları “dil” de mimarlığın ve şehirciliğin meslekî ve bilimsel söylemiyle tam örtüşmeyebilir. Ancak “hukuk” ve özellikle de “kamu yararını ve ülke-toplum çıkarlarını temel alan” bir hukuk, tüm konu ve ödevler gibi mimarlık ve şehircilikte de bunun “gereğini” gözeterek, kural ve ilkelerini de aynı “sorumluluk” içinde tanımlar...

Anayasa’yı yazanlar, işte bu sorumluluk içinde ve toplumun da anlayacağı bir dilde “kötü şehirciliği” önlemeyi hedeflerken, aynı “kötü” durumun ortaya çıkmasındaki genel ihmali de şöyle özetliyorlar: “Bina planlaması, şehir planlamasının bir parçasıdır...”

Bu “tarihsel bütünlük” göz ardı edildiğinde yaşanan durumu ise, “şehirlerin ve yapıların, tabiatın içinde bir yara gibi yer alması” şeklinde topluma özetlemeleri, bina planlaması ile şehir planlamasını birbirinden ayırmayan bir anlayışla hareket edilmesi “ödevini” tanımlıyor...

Ancak devlet, ülkedeki genel “plansız imar ve yapılaşmayı özendirme” politikalarının yanı sıra, örneğin devlet üniversitelerinde bile bina planlaması ile kent planlamasının bir bütün olarak ele alınmasını, mimarlık ve şehircilik eğitiminden giderek dışlayan bir müfredatı ve uzmanlık ayrışmasını adeta teşvik ediyor, hatta zorluyor.

Üstelik, yine mimarlığın ve plancılığın yetki ve sorumluluklarıyla ilgili yasalarda ve teknik-

Fotoğraf: Zafer Aknar
(Cumhuriyet arşivi)

kurumsal mevzuatta da aynı ayrışmayı keskinleştiren kurallar getirerek, Anayasa’da verilen ödevi unutmak bir yana, tam tersini yapmada, dünyada hemen hiç örneği de görülmeeyen bir aymazlığı ülkede kökleştiriyor.

Mimarlığı dışlamanın “doruktaki” örneği: Kentsel sitlerde bile “plancı” dayatması

O kadar ki, örneğin hemen tüm yerleşme dokusu “korunması gerekli mimarlık örneklerinden” oluşan, ya da bu örneklerin genel doku içinde belirleyici ve etkin bir “mimari kimliğe” kaynak oluşturması hedeflenen kentsel sitlerdeki “Koruma İmar Planları”nın bile, sadece “plancı” eğitimi almış şehircilerce üstlenebileceğine dair “dayatmalar” var. Mimariyi, “mimari yetkisiz kılarak” koruma, örnek alma ve geleceğe taşıma anlamına gelen bu bilim dışılığın, artık “saçmalık” düzeyine tırmanan ve sadece mimarlığa-şehirciliğe değil, kentlere, kültüre, topluma ve gelecek kuşaklara da “zarar verici” boyutlara tırmanan “yasal ve akademik güvencelerini” sorgulama zamanı geldi ve hatta geçiyor...

Mimarlık fakültelerinin görevi

Türkiye’deki mimarlık ve şehircilik ayrımını iki çok farklı ve birbirine düşman meslek ve uzmanlık alanı haline getirme yolunda hızla ilerleyen bu sürecin, her şeye rağmen hâlâ terk edilmemiş bir umut kapısı var... O da, hemen tüm yüksek öğrenim kurumlarında, planlama-şehircilik eğitimiyle ilgili bölümlerin, yine hâlâ mimarlık fakültelerine bağlı bir birim olarak faaliyet göstermeleri.

Demek ki en azından şu YÖK düzeninde bi-

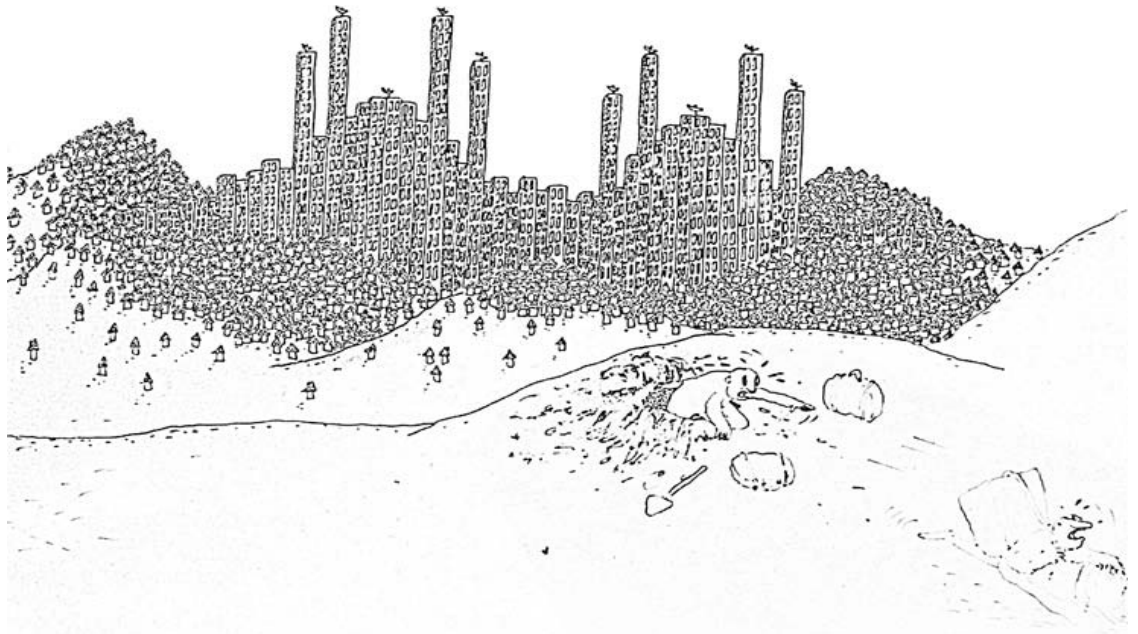
le, onca ayrılıkçı yasaya ve meslekî yetkilendirme mevzuatına rağmen, kent planlaması ve şehircilik, temelde mimarlık kapsamında “kabul” ediliyor.

Bu doğru, yerinde ve evrensel-tarihsel gerçeklere uygun kabule rağmen, “bazı” mimarlık fakültelerine bağlı şehircilik bölümlerindeki öğrencilere neredeyse “asla mimarlıkla ilginiz yok” şeklindeki bir anlayışla “kentsel planlama” (!) öğretilirken, aynı fakültelerdeki mimarlık bölümlerindeki öğrencilere de açıkça “sizin işiniz bina tasarlamak, kenti ve çevreyi şehirci düşünecek” denmese bile, buna yakın bir mimarlık eğitimi verilebiliyor.

Bu saptamanın “istisnaları” ise elbette ki bazı okullarda gözleniyor ve yine mimarlık fakültelerine bağlı iki bölümde “birbirleriyle ilintili” ve “akademik eşgüdüm” çabası gösterilerek eğitimin sürdürülmeye çalışılması, yüreklere biraz su serpiyor. Ne var ki bu “çabalar” da temelde bu eğitimin “resmî içeriğinden” değil, doğrudan doğruya o okuldaki öğretim üyelerinin kendi “kişisel duyarlılıklarından” kaynaklanıyor...

Mimarlığın ve şehirciliğin “bütüncül” yönlerini bilen, savunan ve hem mimarlık-şehircilik için, hem de Türkiye için bunun değerini ve önemini yüreğinde duyup “genel anlayışa inat” yaşama geçirmeye gayret eden bu hocalar “kuşak” olarak sahneden çekildiklerinde, eminim ki planlama-şehircilik bölümleri de artık mimarlık fakültesine bağlı değil, “ayrı fakülteler” olmayı bile gündeme getirebilecektir.

Nitekim bunun “öncü” girişimleri de gözlenmektedir ve örneğin “mimarlık bölümleri

olmadan”, sadece planlama-şehircilik eğitim veren yüksek öğrenim kuruluşları dönemi başlamaktadır.

“Ayrılığın” yarattığı yeni karakterler:

“Parsele” tutsak mimar, “kente yabancı” plancı

Bu konunun diğer ayrıntıları için kuşkusuz çok daha uzun yazılara, değerlendirmelere gereksinim var. Örneğin mimarlığı ve şehirciliği ayarıştıran mevzuatın ve zararlarının irdelenmesi, ya da aynı ayarıştırmının her iki mesleğe ait eğitim müfredatındaki kopuklukların sorgulanması gibi...

Benzer şekilde, mimarlıkla şehirciliği “ortak ve dayanışma içinde” devreye sokabilecek yeni bir hukuksal altyapı ile eğitimin nasıl olması gerektiği de ayrıca ele alınabilir ve alınmalıdır da...

Bunları başka yazılara ve tartışma ortamlarına erteleyerek, sadece genel bir durum değerlendirmesiyle sınırlı olan bu yazının son sözleri olarak şunları da belirtip noktayı koyacağım.

Planlama ve şehircilikle ilgili bilgi, birikim ve sorumluluklardan uzaklaşan bir mimar, sadece parseline ve imar durumuna bakarak bina tasarımını yaptığında, “müellifi” olduğu “eser” ne denli özgün ve kendine has kabul edilirse edilsin, “ait” olduğu ve “katıldığı” kentsel ya da başka tür çevreyle uyumlu bir ilişki kuramadığı zaman, sonuç mimarlık açısından da başarısız, yanlış ve hatta fiilen kente ve topluma karşı saygısız olabiliyor. Planlamadaki genel “mimari duygu yoksunluğu”, doğrudan kendi mimari ürününü de duygusuz kılabilir...

Bu nedenle mimarların, özellikle planlama sürecine, kapıdan kovulsalar bile bacadan girmeleri şart... Bunu, sadece Mimarlar Odası’na bırakmadan, kendi meslekî yaşamlarında da yerine getirebilmeleri için meslekî denetimde ÇED uygulamasının, yine Mimarlar Odası’nca kendilerine sağlanan bir örgütlü mücadele olanığı olduğunu görmeleri ve sahiplenmeleri gerekiyor.

Benzer şekilde plancıların da kent planlamasında mimari bilgiyi, birikimi ve sorumlulukları gözetmeden hareket etmeleri, onların “kente yabancı şehirciler” olarak hizmet vermelerini körükleyecektir... Bunun sonucunda ise mimariyi sadece imar koşullarıyla sınırlı tutabilen, “korumayı” da yine sadece “tescilli eski yapıların restorasyonu” yeterli gören ruhsuz ve kimliksiz planlarla, kentlerimizin bu kez de “planlı tahribatına” ister istemez imza atacaktırlar.

“Hemen” başlanabilecek önlemler

Bu nedenlerle, daha önceki birçok yazımda ve konuşmamda da dile getirdiğim, bu ayırışmaya “dur” denebilmesi için önerdiğim kimi öncelikli önlemleri özetleyerek son veriyorum. Aynı ayırışmayı “kurumsallaştıran” yasal ve akademik engellerin kaldırılmasına kadar, “bunlardan başlayabilirsek”, 1980’lerden sonra körüklenen böylesi bir yanlış da hiç değilse çeyrek yüzyıllık deneyimin ve buna dayalı sonuçların ışığında terk etmeyi hızlandırmış oluruz...

1. Mimarlık ve şehirciliğin ortak dersleri azaltılma yerine çoğaltılmalıdır. Özellikle mimarlar, “kimlikli kent planlaması” konusunda eğitilmeli, şehirciler de “mimarlık tarihi” ve geleneksel mimarinin çağdaş tasarıma “kaynak” oluşturacak öğeleri gibi konularda donatılmalıdır...

2. Bunun için de okullardaki eğitimde yeni ders düzenlemeleri beklenmeden, mimarlık öğrencileri şehircilik derslerine, plancılar da mimarlığın derslerine “zorunluymuş” gibi girmeli, izlemeli. Hatta derim ki, okullardaki “arkadaşlıklar”da da bu gözetilmeli... Mimarlık ve şehircilik öğrencileri, öğrendiklerini de birbirlerine öğreterek “dostluklarını” geliştirmeli...

3. Bir süredir Mimarlar Odası’nın ve kimi duyarlı hocaların hâlâ etkin oldukları, üniversitelerin düzenledikleri ve “mimarlık-şehircilik öğrencilerinin birlikte katıldıkları” yaz okulları yaygınlaştırılmalı, bu tür çalışmalar doğrudan okuldaki resmî eğitimde de düzenlenmeli...

4. Mesleğin uygulanma sürecinde ise, özellikle kent planları, sadece bir şehircinin sorumluluğu altında değil, mimarın ve plancının “ortak sorumluluğu” altında ve hatta “ortak müellifliği” ile üretilmelidir. Şimdilik yasalar bu birlikteliği zorunlu kılmaya bile, mimarlar ve şehirciler birbirlerini giderek düşman kılmaya niyetli görünen bu duyarsız düzenlemelere inat, kendi dayanışmalarını kendileri kurmalıdır.

Çünkü ve çok şükür ki hâlâ hiçbir yasa, “kent planlamasında mimar ve şehirci ortak sorumlu ve ortak müellif olamaz” demiyor.

Mimarlığı şehircilikten ayırma inadını sürdürenler yakında bu kuralı da getirebileceklerinden, elimizi çabuk tutmamız gerekiyor. ■

Tık tık tık... Tok tok tok...

Emel Eratlı

Mekânlarımız dört duvarla çevrildikten sonra gerek duyuldu kapıya. Kapılara kilit vurulması ise, dört duvarın içinin bazı eşyalarla/şeylerle doldurulmasından sonra mutlaka. Kapılar kapatılmaya, kapılara kilit vurulmaya başlandıktan sonra da tıklatmak gerekti onları. İçeri girilebilmesi için, birilerinin gelip kilitleri açması, demir kolları kaldırması, kulpları çevirmesi gerekti muhtemelen.

Dört duvarın süslemelerle bezenmesi hiyerarşik düzen iyice yerine oturunca daha da belirginleşti. O dört duvarın içinde yaşayanların hangi sınıfın üyeleri oldukları, bezemelere bakılarak anlaşılmaya çalışıldı. Yükselen sınıflar ise giderek kendilerini daha çok göstermek, kolayca ayırt edilebilmek istediler belki de. Ya da bir tür can sıkıntısıyla süslemelere düşkünlük arttı. Sonuçta, bezemeler yoğunlaştı, karmaşıklaştı, kalabalık emek üretimlerine dönüştüler. Bu arada, tıpkı binalar gibi detaylar da süslenmeye ve işlev dışı oyunlarla neredeyse sadece göze hitap etmeye başladı.

Konumuz kapı tokmakları. Yani ilkel kapı zilleri. Kapıları çalarken, yapının diğer elemanları gibi, duvarın arkasındaki yaşama dair işaretleri de sergileyen kapı tokmakları. Sadece çalmak için değil seyredilmek için duran, sert metallerden yapılmış, tahribatlara karşı dayanıklı, kimi kez korkutucu, kimi kez narin... Tek olan işlevlerini elden geldiğince gizleyenler. Mimarlık tarihinde kendilerinden pek az söz edilenler. Neredeyse detayın detayı...

Benim örneklerim Malta'dan. Özellikle Mdina ve Valetta bölgelerinden. Burada 16. ve 17. yüzyılların ihtişamının göstergeleri olarak göz süzüyorlar gelene geçene. St. John Şövalyeleri'nin önemli duraklarından olan Malta'da, günümüze ulaşmayı başarmış binalar gerçekten alabildiğine gösterişli. Detaylara boğulmamış, dönemini, içini ve dışını başarıyla tasvir eden yapılar hepsi. Bunlardan en belirgin detaylar ise pencereler, kapılar ve kapı tokmakları. Maltalılar bu tıklatma geleneğini alabildiğine sevmişler anlaşılan; sevmişler ki, hâlâ eskilerinin benzeri

kapı tokmaklarını üretiyor, satıyor ve kullanıyorlar. Tokmakları, turistik bir meta haline de dönüştürmeye çalışıyorlar ama bu konudaki başarılarına dair somut bilgilerim yok. Sadece, bütün hediyelik eşya satılan dükkânlarda, eskisi kadar gösterişlileri olmasa da, şık kapı tokmaklarının satıldığı görülüyor. Dikkat çekici bir diğer konu ise, terk edilmiş evlerin kapı tokmaklarını

söküp evlerine götüren, onları işlevleri dışında kullanmaya çalışan bir halk olmayışları. Evlerin çoğu, güzel/çirkin, bakımlı/bakımsız, tokmaklarıyla ve kapılarıyla ayakta duruyor.

Malta, yaklaşık 14,5 km'ye 27 km'lik küçük bir ada. Dolayısıyla, tarihi yapı stokuna sahip bölgeleri de, doğal olarak, oldukça sıkışık alanlar. Buna karşın iyi korunmuşlar. Tıpkı bizdeki gibi, yeni yerleşimlerinde korkunç inşaatlar yapsalar bile, en azından, eskiyi hırpalamaktan uzak duruyorlar. Maltalılar teknolojinin her tür-lüsüne ayak uydurmuşlar ama bazı küçük geleneklerini 'olmazsa olmaz' sınıfına alarak. Tıpkı tokmakları gibi, porselen kaplama ya da seramikten yapılmış şirin mi şirin kapı numaraları da bugüne ulaşan tipik yapı detaylarından.

Günümüz yapı teknolojilerinin yaşamımıza dahil ettiği ve "zil" adı verilen araçla çalınıyor

kapılar artık. Gerçi burada ters bir orantı var, çünkü eskinin görkemli yapılarında, bir kapı tokmağı (ya da iki, çünkü her zaman ikiz kullanılıyorlar) kapıya gelenin sesini ev halkına duyurmayı başara-bilirken, küçücük evle-rimizi çınlatan bu yeni mekanizma ile ancak duyabiliyoruz gelenle-ri.

Çağlar geçtikçe, ya duyma yetisi azaldı insanların ya da ortalık alabildiğine gürültülü ve artık gereken hiçbir şeyi duyamıyorlar ne yazık ki.

Kapı tokmakları ise... Artık böyle bir şey kalmadı... Onları sadece seyredebiliriz. Kimileri sağda solda bulduğu örnekleri söküp evlerine asar, kimileri benim gibi fotoğrafını çeker, kimi resmini yapar. Belki "Kapı Tokmakları Müzesi" kurulur günün birinde. Değişim çok hızlı (değişimin gerekmediğini iddia etmeye kalkmıyacağım). İhtiyaçlarımız, bireysel gereklerimizden çok, tüketim pratiklerini desteklemek üzere art-tık. Pek yakında "Temel Gereksinimlerimiz Müzesi" de kurulursa hiç şaşmayın. Gerekme-yen her şeyin yığıldığı yapılarımızda sakın sakın yaşamaya devam... Zaten kilit kilit üstünde... Tokmaklardan kime ne!

Fotoğraflar: Emel Eratlı

İstanbul Metrosu Hakkında Farklı Bir Görüş*

H. Besim Çeçener

Öncelikle, “İstanbul Metrosu” konusunda sağlıklı ve doğru yönlü bir görüş ortaya koymanın çok zor ve sorumluluk taşıyan bir iş olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü, dünyanın en büyük metropollerinden biri olan İstanbul’un “Nazım İmar Planı” yoktur. Bu gerçeği tartışıp doğruyu saptamadığımız sürece, özellikle makro ölçekte ortaya koyacağımız her planlama kabulü yanlış olacaktır. Ne yazık ki, mimarlarımız ve şehircilerimiz yıllardan beri İstanbul hakkında ortaya koydukları çalışmalarında, kent biliminin bu en önemli kuralını görmezden gelmişler ve gelmektedirler. Bizler de dahil hemen herkes, olaydaki bilimsel ve yasal yanlışlıkların üzerine gitmek yerine, popülist siyasetçilerin günübirlik isteklerine çözüm önerileri üreterek aynı popülist yanlışlıklara düşmekteyiz.

O nedenle, “İstanbul Metrosu”na ilişkin görüşlerimizi ortaya koyduğumuzda, bu konuda ne kadar yetkin ve yeterli olursak olalım, doğru davranmış olamayız.

Fizikî planlama sürecinin gerekleri yerine getirilerek sağlanmış bir “Nazım İmar Planı” olmayan, bu nazım planın gerektirdiği “Sosyal ve Teknik Altyapı Master Planları” ve “Ulaşım Master Planı” gibi koordinasyon gerektiren özel çalışmaları yapılmayan İstanbul gibi büyük bir metropolde, hiçbir bilim adamının, hiçbir uzmanın görüş bildirmesi doğru olamaz.

Yakın geçmişte, Suriçi bölgesine yapılacak “Hızlı Tramvay” projesiyle ilgili olarak İstanbul Teknik Üniversitesi’nde tertiplenen bir panelde bu gerçek ortaya atılmış, aksini savunanların varlığına karşın, büyük ekseriyetle bu bilimsel gerçek onaylanmıştı.

Bugün “İstanbul Metrosu”nun son bölümüyle ilgili görüş istemiş olmaları da geçmiş yanlışların bir devamıdır. Hemen arkasından gelecek olan bir diğer yanlışlık, banliyö tren hattının Boğaz altından geçirilecek “Tüp Geçit” ile Yenikapı’da birleştirilmesi olacaktır. Gerektiği olduğu konusunda hiç kimsenin tereddüt

etmediği “Tüp Geçit Projesi”nin en sakıncalı kısmı ise Suriçi’nden geçirilecek kısmıdır.

“Aksaray-Otogar Metrosu” ile başlatılan bu toprak altı kazıları, “Taksim-Yenikapı Metrosu”, “Tüp Geçit Projesi” ile adeta İstanbul’u bir köstebek yuvasına çevirmekle kalmayıp istasyonlar, Haliç üzerindeki köprülerle, toprak üzerindeki kültürel varlıkları da tahrip edecektir. Kuşkusuz toprak üzerindeki en büyük tahribat, 15 milyonluk İstanbul’un tüm nüfusunu, çeşitli nedenlerle, Suriçi’ne taşımakla yapılmış olacaktır.

Eminönü ve Fatih’i, İstanbulluların genel gereksinimlerine ait kullanımlara açmak, bu alanları kentin her yönünden gelen insanların geçit yolu haline getirmek, bırakın kültürel ve doğal varlıkların tahribini, yaratacağı sirkülasyon karmaşası açısından da büyük sorunlar çıkaracaktır. Oysa İstanbul’da Suriçi’ne odaklanmadan bugünkü olanaklarla dahi soruna çözüm getirilebilir.

Bu, yönetim erkini elinde tutan kişilerin iradelerini olumlu yönde kullanma sorunudur.

Kuşkusuz bize düşen asıl görev de, bu iradenin kullanılmasını zorlamak, buna yardımcı olmaktır.

Yoksa, bilimsel gerçeklere aykırı olduğunu bile bile “Halkın gereksinimi var.” özüne sığınarak “Bir kere yanlış yaptıktan bir şey çıkmaz!” gibi çirkin felsefe kırıntılarını çözüm olarak kabul etmek değildir. Mimarlar Odası, 47 yıllık mücadelesinde hep bu temel doğru yönünde hareket etmiş, toplum yararına aykırı her girişime daha söylem aşamasında karşı çıkmış ve yargı dahil, sonuna kadar mücadele etmiştir. Kuşkusuz, bu mücadeleyi yaparken, doğru olan yolu ve önerileri de ortaya koymuştur.

En yanlış girişimler dahi, iyi niyet sağlanmaması halinde, bir noktadan sonra doğru yöne çevrilebilir. “Başlamış iş durdurulamaz” görüşüyle yanlışla devam etmek yanlışların en büyüğüdür.

İstanbul’un ulaşım sorunlarının çözümü konusunda son 20 yıl içinde yapılanlar ve yapılma-

sı planlananların, elle tutulacak kadar bilimsel yanlılıklarla dolu olduğu açıkça görülmektedir. Geçmiş yıllarda ortaya konan lineer büyüme ilkesinden cayılması bunların en başında gelmektedir. İstanbul, kent biliminin “amorfe kentleşme” olarak nitelediği disiplin dışı bir büyüme süreci içindedir. Spekülatif kazanç amacı ile oluşan bu yeni yerleşme alanlarının hiçbir kentsel donatıya sahip olmayışı, milyonlarca insanı merkeze yöneltmiştir. Çok daha farklı bir İstanbul’un kentsel donanımına sahip Eminönü ve Fatih’in, yeni talepleri karşılayamayacağı açık bir gerçekken, tüm kapasiteler zorlanmıştır. Kapasiteler yıllar evvel bitmiş ve alarm vermiştir.

Yeni taleplerin, eski çekirdek kentin dışında çözümlenmesi gerekirken, tam aksi yapılmakta; çevrenin gereksinimlerinin çözümünü de bu alanlara taşımak için halkın merkeze ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Bu merkez, Suriçi ve Beyoğlu’dur. Tarihî bölgeleri, geçmişten gelen yanlış kullanımlardan arındırmak gerekirken bu kullanımlara çevrenin gereksinimlerini yüklemek, mevcut kapasitelerin iflası anlamını taşır. Yani yönetim hizmetlerinin, sağlık hizmetlerinin, turizm hizmetlerinin, kültür hizmetlerinin, ulaşım hizmetlerinin iflası anlamını taşır. Dünyanın en önemli iki tarihî kentinden biri olan İstanbul’un yok edilmesi anlamını taşır.

Ne yapmak gerekir?

Çözümün ilk koşulu, yaptığımız şeylerin yanlışlığını içtenlikle kabul etmektir; yetki ve gücümüzü toplum yararına yönlendirme kararlılığını göstermektir. Siyasetçileri ve yöneticileri, kendi prestijlerini popülist yatırımlarda değil, topluma yararlı fiillerde aramaları gerektiğine inandırmaktır. Bunun yolu bilime ve bilimadamlarına güvenmekten geçer. Yurtsever, özverili, bilgili, bilinçli, deneyimli ve birikimli uzmanları bir araya getirmekten geçer.

Ülkemizde bu birikime sahip kadrolar vardır. Yok olan sadece bu gücü kullanma niyeti ve iradesidir.

Suriçi; Beyoğlu ve Üsküdar’la birlikte, eski-lerin “Üç İstanbul” diye tanımladığı tarihî yerleşme alanlarının üçüncüsü ve en önemlisidir. Gerek Suriçi, gerek Galata-Beyoğlu bölgesi öncelikle bu tarihî kimlikleri bozulmadan ve öne çıkarılarak kent yaşamında yer almalıdır. Bu alanlar, ulaşılacak alanlardır. Başka deyişle, geçiş alanları olarak kullanılamazlar. Gene bu alanlar, uzak tarihten gelen kullanımlarının dışında,

tüm İstanbulluların kullanımını gerektiren işlevlere konu yapılamaz. Yakın geçmişten gelen bu tür genel kullanımlardan zaman içinde arındırılmaları esas alınmak zorundadır. Örneğin, uzak geçmişten gelen öğrenim ve sağlık tesislerinin mevcut kapasitelerini korumakla yetinmek gerekirken, tam tersi bu tesislerin büyük ölçüde büyütülmeleri, kentin kimliği açısından olduğu kadar, maliyetindeki pahalılık açısından da olumsuz kararlar olmuştur. Gene il yönetimi ile ilgili tüm müdürlükleri, sırf valiliğe yakın olsun diye Suriçi’ne yerleştirmek de aynı sonucu doğurmuştur. Terk edilmişliğin taşınmaz mallarda yarattığı değer düşüşü, Suriçi’nde olması kabul edilemeyecek imalat, depolama gibi yanlış kullanımlar getirmiştir. Bu ve bunun gibi yanlışlıklar, Suriçi’ni, İstanbul halkının her sorununun çözümlendiği bir yerleşme alanı haline çevirmiştir. Kuşkusuz, nüfusu bir milyonu aşmayan eski İstanbul’da sorun yaratmayan bu konum,

İstanbul’un ulaşım sorunlarının çözümünü konusunda son 20 yıl içinde yapılanlar ve yapılması planlananların, elle tutulacak kadar bilimsel yanlılıklarla dolu olduğu açıkça görülmektedir. Geçmiş yıllarda ortaya konan lineer büyüme ilkesinden cayılması bunların en başında gelmektedir.

nüfusun artmasıyla, giderek olumsuzlukların da artmasına neden olmuştur. O tarihlerde yöneticilerle bazı uzmanların yetersizliği ve siyaset adamlarımızın gününbirlik yüzeysel düzeyleri, olayın kentbilimi kuralları içinde çözümlenmesini engellemiştir. Çünkü, ülke yönetimini elinde tutan merkezî yönetimle aynı siyasi platformun insanları olan yerel yönetim yöneticileri, tıpkı 1950’li yıllardaki politikacılar gibi, “pilavı plana yeğleyen” kişilerdi.

İşte bugün bizler, geçmişten bize miras kalan bu sakat zihniyete karşı çıkmak ve hedefinden sapan doğru kabulleri geri getirmek için çaba sarf etmek zorunda kalmaktayız.

Yapılması gereken ilk şey, yeni projelerle Suriçi’ne yönlendirilen gündüz nüfus hareketi artışını durdurmaktır. Bunun için batıdan ve kuzeyden gelen günlük hareketleri sur dışında bir merkezde toplayarak gidecekleri asıl noktalara buradan götürmektir.

Önlemin ikinci adımı, Suriçi’nde konuşlanmış olan ve kentin geneline hizmet veren kulla-

nımların genişleme ve büyümelerine izin vermemek ve kurumların zaman içinde bölgeden çıkarılmaları için uygun olanları saptamak ve çaba göstermektir. Bu kurumların bölge dışına çıkarılması, aynı zamanda varlıkları büro ve dükkanların da beraberinde Surdışı'na taşınmasını sağlayacaktır. Örneğin, Cerrahpaşa Hastanesi'nin kentin çok daha uygun bir bölgesine taşınması başta eczaneler olmak üzere sayamayacağımız kadar çok esnafın, muayenehanenin, laboratuvarın, taksi durağının, otoparkın Kocamustafapaşa Mahallesi'nden ayrılmasını sağlayacaktır. Aynı sonuçlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Üniversite, Adliye, Emniyet Müdürlüğü vb. kurumların taşınmasıyla da alınacaktır. İmalathaneler, toptancılar, depoların kaldırılması hem kötü görünümeleri yok edecek, hem de gündüz vakti kamyonların mal indirme ve yükleme rezaletine son verecektir.

kent bütünüünü kapsamayan tek istikametli bir metronun, İstanbul gibi büyük bir metropolün ulaşım sorununun yüzde ikisini dahi çözümülemesi olası değildir.

Kuşkusuz en önemli rahatlama, bu tesislerin her gün iş için gelen on binlerce insanın sorunlarının Suriçi dışında çözülmesiyle sağlanacaktır.

İşte, Suriçi ancak o zaman, bir kültür, turizm ve seçkin alışveriş alanı olacak, bu değerli kullanım sayesinde prestij kazanacak ve bu alanda yüksek standartta bina ve altyapı yatırımı yapılabilecektir. Yüksek kazançlı bu kullanımlar, kültürel niteliği olan eski binalara talebi artıracak, hiç kimse restorasyonların yüksek maliyetinden şikayet etmeyecektir. Devlet eliyle sürdürülecek kültürel ve sanatsal etkinlikler, yatırımcılara örnek olacak, yapılan kazılarda ortaya çıkacak antik eserlerin tahribini doğrudan halk engelleyecektir.

Özetle Suriçi, bu alanda oturan kişilerin dışında, zorunlu olarak geline bir bölge değil, ziyaret ve seçkin alışveriş için yeğlenen bir prestij alanı olacaktır.

Bu bir ütopyanın değil, gerçeğin ifadesidir. Ancak, bütün bunların gerçekleşmesi, Suriçi'nin gereksiz yere çiğnetilmemesine ve mevcut gereksiz kullanımların zaman içinde kaldırılmasına bağlıdır.

Çözüm nedir?

Çok özet olarak çözüm, bugün Yenikapı için önerilen "Ulaşım Merkezi" işlevinin Kazlıçeşme'ye alınmasıdır. Belediyenin gündemine alınan projelerle sur dışından Yenikapı'ya yönlendirilen ve sayıları 10'u geçen kuvvetli ulaşım arterleri, çok müsait olan Kazlıçeşme toplama ve dağıtma alanına getirilmelidir. Banliyö, Haydarpaşa'dan düz bir hatla Küçük Ayasofya civarında şebekeye bağlanmalıdır. Anadolu yakasından gelen yolcular asıl dağıtma noktası olan Kazlıçeşme'de inceklerinden Suriçi'ne zarar verememiş olacaklardır.

Bugün Eminönü'nden kalkan hızlı tramvayın kara surlarından sonraki kısmıyla irtibatı kesilmeli, sadece sur dışındaki bölümü Kazlıçeşme'ye indirilmelidir. E-5 karayolundan Suriçi bölgesine yapılan mevcut bağlantılar, biri hariç, iptal edilmeli, trafik kurallarıyla bu kuvvetli ulaşım yolunun Suriçi'ne zarar vermesi önlenmelidir.

Eminönü ve Karaköy meydanlarının deniz trafiği yükünü azaltacak şekilde, Kazlıçeşme'de, büyük bir mendirekle korunan iskeleler yapılmalı, özellikle Bostancı, Suadiye, Caddebostan, Kalamış ve Moda vapur iskelelerinin kullanılması çekici hale getirilerek (örneğin ucuz ücretle) Karaköy ve Eminönü meydanları rahatlatılmalıdır.

Taksim-Yenikapı Metrosu

Levent-Yenikapı Metrosu ile ilgili görüşlerimiz, çok kişinin düşüncesine karşın, pek de iyimser değildir.

Öncelikle metro çok yüksek maliyetli bir çözümdür. Ayrıca, kent bütünüünü kapsamayan tek istikametli bir metronun, İstanbul gibi büyük bir metropolün ulaşım sorununun yüzde ikisini dahi çözümülemesi olası değildir. Söylenildiği gibi günde 1,5 milyon kişi kapasitesi, iyi niyetle şişirilmiş bir rakamdır. Sekiz vagonluk katar 2000 kişi sığdıramaz. Bunun bir kısmını ara istasyonlardan aldığını düşünsek bile, ilk istasyondan 1000-1500 kişiyi metroya iki dakikada bindiremeyiz. Bu kadar insanı iki dakika arayla gişe önünden perona bile indiremeyiz. Zaten dünyada dahi, ring oluşturmeyen sistemde bu süre, sadece teorik olarak iki buçuk-üç dakikadır. Ancak bunu başaran yoktur. Gerçek olan süre ilk kalkışta hattan hata geçme zorunluluğundan en iyimser bir tahminle dört-beş dakikanın altına inemez. Kalkıştaki süre aralığı-

nın, ara istasyonları için de geçerli olma zorunluluğu vardır.

Bu bağlamda yapılacak bir hesaplama sonucunda, günlük taşıma kapasitesi, her iki istikamet toplamı olarak 250-300 kişiyi aşamaz. Tek hat için bu kadar yolcu bulmak dahi olanaksızdır. Bu kapasiteye ulaşmak için kent ağı'nın tamamlanması ve aktarma olanağının yaratılması gerekir. 1977 yılında sekiz milyon nüfusa sahip ve tüm metro ağını tamamlamış olan Londra'da metronun günde 110.000 kişi taşıdığını unutmamak gerekir.

Rakamları büyütüp kendimizi kandırmak alışkanlığımızdan caymalıyız. Esasen gerek de yok. İstanbul için metro yapmak kaçınılmazdır. Her büyük kentte olduğu gibi bir başlangıcı da olacaktır. Bize göre, zamansız olmasına karşın, bu başlangıç yapılmıştır. Gene her başlangıçta olduğu gibi, bu hattın da yıllarca kapasitesinin altında çalışması kaçınılmazdır. Zararına çalışacağı da kesindir.

Bizim, metronun yapılmasını zamansız bulmamızın nedeni, metroya harcanan parayla toprak üzerinde milyonlarca kişiyi taşıma olanağı varken, birkaç yüz bin kişiye ulaşım olanağı getirilmesinden ötürüdür. Toprak üzerindeki taşıma olanakları tüketilmeden metroya geçmek, bizim gibi maddi olanakları kıt ülkeler açısından hatadır.

Mimarlar Odası olarak 1986 yıllarında çıkardığımız *Ölçü* gazetesinde bunları söyledik ve toprak üstü ile ilgili öneriler getirdik. Bu önerilerimiz bugün de geçerlidir.

Nüfusu 10 milyonu aşan İstanbul'da günde en az 15 milyona varan hareket vardır. Taksim-Levent metro hattı günde 45-50 bin kişi taşımaktadır. Taksim-Yenikapı hattı ve diğer tüm bağlantılar yapıldıktan sonra bu kapasitenin 300 bin kişiye ulaşması bile çok şüphelidir. O gün geldiğinde İstanbul'daki hareket miktarı 15 milyonu bile aşacaktır. Bunun 300 bin kişisini metronun üstlenmesi İstanbul'un ulaşım sorununu çözemez. Halka doğruyu söylesinler; sadece metronun yapılmasının kaçınılmaz olduğunu savunsunlar. Çünkü önümüzdeki yıllarda yaşayarak zaten bunu öğreneceğiz.

Bizim üzerinde durmak istediğimiz ve kabul edemediğimiz, metronun neden kentin, toprak altına zarar vermeyecek bir güzergâhında çözümlenmediği ve Suriçi gibi son derece hassas ve kritik bir alanın seçildiğidir.

Ve gene soruyoruz:

Yenikapı'ya ulaşmak için mutlaka toprak altından geçmek mi gerekir? Azapkapı'da toprak üstüne çıkacak olan metro için, son derece çirkin bir köprü yapmak yerine, Unkapanı Köprüsü üzerine çıkılsa ve Atatürk Bulvarı'nın ortasında hiç durak yapmadan Yenikapı'ya inilse çok mu yanlış olur?

Ancak bu önerimizin, Yenikapı çözümünü de kabul ettiğimiz anlamına alınmamasını dileriz. Bu öneriyi, Belediyenin kendi mantık ve kabulü içinde, alternatif bir çözüm olarak ortaya attık.

Kuşkusuz bu görüşü zenginleştirdiğimizde, Taksim-Şişhane hattının da Tarlabası Caddesi'ne alınması çok daha mantıklı ve ekonomik bir çözüm olarak akla gelmektedir. Tarlabası Caddesi'nin kapasitesi, ortasından metro geçmesi için müsaittir. Ancak "bu iki izi gözden çıkaramayız" diyorlarsa, hiç olmazsa metro toprak altından bu güzergâhı takip etmelidir. Çünkü yapımına başlanan Taksim-Şişhane tünelinin, üst binalarda daha şimdiden önemli problemler çıkardığı bilinmektedir.

Bugüne kadar yapılanlara harcanan paranın ziyan olacağı özrünü kabul etmek de olası değildir. Yanlışlığı açıkça görülen bir projeyi bitirmekte ısrar etmek daha büyük bir yanlıştır. Devam edilmesi halinde bundan sonra harcanacak para, bizim önerdiğimiz projenin tüm maliyetini birçok kez katlayacak kadar fazladır. Kaldı ki, Taksim-Yenikapı arasındaki istasyonlar için açılan çukurlardan katlı otopark yaparak yararlanma olanağı da vardır.

Metronun toprak altından geçirilmesi halinde gerek Beyoğlu'nda, gerek Suriçi'nde büyük tahribatların yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca işletmenin başlamasıyla ortaya çıkacak titreşimin kısa veya uzun vadede üst yapılarda yaratacağı tehlikeler de kaçınılmazdır. Sadece bu nedenler dahi, uygulanan projenin yanlışlığını iddia etmek için yeterlidir. Halk arasında güzel bir deyim vardır: "Attığın taş, ürküttüğün kuşa değmez." Bu güzel felsefe, projenin Taksim-Yenikapı metrosu için çok uygundur bizce. Ancak gene de, bu bağlantı yapılmasın demiyoruz. Doğru olanın, Taksim-Şişhane-Hasköy-Sütlüce-Defterdar-Edirnekapı-Kazlıçeşme güzergâhı olacağına ısrar ediyoruz.

İstanbul'un en ağırlıklı yerleşim alanlarının ve Anadolu yakasında yaşayan insanların büyük bölümünün toplanacağı Yenikapı-Langa Bostanları alanı (Eleutherios Limanı) konusunda

da önemli çekincelerimiz var. Belgelerde iç içe iki liman olarak gösterilen bu antik limanların daha Bizans döneminde dolduğu bilinmektedir. Limanın büyük bölümünü çevreleyen surların büyük kısmı halen ayakta. Küçük limanı çevreleyen duvarlarla, bu duvara dayanan tonoz yapılar ise 838 numaralı yapı adasında açık olarak görülmekte ve dükkan olarak kullanılmaktadır. Küçük limanın dolgu kısmında ise “Forsalar Mahallesi” diye bilinen eski bir yerleşme vardır. Akıl, mantık, bilim ve yasalar bizlere bu alanın son yıllarda yapılan ve ancak baraka olarak nitelendirilebilecek birtakım kaçak binalardan temizlenip İstanbul’un kimliğine uygun olarak korunmasını emretmektedir. Esasen Cumhuriyet yıllarında dahi bostan olarak kullanılan bu alana kentin en ağır ulaşım merkezi görevini yüklemek, hiç kuşku yok ki en son düşünülecek bir şeydir. Yaklaşık 600-700 metre uzun-

Metro konusunda son kampanya çalmıştır. Eğer aklın yolu seçilecekse acele edilmelidir. Çünkü henüz fırsat kaçmamıştır. Proje yeniden ele alınmalı, Taksim-Yenikapı bölümü değiştirilmelidir. Mimarlar Odası olarak bu konuda söyleyeceğimiz daha birçok söz vardır.

Yenikapı ile Levent arasında Metro yapılması düşüncesinin oldukça geriye giden bir tarihi vardır. Ancak o tarihlerde bu metro, sadece söylemlerde olan, teknik açıdan herhangi bir öneri ortaya atılmayan bir projeydi. Kuşkusuz ortada bir projenin olmaması alternatiflerin de tartışılmasını engellemiştir.

1990’lı yıllarda metro yaşama geçirilirken aynı zamanda İstanbul’un 1/50.000 ölçekli planı da gündemdedi. Ancak her nedense, Boğaziçi Tüp Geçidi ile metro konusu, sanki hiç ilgisi yokmuş gibi bu plan çerçevesinde tartışılmıyor, ayrı çalışmalar olarak yürütülüyordu. Ağırılık Tüp Geçit tartışmalarındaydı.

İşte, İstanbul 1 Numaralı Koruma Kurulu, 28.02.1990 tarih ve 1626 sayılı ünlü Metro Kararını böyle disiplinsiz bir ortamda alma zorunda bırakıldı. Metronun Şişli’den başlatılması, yapımının yıllarca sürmesi bu kararın unutulmasına ve tartışmaya açılmamasına neden oldu.

Konunun tekrar gündeme gelişi dokuz yıl sonradır. Bu dokuz yıl içinde İstanbul’da çok önemli değişiklikler oldu. Özellikle eski kentten Küçükçekmece’ye kadar olan alana milyonlarca insan yerleşti. Bilimsel bir nazım imar planı verilerine dayanmayan bu yerleşme alanları, tarihî Suriçi bölgesi için çok büyük bir tehlike oluşturdu. Bir yandan bu alanı korumaya yönelik kararlar alınırken, diğer yandan batı yönünde yaşayan milyonlarca insanı Fatih ve Eminönü’ne taşıyan çok kuvvetli ulaşım yolları açıldı. Hızlı Tramvay ve toprak üstü metroları yapıldı. Karaköy köprüsü genişletildi. Yenikapı, Marmara’nın uzak noktalarına feribot ile bağlandı.

Oysa, İstanbul I Numaralı Koruma Kurulu 1990’da Metro Projesi’ne onay verirken, Suriçi’ne dıştan yapılan bu baskılar henüz algılanır halde değildi. Halen proje aşamasındaki ulaşım yolları o tarihte bilinseydi, hiç kuşku yok ki bugün mevcut olan ve bu baskıyı birkaç kez artıracak yeni yollar yapılmazdı ve Koruma Kurulu’nun 28.02.1990 tarih ve 1626 sayılı kararı çok daha farklı koşullar getirirdi.

Dokuz yıl sonra alınan 24.02.1999 tarih ve 10627 sayılı Koruma Kurulu kararıyla metro projesinin tekrar onaylanmasında, bu 1626 sa-

Metronun toprak altından geçirilmesi halinde gerek Beyoğlu’nda, gerek Suriçi’nde büyük tahribatların yaşanması kaçınılmazdır. Ayrıca işletmenin başlamasıyla ortaya çıkacak titreşimin kısa veya uzun vadede üst yapılarda yaratacağı tehlikeler de kaçınılmazdır.

luğunda, 500 metre genişliğindeki bu alanın, öngörülen kullanım için son derece yetersiz oluşu ve genişletilme olanağının da bulunmaması, gelecekte çok büyük sorunlara neden olacaktır. Bu terminali kullanacak yüz binlerce kentli, sadece vasıttan vasıtaya aktarma yapmayacaklardır. Diğer hatların ulaşamadığı noktalarda işi olanlar bu terminalde inip otobüs, minibüs ve taksi arayacaklardır. Tam tersi de olacaktır. Uzun mesafe hatlarını kullanmak için başka vasıtalarla buraya geleceklerdir. Bu büyük sirkülasyon, beraberinde ticarî yapıları getirecektir. 30-40 hektarlık alanın bu yükü kaldıramayacağını görmek için hesap yapmaya gerek yoktur. Kuşkusuz bu arada, rahatlıkla sergileyebileceğimiz bir tarih tanığı da yok edilmiş olacaktır. Oysa gene aklımız bize, bu alanın bir açık hava müzesi olarak düzenlenmesini; gerek rekreatif, gerek turistik açıdan kente yararlı bir unsur kazandırılmasını söylemektedir.

Biz, terminalin Kazlıçeşme’ye alınmasını önerirken bütün bu değerlendirmeleri de göz önünde bulundurmaktayız.

yılı eski kararın büyük payı olduğu açıktır. Üyeleri tamamen değişen yeni Kurul'un eski karara sahip çıkmasını da anlamak olasıdır. Ama, eğer ortada, koşulların getirdiği talihsiz bir yanlışlık varsa ve bu yanlışlık bizi telafisi mümkün olmayan büyük bir olumsuzluğa götürüyorsa, burada yapılacak şey, suçlu aramak değil, yanlışlığın nasıl düzeltilebileceği olmalıdır. Yanlışlığın düzeltilmesinin yoluysa, 10 yıl evvel yapılmayan alternatif arayışlarını yapmaktır.

Çünkü, projenin bu aşamasında, yukarıda değindiğimiz olumsuzluklardan cayılamayacak noktaya henüz gelinmemiştir. Başta İstanbul I Numaralı Koruma Kurulu olmak üzere, Belediye yetkilerinin, meslek odalarının, ilgili üniversite birimlerinin, valiliğin, ilgili bakanlıkların hem sicillerinin vb. kurumların bir araya getirilmesi ve konuyu gündeme alınmasıyla aklın yoluna uyan çözüm bulunmalıdır. Bize göre çözüm vardır. Hatta birden fazla çözüm vardır.

Biz bu çözümlerden sadece bir tanesini ve özellikle de kendi çözümümüzü değil, uygulanan projenin ana esasına uyan bir başka varyasyonunu ele alıp tezimizi savunmak istiyoruz. Bu varyasyon mevcut projeye çok yakın bir alandan geçen, fakat toprak üzerini kullanan ve Yenikapı'ya ulaşan bir çözümdür. Oysa, bizim savunduğumuz esas çözüm, Surdışından Kazlıçeşme'ye ulaşan güzergâhtır.

Alternatif çözüm önerisi

Sunacağımız önerinin amacı, Suriçi'nde hiçbir kazı yapmamak, yeni köprü önerisi getirmek, gerekirse uzun yıllar sonra kolaylıkla sökülüp gelişen yeni teknolojiye uygun değişikliğe, hiçbir maddi zarara uğramadan, olanak vermektir. En önemlisi, bu öneri, halen sürdürülen teknolojiye göre çok daha ucuz ve çok daha çabuk bir sistem getirmektedir.

Önerimizle kıyaslanabilmesi için, önce mevcut sistemin teknik ve akçeli koşullarını ortaya koymak gerekir. Uygulanan sistem, Haliç'e yapılacak köprü haricinde tümüyle toprak altından geçmeyi gerektirmektedir.

Taksim'den başlayan ikinci ve son etap 1750 metre sonra Azapkapı'da toprak üzerine çıkmakta, yaklaşık 900 metre uzunluğunda bir köprü ile karşıya geçmekte, Unkapanı'nda tekrar toprak altına girip 2500 metre sonra Yenikapı toprak altı istasyonunda son bulmaktadır. Toplam 4250 metre toprakaltı tüneli. 900 metre köprü.

Büyük İstanbul Belediyesi üst düzey yetkilisi Sayın Adem Baştürk'ün verdiği bilgiye göre tünel kaba inşaatının 1 km maliyeti 35 milyon dolarmış. Diğer donatılar için de 35 milyon gerektiğinden, 1 km tünel maliyeti, 70 dolar oluyor.

Taksim-Levent arasında tamamlanan 8,5 km'lik bölümün 631 milyon dolara mal edilmesi de bu rakamları doğrulamaktadır.

Ancak sağladığımız bir başka belgede, Taksim-Yenikapı etabının maliyetinin 500 milyon dolar olduğu yer almaktadır. Bu hat 5 km olduğundan, 1 km için 100 milyon dolar rakamı çıkıyor. Aradaki 150 milyon dolar farkın, yeni yapılacak köprüden kaynaklandığı anlaşılıyor.

Köprü maliyetini ayrı tutarsak 4250 m x 70 milyon \$ = 297,5 milyon \$ + köprü.

Sistem gereğince, Şişhane, Azapkapı, Vefa, Vezneciler ve Yenikapı'da toprak altı istasyonları yapılacaktır. Bu istasyonların ve köprüünün, kabul edilmesi zorunlu olan olumsuzlukları bilinmektedir. Ancak uzmanların aksine görüşleri olmasına karşın Belediye ilgilileri, istasyonlar haricinde kültürel varlıkların tahrip edilmeyeceğini söylüyorlar.

Bizim alternatif önerimizde ise;

Taksim-Yenikapı arasında metro hiçbir noktada toprak altına girmemektedir. Önerimizin esası Aksaray-Otogar arasında uygulanan ikili metro sistemidir.

Taksim'e kadar kapalı gelen metro, Taksim'de toprak üzerine çıkacak, her iki yönde dörder olmak üzere toplam sekizli Tarlabası Caddesi'nin ortada kalan ikisi üzerinden geçecek, İngiliz Konsoloslugu arkasından yaklaşık 500 metre uzunluğunda viyadükle Pera Palas'ın arka kısmındaki sırta ulaşacak, yeni açılacak gene yaklaşık 500 metrelik yolla, Kasımpaşa Tersanesi üzerinden Atatürk Köprüsü (Unkapanı Köprüsü) üzerine gelecektir. Kuşkusuz köprü üzerinde herhangi bir sorun çıkarsa bu sorunlar teknik olarak çözümlenecektir.

Metro, Unkapanı Köprüsü'nden sonra Yenikapı'daki toprak üstü istasyonuna ulaşınca kadar Atatürk Bulvarı üzerinden gidecektir.

Bu sistemde istenen noktada durak yapmak olasıdır.

Metronun en önemli sorunu, bu hattın Taksim'den Yenikapı'ya kadar yolu kesin olarak bölmesidir. Ancak, Saraçhanebaşı ve Aksaray'da olduğu gibi üst geçitler veya metro altından bağlantılar yapılacaktır. Bunlara ayrıca dar insan

geçitleri de eklenerek ulaşım kolaylaştırılacaktır.

Ancak bu, Taksim-Yenikapı arasının da sin-yalizasyon tesisli metro yapılmasında ısrar edilmesi halinde ortaya çıkacak sorunlardır. Bir başka çözüm, Şişli-Taksim Metrosunu, halen Galatasaray'ı geçen tünel kazılarının yönünü değiştirmek suretiyle, Karaköy'e veya Perşembe Pazarı'na ulaştırarak bitirmek, Taksim-Yenikapı hattını ayrı ve müstakil hızlı tramvay olarak inşa etmektir. Halen Suriçi'nde işletilen hızlı tramvay gibi dört-beş dakikada bir geçmesiyle, dört vagonla indi-bindi yaklaşık 1000 kişi taşınır, bu da tek yönde saatte 15.000 kişi demektir.

Hızlı tramvayın dört-beş dakikada bir geçmesi, halen işleyen diğer hızlı tramvay hattında olduğu gibi insanların ve lastikli vasıtaların karışından karşıya geçmesini engellemeyecektir. Hiçbir tahribata ve görsel kirliliğe sebep olamayacaktır.

Bütün bunların ötesinde metro maliyetinin 1/70'yle çözümlenecektir. Eğer köprü maliyetini de katarsak, bu oran 1/100 olur. İstanbul I Numaralı Koruma Kurulu'nda katıldığımız brifingde İstanbul Şehir Plancıları Odası Sekreteri Sayın Ali Rıza Nurhan tüm masrafları içinde olmak kaydıyla, hızlı tramvayın 1 km'lik hattının 1 milyon dolar olduğunu söyledi.

Çok kaba bir hesaplama (ki metro ile hızlı tramvay hattı çok az bir farkla eşit uzunlukta) 4250 m x 1 milyon \$ = 4,25 milyon \$ + viyadük.

Önerimizin kabul edilmesi halinde, kültür varlığı koruması yanı sıra ülke tasarrufu (köprü hariç) $297,5 - 4,25 = 293,25 = 25$ milyon \$ = yaklaşık 350 trilyon TL olmaktadır (4 Nisan 2001 tarihinde 1 \$ = 1.200.000 TL).

Köprü yapmak yerine, Unkapanı Köprüsü kullanıldığında, ayrıca 150 milyon dolar, yani 180 trilyon lira daha tasarruf sağlanacaktır.

Başka bir hesaplama, sadece tasarruf edilen yaklaşık 480 milyon dolarla, yani 576 trilyon lirayla, kentin başka bölgelerinde ve toprak üzerinde yaklaşık 480 kilometre uzunluğunda hızlı tramvay yapılabilir.

Bu sistemin bir diğer avantajı, zamanla değişmesi olası taşıma kapasitesi nedeniyle metro ve hızlı tramvay değişimine olanak vermesidir.

Toprak üstü hesaplarında yüzde yüz hata yaptığımızı kabul etsek dahi ülke tasarrufu 475 milyon doların altına düşmemektedir.

Karar, İstanbul Belediyesi yöneticileri ile İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na aittir.

Kuşkusuz sorumluluk da!...

H. Besim Çeçener, Mimar

* Bu yazı, Taksim-Şişhane arasında tünel kazısı için Koruma Kurulu kararının henüz alınmadığı tarihte, İstanbul Mimarlar Odası'nın talebi üzerine kaleme alınmış ve görüşlerim Koruma Kurulu'na da iletilmiştir (B.Ç., 31 Mart 2001).

İSTANBUL METROSU TAKSİM-YENİKAPI HATTI

Güzergah uzunluğu	: 5.200 m.
İstasyon sayısı	: 4 (Şişhane, Unkapanı, Şehzadebaşı, Yenikapı)
Seyahat süresi	: 8 dakika
Toplam yatırım tutarı	
İnşaat	: 190 milyon dolar
Mühendislik-Mekanik	: 10 milyon dolar
Elektro-Mekanik	: 150 milyon dolar
Metro araçları	: 150 milyon dolar
Toplam	: 500 milyon dolar
Tünel çapı	: 6.5 m. (en geniş çapı 13.7 m.)
Haliç Köprüsü uzunluğu	: 900 m. (Haliç'e yeni bir köprü yapılacaktır.)
Ortalama tünel derinliği	: 30 m.
Yolcu taşıma kapasitesi max.	: 70.000 yolcu/saat (Tek yönde)
Maximum hız	: 80 km/saat 4'lü trenin yolcu kapasitesi
Oturma yeri	: 228 yolcu
Ayakta	: 944 yolcu
Toplam	: 1.172 yolcu
8'li trenin yolcu kapasitesi	: 1.172 x 2 = 2.344 yolcu

İşin süresi; sorunsuz olarak yer teslimi yapıldıktan sonra inşaat için 30 ay'dır. Elektro-mekanik işler ihalesi bilahare yapılacaktır.

Sandalyenin Gücü

Galen Cranz

İngilizce'den Çeviren: Selim Ökem

1852'de Hindistan'da görev yapan İngiliz bir sömürgeci, yerli işçilerle ilgili yakınmalarını dile getirdi. Özellikle de demircilerin, marangozların ve duvar işçilerinin çalışmak için, öfkeli yakınmalar içinde, durmadan eğilmek zorunda kalmalarından rahatsızlık duyuyor ve bu duruma içerliyordu: "Hepsi, çeneleriyle dizleri neredeyse aynı hizada çalışıyor; kangurunun, kuyruğunu üçüncü bir ayak olarak kullanması gibi, kullanılmadığı zaman sol el, sol dizi kavırıyor ve bedeni, bitişik ayaklara bağlıyor." Bu adam, yerde oturan insanları hayvanlara benzetene ne ilk ne de son kişiydi. Bu beden duruşunu neden aşağılayıcı bulduğu konusunda diğer birçoklarından daha açık sözlüydü:

Bu duruş, "özellikle bir İngiliz beyefendisine rahatsız edici gelen, tembelliği, uyuşukluğu ve verimsizliği" çağırıyordu. Bu, işçileri çalışmaları için tutan ve onlara para ödeyen birisi için daha da rahatsız ediciydi.

Sömürgeci, bu adamları, kendi bildiği gibi çalışmaya zorlamayı denedi, ancak ona kulak asmadıklarını görünce çalıştıkları örslerin masa yüksekliğine sabitlenmesini emretti. Ertesi gün, yerde çalışmadıklarını görünce sevindi, ama sevinci uzun sürmedi. Ertesi gün döndüğünde, adamları taburelerin üstünde, örslerine erişmeye çalışırken buldu. Sonunda, sandalye kullanmamalarına bağladığı "bacaklarındaki kas gücü yetersizliğinden" ötürü işçileri çalışırken ayakta tutamayacağına kanaat getirdi ve vazgeçti.

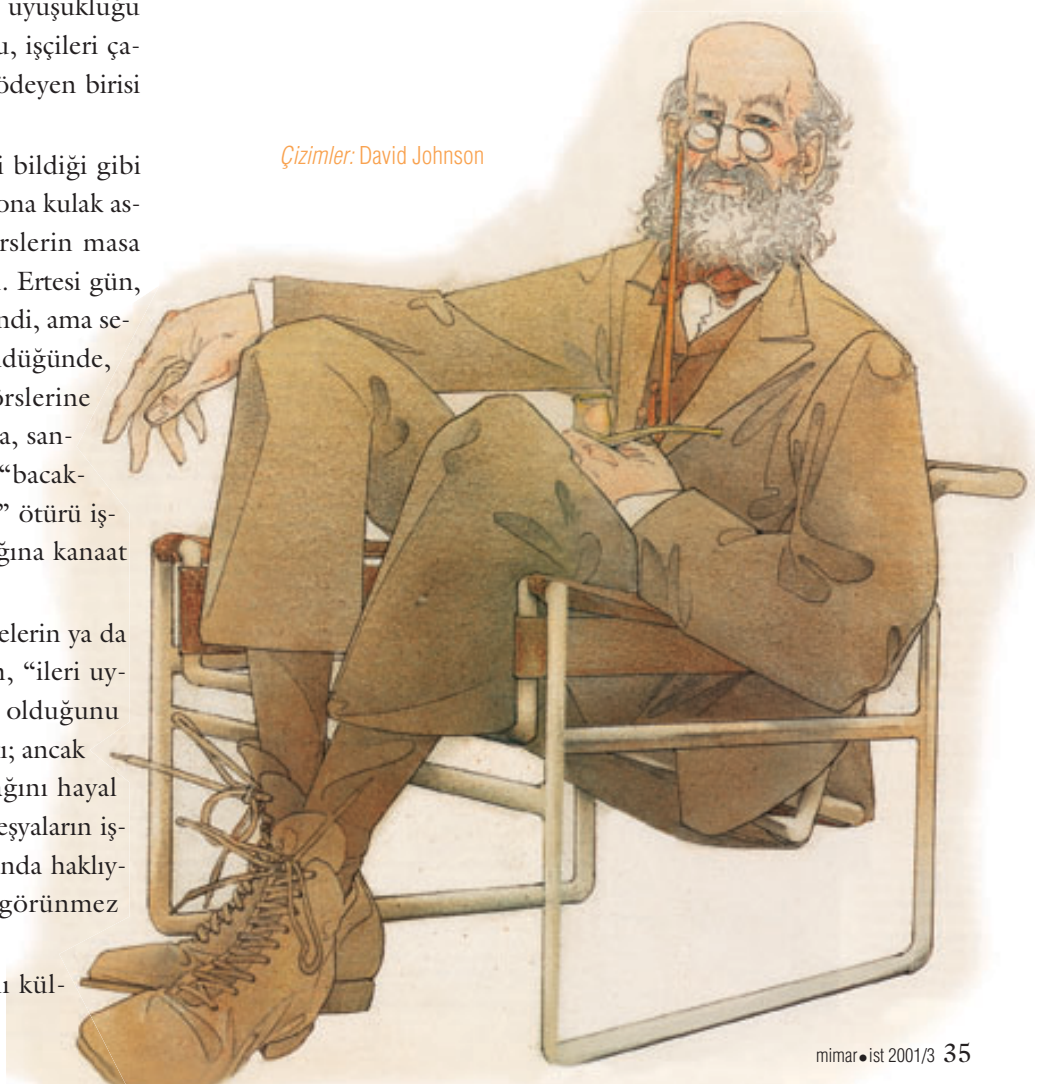
Amatör sosyoloğumuz, sandalyelerin ya da yükseltilmiş oturma döşemelerinin, "ileri uygarlığa giden basamaklardan biri" olduğunu düşünmüştür. Bu konuda yanılmıştı; ancak onlar olmadan hayatın nasıl olacağını hayal edene ya da görene kadar bu gibi eşyaların işlevlerini göz ardı ettiğimiz konusunda haklıydı. Sandalyeler bizim için doğal, görünmez eşyalar olagelmışlerdir.

Geçtiğimiz yüzyıl içinde, farklı kül-

türlerden insanların yaptıklarını kınamaktan çok takdir etmeyi öğrendik. Hintli işçiler karşısındaki 19. yüzyıl İngiliz sömürgecisinin davranışı, günümüzde bize eski kafalı ve saygısızca geliyor, bizi rahatsız ediyor. Bununla birlikte, "gelişme"ye ilişkin kopamadığımız düşüncelerimiz bizi, nasıl oturdukları da dahil olmak üzere başkalarının alışkanlıklarını hor görmeye ya da yanlış değerlendirmeye teşvik ediyor.

Sandalyeye oturmadan bir gününüzü geçirmeye çalışın. Eğer bir batılıysanız, ya da batılı bir kültür içinde yaşıyorsanız, bu neredeyse olanaksızdır. Ancak dik açılı oturma biçimi, anatomik bir gereklilik değildir. Daha çok, kültürel bir olgudur - sandalyenin kendisi gibi.

Çizimler: David Johnson

Birleşik Devletler'de, kültürel farklara ilişkin karmaşık duygularımızı anlamak için çok uzağa değil, yakındaki bir Japon lokantasına gitmeniz yeterlidir. Bu tür lokantalarda, yere serilip üzerine oturuş *tatami* adındaki yaygılar bulunur; ancak otantiklik adına yapılabilecekler buraya kadardır. Batılılar genelde bağdaş kurarak ya da dizlerinin üzerine oturmazlar. Lokantaların çoğunda, yemeğe gelen müşterilerin, alışık oldukları dik açılı beden duruşuyla oturabilmeleri için zeminde, masaların altına gizlenmiş oyuklar vardır. Yine de bu durumu, yaşam boyu belli bir oturma biçimine karşılık bir diğerinin şekillendirdiği, kültürel bir farklılık olarak mı görüyoruz? Hayır; aksi takdirde, hayali anatomik farklılıklara üstü kapalı göndermelerle kendimizi kandırmış oluruz.

Beden duruşumuz dahil, hemen her şeyin, kendi kültürel bağlamı içinde anlaşılması gerektiğini bize hatırlatmaları için hâlâ antropologlara ihtiyacımız var. Amerikalı antropolog Gordon Hewes beden duruşu (postür) için bunu yapmıştır. Dünyanın dört bir yanında var olduğu kabul edilen çok çeşitli beden duruşları (1000'den fazla sabit duruş) belgelemiştir. Dik açılı oturma postürü, dünyadaki insanların sadece üçte birinden yarısına kadarının kullandığı birçok örnekten yalnız biridir. Ama şunu sorabilirsiniz: İnsan, sandalye olmadan nasıl dinlenebilir, yemek yiyebilir ya da mektup yazabilir? Yanıtı basit: Çinli adam otobüs beklerken çömelebilir; Japon kadın yemek yerken dizlerinin üstüne oturabilir ve bir Arap mektup yazarken bağdaş kurabilir. Bu insanlar, bir tane alacak paraları olmadığından mı sandalyesiz oturmak zo-

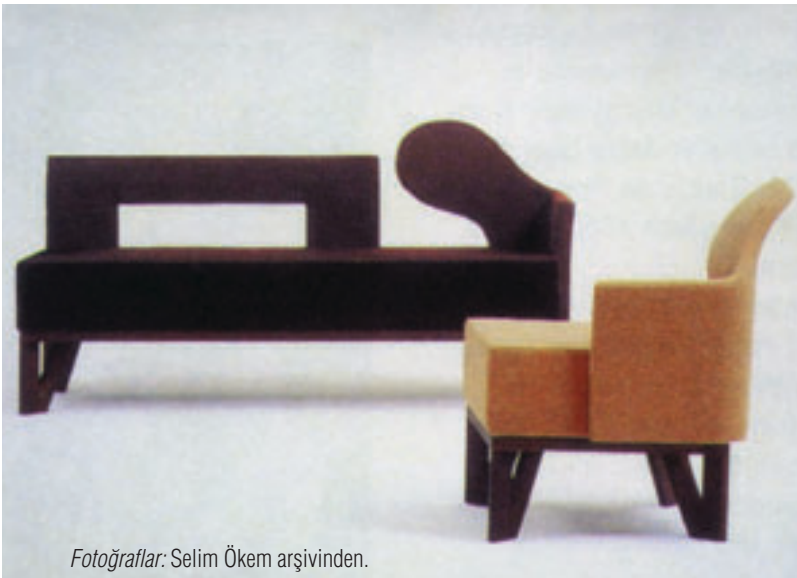
runda kalıyorlar? Orta Doğu'da, Asya'da, Afrika'da sandalye satın almaya yetecek kadar parası olan insanlar, yine de bu mobilyayı satın almayı tercih edebiliyorlar. Afrika ve Avustralya'da çok kullanılan bir postür de, antropologların "Neolitik" duruş adını verdiği postürdür: Kişi bir ayağının üzerinde durur ve diğer ayağının tabanını, üzerinde durduğu bacağının dizine yakın bir yere koyar.

Hewes, beden duruşlarındaki farklılıkların anatomik olarak değil, kültürel olarak belirlendiğini vurgular. Oturmak, diğer duruşlar gibi, tüm dünyada cinsiyete, yaşa ve sosyal statüye göre belirlenir. Yerde, iki bacağı öne doğru uzatarak oturma, nerede olursa olsun genelde bir kadının oturuş biçimidir. Kovboyların, bir dizleri yukarıda çömelikleri (İngiliz sömürgecilerin sinirini bozan Hintli işçinin durumunda olduğu gibi) çoğunlukla erkeğe özgüdür.

Oldukça bilinen farklı bir postür, Batılıların bağdaş kurma ya da bazen terzi tarzı (*tailor-fashion*) dedikleri Türk stildir. Bizim "kuşe"lerimize adlarından birini veren, Türk evlerindeki geleneksel "divan"lar, bu biçimde oturmaya olanak tanıyacak kadar geniş, derin ve sağlamdırlar. Divanlar, "sofa" adı verilen, misafirin ağırlandığı ve ailenin günlük yaşamının geçtiği odada yer alan, döşek ve yastıklarla döşeli, alçak ahşap platformlardır.

Türkler camilerde, zengin bir tarzda döşenmiş halıların üzerinde oturur, dizlerinin üstüne çökerler. Halılar kimi zaman üst üste gelecek biçimde birbiri ardına serilir; ancak amaç gösteriş değildir. Müslüman ibadet biçimi, bedensel dirliğe çok açıktır. Halılar, dizleri korumaktan

İngiltere'de 1998 yılında düzenlenen 100% Design adlı çağdaş mobilya tasarımları sergisinde yer alan iki adet tasarım. İlki, tasarımcı Gerard Taylor'ın 'Quinta' adlı ürünü, sırt dayama yerindeki cesur formlarıyla dikkat çekiyor. İkincisi, AJA adlı İngiliz tasarım firmasının 'Scoop' isimli sade tasarımı. (Anonim, "Resources", *Blueprint*, cilt 155, Kasım 1998)

Fotoğraflar: Selim Ökem arşivinden.

fazlasını yapar: Camiye (ya da eve) giren herkes, ellerini ve yüzlerini sürdükleri halıya toz ve kir gelmesin diye, ayakkabılarını çıkartır. Yalınayak yürümek, tabanlardaki sinirleri uyarır ve tüm bedeni diriltir. Günde beş kez farz olan eğilme ve uzanma hareketleri, belkemiği için iyidir ve sürekli dik konumdaki beden duruşu için yararlı bir karşı harekettir. Camide farz olan, burnu, boynu, kolları ve ayakları suyla temizlemek, başlangıçta kuru ve kumlu iklimlerde yaşamsal bir fayda sağlardı, ama diğer iklimlerde de cildi canlandırır.

Günümüzde Hindistan'da, özellikle de ülkenin kırsal kesiminde, dikiş dikmekten üniversite fizik seminerlerini dinlemeye kadar Batılıların sandalyeler üzerinde gerçekleştirdikleri her şeyi, Hintliler yerde oturarak yaparlar.

Bütün insanlar sandalyelere oturmuyorsa, biz neden oturuyoruz? Bu sorununun yanıtı belki asla bilinmeyecek, ama batıda sandalye kullanımının en eski tarihine ilişkin oldukça fazla bilgi edinmek mümkündür. Kesin olarak bildiğimiz, sandalye alışkanlığımızın yaratılmış, değişikliklere uğratılmış, geliştirilmiş, yeniden biçimlendirilmiş ve (genetik, anatomik ya da psikolojik değilse bile) sosyal etkiler doğrultusunda demokratikleştirilmiş olduğudur.

Tasarlanmış nesnelerin amaçları, kelimelerin anlamları gibi, zaman içerisinde değişir. Tıpkı tarihin, eşyaların günümüzdeki biçimlerinin nedenlerini anlamamıza yardım ettiği gibi, etimoloji de, bunların günümüzdeki kullanımlarına her zaman bir açıklama getirir.

İngilizce'deki *chair* (sandalye), Yunanca, "aşağıda, alçakta" anlamındaki *kata* ve "oturmak" anlamındaki *hedra* kelimelerinin bileşkesi,

cathedra kelimesinden gelir. Sandalye, arkalıklı, genelde dört ayaklı ve üzerine tek bir kişinin oturduğu bir mobilyadır. Ancak bir taht da bu nitelikleri taşır.

Fakat *throne* (taht), farklı bir kökenden; Hint-Avrupa dil ailesinden olan ve "tutmak, desteklemek" anlamını taşıyan *dher*'den gelir. Taht, destek, dayanak demektir, oysa sandalye oturmak içindir. Taht, "üzerinde hükümdarları taşımaya yarayan bir mobilya" anlamına sahipken, sandalyenininki hayli farklıdır. Fiziksel olarak hemen herkes oturabilirken, sadece çok imtiyazlı bir azınlık taşınabilir. Bu nedenle sandalye, tahttan daha genel geçer, daha sıradandır. Yazılı tarihin başlangıcından beri, iki tip sandalye gelişimi vardır: dik açılı tahtlar ve daha rahat olan, *klismos* adındaki daha yumuşak, eğimli arkalığa sahip olan sandalyeler.

Yine de sandalye (tek kişilik arkalıklı oturma mobilyası) güçlü bir simgedir. Toplumdaki etkili grup ya da grupların güçlerini ifade etmeye yarayacak kadar güçlü bir simge. Peki sandalyenin nesi, üstüne oturma statü sağlar? Başka bir deyişle, yerin, taburenin, kesilmiş bir kütük parçasının ya da yatağın nesi sandalyenin hizmet ettiği amaç için yetersiz kalır?

Eğer Duke Üniversitesi mühendislik tasarımı tarihçisi Henry Petroski, "biçim yanlıgıyı izler" derken haklıysa, "sandalyeler kendinden önce gelen oturma mobilyalarının gelişmişidir. Yerden yukarıda olmak, sandalye üzerinde oturmayı, tabureler ya da sıralar üzerinde oturmaktan değilse de, yerde oturmaktan farklı kılar. Sandalye aynı anda yalnızca bir kişiyi taşır; bu yüzden, birden çok kişiyi barındırabilen sıralar, kanepeler ya da yatakların aksine, bireyi şükran

Köln Uluslararası Mobilya Fuarı'nda sergilenen iki koltuk. Üreticisi: Danimarka mobilya firması Innovation. İlk resimde görülen koltuğun adı Panto Pop (tasarımcısı Verner Panton'dan adını almış) ve istiflenebilme özelliğine sahip. Innovation'ın 1999 koleksiyonundan olan ikinci tasarımın adı ise Lo-Spy. Tasarımcısı, Per Weiss. (Anonim, "Resources", Blueprint, cilt 159, Mart 1999)

ve minnetle kabul eder. Son olarak sandalyeler taburelerden de farklılık içerir, çünkü arkalıgi dekoratif yönünü göstermeye yardımcı olur ve eğer yeterince genişse, önden bakıldığında bir taht gibi, üzerine oturan kişiyi çerçeve içine alır. Bu nedenle çoğu sandalye bir yönelime sahipken tabureler değildir.

Sandalyelerle tabureler arasındaki farklar düşünülüğünde, küçük gruplardaki iletişimi incelemek için, eskiden yapılmış deneyler akla gelir. Alex Bavelas adındaki bir Amerikalı sosyolog, bir grubun başındaki kişi yerine, grup üyesinden diğerine doğrudan aktarılması durumunda bilginin başına neler geldiğini incelemiştir. Merkezde duran grup lideri dışında, grup üyelerinin birbirleriyle ses ve görüntü iletişimlerini kesmek için aralarına paneller yerleştirmiş ve bu deneysel düzenek sonradan onun

adıyla anılır olmuştur. Sandalyeler, Bavelas panelleri tutturulmuş tabureler olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında, sandalye arkalıkları sayesinde, insanların dikkatlerini sandalyeyi bir yönden diğerine çevirerek yönlendirebiliriz. Yönlendirici arkalıklardan yoksun tabureler, yıldız veya ağ örüntülü olarak nitelenen iletişime, sandalyeler ise merkezî ya da piramidal örüntülü iletişime olanak tanır. Görüldüğü gibi tabureler, daha demokratik ve eşitlikçi sosyal yaşamda; sandalyeler ise, daha hiyerarşik sosyal yapılar içerisinde kullanılmaktadır.

Tüm dünyada, sandalye ve sandalyeye oturmak, batılılaşmanın bir simgesi –bazen de dolsuz bir kanıt– haline gelmiştir. Batılılar, bilim insanları ve benzeri hümanistler sandalye ve masa kültürüne alternatif oluşturacak çok az şey ortaya koymuşlardır. Bir açıdan buna kilitlenil-

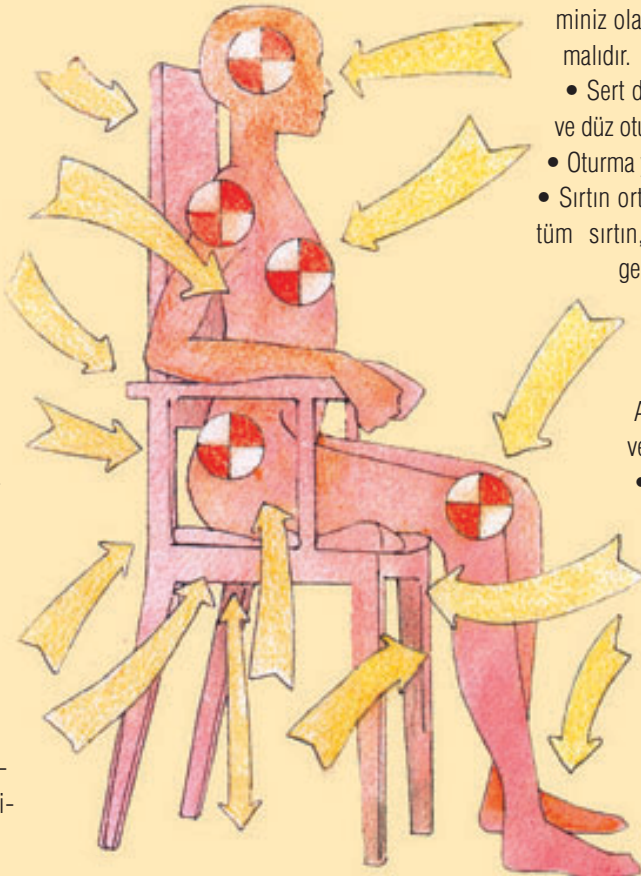
“Bel ağrıları” diyor Galen Granz, *Sandalye: Kültürü, Bedeni ve Tasarımı Yeniden Düşünmek* makalesine giriş yazısında, “yılda 70 milyar dolara mal olduğu tahmin edilen işe gitmemenin, gripten sonra ikinci nedenidir. Görünürdeki sanık, masabaşı işiyken, gerçek suçlu, oturma konumundaki bedeni destekleyen düzeneğdir. Sandalye seçimi stratejilerini belirleyenler, çoğunlukla istiflenebilen, ucuz; ancak bireyin özelliklerine göre ayarlanamayan sandalyeleri seçerler. Sandalye üstünde oturmanın her türünün aslında zararlı olduğu gerçeğiyle artık yüzleşelim. Uzmanlar, geçtiğimiz yüzyıl boyunca, giderek artan saatler boyunca oturmayla doğrudan bağlantılı sırt sorunlarının arttığını bildiriyorlar. Fizyolojik yönden bize zarar verdiği gerçeğinden habersiz, psikolojik olarak, sandalyenin konforlu bir araç olduğunu düşünebiliriz.”

Peki oturan kişi ne yapmalı?

Berkeley'deki California Üniversitesi'nde mimarlık profesörü olan Cranz, sandalye seçiminde fiziksel yönden aşağıdaki açıklamalara dikkat etmenizi öneriyor:

- Hepimizin alışık olduğu dik açılı oturuş için maksimum oturma yüksekliği, diz üstü yüksekliğinizin 5 cm altında olmalı.
- Öne yatan sandalye. Yaptığınız iş sizi ne kadar öne çekiyorsa,

HOŞ OTURUŞ

sandalyenizi o kadar öne doğru yatırın. Çalışma yüzeyinde de öne doğru bir eğilime gereksiniminiz olacaktır. Monitörünüz göz hizasında olmalıdır.

- Sert dokulu, en fazla 1,5-3 cm kalınlığında ve düz oturma yeri.
 - Oturma yeri ve oturma arkalığı arasında açıklık
 - Sırtın orta kısmının ya da kalça kısmı dışında tüm sırtın, boynun ve başın desteklenmesi gerekir.
 - Düz sırt koyma yeri.
 - Okurken, yazarken, resim yaparken vs. destek için kolçaklar.
- Artık düzgün bir sandalyeye sahipsiz ve onu doğru kullanmalısınız:
- Her iki ayak yerde düz biçimde olmalı. (Belkemiğini dik tutmaya yardım eder.)
 - Bacaklar çapraz olmamalı. (Leğen kemiğini korur.)
 - Dizler kalçanın altında olmalı. (Beldeki gerginliği alır.)
 - Leğen kemiği geride olmamalı.
 - Belkemiği doğal kıvrımını korumalı, genel görünümüyle dik durmalı.
 - Omuzlar düşük olmamalı ve göğüs ileri bakmalı.
 - Baş, omurga üzerinde dengede

durmalı, arkaya veya öne eğilmemeli.

- Gözler eldeki işe veya karşıdaki kişiye, 15 derecelik bir koni içinde kalacak biçimde bakmalı, yukarıda veya aşağıda çok uzağa bakmaya zorlanmamalı.

miştir. Ne de olsa mimarımız sandalyeler tarafından şekillendirilmektedir. Örneğin, pencerelerin yükseklikleri, yerden yaklaşık 45 cm yukarıdaki oturma konumumuza göre belirlenmektedir. Bunun da ötesinde, sandalye imgeleri simgesel yaşamımızın her yerine sinmiştir. İngilizce’de üniversite profesörlerinin kürsülerine, sandalye anlamına gelen “chair” adı verilmekte, çeşitli kuruluşlara başkanlık yapanlara “chairman, cahirwoman, chairperson” denmektedir. (Türkçe’de de meclisteki milletvekili sayısının partilere göre dağılımı, sandalye sayısı şeklinde verilmektedir; ç.n.) Valilik koltuğu, başbakanlık koltuğu, müdürlük koltuğu, konum, sosyal rol ve gücü betimleyen eğretilenlerdir (metaforlar). Sigmund Freud kanepesiyle ünlüydü, ancak günümüzde psikolojik terapi daha çok sandalyeler üzerinde gerçekleşmektedir. Kimi Hristiyan dini mezheplerinde, boş bir sandalye, beklenmedik bir misafir olarak geleceği düşünülen İsa’yı temsil eder. Bu kabul, ikili bir amaca hizmet eder: Biri simgeseldir; diğeri ise beklenmedik bir misafirin gelmesi durumunda yarar sağlamaya yöneliktir.

Uyumadığımız zamanın çoğunu sandalyede oturarak geçiririz. Yerleşik kültürümüzde, günün rutin akışı içinde, her birimiz iki düzineden fazla oturma mobilyası içinden, üzerine oturacağımızı seçiyoruz. Mutfaklarımızda, yemek, oturma, yatak, çalışma odalarımızda, dikiş nakış odalarımızda, avlularda, arabalarda, metrolarda, otobüslerde, bürolarda, okullarda, bekleme odalarında, sinemalarda ve restoranlarda... Sandalyelere sadece elimizle değil tüm bedenimizle

dokunuyoruz. Yaşamımızdaki özel konumlarına rağmen onlar ve üzerimizdeki fiziksel ve zihinsel etkileri hakkında çok az şey biliyoruz.

Hiç şüphesiz, üzerimizdeki etkileri çok büyük. Sandalye için geçerli olan, yarattığımız diğer eşyalar için de geçerli. Onları bizler tasarlarız, ancak bir kez üretildiler mi, bizi şekillendiren onlar olur. Sandalye kullanımı, yüzlerce yılda sıradan halk arasında yaygınlaştıkça, insan bedeni ve bilinci üzerinde izler bıraktı. Statü ve şeref, konfor ve düzen, güzellik ve verimlilik, disiplin ve dinlenme üzerine sahip olduğumuz kolektif düşünceye şekil vermektedirler. Düşüncelerimiz değiştikçe, sandalyelerimiz de değişiyor.

Galen Cranz, Prof. Dr., Kaliforniya Üniversitesi

Bu makale, *University of Chicago Magazine* dergisinin, *The Chair* adlı kitaptan (Galen Cranz, 1998) yaptığı derlemeden (Şubat 1999) Türkçe’ye çevrilmiş ve W.W. Norton & Company, Inc.’in izniyle yayımlanmıştır.

Fransız Hükümeti’nin bünyesinde yer alan VIA adlı organizasyon, tasarımı desteklemek ve üreticileri tasarım alanındaki yeni gelişmelerden haberdar etmek için kurulmuştur. 1999 yılının Ocak ayında Paris’te düzenlenen Salon Du Meuble fuarında, ‘Ergonomi ve Konfor’ teması altında çok farklı eğilimlerdeki tasarımcıları bir araya getirmiştir. Sergide en ilgi çekici bulunan tasarımlardan biri, Pascal Mourge adlı tasarımcının ürünü Le Paresseux idi. Çok yönlü ayarlanabilme özelliği taşıyan bir koltuk. (Anonim, “Resources”, *Blueprint*, cilt 158, Şubat 1999)

Restorasyon Çalışmaları Sürüyor: Dolmabahçe Sarayı'nın Hak Ettiği Özen

Söyleşi: **Fatma Öcal, Mehmet Yazıcı**

Bu sayıda Proje/Profil sayfalarımızda, daha önceki sayılarımızdan biraz farklı bir dosya hazırladık. Bu kez konumuz, ülkemizde ender rastlanan tizlikte bir restorasyon çalışması. Eylül 1999'dan bu yana TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı görevini yürüten mimar Polat Akbulut, görevini devraldığı günden bu yana yoğun bir biçimde Dolmabahçe Sarayı'nın restorasyon çalışmalarına öncülük ediyor. Proje yaklaşık iki yıldır devam ediyor ve kapı pence-reden ulaşılması en zor noktalardaki kalem işi süslemelere, duvar çatlaklarından kubbe ve kemer güçlendirmelerine kadar her türlü bilgi ve beceri dalında yoğun ve nitelikli emeği gerektiren bir restorasyon çalışması yürütülüyor.

Polat Akbulut'la yaptığımız görüşme aracılığıyla aktarmaya çalıştığımız bu kapsamlı çalışmayı, fotoğraflarla birlikte sayfalarımızda bulabilirsiniz.

1945 yılında İstanbul'da doğan Polat Akbulut, İTÜ Mimarlık Bölümü'ndeki lisans eğitimini 1966'da, yüksek lisans eğitimini de 1969'da tamamladı. 1966-1990 yılları arasında özellikle restorasyon işlerine yoğunlaşan serbest mimarlık, 1990-1999 yılları arasında da şirket yöneticiliği yaptı. Çalışmaları arasında tek ve toplu konutlar, çarşı, büro, otel, hastane, fabrika, sosyal tesis ve spor yapıları projeleri; eski eser rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, dekorasyon projeleri bulunuyor. 16 Eylül 1999'dan bu yana TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı görevini yürüten Polat Akbulut, Mimarlar Odası, Mimarlık Vakfı, Türkiye Denizcilik Vakfı, Heybeliada'da Su Sporları Kulübü ve Ada Dostları Derneği'nin etkin üyesidir.

Milli Saraylar Daire Başkanlığı görevini ne zamandır sürdürüyorsunuz; Başkanlığın görevleri neler?

TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı'na 16 Eylül 1999'da atandım. Başkanlığın görevi, saray, köşk ve kasırlar gibi geçmişten günümüze uzanan tarihî mirasın korunması, gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarılması ve dünya turizmine tanıtılmasını sağlamak. Bünyemizde Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız Sarayları, Şale Köşkü, İhlamur, Maslak, Küçüksu, Aynalıkavak, Beykoz Kasırları, Yalova Atatürk Köşkü, Florya Atatürk Deniz Köşkü, Filizî Köşk, İzmir Ege-menlik Evi, Yıldız Porselen Fabrikası, Hereke İpekli Dokuma ve Halı Fabrikası gibi saray, köşk, kasır ve fabrikalara ek olarak onları destekleyen TBMM Vakfı bulunuyor.

Birçok dalda hizmet veren atölyelerde, mimar ve mühendislerin yönlendirmesiyle ve öğretim üyelerinden oluşan Danışma Kurulu ile

Bilim Kurulu'nun denetimi altında görev yapan usta, zanaatkâr ve işçilerle bakım, onarım ve koruma çalışmalarının yürütülmesini sağlıyoruz. Saray, köşk ve kasırlarımızla ilgili araştırmalar yaparak, hazırlanan bilimsel nitelikli dergi, kitap ve çeşitli yayınlarla yurt içinde ve yurtdışında onların en iyi şekilde tanıtımını yapıyoruz, yerli ve yabancı ziyaretçilerin buraları ziyaretlerinde tanıtım hizmeti veriyoruz, saray, köşk ve kasırlarımızda bulunan 72.000'in üzerindeki tarihî ve demirbaş eserin bakımını, korunmasını sağlıyoruz, konservasyon ve depolama çalışmaları ile belgeleme çalışmalarını yapıyoruz, buralardaki tarihî varlıklarımızın kayıtlarının kontrolü ve değerlendirilmesini sağlıyoruz.

Dolmabahçe Sarayı'nın yapımı ve yapım özellikleriyle ilgili olarak neler söyleyebilirsiniz?

Osmanlı padişahlarınca, çeşitli zamanlarda Boğaz kıyılarında sahil sarayları olarak yaptırılmış

olan ahşap yazlık sarayların yerine, 19. yüzyıl başlarında batılılaşma etkilerinin sonucu olarak, Tarz-ı Cedid olarak adlandırılan barok etkili anıtsal saray yapılarının yapılmasına başlandı. Bu yapılar padişahın saltanatı döneminde ailesi ile yaşamını sürdüreceği, devlet işlerinin yürütüleceği, konukların kabul edilip ağırlanacağı, imparatorluğun ve padişahın büyüklüğünü ve gücünü vurgulamak temel düşüncesiyle yapılmış saray yapıları.

Bu sarayların en görkemlisi ve büyüğü de Sultan Abdülmecit tarafından 1843-1856 yılları arasında yapılmış olan Dolmabahçe Sarayı. Ek Binalarla beraber bugün Dolmabahçe Camii'nden, Beşiktaş Vapur İskelesi'ne kadar uzanan caddeyle deniz arasındaki 110.000 m²'lik alanda bir saray-müzedir.

Lemi Şevket Meryem'den aktarırsak; Dolmabahçe Sarayı, 17. yüzyıla kadar koy olduğu bilinen dolgu bir zemin üzerine 40-45 cm ızgara bir düzene göre çakılan 35-40 cm çapında 7.00-27.00 metre boyundaki meşe kazıkların 20x25, 20x30 cm kesitindeki yatay peştaban hatıllarla bağlanması ve bu sistemle bütünleşen 100-120 kalınlığında çok sağlam Horasan harçlı bir döşek (radye jenaral) üzerine inşa edilmiş.

Temel ve beden duvarları taştır. Cephelerde, Haznedar, Safraköy küfekileri, Şile, Kandıra kumtaşları (gre), Karamürsel ve Malta taşı gibi değişik yöre taşları; kompozit kolon sistemlerinde, merdiven mahallerinde, saltanat ve merasim kapılarında, abdestlik, ayakyolu, hamam ve bazı bodrum kat döşemelerinde Marmara mermeri kullanılmış. Özellikle taşıyan yerlerde daha değerli taşlar, örneğin Hünkâr Hamamı'nda Mısır alabaster cevheri kullanılmış. İçteki bazı taşıyıcı ve bölme duvarları, harman tuğlasıyla, ana taşıyıcılar, döşeme, tavan ve çatılar ise ahşap malzemeyle yapılmış. Çatılarda, ahşap kaplama tahtası çamur sıvayla, sonra da kurşun örtüyle kaplanmış. Tavanların bazı bölümlerinde bağdadî üzerine sıva yapılmış, bazı bölümleri de ahşap kaplanmış.

Saray içindeki bazı bölümlerde ziynet eşyaları ve mücevheratın yangından korunması için taş oda adı verilen hacimler oluşturulmuş. Sarayın iç mekânlarının bazı kısımlarında ara bölme duvarlara bağdadî üzerine sıva, tuğla beden duvarlara stükko (mermer taklidi) sıva yapılmış. Bazı yerlerde çok çeşitli ağaç türlerinden masif olarak kullanılmış lambriler mevcut. Kat döşemelerini taşıyan sistem tamamen ahşap kirişler-

Çatılarda sırasıyla kurşun kaplama, keçe katman ve çamur katman kaldırılarak çatı kaplama tahtalarındaki bozulmalar ortaya çıkarılıyor. Çatı kaplama tahtalarındaki bozulmalar ve ahşap taşıyıcı sistem elemanları onarıldıktan sonra, saray içindeki atölyelerde hazırlanan malzemelerle çamur ve kurşun kaplamalar yenileniyor.

Üstte, çatı parapetinde oluşan bozulmalar ve yenilenmiş hali.

Alta, cephelerde yer alan bezeme örgülerinin en karakteristik olanlarından vazoların neredeyse tamamı yok olmuş. Cepheler, genel olarak kesme küfeki taş bloklardan oluşuyor. Yüzeylerde oldukça ince profillerin ve yoğun örgelerin kullanıldığı bezeme programları yer alıyor. Bina'nın konumundan ve atmosferik etkenlerden kaynaklanan olumsuz koşullar, kirlenme ve asit yağmuru gibi nedenlerle kireç bağlayıcı taşlarda yüzey kaybı, ayrışma ve parça kopması benzeri bozulmalara yol açıyor.

den meydana getirilmiş, yer döşemeleri, yine ahşap kalaslar üzerine marküteri plak parkelerden oluşturulmuş. Bu parkelerde birçok ağaç çeşidi kullanılmıştır.

Sarayın pencere doğramaları meşe kerestelerinden, kapıları üst katlarda ceviz, maun ve değişik türde kıymetli ağaçlardan, bodrum katlarında çam ağacından imal edilmiş. Döşeme ve çatılarda kullanılan çırallı çam kerestelerin büyük bölümü Romanya'dan, taşıyıcı sistemlerde kullanılan meşeler Demirköy yöresinden, lambirlerde ve parkelerde kullanılan ağaçlar ise Afrika ve Hindistan'dan getirilmiş.

Bütün malzemelere baktığınız zaman, Saray'da ahşap malzeme hakim durumdadır. Eşyaların da büyük kısmı ahşaptır.

Saray'ın daha önce geçirdiği önemli bakım ve onarım çalışmalarıyla ilgili neler biliyoruz?

Dolmabahçe Sarayı, Sultan Abdülaziz'den (1861-1876) sonra V. Murat'ın üç aylık padişahlığının ardından tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) tarafından uzun yıllar kullanılmamış ve olumsuz koşullara terk edilmiş. Bu arada 1894 İstanbul depreminde Muayede Salonu'nda ve bazı bölümlerde meydana gelen yapısal bozulmalarla ilgili bazı belgelere ve bu belgelerde belirtilen onarıma ilişkin bilgilere rastlıyoruz. Sultan V. Mehmet Reşat'ın (1909-1918) tahta çıkışıyla mimar Vedat Bey tarafından büyük ölçüde onarıma alınarak, yeniden kullanıma açılmış.

Bildiğimiz en önemli yapısal onarımlardan biri de 1955 yılında Lemi Şevket Meray tarafından yapılan, Muayede Salonu'nun çatısının çelik çatıya dönüştürüldüğü, kubbeyi taşıyan ayakların çelik gergilerle bağlandığı, çatı kurşunlarının yenilendiği büyük onarımdır. Kayıtlarda, bu onarımların dışında, yapının taşıyıcı sistemiyle ilgili bir onarım çalışmasına rastlamıyoruz.

Şu anda yürütülen koruma ve onarım çalışmalarında bilimsel ve teknik destek nereden alınıyor?

16 Eylül 1999'dan itibaren saray, köşk, kasır ve fabrikalarda başlatılan durum tespit çalışmaları hızla tamamlandı. Yapılan tespitler sonucu ortaya çıkan problemlerin çözüme kavuşturulmasında bilimsellik esas alındı; Bilim Kurulu'na işlerlik kazandırıldı; yapılan çalışmalarda mastır plan çerçevesinde çalışma programının ilkeleri

ortaya kondu.

İstanbul Teknik, Yıldız Teknik, Mimar Sinan Üniversiteleri rektör, rektör yardımcıları ve bazı öğretim üyeleriyle periyodik toplantılar yapılarak bilimsel destek sağlandı. Yine çalışmaların bilimsel temelde yürütülmesi amacıyla üniversite profesörlerinden danışmanlar seçildi.

Bu kurulların çalışma şekline biraz söz edebilir misiniz?

Milli saraylar, köşkler ve kasırlarla, buralarda bulunan kültür varlıklarının koruma ve denetimini bilimsel bir çerçeve içinde yürütmek amacıyla Bilim ve Değerlendirme Kurulu kuruldu. Kurulun görevlerini şöyle sıralayabiliriz: Millî sarayların ve bu yapılarda bulunan taşınır kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri, restorasyon ve konservasyon yöntemlerini belirlemek; röleve ve restorasyon projeleri geliştirerek incelemek, uygulama kararlarını vermek, bunları denetlemek; gezi amaçlı yeni mekânlar düzenlemek; tarihî eşyanın teşhir, tanzim ve kullanımı konusunda proje geliştirmek ve uygulamayı denetlemek; Daire Başkanlığı'na hazırlanan yıllık koruma, değerlendirme ve tanıtım programı taslağını ve yıl içinde yapılacak program değişikliklerini inceleyerek karar vermek, bunları denetlemek; tanıtım yayınlarıyla ilgili programlar yapmak, bu konuda önerilerde bulunmak; tüm bu hizmetlerle ilgili uzmanlık gerektiren hallerde uzman önererek ça-

lışma grupları oluşturmak, çalışma koşullarını saptayarak öneride bulunmak.

Temmuz 1996'da kurulan Kurul, en verimli ve uyumlu çalışma düzenini bu dönemde yakaladı ve Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nca yürütülen tüm çalışmalarda yol gösterici ve destek oldu. Bu nedenle Bilim ve Değerlendirme Kurulu'nun, göreve geldiğim tarihten itibaren gerçekleştirilen başarılarıdaki payı yadsınamaz.

Kurul kimlerden oluşuyor?

Bilim ve Değerlendirme Kurulu, Prof. Dr. Metin Sözen, Prof. Dr. Mete Ünügür ve Polat Akbulut'tan oluşuyor. Az önce saydığım görevler arasındaki "...uzman veya uzmanlar önererek çalışma gruplarının oluşturulması" maddesine dayanarak; yapı statiği ve mukavemet konusunda Prof. Dr. Kaya Özgen, yapı fiziki ve malzeme konusunda Prof. Dr. Nihat Toydemir, yangın ve güvenlik konusunda Prof. Dr. Abdurrahman Kılıç, peyzaj konusunda prof. Dr. İsmet Alptekin, aydınlatma ve teşhir konusunda Prof. Dr. Mehmet Küçükdoğu, elektrik ve aydınlatma konusunda Prof. Dr. Mustafa Bayram bulunuyor. Bu değerli profesörler, çalışmalarımıza bire bir katkıda bulunarak hizmet veriyor ve yönetime destek oluyorlar.

Yürütülen çalışmalara gelirsek, onarım ve koruma öncesinde neler yapıldı?

2000 yılı Ekim, Kasım ve Aralık ayları, yapılacak

Hasar tespit çalışmaları arasında taş pandantifin üzerindeki özgün kalemışli Horasan sıva katmanının yüzeyden ayrıldığı saptanmış. Sıva tabakası ile pandantif taş konstrüksiyonun bağlantısı, bağlayıcılık özelliği yüksek puzolanik hidrolik kireç şerbeti Enjeksiyonu ile sağlanıyor, enjeksiyon öncesinde, 6 mm çapında ahşap çubuk ankraj elemanları kullanılarak taşıyıcılık özelliği geliştirilmiştir.

Solda, enjeksiyon ve/veya ahşap çubuk ankraj elemanları için el matkabıyla delik açma ve gerekli enjeksiyon çalışması.

Sağda, tromplöy kalemışli altın varak stüko ve kartonpiyer dekorasyon stüko onarım çalışmaları.

çalışmalarla ilgili ön hazırlıklar ve projelendirmelerle geçti. Bu dönemde bir taraftan da projesi acil olarak hazırlanıp kararı verilen işler uygulanmaya başlandı.

Uygulama öncesi Bilim Kurulu'nun ve danışmanlarımızın yönlendirmeleri doğrultusunda Daire Başkanlığımızın teknik kadroları tarafından drenaj proje çalışmaları, çatı onarımı öncesi gerekli olan çatı rölemleri, çatılardaki bozukluklarla ilgili rapor hazırlandı. Çevre ve bahçe tanzim çalışmalarıyla ilgili araştırmalar yapıldı. Konunun uzmanları ve teknik kadrolarımızla beraber taş araştırmaları yürütüldü. Denizcilik İşletmeleri'nden temin ettiğimiz dalgıçlarla rıhtımın deniz altındaki görüntüleri çekildi. Ağaç delen kurtlarla ilgili olarak araştırmalar yapıldı, yabancı uzmanlar tarafından raporlar hazırlandı. Bodrumlardaki mobilya, kağıt, halı ve

porselenlerle ilgili çalışmalar yapıldı, raporlar hazırlandı. Bütün bu çalışmalar, yapılacak uygulamaların temelini oluşturdu.

Bu araştırma ve tespit çalışmalarından ne gibi sonuçlar elde edildi?

Çok önemle ele alınması gereken sorunlar ortaya çıktı. 17 Ağustos depreminden sonra bağda di sıvalar çatlamıştı. Temelden ve beden duvarlarından gelen rutubet, bozulmalara neden olmuştu. Kurşun kaplama çatıdaki bozulmalar nedeniyle çatıdan bodrum katlara kadar inen sular da ayrıca bozulmalar yaratmıştı. Taşıyıcı sistemde, zaman içinde malzeme yorulmalarına ve bakımsızlığa bağlı bozulmalar ortaya çıkmıştı. Ahşap kurtları, ahşap taşıyıcı sisteme ve saray içindeki ahşap eşyalara zarar vermişti. Bodrumlarda çürümeye terk edilen eşyalar vardı, envan-

17 Ağustos 1999 Kocaeli depremi sırasında ana kubbe doğu pandantifinin yaklaşık 9 m²'lik bölümü yüzeyden ayrılarak dökülmüş. Dökülen sıva yerine orijinaline uygun Horasan harcı sıva uygulanıyor.

Muayede Salonu iç mekanına kurulan
36 m yükseklikte, 18.000 m³ iskele.

Muayede Salonu kemer, kubbe ve tonozların onarımı çalışmaları. Üstte, şap sökümü. Ortada, şap tabaka kaldırıldıktan sonra görülen çatlaklar. Ultrasonografik yöntemler yardımıyla kemer, kubbe ve tonozların bünyesindeki kılcal boşluk ve çatlaklar saptanıyor. Sağda, dolgu ve piring ankraj çalışmaları.

Muayede Salonu kubbe ve askı kemerlerinde onarım yöntemi ve kullanılan malzeme:

1. Özenle korunması gerekli stüko, altın varak ve kalemişi (tromplöy) çalışmaları göz önüne alınarak *non-destructive* (zarar vermeyen) yöntemlerle kubbe ve askı kemerleri çatlak onarımında, kabul edilen detaylara göre piring ankraj çubukları ile dikiş yapılması, askı kemerlerinin güçlendirilmesi ve kılcal boşluklarının doldurulmasında ise basınçsız hidrolik kireç enjeksiyonu yapılması uygun görüldü.

2. Kubbe ve askı kemerlerinde kullanılmış geleneksel yapı malzemesi ile uyumsuzluk yapmayacak, fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklere sahip, gereğinin üstünde güçlenme yaratıp sistemin dengesini bozmayacak doğal kireç bazlı malzemelerin kullanılmasının doğruluğu esas oldu. Kubbeler ve askı kemerlerindeki çatlakların onarımında sırasıyla fresk ve kalem işlerine zarar vermemek için askı kemerinin altına kadar uzanan çatlakların alt tarafları kapatılarak, gevşek parçaları söküldü, vakumla tozları alındı. Öngerilmeli ankrajlama ile dikiş işlemi yapıldı ve yapımda kullanılmış olan horasan harçla eşdeğer hidrolik puzolan kireci harcıyla doldurulurken onarıldı.

Askı kemerlerinin güçlendirilmesi için önce yüzeyler vakumla temizlendi, fresk ve kalem işlerine zarar vermemek için enjeksiyon delikleri ve buhar bacaları darbesiz matkaplarla açıldıktan sonra gravite enjeksiyonu ve empregnasyon yoluyla basınçsız olarak hidrolik puzolan kireci enjekte edildi.

Ana kubbenin çevresindeki çelik kasnakla kubbe arasındaki çürümüş ahşap yastık söküldü ve hazırlanan detaya göre çelik kasnak-kubbe arasına kauçuk yastık, ara boşluğa da fretli çelik donatı kondu ve hidrolik puzolan kireçli harç ile dolduruldu.

Kubbeler ve askı kemerleri yüzeylerine uygulanan gravite enjeksiyonundan sonra, tonozlardaki yüzey sertliği Schmidt çekiciyle, tonozdaki ses hızı da ultrason aletleriyle ölçülerek tuğla ve harç için basınç dayanımları ve elastisite modülleri belirlendi. Güçlendirme işleminin son aşaması olan kaburgalama işlemiyle ilgili hesaplamalar ve gerekli kontroller yapıldı.

Kaburgalama işleminde, yeni bir malzeme olan ve bu amaca yönelik olarak üretilen karbon elyaf kullanıldı. Karbon elyafın elastisite modülü çelikten daha düşük, ancak kubbelerin ve askı kemerlerinin geleneksel malzemesi olan horasan harcının elastisite modülüne daha yakındır. Hesaplarla belirlenen karbon elyaf ebatları, aralıkları ve yerleştirme şekillerine göre, tuğla yüzeyleri ortaya çıkartılacak şekilde temizlendi. Yüzey düzgünlüğünü sağlayacak onarımlar yapıldı. Laminasyon yapılacak bölgede aderansı artıracak epoksi astar uygulaması yapıldı. Laminasyon epoksisi sürüldükten sonra karbon elyaf yapıştırıldı. Elyafın yapıştırıldığı zemine iyice yapışıp hava boşlukları kalmaması için üzerine ruloyla baskı uygulanıp tekrar epoksi sürüldü. Kaburgalar epoksiyi yangına karşı koruma amaçlı olarak özel karışimli perlitte sıvandı. Kubbe ve askı kemerlerinin üzerine su kireciyle hazırlanan badana yapıldı. Havayı geçirip suyu geçirmeyen hidrofobik bir katmanla su yalıtımı sağlandı. Karbon elyafın sisteme yapıştırılması işleminde epoksi, bağlayıcı malzeme olarak kullanıldı.

ter çalışmalarının bilgisayar ortamına aktarılması tamamlanmamıştı.

Saray, 17 Ağustos depreminden nasıl etkilendi?

17 Ağustos 1999 ve onu takip eden günlerde meydana gelen depremlerin sonucu olarak, Muayede Salonu'nda, daha önce çatıdan su aldığı için kabarmış olduğu tespit edilen yaklaşık 9 m²'lik pandantif sıvası, sarsıntı sonucu düşerek zemin döşemesindeki bir ahşap kirişin çatlamasına neden olmuş.

Bunun dışında, bazı çatı altı odalarında, çatıdan sızan suların neden olduğu, tavan kaplamalarındaki bağdadı sıva çitalarının zaman içinde çürümesi sonucu, depremde bu odalardaki sıvalar dökülmüş. Askı kemerleriyle cephenin birleştiği ara kesitlerde farklı yapı malzemeleri arasında dilatasyon bulunmaması nedeniyle çatlaklar oluşmuş. Ayrıca kubbeyi örten çelik çatıda bazı taşıyıcı elemanlarda deformasyonlar meydana gelmiş.

Yapılan restorasyon çalışmaları kapsamında depremin neden olduğu bütün bu bozulmalar giderilirken taşıyıcı sistem de güçlendirildi.

Muayede Salonu'nda yapılanlara gelmeden önce, çalışmanın diğer yanlarından biraz söz edelim isterseniz. Örneğin, temelden ve beden duvarlarından gelen rutubetin neden olduğu bozulmalardan bahsettiniz. Bu konuda üretilen çözümleri anlatır mısınız?

Yapının toprak içinde kalan temeli ve beden duvarları devamlı rutubet almış, bodrum katta bu yüzden bozulmalar olmuş.

Birinci aşamada bodrum katını rutubetten kurtarıp bozulmaları önleyebilmek için, yapının çevresine drenaj yapmaya karar verdik. Önce duvar diplerindeki, havalanmaya engel olan, sonradan yapılmış taş trotuvarlar söküldü, 170 cm derinliğinde 120 cm genişliğinde kazıldı. Böylece oluşan boşluk, proje ve detaylarına uygun olarak belirlenen malzemelerle dolduruldu, üzerine podima çakılı serildi ve sıkıştırıldı. Sarayın toplam 1200 metre olan çevresinin drenajı böylece tamamlandı.

İkinci aşamanın hazırlıkları devam ediyor. Bu aşamada, bodrum döşemeleri suya karşı izole edilecek, sonra bodrum kat beden duvarlarına yatayda belirli aralıklarla kimyasallar enjekte edilerek duvarda kapilariteyle yükselen suya karşı geçirimsiz katmanlar oluşturulacak. Bu çalışmanın örneklerini yurtdışında birçok restoras-

Üstte, basınçsız doğal su kireci enjeksiyonu ile dokular sağlamlaştırılıyor. Yanda ve altta, karbon elyaf takviye çalışmaları

En üstte, galeri katındaki duvar çatlaklarında onarım çalışmaları. Üstte ve yanda, parke onarım çalışmaları. Altta, orjinal ve yenilenen döşeme birlikte... Galeride bir iki yerde rastlanan ahşap parkeler örnek alınarak, atölyelerde yeni parke üretiliyor ve 1200 m²'lik galeri katına yeniden parke döşeniyor.

yonda görüyoruz. Örneğin, Venedik'teki San Marco Meydanı'nda yıllarca deniz suyu içinde kalmış olan San Marco Bazilikası'nın bodrumunda bu yöntem başarıyla uygulanmıştır.

Sarayın çatısıyla ilgili tespit edilen problemler, yapılan çalışmalar neler?

Çatılardaki kurşun kaplamaları harap durumdaydı. Bunlar, yağmur sularının alt katlara kadar inmesine neden olmuş. Çatıdaki kaplama tahtalarında ve taşıyıcı elemanlarda görülen çürümeler ve kurtlanmalar, alt katlardaki döşemelerde ve tavanlarda da ileri derecelerdeydi.

Nisan 2000'de, Saray'ın çatıdan su almasına sebep olan bozuk ve arızalı kurşun kaplamaların değiştirilmesine başlandı. Çürümüş ve kurtlanmış olan ahşap çatı konstrüksiyonu ve kaplama tahtaları, ilaçlanmış yeni ahşap malzemeyle yeniden yapılarak üzerine su izolasyonu uygulandı. İzolasyonun üzeri, kurşun kaplamanın geleneksel alt malzemesi olan saman karışımı çamur sıvayla sıvanarak kurşun plakalarla kaplandı.

Kaplama işinde kullanılan kurşun levhaları, Milli Saraylar Daire Başkanlığı kurşun atölyesinde, çatıdan sökülen kurşunları eritip kendi imkânlarımızla yaptığımız hadde makinesinde tekrar levha haline getirerek elde ediyoruz.

Tamamı düzlemde 15.513 m² olan kurşun kaplama çatının bugüne kadar Cariyeler Dairesi'yle Muayede Salonu'na ait 5.787 m²'lik bölümünün ahşap konstrüksiyonu değiştirilip yalıtımı yapıldı, üzerine çamur sıva uygulanarak kurşun kaplaması tamamlandı. 1.300 m²'lik bölümü de şu anda kurşun kaplanmaya hazır hale getirildi. Bu arada Saray'ın taş atölyelerinde orijinaline uygun olarak şekillendirilen taş elemanlar cephedeki bozulmuş olan taşlarla değiştirilerek, taş restorasyonu, plastik onarımlar ve taş temizliği işleri devam ediyor.

Bu kurşun ve taş atölyeleri gibi Saray bünyesinde pek çok atölyemiz var. Bunlardan özellikle koruma-onarım çalışmalarında kullanılanlar arasında, ahşap, döşeme, tekstil, saat, seramik tamir, demir, tablo restorasyon, altın varak, avize, hasır atölyelerini sayabiliriz.

Saray'da ahşap malzeme hakim durumda, eşyaların da büyük kısmı ahşap demiştiniz. Ahşap kurtlarıyla ilgili olarak neler yapıyor?

Ana taşıyıcı sistemde ve içerideki ahşap eşyalar da, ahşap delen kurtlar ve onların neden olduğu

bozulmalar ciddi düzeydeydi. Bununla ilgili çalışmaya başlarken, Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar ve müzelerimizde yapılanlar araştırıldı.

Yurtdışında bu konunun nasıl ele alındığını, yabancı yayınları inceleyerek, ayrıca interneti de kullanarak araştırdık. Bu konuda internetten ve restorasyon, eski eser koruma konusunda önemli bir kurum olan Paul Getty Enstitüsü’nden büyük ölçüde yararlanıldı. Ahşap kurtları, bunlarla mücadelenin esasları ve dünyada bu çalışmayı yapan kurumlar ve profesör düzeyindeki uzmanlar tespit edildi, bunlarla görüşmeler ve yazışmalar yapıldı.

Kanadalı ve Alman uzmanlar, yazışmalar sonucunda; İtalyan ve İngiliz uzmanlar ise bizzat İstanbul’a gelerek Milli Saraylara ait bütün saraylar ile köşk ve kasırlarımızda incelemeler yaptılar, konuyla ilgili raporlar sundular. O zaman bunun sıradan bir ilaçlamayla çözülmeyeceğini, tamamen bilimsel bir çalışma gerektirdiğini ve bunun da bir bilim kurulunun kontrolü ve denetimi altında yapılması gerektiğine karar verildi. Konuyla ilgili olarak TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi’nden bilimsel ve teknik destek talep edildi. Yapılan çalışmalardan sonra Ankara Ziraat Fakültesi’yle ortak bir çalışma başlatıldı. Ankara Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü Entomoloji Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinden oluşan bir grup tarafından bu konuyla ilgili sürdürülen çalışmalar son aşamaya gelmiş durumda. İlk olarak Harem Bahçe’de İç Hazine Binası ve acil olarak ilaçlanması gereken bazı eşyalar ilaçlandı. Bundan sonra, Küçüksu Kasrı’nı da ilaçlamak istiyoruz. Daha sonra Dolmabahçe Sarayı çatılarındaki kurtlu ve çürümüş ahşap elemanların değiştirilmesi bittikten sonra, burada genel ilaçlama yapmayı planlıyoruz. İlaçlama işleminin sağlıklı bir şekilde yapılması için çatıyla ilgili çalışmaların tamamlanması gerekiyor.

Bodrumlarda, onarımı gereken çok sayıda obje var. Bunlar için bir şey yapılıyor mu?

Yapılan tespitlerde, bodrumlarda bakımsız ve harap halde mobilyalar, sobalar ve porselenler gibi çeşitli objeler bulundu. Kendi bünyemizdeki müze araştırmacıları ile öğretim üyeleri ve uzmanlardan oluşan komisyonlar tarafından bunlar tasnif edildi, değerlendirildi, envanter numaraları kontrol edildi, dijital fotoğrafları çekilerek bilgisayarlara kaydedildi.

Sağlıklı ortamlarda yeni depo alanları dü-

zenlendi ve tarihî nitelik taşımayan ya da bu niteliğini kaybetmiş objeler buralarda depolandı. Tarihî özellik taşıyanların ise onarım ve restorasyonlarına başlandı. Bunlar da yine, yeniden düzenlenen ve geliştirilen restorasyon atölyelerinde yapılıyor. Şu ana kadar, 1000’in üzerinde çeşitli objenin onarımı tamamlandı. Milli Saraylar Envanteri’ne ait “Mal Saymanlığı Bilgi Sistemi” projesinin birinci aşaması olarak 1952 Defterleri olarak bilinen envanter kayıtları tamamen bilgisayar ortamına aktarıldı.

Projenin ikinci aşaması olarak planlanmış olan “Bilgisayarlı Sayım Sistemi”yle ilgili yazılım hazır hale getirilerek, objelerin dijital etiketlenmesinin sağlanması ve daha sonra yapılacak sayımlarda optik okuma yöntemleri kullanılması teminine yönelik temel çalışmalar tamamlandı; objelerin barkodlanmasına başlandı. Dolmabahçe Sarayı 1. ve 2. Değerli Eşyalar Salonu, örnek çalışma olarak kabul edilebilir. Ayrıca Daire Başkanlığımıza bağlı Maslak, İhlamur ve Küçüksu kasırlarında bulunan tarihî ve demirbaş eşyaların sayımı ve tespiti bu yöntemle yapılarak tüm objelerin barkotlanması, oda listelerinin bilgisayar sisteminden basılarak imza altına alınması sağlandı.

Bir de kayıp aplikler buldunuz bodrumlarda...

Evet, uzmanlarımız Alman Arkeoloji Enstitüsü’nde bir araştırma yaparken, eski fotoğraflarda, Muayede Salonu’nun seyir balkonlarında dörder tane devasa aplik olduğunu tespit ettiler. Oysa salonda öyle bir şey yoktu; bodrumdaki çalışmalar sırasında tesadüfen bulduk. Onları onarıp orijinaline uygun altın varaklarla süsleyerek ait oldukları yerlere koyduk.

Son olarak Muayede Salonu’ndaki çalışmaları anlatabilir misiniz?

Başlatılan çalışmalar sırasında, depreme bağlı olmayan bazı yapısal ve dekoratif bozulmalar da tespit edildi. Bütün bu onarımlar için Muayede Salonu’nun deniz tarafına, bodrumdan başlayan ve kubbenin bir kısmını içine alan 36 metre yüksekliğinde, toplam 18.000 m³ hacimli çelik iskele kuruldu. Bu arada deniz cephesindeki kemerlerin kalem işi ve stükkoların bakım ve onarımı da yapıldı. Kuşluk tarafındakilerin bakım ve onarımı için de deniz tarafındaki iskele söküldükten sonra tekrar 18.000 m³’lük iskele kuruldu, sıvadan ayrılarak düşme tehlikesi bulunan stükkolar yerlerine tutturuldu, kalem işi ve

stükkoların onarımları yapıldı. İki defada kurulan iskeleye ek olarak galeride ve altında kurulan iskelelerde toplam 50.000 m³ çelik iskele kurulmuş oldu.

Kalem işlerinin yapımı sırasında pandantifin alt kısmında yaklaşık 4 m²'lik bir alanda, düşen kısımda olduğu gibi, su aldığı için kabardığı ve duvardan ayrılmak üzere olduğu anlaşılan üstü bezemeli sıvalar tespit edildi. Bunları sağlamlaştırmak üzere İtalya, Padova Üniversitesi'nden bir profesör başkanlığında restoratörler davet edildi. Bu ekip, özel yöntemler ve doğal malzemelerle bu onarımı gerçekleştirdi. Çatı altı odalarında dökülen sıvalar da hemen onarıldı.

Depremde çelik deformasyona uğramış, kubbeyi örten çelik taşıyıcı elemanlar, sistemin bütünlüğünü korumak için kendi boyutlarındaki elemanlarla değiştirildi.

Ayrıca kubbe ve kemerlerde de yapısal bozulmalar söz konusu...

Evet, ana kubbe, köşe kubbeleri ve askı kemerlerinde önemli boyutlarda yapısal bozulmalar saptandı. Ana kubbe, köşe kubbeleri ve askı ke-

merlerinin üzerini kaplayan ve sisteme gereksiz bir ağırlık veren, yer yer çatlamış 5-8 cm kalınlığında şap tabakası vardı. Bu, dikkatle söküldü, kubbe ve kemerlerin yüzeyi temizlendi. Şap tabakası temizlenince görüldü ki, 3-5 cm'lik çatlaklar, aslında 15-20 cm arasında değişen büyük yarıklardı ve bu yarıklar kubbeye kemerlerin iç kısmına kadar devam ediyordu.

İlk iş olarak kubbeler ve askı kemerleriyle ilgili rölöveler hazırlanarak çatlaklar ve boşluklar belirlendi. Bütün çatlaklar, bünyesel boşluklar ile ana kubbe kasnak ve demir kuşaklama gergisi sistemi incelendi. Onarım ve güçlendirme projeleriyle ilgili çalışmalar başlatıldı. Bu konuda yurtdışında uygulanan gelişmiş onarım yöntemleri incelendi, üniversitelerden öğretim üyesi danışmanlarımızın ve Bilim Kurulu'nun görüşleri doğrultusunda yöntem ve kullanılacak malzemelerin özellikleri belirlendi.

Teşekkür ederiz. Çalışmalarınızda kolaylıklar diliyoruz. ■

1950'ler: Uluslararası Mimarlığa Açılış

Neslihan Şık

mimar.ist dergisinin yakın dönem Türk mimarlığını gündeme getirme istemi ve ilk sayısında, 1950'lere yönelik bir araştırmaya yer vermesi sevindirici bir gelişmedir. Gerçekten de bu dönem, –belli bir kesim hariç– üzerinde çok fazla düşünülmeyen, yeni nesillere aktarılamayan bir dönem niteliğindedir. Derginin ilk sayısında, dönemin eserlerinin korunması gerekliliğine de dikkat çekilmektedir. Bu konuda başlayacak bir tartışma ortamının, döneme dikkat çekmesinin yanı sıra, “belirgin” ve “niteleyici” özellikler taşıyan mimari ürünlerin değerlendirilmesine ve konumlandırılmasına da yardımcı olacağı açıktır. Bu yazıda, Türkiye’nin 1950’lerde “uluslararası mimarlığa” açılışı, sosyopolitik gelişmelerle de bağlantılı kılınarak, kısaca ele alınmaya çalışılmaktadır.

Türkiye’de 20. yüzyılın ilk yarısında, özellikle mimarlık alanında açıkça izlenen durum, ulusal olanla uluslararası olan arasında bir

salınımdır. Bu durum, modernleşmenin özgürleştirici yönüyle batılılaşmanın esirleştirici yönünün karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Mimarlık alanında bu ulusal-uluslararası arasındaki gidiş gelişler, belki de modernizmin içselleştirilmesi ve böylece batılılaşma kavramından farklılaştırılması sürecidir. Nitekim, ikinci ulusal mimarlık döneminin bazı örneklerinde, böyle bir içselleştirmeye yaklaşılmaya başlandığı hissedilmektedir. İkinci ulusal mimarlık dönemi, birinci ulusal mimarlık döneminden, esinlendiği kaynak açısından olduğu kadar (Türk sivil mimarlığı), tasarım anlayışıyla da farklıdır. Artık birinci ulusal dönemde olduğu gibi ağırlık, cephe tasarımında değildir. Modernizmle gelen “içten dışa tasarım” söz konusudur. Ancak Türk Evi, gerek plan, gerekse cephe tasarımında oran ve ölçek açısından incelenerek yorumlanmaktadır. Denebilir ki ikinci ulusal mimarlık dönemi, Batıdaki mimarlık düşüncesinin izlenmesi açısından değerlendirildiğinde aslında

Porto Rico'da Caribe Hilton Oteli
(Arkitekt, S.7-10, 1950)

1930'ların devamıdır: esin kaynağı “yerli” de olsa, Batıdaki gibi ulusal ve anıtsaldır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise “modern”in kaynağı Avrupa'dan Amerika'ya kaymıştır. Savaş sonrasında yorgun düşen Avrupa'nın da, bir süre, ilham aramak için yöneldiği Amerika, Türk mimarlığı için de yeni bir kaynak olma yolundadır.

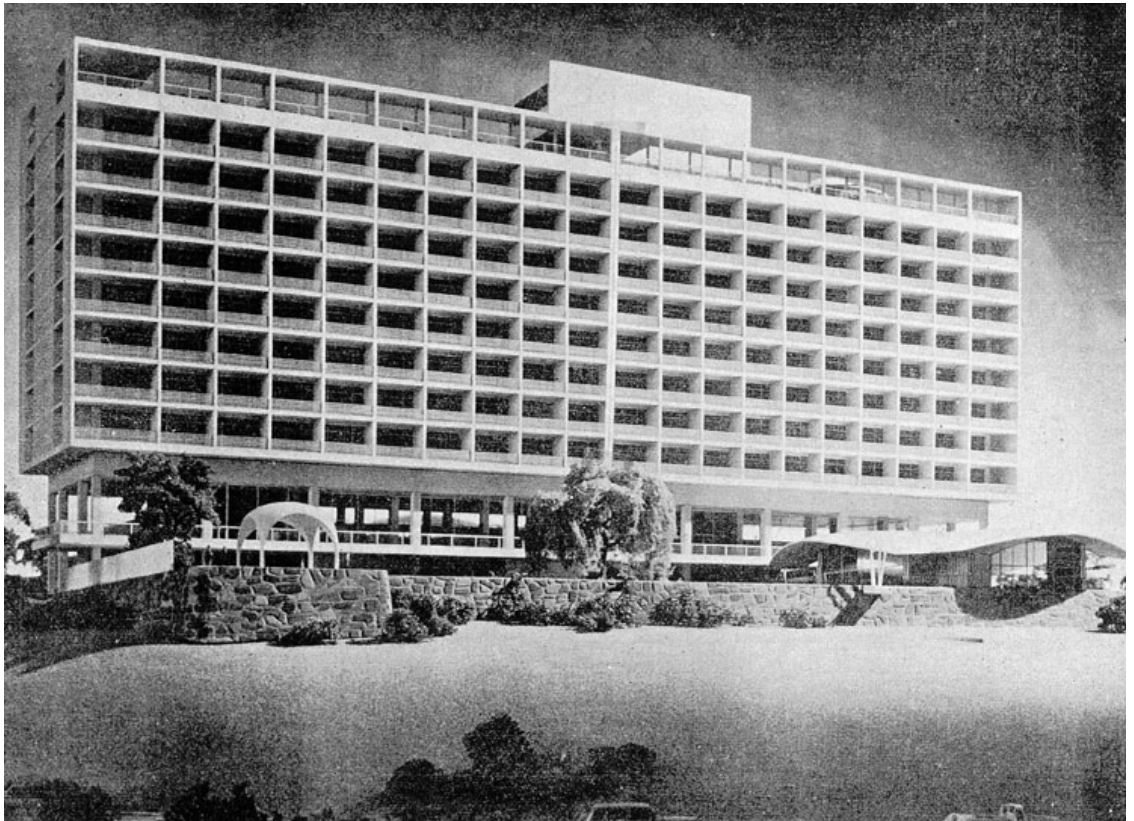
Tam da bu noktada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış bağlamdaki değişimin, 1950'de başa geçen yeni hükümet eliyle, siyasal ve ekonomik olarak iç bağlama plansız bir şekilde yansıtılması, aslında beklenen bir toplumsal hareketliliği, olumsuz bir eksene doğru kaydırmıştır. Denebilir ki, iktidar partisinin hızlı kalkınma çabaları ve hızlı kararlarla, hızlı sonuçlara ulaşma eğilimi, mimarlık dahil birçok alanda yansımasını bulmuştur. Pratiğe yönelik, ya da “iş bitirici” olma eğilimi, 1950'lere kadar yavaş gelişen düşünsel altyapıyı oluşturma sürecini de kesintiye uğratmıştır. Böylece, bu dönemde, düşünsel alanda yaşanan boşluğa rağmen fiziksel mekân, özellikle de İstanbul gibi büyük şehirlerin çehresi büyük ölçüde değişmiştir. Bu hareketlenmenin hızlanarak devam etmesi, sonraki dönemlerde de söylemin, uygulamanın gerisinde kalmasına yol açmıştır.

Ancak 1950-1960 arasında mimarlık ortamında genelde iyimser bir hava sezilmektedir. Bu dönemde Türkiye'de mimarlar, neredeyse

sadece uygulamaya yönelmişlerdir. Dönemin dergilerinde projeler tanıtılmakta, ancak bu uygulamalar üzerine eleştirel nitelikte değerlendirmeler yapılmamaktadır. Şikayet konusu madde yoksunluklardır (teknolojik yetersizlik, malzeme, işgücü, vb.). Böyle bir görüntü, dönemde kimsenin yapılanlardan belirgin bir rahatsızlık duymadığını, iyimser bir havanın egemen olduğunu düşündürmektedir. Gerçekten de, dönemin başlarında diğer alanlarda yaşanan gelişmelerin –çok partili rejime geçiş, ekonominin canlanması, vb.– getirdiği iyimser hava, mimarlık ortamına da yansımış görünmektedir.

Skidmore, Owings & Merrill ve Sedat Hakkı Eldem'in ortak tasarımı olan Hilton Oteli (İstanbul, 1953), dönemin katalizörü olmuştur denebilir. Otel, *Arkitekt* dergisinin 1952 tarihli üçüncü sayısında, inşaat sisteminden döşeme kaplamalarına ve farklı mekânlarda kullanılacak ısıtma-havalandırma tertibatlarına dek ayrıntılarıyla tanıtılmakta, ancak ne bu sayıda, ne de sonraki sayılarda tasarım anlayışı üzerine bir yazıya rastlanmamaktadır. Bu durum, tasarımın herkes tarafından beğenildiğini değil, belki de dönemin “sınırlı” mimarlık çevresinin, kendini böylesi bir uluslararası tasarıma eleştiri getirecek düzeyde hissetmediğini göstermektedir.

Ayrıca, otelin *Arkitekt*'te tek bir sayıda ve neredeyse sadece teknik özellikleriyle tanıtılması, şaşırtıcı bir olgunluğa ya da heyecan eksikli-

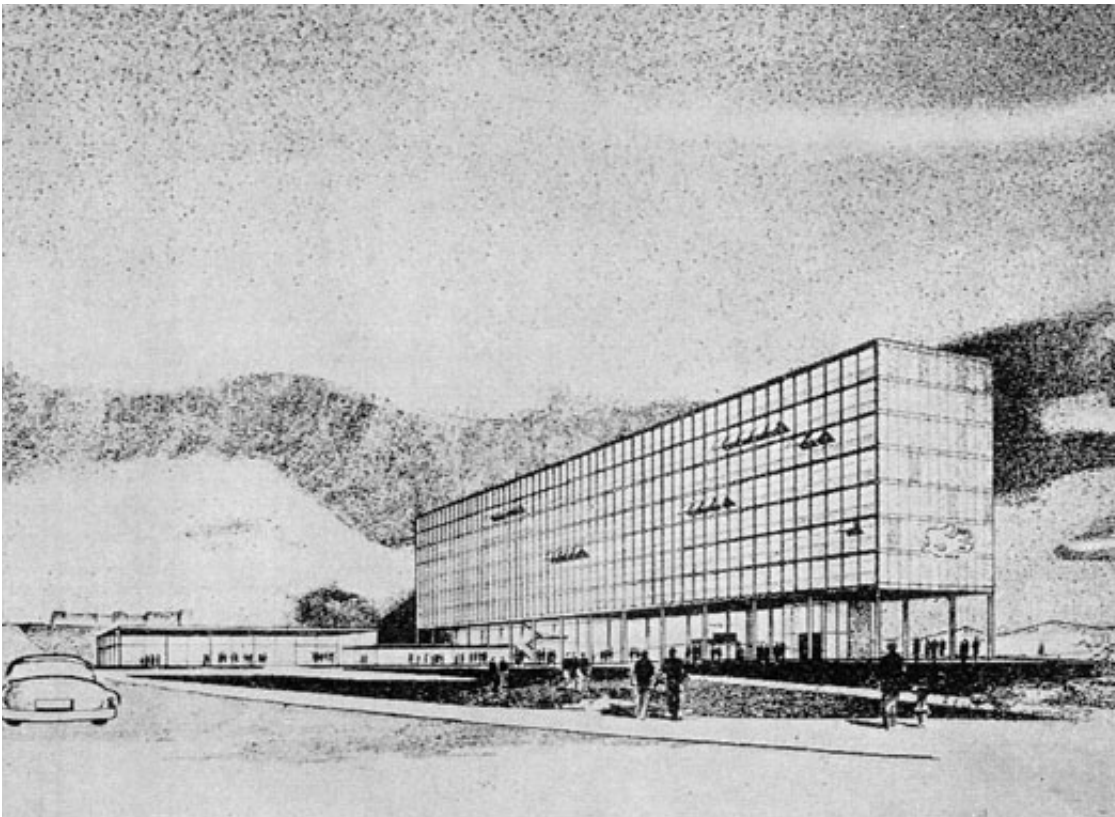
İstanbul Hilton Oteli
(*Arkitekt*, S.3-4, 1952)

ğine işaret etmektedir. Uğur Tanyeli de bu heyecansızlığa dikkat çekmekte, ama durumu “artık eski tercihler değişen koşullar nedeniyle işlevliklerini yitirmişlerdir ve mimarlar önlerine dek gelen yeni olanakları, üzerinde fazla düşünmeksizin sadece kullanmaktadırlar” şeklinde açıklamaktadır (Tanyeli, 1998:239). Ancak başka bir yaklaşımla, ülkede sürecin oldukça yavaş ilerlemiş olmasına rağmen, Batıda olduğu gibi, Türkiye’de de artık modernizmin vaatlerine alışıldığı (sanıldığı) ve dönemin, özellikle ilk zamanlarda yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelerle beslenen iyimser havası içinde her şeyin olası kabul edildiği şeklinde bir değerlendirme de yapılabilir. Her şeye rağmen, tasarımın İstanbul’da “gerçekleştirilmesi”, uluslararası stili ülkeye, estetiğin yanı sıra uygulanabilirlik açısından da yakınlaştırmıştır.

Türkiye artık Batı bloğuna aittir. Bunun yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri gibi güçlü bir ülkenin ilgi ve desteğine de sahiptir. Böyle bir durumda, mimarlık alanında da sanki, ne anlayış, ne de teknolojik olanaklar açısından “farklı” olunmadığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Özellikle teknolojik alanda yetersizlik çok belirgindir; ama “...yapı endüstrisinin emekleme dönemini yaşadığı, minyatür ölçekli kalifiye işgücünün tırmanan yapım etkinliklerine yetmediği bir ülkede, sözgelimi, Sakarya Hükümet Konağı’nı tasarlayanlar (E. Kortan, H. Vapurci-

yan, N. Yaubyan, A. Andoniadis, 1956-1959), Mies van der Rohe perde duvarlarını, çelik profilleri kaynaklayarak üretmek çabası içindedirler. Henüz asansör üretemeyen ülke, Enver Tokay ve İlhan Tayman eliyle Ankara’da Lever House’dan alınan ilhamla gökdelen inşa etmektedir” (Tanyeli, 1998:238). Çünkü Demokrat Parti’nin uygulamaya ve ‘iş bitirmeye’ yönelik görüşü, tüm alanlara yansımaktadır ve böylece söylemin yanı sıra, teknoloji de uygulamayı geriden izlemek zorunda bırakılmaktadır.

Metin Sözen, dönemle ilgili olarak, “1950 sonrasında yapılan her yapının –fazla bir zorlama olmaksızın– Batı kökenli bir akım veya anlayışın sınırları içine yerleştirilebileceğini söylemek pek yanlış olmaz” değerlendirmesini yapmaktadır (Sözen, 1996:77). Enis Kortan da, dönemle ilgili çalışmasında, ele aldığı projelerin hemen hepsinin yurtdışından örneklerle olan benzerliklerine dikkat çekmektedir (Kortan, 1971). Ayrıca, bu dönemde Yeşilköy’de uygulanan bir otelin de İstanbul Hilton Oteli ile olan benzerliğine işaret etmekte ve “Hilton Oteli’nin ana kütesinin tasarım ilkelerinin hemen hemen aynı şekilde burada uygulandığı dikkati çekmektedir” demektedir (Kortan, 1971:66). Oysa aynı saptamayı, 1950 yılında *Arkitekt*’te tanıtılan, Porto Rico’daki Caribe Hilton Oteli ile (mimarları: Toro, Ferrer Torregrosa, Warner-Leeds, Hunter, Randolph), iki yıl sonra

Karayolları Umum
Müdürlüğü Binası,
yarışmayı kazanan proje
(Arkitekt, S.282, 1955)

SOM ve Sedad Hakkı Eldem tasarımıyla İstanbul'da gerçekleştirilen Hilton Oteli için de yapmak mümkündür.

Yarışmalar da, dönem boyunca başka bir araştırmanın konusu olacak denli önemli bir yer tutmaktadır. *Arkitekt*'in 1950-1960 arasında yayınlanan, neredeyse her sayısında, sonuçlanan bir yarışmaya katılan projeler tanıtılmakta ya da yeni bir yarışmanın duyurusu yer almaktadır. Bu projeler incelendiğinde, bir yarışmaya katılan projelerin birbirine benzemelerinin yanı sıra, farklı yarışmaları kazanan projelerin de benzer yaklaşımları yansıtıyor oluşu, yarışmaların da, dönemin genel eğiliminde belirleyici bir rol oynadığını düşündürmektedir. Çünkü büyük ölçekli uygulamalarda, projeler genellikle yarışmalarla belirlenmekte ve bu yarışmaları da genellikle benzer tasarım anlayışındaki projeler kazanmaktadır.

Dönem boyunca, büyük olasılıkla, bu tür benzerlikler üzerinde pek durulmamıştır. Frampton'ın da belirttiği gibi, uluslararası stil, aslında bir yaklaşım önermekteydi. Bu yaklaşım, modern dönemde gereksinilen binaların tasarımında esneklik sağlayacak yeni malzeme ve teknolojinin kullanılmasını öngörmekteydi ve Güney Amerika'dan Uzakdoğu'ya birçok bölgede kabul görmüş ve uygulanmıştı (Frampton, 1996). Ülkemizde de, teknolojinin eksik olduğu bu dönemde, mimarlar, yeni detaylar üretememiş, ancak çözülmüş detayları eldeki malzemeyle kotarma yoluna gitmişlerdir. Yaklaşım böyle olunca, doğal olarak 'benzerlikler' de ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, "Uluslararası stilin mutlaka benimsenmesi mi gerekirdi?" sorusu sorulabilir. Ancak, daha önce değinilen nedenlerin yanı sıra, dönemde, özellikle ekonominin canlanması ve özel sektörün gelişmeye başlaması ile birlikte, yeni bina tiplerine gereksinim de doğmuştu (büyük çarşılar, ofis binaları vb.). Ayrıca kent mekânının kalabalıklaşmasıyla rantın artışı da "yükselmeye" zorlayıcı bir koşul olarak belirlemekteydi. Kaldı ki, eldeki olanakların zorlanması, Tanyeli'nin de dikkat çektiği gibi, yapı teknolojisinin gelişmesinde itici bir rol oynamıştır (Tanyeli, 1998).

Dönem, bütün koşulları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, mimarlık ortamında düşünsel etkinliğin neredeyse hiç olmayışının sebepleri de belirginleşmeye başlamaktadır. Batılı ülkelerle kurulan siyasi, ekonomik ve askerî ortaklıkların yanı sıra, sanki yazılı olmayan bir

"kültürel ortaklık" da söz konusudur. Resimde Batıda etkili olan soyut ve non-figüratif akımlar izlenmekte, beğenilen yabancı filmlerin yerli versiyonları çekilmektedir. Mimarlık alanında da benzer bir şekilde, uluslararası stilin beğenilen ürünleri örnek alınabilmektedir. Hızla gelişen ilişkiler içinde, mimarların da duraksamak ya da kararsız kalmak yerine bu kültürel ortaklığı kabul etmeleri şaşırtıcı değildir (düşündürücü olan, diğer ortaklıklarda olduğu gibi, bu alanda da karşı tarafın baskın kalmasıdır). Diğer sanatlardan farklı olarak toplumsal alanla çok fazla temas halinde bulunan mimarlık, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle birlikte toplumsal zevk ve beğeniler tarafından yönlendirilmek durumunda kalabilmektedir. Özel sektörün henüz gelişmeye başladığı dönemde mimarlık çevresi, böyle bir yönlendirmenin farkına varamamış görünmektedir.

Sonuçta dönem boyunca, ne geleneksel ne de modern olamayan bir anlayışa tanıklık etmekteyiz. Mimarlıktan gündelik hayata dek "oraya" ya da "buraya" sadece benzerlikler gösteren ama aslı aynı olmayan durumlar söz konusudur. Özeldir mimarlık alanında verilen ürünler, değişen ilişkiler dizgesi içinde bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışıldığında, benzer(siz)likler anlaşılır olabilmektedir. Ancak sık sık üzerinde durulduğu gibi, dönem boyunca düşünsel etkinliğin kesintiye uğramış olması, tehlikeli bir boşluk yaratmaktadır. Bu düşünsel boşluk, dönemle ilgili değerlendirmeler için belirgin hareket noktaları bulmayı zorlaştırmakta, hatta zaman zaman yapılan vurguları bile anlamsızlaştırabilmektedir.

Neslihan Şık, Y. Mimar, Beykent Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Kaynakça:

- Frampton, K. (1996), *Modern Architecture: A Critical History*, Thames & Hudson, London.
- Kortan, E. (1971), Türkiye'de Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1950-1960, XX. Yüzyılın Başından 1950'ye Kadar Olan Sürede Modern Mimarlığın Dünyadaki ve Türkiye'deki Gelişmesiyle Birlikte, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Yayın no.18, Ankara.
- Sözen, M. (1996), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı Dizisi*, Ankara.
- Şık, N. (2000), *Türkiye'de Kentleşme, Mimarlık ve Sosyo-Kültürel Ortam (1950-1960)*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ, İstanbul.
- Tanyeli, U. (1998), "1950'lerden Bu Yana Mimari Paradigmaların Değişimi ve 'Reel Mimarlık'", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 235-254, Ed. Sey, Y., Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço '98 Yayın Dizisi, İstanbul.

Yeniden Modern

İhsan Bilgin

“Modern”in itibarının köklü bir biçimde sarsıldığı iki on yılın ardından bu kavrama yeniden dönüldüğüne şahit olduk 1990’larla birlikte. Oldukça geniş bir çanağı içine alan “post-modern” adlandırması, “modern”in akla getirdiği önceliklerin aşılmakta olduğunu imâ ediyordu. Ama öyle olmadı. “Modern”e 90’larla birlikte takılan ekler artık bir aşkınlıktan çok onun yeni bir halini dile getirmek, tanımlamak için kullanılıyor. Yani artık geride kaldığını, tarihe karıştığını değil, -eğer böyle adlandırmak hâlâ mümkünse- tözünü (*Substanz*) koruyarak yeni bir biçime büründüğünü düşündüren kavramlar gündemde. “Geç modern” bunların en yumuşaklarından ve zamansal bir eşiğe, en keskin yorumuyla da bir zaman aşımına işaret ediyor. “Süpermodern” ve “hipermodern” adlandırmaları ise dereceye işaret etmeleri bakımından işlem yapma güçleri en zayıf kavramlar. Yaşananları yorumlamanın üstesinden gelinemediği, gelineceğine inanılmadığı, bu zaafın “Da ha da modern!”, “En modern!” gibi ölçek abartısı vurgularıyla telâfi edildiği izlenimini uyandırıyor. “İkinci Modern” ise daha mesafeli bir kavram. Birinciyle ikinciye içerikleri boş rakamlarla ayırt etmekle, tanımları bunların içinin doldurulmasına ertelemiş oluyor. “Düşünümsel (Reflexive) modern” ise bir adım daha öteye giderek tanımlı kavramın içine koyarak çıkıyor yola.

İzleyen metin mimarlıktaki güncel gelişmeleri bu kavramsal kulvarlar üzerinden anlamaya çalışan bir özel sayının sunuşu. “Düşünümsel modern” kavramını ortaya atan Alman sosyolog Ulrich Beck¹ ile onunla tartışarak bu tanımın işlenmesine katkıda bulunan İngiliz sosyolog Anthony Giddens’in² “birinciyle” “ikinci” arasında yaptıkları temel ayırım, ikincinin kendi davranışlarının yaratacağı sonuçların “farkında olma”, dolayısıyla da onu “düzeltme” potansiyeline sahip bir “risk toplumu” oluşunda yatıyor.³ Artık beylik bir ayırım haline gelen sanayi toplumu ile bilgi toplumu arasındaki fark da burada. Bilgi toplumu sanayinin bittiği değil, diğer nesnelerin yanı sıra bilgi ve enformasyonun da sanayinin standartlarıyla işlen-

diğini gösteriyor. Tabii bu tek taraflı bir dönüşüm değil. Bilgi, enformasyon, hatta imgenin modern standartlarla dolaşıma girmesi, sanayinin, sanayi toplumunun yapısında da köklü bir dönüşüm anlamına geliyor. Ve en önemlisi de bu dönüşüm ile birlikte insanlığın etkinlik gücünün artması. İşte bu güç hem daha önceleri varolmayan “riskler”, hem de bu risklerle “başa çıkma” potansiyeli anlamına geliyor. Beck çağımızı bir “yan-etkiler” çağı olarak adlandırıyor. Yani insanlık daha önce yapıp-ettiklerini kendi dışındaki/üzerindeki doğal, mistik, tarihsel vb. belirleyiciler karşısındaki pozisyonu/performansı ile ölçme konumundayken, artık doğrudan doğruya kendi yaptıkları üzerinden değerlendirmek durumunda. Yani başlıca referansının yine kendisi olacağı bir güce erişmiş durumda insan toplulukları.

Beck’in Niklas Luhmann’a referansla gündeme getirdiği “tehlike” ile “risk” ayırımı tam da bu noktada ortaya çıkıyor: “Tehlike” dışarıdan gelen bir tehdittir; “risk” ise kendi eylemlerimiz sonucunda ortaya çıkar; yani kaynağı içeridedir. Ontolojik bir boşluk olarak bu durumun adını açıkça ilk koyan, yüzyılın başında Nietzsche olmuştu. Ama sadece ontolojik olarak değil, maddî bir güç olarak da bu konuma gelinmesinin 20. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştiği yönündeki kanaatlerin kavramsal zeminini kuruyor söz konusu yazarlar.⁴

Mimarlığa gelince: “Birinci modern” olarak adlandırılan yüzyıl başı modernizmi, öncelikle kendi “dışıyla”, yani bir bütün olarak “gelenekle”, “tarihle”, yani topyekün bir tortu olarak algılanan miadını doldurmuş “verili olanla” hesaplaşarak kurulmuştu. Bu nedenle “düşünümsel” olmaktan ziyade “ilerleme”yle, “çağın gereği” olmakla meşrulaşmıştı. Oysa “ikinci modern”in yadsımaya ve aşmaya endeksli böylesi bir “dışsal” referansı bulunmuyor. Kuhnert ve Schnell’e göre belâgat (*rhetorik*) ve program, bu yeni ontolojinin başlıca “düşünümsellik” araçları. Bu araçları kullanarak dışlarında değil, doğrudan doğruya kendi üzerlerinde işlem yapıyorlar. Kendi kendilerini test ediyor, dö-

nüştürüyor, başkalaştırıyorlar. Kuhnert ve Schnell'in hazırladığı sayıda, başta Mies olmak üzere, Corbusier, Loos ve Hilberseimer bu tutumun öncüleri olarak ele alınıyorlar. Özellikle de Mies ve Corbusier, mekânın içini boşaltmaya yönelik stratejileriyle “düşünümselliğin”, kendi üzerinde işlem yapmaya açıklığın öncüleri olarak tanıtılıyorlar. Bu durumda kendini verili olanla karşıtlık üzerinden değil de kendi kendine referansla kuran stratejilerin erken örnekleri ile güncel uygulamaları arasındaki mesafe de ortadan kalkmış oluyor ve birincinin ucunu açık bırakmış pratikleri ikincisi tarafından işleme tâbi tutulabilecek, öğütülebilecek birer potansiyele dönüşüyor: 1980'lerde gördüğümüzden oldukça farklı bir manzara ile karşı karşıyayız...

İhsan Bilgin, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Öğretim Üyesi

Notlar:

1. Ulrich Beck'in Türkçe'ye çevrilmiş kitabı: “Siyasallığın İcadı”, İletişim Yayınları, 1999.
2. Anthony Giddens Türkçe'de tanınan bir yazar: “Modernliğin Sonuçları”, Ayrıntı Yayınları, 1994; “Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm”, Ayrıntı Yayınları, 1994; “Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım”, Birey Yayınları, 1994; “Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji”, Vadi Yayınları, 1996; “İleri Topumlarda Sınıf Yapısı”, Birey Yayınları, 1999; “Toplumun Kuruluşu”, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999; “Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori”, Metis Yayınları, 2000.

3. Her iki yazarın, aralarına bu değerlendirmeye daha mesafeli yaklaşan İngiliz sosyolog Scott Lash'i de alarak “modern”in kazandığı güncel boyutları tartıştıkları bir kaynak: Beck, U., Giddens, U., Lash, S.; “Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse”, Suhrkamp Verlag, 1996. Kitabın birinci bölümünde yazarlar birer uzun makaleyle kendi tezlerini ortaya koyduktan sonra, izleyen bölümdeki makaleleriyle de diğerlerinin tezlerini kendi bakış açılarından değerlendiriyorlar.

4. Tabii bu kanal içindeki tartışmalarda, itibarının en düşük olduğu zamanlarda bile “modern” kavramına titizlik ve soğukkanlılıkla sadık kalan, ısrarla tarihsel perspektif içindeki içsel dönüşümüne işaret eden Jürgen Habermas'ın katkılarını da unutmamak gerekiyor. Türkçe'de Jürgen Habermas: “Modernlik: Tamamlanmamış Proje” (“Postmodernizm” içinde s. 31-44, derleyen N.Zeka), Kıyı Yayınları, 1990; “Rasyonel Bir Topluma Doğru”, Vadi Yayınları, 1992; “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim”, Yapı Kredi Yayınları, 1993; “Kamusalın Yapısal Dönüşümü”, İletişim Yayınları, 1997.

Rem Koolhaas, Euralille projesi için çizim, 1993.

İkinci Modern*

Nikolaus Kuhnert, Angelika Schnell
Almanca'dan çeviren: Ebru Omay

Yüzyıl sonu bir çok değişimin de habercisi oldu. Bunu “Süpermodern” (Augé), “Hypermodern” (Ibelings) gibi adlandırmalar üzerinden de izleyebiliriz: Bizde de [Almanya’da ç.n] “İkinci Modern” kavramı yayılıyor. Bu kavram, Heinrich Klotz, Wener Hoffman, Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi farklı teorisyenleri bir araya getiriyor. Heinrich Klotz İkinci Modern’i, yirmili yılların kahramanlık döneminden ayırt etmek için kullanıyor. Bu yüzden *İkinci* diyor. *Modern*’i kullanmasının nedeni de Modern’e, tıpkı “çağdaş” gibi, stilistik değişimleri aşmış zaman ötesi bir anlam vermesinden kaynaklanıyor. Tıpkı Rönesans, Manierizm, Barok gibi, “Modern, Postmodern ve İkinci Modern” de aynı çağın ürünleri ona göre (yeni kitabının başlığı da bunu imâ ediyor).

Klotz, bakış açısındaki bu değişimi, “Modernin yenilenme ve tekrara dayalı bakış şemasından sıyrıldığı bir sürecin tanıkları olmamız” durumuyla açıklıyor: “Eskinin çözülmesini ancak ilerici bir yeni üzerinden tanıyan, tek boyutlu, çizgisel gelişmelerin birbirini izlediği bir zamansal silsile anlayışı yerini, çağa damgasını vuran temel motiflerle bunlardan türeyen stilistik değişimleri birbirinden ayırt eden başka bir tarih modeline bırakıyor.” Klotz resimde çağa damgasını vuran temel motifi, resim geleneğini 19. yüzyılda çözen Fauves’ten başlatıp, Kandinsky’nin ilk soyut resmi üzerinden, Robert Rauschenberg’in beyaz ekranı ya da Jackson Pollack’ın *action painting*’ine bağladığı soyutlama olarak tanımlamaktadır: Yansıma düzlemi ya da hareket mekanı olarak resim düzlemi.

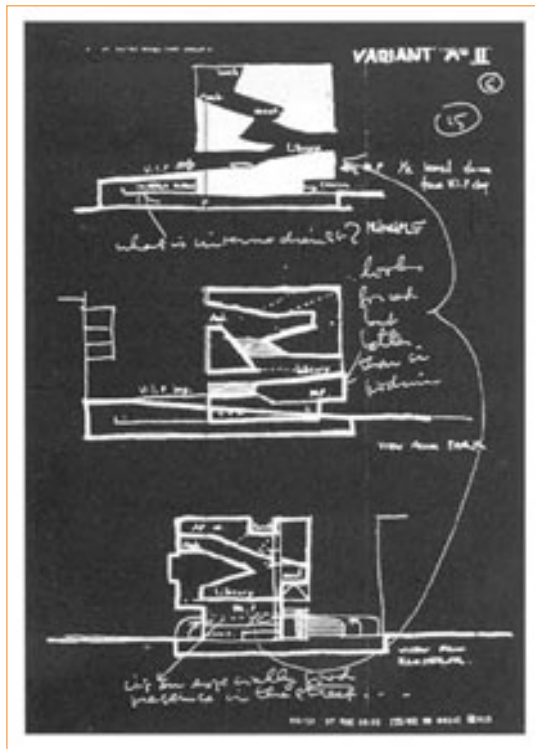
Günümüzde sosyal bilimciler de Modern kavramı ile yoğun olarak ilgilenmektedirler. Jürgen Habermas “Modern, daha ileri götürülmek zorundadır” ifadesi ile, Birinci ve İkinci Modern arasındaki farklılıkları düşünömsel (relexive) modernleşme kavramı ile ayırt etme çabalarını özetlemektedir. Ulrich Beck için düşünömsel modernleşme, endüstri toplumunun kendini dönüştürmesi anlamını taşır. Bununla kastedilen, “...İki açıdan da sınırına dayanan modern toplumların bu durumu “düşünömsel” olarak, yani kendilerine referansla algıladıkları ve değerlendirdikleridir. Birin-

cisi, toplumsal hayatın yeniden üretiminin yan ürünleri olarak ortaya çıkan risklerin artık başka ülkelerin, başka toplumların, gelecek nesillerin veya doğanın üzerine atılarak dışlaştırılmayacak hale gelmesidir. İkincisi de, doğa ve gelenek gibi dış kaynaklara giderek daha az başvurulabilir hale gelinmesi ve [modern toplumların] sürekliliklerini kendi başlarına sağlamakla yüz yüze gelmeleridir... Bu ancak “düşünömsel” yollardan yapılabilir...” (Jürgen Habermas)

Planlama sürecinde düşünömsellik ve belâgat

Düşünömsel modernleşmenin örneği olarak Norman Foster ve Richard Rogers’ın İngiltere’deki bürolarında 80’li yıllarda ortaya çıkan ve OMA’nın teşvikiyle son dönemlerde tüm dünyaya yayılmaya başlayan yeni planlama kültürü verilebilir. Bu planlama kültürü bir aracı (medial) kültürdür.

Bu kültür kavramsal bir eskizden hareket eder, ama bununla sınırlamaz kendini. Bant karikatürden bilgisayar simülasyonlarına kadar medyanın tüm araçlarını kullanır. Dikkat çekici olan belâgatî (retorik) karakteridir. Metinler, çizimler, fotoğraflar, filmler, hepsi belâgatın belirleyiciliği altında-

Berlin Hollanda Elçiliği
projesi çalışmasında Rem
Koolhaas tarafından
çekilen faks.

dır. Argümanın dile getirilişi, karşı argümanlara açık olma, direnç gösterme ve daha zayıf olan pozisyonundan güçlüye doğru yönelme becerisi hep belâgat üzerinden gerçekleşir.

Belâgat sorunu, bir başka nedenle daha önem taşımaktadır. Onun sayesinde, Ulrich Beck'in rizi-ko toplumu başlığı altında sorunsallaştırdığı düşününsel modernleşmenin etkileri ve yan etkileri planlamaya nüfuz edebilmektedirler. Planlama süreci böylelikle "form fonksiyonu izler"deki doğrusal karakterinden uzaklaşmakta ve geri dönüşleri mümkün kılan bir sürece girebilmekte; özetle "düşününsel" (reflexive) olmaktadır. Bart Lootsma¹ MVRDV'nin Utrecht'te tasarladığı iki aile konutu örneği ile düşününsel planlamayı anlatırken, Wouter Deen ve Udo Garritzmann² belâgata ilişkin unsurları OMA örneği üzerinden tartışmaktadır.

Bu tür planlama süreçleri kibernetik olarak tanımlanmaya ve stratejik olarak anlaşılmasına daha yatkındırlar; ki bunlar düşününsellik ile belâgat arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Bunlardan birincisi planlamanın etkilerinin ve risklerinin, adım adım gelişen ve itirazlara açık bir program arayışı ile planlama sürecine dahil edilmesidir. Diğerisi ise görsel malzeme üzerinde işlem yapma tarzına ilişkindir. Görsel malzeme konuşmayı öğrenmek zorundadır; en azından tasavvurları ifade ve temsil edecek, böylelikle de itirazlara karşı kendini koruyabilecek kadar. Karikatür benzeri eskizler ile eskiz, metin ve fotoğraf kolajları bu nedenle karşımıza çıkmakta. Örnek olarak Rem Koolhaas ve Bruce Mau'nun "SMLXL"¹, Tibor Kalman'ın "Chairman Rolf Fehlbaum"²u ve Future Systems'in "For Inspiration Only"³si gibi bir dizi yeni kitaba başvurabiliriz. Tibor Kalman'da şu kurgu okunabi-

lir örneğin: Girişte kısa bir metin, ardından bir iki kısa cümleyi izleyen çizim ve fotoğraflar, sonra yeniden kısa bir metin düzeninde giden bir kurgu. Bu kitapların ortak noktası, ağırlığın metinden resme kaymasıdır. Bruno Schindler'in de diyebileceği gibi resimli hikâyeler anlatıyorlar, resimlerle argümente ediyorlar. Böylece metinler arka planda kalıyor; semantik olmaktan ziyade tipografik bir muamele görüyor ve en fazla görsel malzeme-yi düzene sokma görevini üstleniyor. Bu açıdan "SMLXL" hem görkemli bir öncüdür, hem de metnin ağırlığı ve resim-metin ilişkisinin karmaşıklığı bakımından büyük bir istisnadır.

Belâgat kültürünün bu örnekleri, yukarıda söz edilen türden kitaplar, OMA'nın "6 Proje" ya da MVRDV'nin "Projeler"⁴i gibi proje okuma kılavuzları ve Richard Rogers ve Norman Foster'inkiler türünden tanıtım broşürleri, mimarın ve mimarlığın rolündeki değişime işaret etmektedir.

Genel olarak söylenebilecek olan mimarlık mesleğinin çokboyutluluğa doğru açıldığı, medyanın da sınırları koyduğudur. Mimarın alışılmış görevlerine hatip (*Rhetor*) ve aracı (*Mediator*) olma rolleri de ekleniyor. Geleneksel yelpazeye stratejik-belâgatî işlevler de eklenmektedir. Böylece grafik sanatlar mimarlık kavramı altında bir araya toplanmış oluyorlar. Bu kısmen, sanatların birleşmesini sosyal bir projeye dönüştürmüş olan Avrupalı avant-garde'in rüyasıyla da çıkıyor (Bauhaus, WChUTEMA, new bauhaus, HfG). Bu noktada bilgisayar destekli mimari tasarımdan söz etmek daha doğru olacak. Çünkü böylelikle günümüz Amerikan üniversitelerinde mimarlık eğitiminin geçirdiği değişime, yalnızca araçların dijitalleşme derecesine bağlı olan mimarlık eğitimi genel tasarım eğitimi içinde eritme yönündeki eğilime de değinmek mümkün olacak.

Mimarlıktan mı yoksa CAAD'den mi konuşulacağı, bu gelişmelerin radikalliği sonucunda ortaya çıkacak. Bugün bile grafik tasarımın sorunları program yazımlarına giderek daha fazla egemen oluyor, tıpkı sanal simülasyon sorunlarının da tasarıma egemen olduğu gibi. Sunuş ve proje metinleri, program eskizleri ve grafikleri, çalışma maketleri ve bilgisayar simülasyonları, planlamanın tercihlerine bağlı olarak, grafiğin ya da mimarinin sorunlarına odaklanan genel bir araç kültürüne doğru yönlenecekler. Araçların dijitalleşmesi temelinde, K. Michael Hays'ın zaptlamak veya düğmeye basmak gibi pratikler üzerinden tartıştığı ve ideolojik pürüzsüzlüğün göstergesi olarak tanımladığı, bir araçtan diğerine kolayca geçebilmek

Winy Maas tarafından KBWW villası için yapılan programatik "Raumplan" (hacim planı) eskizi.

için farkları göz ardı eden gelişmeler, araçların dijitalleşmesi yoluyla mimarlığa da sızıyor: Teknik bir proje olarak sanatların birliğini isteyen Amerikan rüyası!

Program ve mimarlık

Yeni aracı kültürünün düğüm noktası ve öncü deney alanı programdır: Biçim ve işlevin ikili ilişkisinin arasına girerek parçalayan ve kendini onlara dahil eden üçüncü bir kategoridir bu. Biçim ve işlev programın parçalarına dönüşüyorlar. Bununla anlaşılması gereken, programların sadece biçimi ortaya çıkartmakla kalmayıp, kendilerinin program mimarlığına dönüşmeleridir. “Programatik Lava” ve “Plankton” veya Winy Maas’ın Utrecht’teki ikiz konutu için yaptığı “Raumplan” eskizi örneklerindeki anahtar sözcüklerin ve logo’ların genişleyen anlam alanı, programın biçimi ortaya çıkarmasına ilişkindir. İkincisi, yani programın mimarlığa dönüşmesi (Mies’in Amerika’daki işleri) ise sadece postmodernizmi tetiklemekle kalmamış, aynı zamanda da en sert karşıtına dönüştürmüştür.

Sadece 50:50 Evi’ni, Convention Hall’u ve Konser Salonu’nu düşünmek yeterli. Le Corbusier’in “Mimarının 5 İlkesi” ile ortaya attığı yapı düşüncesinin sergilenmesi niteliğindeki bu projeler Corbusier’in düşüncesinin nihai şeklini çizmişlerdir: her tür projeksiyona açık boş mekân. Bu boş mekân, serbest plan anlayışıyla ortaya çıkan ve Mies’in II. Dünya Savaşı sonrası çalışmalarıyla tamamlanan bir gelişim sürecinin sonucudur: Konstrüksiyonun ve tesisatın dışlaştırılması aracılığıyla serbest planın mimari kuralların (belirleyicilerin) son kalıntılarından da kurtulması. Louis Kahn bu düşünceyi benimseyecek ve hizmet eden ile hizmet edilen mekânlar kavramıyla sürdürecektir, Renzo Piano ve Richard Rogers Centre Pompidou ile ilk görkemli biçimine kavuşturacaklardır.

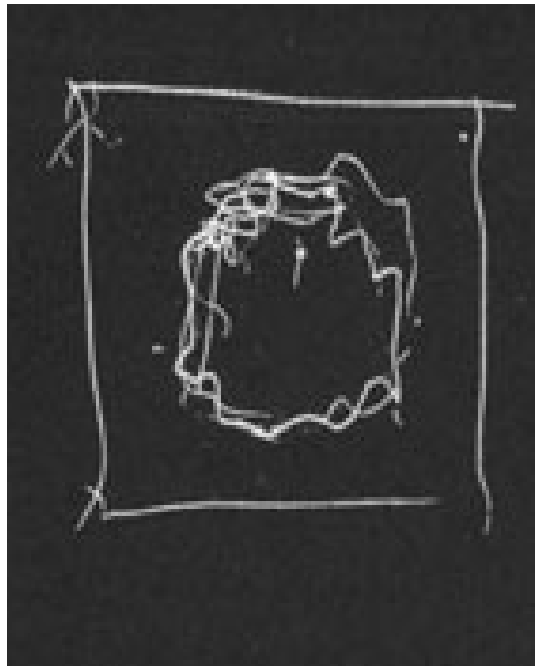
Heinrich Klotz, Mies’in geç işlerinde sadece Modern’in “uç noktalarını” görmektedir. Bunları, Robert Rauschenberg’in 50’li yılların başlarında Black Mountain College’de yaptığı beyaz resimler serisi örneği üzerinden tartışır. Bu resimlerde “tuller, hiçbir imaja yer vermeksizin homojen olarak beyaza boyanmıştır”. Calvin Tomkins bunları, üzerlerine, önlerinde duran insanların “gölgelerinin düştüğü” beyaz yüzeyler olarak tanımlar.

Biz ise bunlara karşı çıkarak, *action painting* ve *happening*’le birlikte beyaz resim düzlemini Modern’in uç noktası olarak tanımlayıp kenara bı-

rakmak yerine, yansıma düzlemi olarak, yani ekran-olay ilişkisi olarak tanımlayacağız. Bu tanım değişikliği ile Mies’in geç dönem işleri de farklı bir anlam kazanacak ve Modern’in sürekliliği olmayacak uç noktaları olmak yerine, bir Modernlik aşamasının işaretleri olmaya başlayacaklar. Boş mekân olarak bu işler Modern’in “ultima ratio”sudur – tıpkı Rauschenberg’in beyaz resim düzlemleri gibi. Bu anlamda Klotz’un Modern’in sonuna ilişkin iddiasına yaklaşırlar. Ancak programların projeksiyon mekânı olarak aynı zamanda da ilk kez 1950’lerde hissedilmeye başlanan ve o zamandan beri de her tarafa yayılan modernliğin numunesidirler.

Mimarlığın ticarileşmesi eleştirisi, Mies’in boş mekânla program arasındaki değişken ilişkinin tasarımı aracılığıyla yeni mekânsal-zamansal eylem modelinin hareket biçimlerini umutsuzca aradığı bu modelle soyut bir anlam kazanan mimarlık programına, hatta mimarlığın kendisine karşı duramayacak zayıf bir eleştiridir. K. Michael Hays, tam da bu noktada Mies’in Amerika’daki çalışmalarını konu etmektedir.³

Mies’in geç dönem işlerinde -Hays’ın ifadesiyle- “tezahür eden soyutlama”nın, ne “less is more” (az çoktur) ile, ne de buna karşı çıkan “less is bore” (az sıkıcıdır) ile ilgisi yoktur. Mies farklıdır. Mies’in geç dönem çalışmaları sadece estetik boyutuyla tanımlanamayacak, teknik donatı ile boş mekânın, projeksiyon mekânı ile programın, dolaşısıyla estetik ile sosyal projenin karşılıklı etkileşimleriyle anlam kazanan tasarımlardır. Bu karşılıklı ilişkinin, iki farklı tarafı bulunuyor: teknik altyapı ve program. Toplumsal modernleşme, biri

Mies van der Rohe'nin bir konser salonu için eskizi (1964).

teknik ilerleme, diğeri toplumsal gelişme olmak üzere farklı biçimlerde olmak üzere, her iki kanaldan da mimarlığa nüfuz edebilir. Ayrıca her iki kanal üzerinden de eleştirel bir pozisyon almak mümkündür. Belirli okuma biçimleri dikte etmekten metotik bir çerçeve çizen bu başlangıcın avantajı tam da buradadır. Bu, Colin Rowe ve Robert Slutzky'den beri gündeme gelen, Modern'in davetsiz hayaletlerini defetme türünden sert yorumlarla da çelişen bir tutum olacaktır.

Bundan elde edilecek kazanç, tüm sosyal anlamlardan arınmış, “ütöfik politikanın yüklerini taşımak zorunda olmadan ütöfik şiirselliğe katkıda bulunan” bir modern kavramıdır. Bundan elde edilecek kazanç da, “ütopyacı politikanın bezdirici yüklerini taşımaya gerek kalmadan ütopyacı poetika'nın tadına varmayı mümkün kılan”, bütün sosyal yüklerinden arınmış bir Modern tanımı olacaktır.

Program olarak Mies

Mies'in son yıllarından bir konser salonu için elle yapılmış küçük bir eskiz: Bir karenin içine belli belirsiz karalanmış bir daire: Program.

Açıkça dile getirilmemiş faraziye: Teknik donatının dışlaştırılması. Bu neredeyse her şeydir.

Manfredo Tafuri, Mies'in “neredeyse hiç”in sınırlarında gezindiğini yazıyor. Ancak Mies'in geç işlerinin özeti her şeyden önce mimaride “neredeyse hiç” ile programda “neredeyse her şey”in karşılıklı oyunudur. Programın potansiyellerine açılmanın kendisi program haline gelmiştir. Heinrich Klotz, geç Mies'deki bu programatik değişmeye karşı estetik indirgemeyi sürdürmekte ayak direyecek ve kendi deyimiyle estetik dik kafalılığın özerkliğiyle yaşamın karşıtlığını görecektir bu işlerde. Bütün tarihsel avangardın ve sosyal hareketlerin büyük başarısızlığını, estetiğin ve yaşam pratiğinin lehine olsa da, sanatı ve yaşamı sınırlamalarına bağlayacaktır. Buna karşı söylenecek pek bir şey yok: modern hareketlerin modernlik potansiyellerinin ne 50'lerin keşfi olan yapı ekonomisi fonksiyonalizmi ile, ne de estetik modaların hızlı aşınması ile sınırlı olmadığı şerhini düşmek dışında. En fazla, artık nihayet doğru soruların hatırlatılmasının ve kısa kesilmiş bir sanat tarihi veya fazla ileri götürülmüş bir sosyal tarih yerine Modern'in biçimsel ve sosyal anlamı üzerine bir tartışma açmanın zamanının geldiğini ileri sürebiliriz.

Bu yüzden, bugün yeni nesil mimarlarının bu programatik verileri hatırlamaları ve tamamen ye-

ni bir tarzda ele almaları çok umut vericidir. Bu kavramlar artık “mimarlığın yok oluşuna” yönelik argümanlar olmaktan uzaklaşıp “mimarinin özgülleşmesine” meyletmektedirler: Koolhaas'ın Jussieu'daki kütüphane tasarımıyla olayın mimarileştirilmesini gündeme getirisinden beri. Bu ya düzlem üzerinde (Congrexpo) program montajı ya da hacimde (Jussieu) program çeşitlemesi olabilmektedir. Böylece sandviç-mekânların programatik verilerinden vazgeçilmeden yeni mekân keşifleri mümkün olmaktadır. ■

* Bu metin, Almanya'da aylık olarak yayınlanan kuramsal ağırlıklı ARCH+ dergisinin “Die Moderne der Moderne: Entwürfe zur Zweiten Moderne” konusuna ayrılmış 143. sayısında (Ekim 1998), konunun ve sayının çerçevesini çizen sunuş yazısıdır (s. 16-17).

Notlar:

1. Bart Lootsma'nın aynı sayıda yayınlanan (s.40-43) “Ausblick auf eine reflexive Architektur” makalesi kastedilmektedir. (ç.n.)
2. Wouter Deen ve Udo Garritzmann'ın aynı sayıda yayınlanan (s. 72-74) “OMA's little helper” makalesi kastedilmektedir. (ç.n.)
3. K.Michael Hays'ın aynı sayıda yayınlanan (s. 28-31) “Die Erscheinung der Abstraktion” makalesi kastedilmektedir. (ç.n.)

Dosya Kent ve Planlama

Sanayi Devrimi sonucu kentlerin yaşadığı büyük değişim ve yıkımdan bu yana, “kent” denen olgu ve geçirdiği değişimler, insanlığın gündemini, tarihin daha önceki dönemlerinde olmadığı kadar yoğun biçimde işgal eder oldu. Sanayi devriminin yol açtığı hızlı kentleşmenin kentlerin çehrelerinde yarattığı değişim, sanayi kentinin isyan ettirici manzaraları 19. yüzyıldan bu yana yoğun biçimde tartışılıyor ve eleştiriliyor. Kentlerin büyümesini ve gelişmesini kontrol altına alabilmek için yeni yollar, yeni kavramlar, yeni kuramlar oluşturuldu ve oluşturuluyor. Bu çerçevede “kent planlama” kavramlaştırıldı, bölge planlama-ülke planlama sistemleri oluşturuldu. Son 20 yıldır ise planlama anlayışı ciddi bir saldırıyla karşı karşıya. Ama sonuçta, çağdaş kentin, insanı tedirgin eden, kentleri kentliden kopararak sadece ekonomik işlevli bir kâr mekanizmasına dönüştüren yapısında değişen bir şey yok. Anlaşılan o ki, “çağdaş kent”, 20. yüzyılın olduğu kadar 21. yüzyılın da ciddi sorunlarından biri olmaya devam edecek.

“Kent” olgusu başlı başına çok geniş ve kapsamlı bir konu. Buna bir de “planlama” eklenince, çok farklı bileşenleri ve etkileşimleri olan, sınırları zor çizilen, belki de çizilemeyen, yaşamın her alanına el uzatan zengin bir tartışma alanı ortaya çıkıyor. Bu nedenle, bu dosyada ancak bir ucundan girebildik konuya.

Dosyamızda, ağırlıklı olarak “kent ve planlama” sorunlarının günümüze dönük yüzünü ele aldık. Yuvarlak Masa’da ve dosya yazılarının çoğunda konuya bu çerçeveden yaklaşıyor; Ruşen Keleş’in, Yaşar Hacısalıhoğlu’nun, Ayşe Gökşin’in ve Peter Davey’in yazıları, tartışmaların kaynağını oluşturan “küreselleşmenin kent planlamaya etkileri” ile yeni kent ve planlama yaklaşımlarına ilişkin görüş ve değerlendirmeleri içeriyor. Cavit Orhan Tütengil’in, Profitopolis sergisi dolayısıyla düzenlenmiş açıkoturumda sunduğu ve 1974 yılında Yapı dergisinde yayımlanmış bildirisini de, 27 yıl önce söylenenlerin güncel kent sorunlarımızla ne kadar bağlantılı olduğunu gözler önüne sermesi açısından anlamlı bularak, dosya kapsamına aldık.

Kenti ve Yaşamı Sorgulamak

Yıldız Uysal

Çağımızın en ciddi fenomenlerinden birinin kent ve kentleşme olduğu sanırım hiçbir tartışmaya neden olmayacak kadar ortak kabul gören bir gerçek. Kentle ilgili gözlem ve düşünceler giderek daha da karamsarlaşıyor. Çağdaş kent teorileri, kent modelleri kriz içinde.

Sanayi kentinin isyan ettirici manzaraları, 19. yüzyıldan bu yana ciddi eleştirilere konu oldu. Sanayi çağı, insan yerleşmelerine tarihte eş görülmemiş boyutlar getirdi. Kentleşmenin 19. yüzyılda gelişmiş ülkelerde yarattığı büyük yıkım, 20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkelerde yaşandı ve yaşanmaya devam ediyor. Kentleşme kenti sildi süpürdü ve tarih boyunca uygarlıkların kaynağı olan kültür ve kurumlarını yuttu. Kentler, sınırları belli in-

leşim alanlarının, kentlerin yerini aldığıdır. Teknolojinin ve insan olanaklarının vardığı olağanüstü seviye, kentin ve kent toplumunun giderek yozlaşmasını önleyememektedir.

Bazı kent bilimcileri, bu gelişmelerin kentin tarihi çöküşü olup olmadığını sorguluyor. Yurttaşlık kavramının çöküşü de en az kentin çöküşü kadar ciddi bir fenomen olarak tanımlanıyor. Bilindiği gibi, *city* (kent), *citizen* (kentli), *citizenship* (yurttaşlık) ve *civilization* (uygarlık) sözcüklerinin kökeni Latince’de “yurttaşların oluşturduğu birlik” anlamına gelen *civitas* sözcüğünden türemiştir. Böylesi tarihsel bir gerçekliği de içinde barındıran “kent ve yurttaş birlikteliği” bugün artık yok olmuş gibi görünüyor. Gerçi yurttaştan, katılımdan çok söz edili-

san toplulukları olmaktan çıkarak devasa insan depolarına, birer kaos mekânına dönüştü. Kent, kentleştikçe yok oldu, yok olmaya da devam ediyor. Yaşanan bu süreç sonucu oluşan büyük kentlerden, kent kuşaklarından, metropollerden hiçbirinde sağlıklı, dengeli, yaşanabilir bir insan yerleşiminin gerçekleştirilemediği, kent bilimcilerinin, kent tarihçilerinin sıkça dile getirdikleri bir tespit.

Gerçek olan, sınırlarını, özgünlüklerini ve benzersizliklerini yitirecek ölçüde büyümüş yer-

yor. Ama bugünün devasa kent kuşaklarının ve metropollerinin, etkin ve katılımcı bir yurttaş topluluğunun ortaya çıkması için gerekli koşulları yok ettiği de sıkça dile getirilen bir tespit.

Kentler, uygarlığın doğup geliştiği yerlerdir. Kentlerin tarihi, uygarlığın da tarihidir. Peki, çağımızın kentleri için bu hâlâ geçerli mi? Birleşmiş Milletler’in, Habitat II hazırlık raporlarında slogan olarak benimsediği, gelecek bilimcisi Isaac Asimov’un “Şimdi harekete geçmezsek, uygarlığın kaynağı olan kentlerimiz,

uygarlığı yok edebilir.” sözü çok anlamlı görünüyor bu çerçevede.

Kentler, içinde oluştukları toplumların ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yapılarını yansıtmışlardır tarih boyunca; yani toplumun aynalarıdır bir anlamda. Bu tespiti doğru kabul edersek –ki doğrudur–, bazı sosyal bilimcilerin dile getirdikleri gibi, kentleri sorgulamak, aslında kentleri yaratan toplumsal yapıları sorgulamak değil midir aynı zamanda? Bu durumda, insanlık son iki yüzyılın kentlerini sorgulamaya, önce bu kentleri yaratan aynı iki yüzyılın tarihini sorgulamakla mı başlamalı?

Madem ki başladık, sorulara devam edelim: Kent nedir? Bu konuda ortak bir tanım oluşturulabilir mi? Zamanımızın dev anglomeralarına “kent” diyebilir miyiz? Her şeyden önce uygar insan topluluklarının barındığı gerçek kent olabilmenin, mekân ve nüfusla ilgili büyüklük sınırlarına da bağlı olduğu söylenebilir mi? Yani 15-20 milyon nüfuslu ve sınırları dahi tanımlanamayan insan depolarını, gerçek anlamıyla, tarihsel anlamıyla, “kent” olarak adlandırabilir miyiz? Tam da bu noktada “sanayi devrimi, kentleşme ve modernite, kentleri tuzağa düşür-

tanırlar, tanrı-krallar ve yurttaşlar... Ya şimdi, kimdir kentlerin sahipleri ve 21. yüzyılda kim olacak gibi görünüyor? Shakespeare’in “Şehir nedir ki, esas olan insandır.” sözünün günümüzde taşıdığı anlam nasıl yorumlamalı? Ya da, Murray Bookchin’in dediği gibi, “Modern zamanın bina yığınları içinde kapana kısılmış insanlar, gerçekten kent halkını mı oluşturur?”

Kent bizlere bir yaşam biçimi sunuyor. Önemli olan bu yaşam biçiminin çağdaş insanı mutlu kılıp kılmadığı. Eğer mutlu kılmıyorsa, sorumlusu kent, deyip geçmek en kolayı. Peki fizikî çevreyle toplumsal yapının karşılıklı etkileşimini, bu diyalektik oluşumu nasıl göz ardı edebiliriz? Yaşadığımız fizikî çevre, toplumsal yapı tarafından belirlenir ve onu yansıtır, doğru; ama sonra ve giderek, yarattığımız ve içinde yaşadığımız bu fizikî çevre bizi etkilemeye, bizi değiştirmeye başlar. O halde, yaşamı değiştirmek kenti değiştirmek olduğu gibi, kenti değiştirmek de yaşamı değiştirmek değil midir?

Soruların ve tartışma çerçevesinin sınırlarını çizmek zor, konunun çerçevesi çok geniş. Çünkü kent her şeyi kapsıyor ve kenti sorgulamak tüm yaşamı sorgulamaya varıyor bir noktada.

dü ve aynı şeyi çok daha büyük, yaygın ve tehlikeli boyutlarda, küreselleşme/postmodernite yapıyor” demek çok mu abartılı olur? Ve çağdaş kentleri, ne modernizmin ne de post modernizmin tuzağına düşmeden sorgulamanın yolları yok mudur?

Neden insanlığın olanakları giderek artarken kentlerin yaşam kalitesi giderek düşüyor? Bunca kent şiddetinin yayılması neden önlenemiyor? Geriye doğru gidildiğinde tarih boyunca kentlerin farklı sahipleri olmuştur: Prensler, krallar,

Bu nedenle, derginin bu sayıdaki dosyasında ancak bir ucundan girebildik konuya. Ancak bunu sadece bir ilk adım olarak kabul ettiğimizi ve çeşitli yönleriyle “kent ve planlama” konularına, *mimar.ist*’in ileriki sayılarında da yoğun olarak yer vermeyi hedeflediğimizi söylemek, umarız dosyada yer alması gerektiğini düşünüp de bulamadığınız açınım ve zenginliklerle ilgili eksikliklerimizin hoş görülmesini sağlayabilir. ■

Yıldız Uysal, Y. Mimar, Şehir Plancısı

Yeni Küreselleşmenin Kiskacında Kent ve Planlama

Konunun, yaşamın her alanını kapsayan genişliği ve sayfalarımızın kısıtlılığı nedeniyle, “Kent ve Planlama” dosyası kapsamında düzenlenen bu yuvarlak masa toplantısında daha tanımlı, daha derli toplu bir çerçeveye çizmenin uygun olacağı düşünüldü. Bu yaklaşımla, dosya kapsamındaki konuların günümüze yansıyan ve sıkça tartışılan yüzü-küreselleşme, globalizm, neoliberalizm ya da yeni dünya düzeni gibi sözcüklerle kavramsallaştırılan 1980 sonrası büyük değişimin kent ve planlamada yarattığı etkiler-yuvarlak masanın ana teması olarak belirlendi. Toplantıya Prof. Dr. Doğan Kuban, Prof. Dr. Raci Bademli, Doç. Dr. Çağatay Keskinok ve Yrd. Doç. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu katılarak bu konulardaki görüşlerini aktardılar.

“Kentlerin kurtuluşunun küreselleşmekten geçtiği artık çok yaygın bir slogan haline geldi. Gelişmekte

olan ülkelere küreselleşme kaçınılmaz bir olgu olarak sunuldu ve küreselleşmenin dışında kalmanın uluslararası toplumdan dışlanmakla eş anlamlı olacağı sürekli işlendi. Büyük kentler, küresel kent olma yarışına soyundu.”

Yıldız Uysal

Yıldız Uysal: 1970’li yılların ortalarından itibaren yaşanmaya başlayan ekonomik krizle birlikte dünyanın dört bir yanını saran büyük bir değişim süreci oluşmaya başladı ve 1980’den itibaren, yeni dünya düzeni, küreselleşme, globalleşme, neo-liberalizm gibi kavramlarla tanımlanan bu yeni süreç hayatın her alanına damgasını vurmaya başladı.

Küreselleşmeyle birlikte kente farklı bakış açıları ve farklı önceliklerle yaklaşılmaya başlandı; yarışan kentler, küresel kent vb. yeni kavram ve tanımlar ortaya çıktı. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların programlarında, raporlarında kent, kent yönetimi ve planlamayla ilgili yeni stratejiler, öngörüler yer almaya başladı. Kent, yaşanan bu büyük değişim sürecini izlemek, tanımlamak, kuramsallaştırmak isteyenlere ve bu

konuda çalışanlara en büyük olanakları sundu. Küreselleşme, kent mekânlarında kısa sürede yarattığı radikal değişimlerle, kendini en iyi biçimde mekânda somutladı.

Kentlerin kurtuluşunun küreselleşmekten geçtiği artık çok yaygın bir slogan haline geldi. Gelişmekte olan ülkelere küreselleşme kaçınılmaz bir olgu olarak sunuldu ve küreselleşmenin dışında kalmanın uluslararası toplumdan dışlanmakla eş anlamlı olacağı sürekli işlendi. Büyük kentler, küresel kent olma yarışına soyundu.

İstanbul’un geleceğiyle ilgili tartışmalarda da küreselleşme ve küresel kent kavramları ağırlıklı yer alır oldu. Bir kesim diyor ki: “İstanbul küresel kent olmak zorunda; varlığını başka türlü devam ettirme imkânı yok. Bu hem İstanbul, hem de Türkiye için tek yol, tek çaredir.” Bir başka kesim de diyor ki: “Bu çok kaderci, ciddi sakıncalar içeren tedirgin edici bir yaklaşımdır. Küreselleşme ile birlikte yeni bir kent biçimi ortaya çıktı. Küresel kent düşlerinin, küreselleşmenin İstanbul kent mekânında bugüne kadar yarattığı etkilerle birlikte ele alınarak yeniden değerlendirmesi yapılmalıdır.”

Bu çerçevede, ilk turun konusu, küreselleşmenin kentler ve kent yaşamı üzerinde yarattığı etkiler, yol açtığı mekânsal değişimler, özellikle de gelişmekte olan bizim gibi ülkelere önerilen küresel kent olma yarışının yarattığı ve yaratacağı sonuçlar ve İstanbul özelinde küreselleşmenin mekânsal yansımaları olarak tanımlanabilir.

Bu konudaki düşüncelerinizi, görüşlerinizi alabilir miyim?

Yaşar Hacısalihoğlu: Küreselleşme kavramıyla bugün görüyoruz ki, her şey açıklanabiliyor. Dünyanın yakaladığı fırsatlar manzumesi olarak yansıtılmak isteniyor. Toplumsal, ekonomik, siyasal, hemen her şeyin önünde büyümlü bir kavram olarak yerini alıyor. Kuşkusuz gerçek bu değil. Her şeyden önce yeni bir şey değil. Tarihsel olarak kapitalizmin sermaye birikim sürecinin zaman zaman yaşadığı buhranlar ve bunun dışı vurumu biçiminde yansıyan krizden kurtuluşun sihirli çözümü. Yani sermayenin uluslararasılaşma refleksine yeniden başvurması, küreselleşmenin yeni bir versiyonu. Bu defa, iletişim ve ulaşım teknolojisinin ileri noktaya gelmesi, stratejik özellikler kazanması, sermayenin küresel hareketine destek oluyor. Sermaye bu desteği amacı doğrultusunda kullanıyor. Böylelikle daha çok akışkanlaşıyor, özellikle mali sermaye öne çıkıyor, adeta ele avuca sığmaz bir karakter kazanarak, ulusal sınırları aşarken, denetim ve sınırlamadan hoşlanmıyor. Tarihinde ilk defa para, diğer ticari mallardan, hesaplara göre 30-40 kat daha fazla küresel düzeyde dolaşım olanağı buluyor. Spekülatif karakteri öncelik kazanıyor. Kırılğan bir ruh haliyle, az gelişmişler dünyasının, adına "gelişen piyasalar" denilen ülkelere yöneliyor. Sahip olduğu olağanüstü gücüyle bu ülkelerin ulusal piyasalarını denetim altına alıyor; girerken göreceli bir rahatlama, çıkarken kriz ortamı yaratıyor. Zaten çok da kolay çıkıyor; çünkü kısa vadeli yatırım yapıyor. Ulusal çıkarlar adına işleyebilen sınırlı her adımı mazeret kabul ediyor, kendine yönelik bir sınırlama olarak algılıyor ve ülkeyi kolayca terk ederek gündemi belirliyor. Bu tavrı merkez ülkelerde gösteremiyor; çünkü bu ülkelerde kurumsal denetim ve ulusal çıkarlar öncelikli. Oysa çevre ülkeleri, bu sarmal içinde, ulusal ekonomilerini denetleyemeyen, ulusal politikalar üretemeyen, üretebilse bile uygulamayan, dolayısıyla ulusal çıkarlarını hesap edemeyen ülkeler durumuna getiriliyor.

İşte tüm bunların somut izlerinin görülebildiği yerler kentler ve metropoller. Böyle bir ekonomik işleyiş içinde çevre ülkelerin kentleri, daha fazla küreselleşmek adına, iç dinamiklerini zedeleyerek dışarıyla bütünleşmenin çabasıyla meşguller. Aslında yapmak istedikleri, "dışa açılmak değil", "dışa açmak"; bu ikisi önemli farklar içeriyor. Dışa açtıkça devletin kentlerde, metropollerde, mekânsal düzenleme adına denetimi ve belirleyiciliği kalmıyor. Kentler, met-

ropoller yarıştırılıyor. Amaç çok kırılğan, çok akışkan, sürekli yer değiştirme kabiliyeti gösteren uluslararası sermayeyi kendi metropollerine çekebilmek. Bu yarışla, bu çabayla bir şey gözden kaçırılıyor, ihmal ediliyor. O da, o kentte yaşayanların, o kentin ortak kaderini paylaşanların, ortak paydaları, sosyal talepleri, yaşamsal gereksinimleri, daha sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama hakları vs.

İstanbul da böyle bir yarışa sokuluyor. Küresel kent iddiaları ortaya atılıyor. Gerçek kimlikleri, özellikle de tarihsel, kültürel ve çevresel değerler yüklü kimlikleri göz ardı ediliyor; kişiliksiz, başka metropollerde de rastlayabileceğiniz "benzeşme abideleriyle" süsleniyor. Geleneksel dokusu yıpratılıyor ve böylece İstanbul'un küresel kent olabileceği savlanıyor. Yine yanılmalar ve yine gerçeğin inkârı kendini gösteriyor. Oysa

"Sermayenin uluslararasılaşma refleksine yeniden başvurması, eskinin yeni bir versiyonu küreselleşme. Tarihinde ilk defa para, diğer ticari mallardan, hesaplara göre 30-40 kat daha fazla küresel düzeyde dolaşım olanağı buluyor. Spekülatif karakteri öncelik kazanıyor. Kırılğan bir ruh haliyle, az gelişmişler dünyasının adına "gelişen piyasalar" denilen ülkelere yöneliyor."

Yaşar Hacısalihoğlu

küresel kentler, hızlı, akışkan, "para, mal ve imaj" sarmalının denetlendiği, yönlendirildiği merkez ülke metropolleridir. Bunlar, uluslararası sermayenin karar ve kontrol birimlerinin mesken tuttuğu merkez ülke metropolleridir. Oysa İstanbul, bu sürecin etkileyeni değil, etkilenenidir. İstanbul'a yazık oluyor; gerçek kimliklerine, yani kültürel, tarihsel ve çevresel değerlerinin benzersiz nitelikleriyle bir dünya kenti kimliğine zarar veriliyor. Benliksiz bir sürece yönlendiriliyor.

Çağatay Keskinok: Önce şunu belirteyim. "küreselleşme" sözcüğünün kendisi ciddi bir gizemselleştirme. O nedenle de tarihin çöplüğüne atmak gerekir. İdeolojik ve siyasî bir saldırının bu temel kavramı, putlaştırılan, bu oranda da içine girilemeyen ve sanki her şeye kadir,

bütün güzelliklerin kaynağı, ilahî bir makine ya da süreç gibi sunulmaktadır. Kentlerin kurtuluşunun küreselleşmeden geçtiği düşüncesi hem bir gizemselleştirme hem de bir yanılsamadır. Bu savın akademik dünyadaki etkileri, genellikle tartışmasız olumlanan bu sürecin karşısında yerel yönetimlerin işlevlerinin, kent planlamanın ve yerelliğin yeniden tanımlanmasını öneren yaklaşımlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncelerin, kanımca en temel zaaflarından biri de, tüm toplumsal gerçekliği yine en az “küreselleşme” kavramı kadar putlaştırılan “yerel”, “yerellik”, “kentlerin kimliği” vb. kavramlarla, “küresel ve yerel arasındaki ilişkiler” olarak kavramsallaştırıyor olmalarıdır. Bu tezler, ulus devleti hedef alan emperyalist siyasetin akademik vurgularından başka bir şey değildir. Birçok akademisyen bu moda kavramın peşinden sürüklenirken bu tuzağa düşmektedir.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, sermayenin küre üzerindeki sınırsız ve engelsiz hareketinin gelişme olanakları sunduğu savının sınırlı bir geçerliliği vardır. Öte yandan, bu gelişmenin ne pahasına olduğunu düşünmek gerekir. Küre üzerinde kapitalizmin gelişmesi, tanımlı gereği eşitsiz bir niteliğe sahiptir. Bunun içindir ki, dünya kapitalizmiyle yeniden bütünleşme sürecine girilen her yeni liberalleşme döneminin ardından toplumsal ve siyasî sonuçlarıyla bölgesel eşitsizlikler daha da çarpıcı hale gelmiştir. Bunun örneği 1950’li yıllardır. Bu dönem, bölgesel ölçekteki düzenlemelerin kaldırıldığı, dünya kapitalizmiyle bütünleşme dönemidir. Bu bütünleşmenin, bölgesel eşitsizliklerin artması, özellikle, büyük kent örneklerinde aşırı ve hızlı büyüme gibi sonuçları olmuştur. Bugün özelleştirme, küreselleşme, AB ile bütünleşme, Gümrük Birliği vb. süreçlerde karşımıza çıkan, küresel sermayenin serbest dolaşımı önündeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik her müdahale ya da kuralsızlaşmanın (*deregulation*), kapitalizmin eşitsiz gelişme koşullarını, ülkeler düzeyinde, bölgesel ve kentsel anlamda daha da derinleştireceği açıktır. Bunun sonuçları oldukça çarpıcı biçimde Türkiye’de yaşanmaktadır. Dünya ölçeğinde, eşitsizliklere karşı ulus devletin bir iktidar odağı olarak önemi, binlinçli biçimde gizlenmektedir.

Küreselleşme kavramını temel alan akademik çalışmaların diğer önemli zaafları, kent ve kentleşme sorunlarına yaklaşırken, siyasî iktisadın kategorileriyle düşünmek yerine kültürel

yapı ve ilişkileri temel açıklayıcı neden olarak alıyor olmalarıdır. Kendi sınırlı kavramsal çerçevesi nedeniyle, bu kültürcü bakış açısı, başat ekonomik ilişkilere bir dokunulmazlık niteliği kazandırmaktadır. Kültürü oluşturan maddî temelin reddedildiği bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi, yalnızca bir modernleşme tarihidir. Modernleşmenin değişik dereceleri, siyasi, toplumsal veya iktisadî dönemleştirmenin belirleyici özellikleri olarak ortaya konmaktadır.

Emperyalizm çağında ulus devletin ortaya çıkışı nesnel ve tarihsel temelden yoksun biçimde ele alındığında, Türkiye tarihi, tümüyle seçkin kadronun modernleşme isteğinin ürünü olarak görülmektedir. Benzer şekilde, planlama, yerleşme, kentleşme sorunları, Türkiye’de modernleşmenin sorunları olarak ele alınmaktadır. Tarih, maddî gerçekliğinden koparıldığında, gelişme tümüyle ideolojik bir tasarıya indirgeniyor. Bu kültürcü çerçeve, kentleşme, kentsel gelişme ve planlama sorunlarının temelinde genel kültürel bir eksiklik durumunun yattığı savına dayanmaktadır. Hatta, kentsel sorunların kaynağı olarak görülen rantların genel kültürel bir eksiklik ve demokrasi sorunundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Rantlar sorununun, kapitalizmin küre üzerinde sürekli bölgesel eşitsizlik üreten gelişme ve büyüme dinamikleriyle ilişkili olduğu göz ardı edilmektedir.

Bu yaklaşıma göre küreselleşme önemli olanaklar ve fırsatlar yaratmaktadır. Bu fırsatlar değerlendirilirse İstanbul bir dünya kenti olur. İstanbul dünya kenti olursa bütün Türkiye bundan nasibini alır. Bu tez, tersi durumda herkesin kaybedeceği korkusu üzerinde biçimlenmektedir. Küreselleşme ideologları içinde, belki de uluslararası sermayenin en açık sözlü yandaşı Çağlar Keyder’dir. Yazar, ulusal kalkınmacılığın iflasını ilan ettiği çalışmasında (*Ulusal Kalkınmacılığın İflası* kitabından söz ediliyor) ulusal kalkınmacılığın tükenişi ile İstanbul’un göreceli statüsünün yükselmesi arasında ilişki kurmaktadır. Bu yaklaşımda, nesnel bir saptama iddiasından, karşı karşıya kalınan durumun idealleştirilmesine tanık olmaktadır.

Küreselleşme sürecinin önemli fırsatlar sunduğunu ileri süren Keyder’e göre bu fırsatları reddetmek popülizmdir. Yazar, ekonominin kaderini sermayenin belirlediğini, sermayenin nostaljiyi, merhameti, milliyetçiliği, duygusalılığı kabul etmeyeceğini ve sermayenin bu gelişimine uymak gerektiğini, aksi durumda İstanbul

bul'un biteceğini ileri sürmektedir. Keyder'e göre ulus devlet bitmiştir ve küreselleşme sürecine katılmayacak bir İstanbul'la birlikte tüm Türkiye kaybedecektir. Yazarın bu görüşlerini geliştirdiği makalesinin adı düşüncelerini özetlemektedir: "İstanbul'u Nasıl Satmalı?"

Bütün bu savların kendi tartışma alanımız açısından önemli bir sonucu vardır. Bu yaklaşımlar daha önce ulus devletin politik mekânına ait olan gelişme, yerleşme politikaları konusunu, ulusal düzeyden kentsel düzeye indirmektedir. Gelişme problemlerinin, "küresel piyasa" ile bütünleşecek İstanbul gibi dünya kenti olmaya aday kentlerin kazanımlarıyla çözüleceği ileri sürülmektedir. Bu ise gerçekte, sözde her şeye kadir ve çözüm üreteceği varsayılan piyasa yaklaşımının yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir. Küresel sermayenin nasıl bu dünya kentine çekileceği sorusunun yanıtı ise "esnek planlama", gevşetilmiş bir hukuksal sistem, sermayenin sınır tanımaksızın dolaşımına engel oluşturan mevzuatın geçersizleştirilmesi olmaktadır. Emegün üretiminin maliyeti ve işgücünün değeri zaten son derece düşük olduğuna göre geriye kestirilemeyen bir sorun olarak halkın muhalefeti kalıyor. Eğer, "yerel" (ulusal) bir muhalefet olursa bunun sermaye açısından yaratacağı riskler karşısında MAİ vb. düzenlemelerle yatırım garanti altına alınıyor. Bunların en tipik örneği, Endüstri Bölgeleri Yasası Tasarısı'dır. Yabancı yatırımcı karşısında kamu görevlisinin durumunu bile sömürge yasalarına bağlıyor. OPEL gelecek, ülkenin en değerli tarım topraklarına fabrikasını kuracak, kimse sesini çıkaramayacak, eğer çıkarırsa bedelini ödeyecek. Dünyanın başka yerinde daha iyi koşullarda sömürülecek bir yer bulduğunda terk edip gidecek. Türkiye kentlerinde daha şimdiden esnaf bırakmayan hipermarketlerin kent merkezlerinde yer seçimine sınırlama getirilmesine karşı, "kızdırmayın bizi, ülkeden çekip gideriz" diyebilecekler. Ve bütün bunlar, demokrasi, özgürlük adına olacak. Kaçırılmaması gereken fırsatlar adına olacak.

Raci Bademli: Kent nedir? Nasıl tanımlayabiliriz? "Çağdaş kent" için farklı bir tanım mı gerekiyor? Ve son olarak "küresel kent" kavramı anlamlı mıdır? Bu soruları yanıtlamak isterim.

Bilindiği üzere, "kent" kavramı karşıtı olan "kır" kavramıyla birlikte bir anlam taşır. "Kent"i, nüfusu 10 bin üzerinde (ki bu alt sınır

tartışılabilir); kişisel olmayan, kurumsallaşmış, anonim, ihtisaslaşmış, çeşitlenmiş vb. toplumsal ilişkiler sergilenen; tarım dışı üretim (sanayi, hizmetler) yapılan ve kent sınırları (ki bu kavrama tekrar geleceğim) dışında yapılan üretim faaliyetlerinin (tarım, sanayi, hizmetler) yönlendirildiği (kararlaştırıldığı), denetlendiği; yoğun emek, sermaye, yapı/alt-yapı ve kültür birikimleri olan insan yerleşmeleri olarak tanımlardık. Yani "kır"ın tam tersi. Bu anlamda "kent" ve "kır" kavramları birbirinden ayrılmakta, "kent" mekânsal olarak sınırlanabilmekteydi. Oysa, kentleşme süreci sonunda farklı bir noktaya ulaştık: kentlerin nüfusu arttı, yerleşim alanları büyüdü ve kent sınırları bulanıklaştı. Öyle ki, toplumsal ve ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmeler sonunda "kent" ve "kır" ayrımı bulu-

"Küreselleşme' sözcüğünün kendisi ciddi bir gizemselleştirmedir. O nedenle de tarihin çöplüğüne atmak gerekir. İdeolojik ve siyasi bir saldırının bu temel kavramı, putlaştırılan, bu oranda da içine girilemeyen ve sanki her şeye kadir, bütün güzelliklerin kaynağı, ilahî bir makine ya da süreç gibi sunulmaktadır."

Çağatay Keskinok

tumsulaştı. Mekânsal sınır belirleyemez duruma geldik. Artık, Türkiye'de bile nüfusu milyonu aşan yerleşmeleri, alıştığımız anlamda "kır" ya da "ard bölge"den (*hinterland*) ayıramaz olduk. "Çağdaş kent" kavramı bu olguyla ilgili. Buna karşılık, "küresel kent" kavramının ayağı yere basmıyor. Bana sorarsanız, İstanbul, New York, Londra, Paris gibi kentler karşılıklı etkileşim bölgelerinin genişliği nedeniyle tarihin hemen her kesitinde "küresel" (*global*) olmuşlardır. "Küresel kent" kavramı ile, dünya ölçeğinde, yani ulusal sınırları belirli bir miktar/hacim, yoğunluk ya da yaygınlık anlamında aşan ekonomik, kültürel ilişkileri bulunan kentlere işaret ediliyor. Ancak, söz konusu ulus ötesi kültürel ve ekonomik ilişkilerin hangi miktar/hacim, yoğunluk ya da yaygınlık düzeyinde, bir "ulus kent"i, ya da küresel anlamda "yerel kent"i, "küresel kent" yapacağını bilemiyoruz. Sözün

kıyası, “yerel kent” ve “küresel kent” arasındaki ayırım da bulutumsu!...

Y. Uysal: Şimdi herhalde New York, Tokyo ya da Londra ile çevre ülkelerin küresel kent olma yarışına soyunan metropollerinin, bu süreç sonunda kazandıkları ve kaybettikleri çok farklıdır. İstanbul tarih boyunca bir dünya kenti olmuştur ama kendi inisiyatifleriyle olmuştur. Bu yeni dünya düzeninin üç kutbunun küresel kentleri de zaten kendi inisiyatifleriyle oluşuyor. Onların küresel kentlerindeki tahribat, çevre ülkelerdeki kadar olmayacak, bedeller çevre ülkelerdeki kadar yüksek olmayacaktır. Ama biz, tamamen dışarıdan empoze edilen bir şey için kendimizi pazarladığımızdan ve ipler de asla bizim elimizde olamadığından, ben düşünüyorum ki, bizim kaybedeceklerimiz çok daha fazla olacak.

R. Bademli: Kentleri, birer ekonomik ve kültürel ilişkiler ağı ya da ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğunlaştığı mekânlar olarak gördüğümüzde; kent sınırları (ki, tanımladığımızı var sayalım) dışına çıkan ekonomik ve kültürel bağlarını, dolayısıyla kentlerin ard bölgelerini tanımlayabiliriz. Bir kent varsa, o kentin bir de ard-bölgesi, ilişkiler kurduğu bir hinterland'ı vardır. Bazı kentlerin hinterland'ı, ilişkiler ağı, ülke sınırlarını aşabilir. Belirgin bir emek, sermaye ve kültür birikimi sağlamış çoğu kent, ülke sınırlarını aşan kültürel, ekonomik bağlar kurabilmiştir. Örneğin, İstanbul.

Ancak, küresel kültür ve ekonomik ilişkiler coğrafyasında kentler kademelenir. Bir tarafta, merkezde, karar verici, belirleyici olan kentler vardır; öte tarafta da ilişki bağlantısının öbür ucunda, yani çeper olan, karar verici olamayan, bağımlı kentler vardır. Çeperdeki kentlerin ulusal sınırlar dışından gelen bağlantıları, yani küresel ilişkileri, o kentlerin ekonomik ve kültürel ilişkiler bünyesini değiştirmez; sadece eklenir; mevcut kentsel kültür ve ekonomi ile eklemlenmez. Bu mekânda da böyledir. Küresel ilişkilere ait mekânlar, diğerlerinden farklı bir tipoloji olarak kentin mekânsal bünyesine eklenmiştir. Bu eklenme sürecinde küresel ilişkilere ait mekânlar gruplaşır ve farklı bir ada ya da alt-bölgecik oluşturabilirler. Sonuç olarak kentin içinde (dışında da olabilir) küresel ilişkiler sisteminin odaklandığı bu adalar, küresel ilişkiler yaygınlaştıkça, belki yayılır, çoğalır, ama bir türlü ken-

tin mevcut kültür, ekonomi ve mekânsal bünyesine eklemlenmez. Küresel kent içinde bir ikilik doğar: “yerel olan kent kesimleri ve yerel kentliler” ile “küresel olan kent kesimi ve küresel kentliler”!

Bu New York'ta olduğu gibi, Tokyo'da, Bangkok'da, Honk Kong'da, İstanbul'da da böyle. Uluslararası sermayenin ilişkilerini sürdürebilmesi için çeper kentlerde belli tür ve niteliklerde mekânlara, altyapıya ihtiyacı var. Önemli olan bu altyapının sağlanması, önceliğin bu altyapıya verilmesidir. İstanbul'a bakalım: Kentteki dört-beş yıldızlı otellerin, “akıllı” gökdelen ofislerin, “hiper” alışveriş merkezlerinin, “süper lüks” ve “kendi kendini hapsedmiş” konut projelerinin, otoyolların, raylı toplu taşıma sisteminin, uluslararası konser, sergi ve kongre merkezlerinin, (inşallah!) “100 bin kişilik” stadyumun ve tabii ki, uluslararası hava alanının diğer küresel kentlerdekilere pek bir farkı yoktur. Aslında küresel kentler birbirlerine benzemiyor, küresel kentsel altyapı birbirine benziyor! Bizim İstanbul, yani “yerel İstanbul”, onların, yani “küresel İstanbul”un sadece bir dekoru, *background*'u. Tıpkı Bangkok, Hong Kong, Tokyo ve hatta Newyork'ta olduğu gibi...

Kentlerin bu tür küresel kentsel altyapı yatırımları için yarışıyor olması, kentlerin ekonomik gelişmesine, bir bütün olarak kalkınmasına yardımcı olabilir mi? Kentin küresel kentsel ekonomisi, yerel kentsel ekonomisini tetikler mi? Yoksa bu iki ayrı ekonomi, sanki aralarında cam bir duvar varmışçasına yan yana mı duracaklar? Görüldüğü gibi, “ikili bünye, dualizm” tartışmaları yine karşımızda. İstanbul'un bir “dünya kenti” olması, İstanbul'da yaşayan ama pek de küresel olmayan halkın, yerel İstanbullu'nun yaşam kalitesini yükseltecek mi? Yoksa, yeni bir kentsel “tabakalaşma, parçalanma veya bölünme, segmentasyon” süreciyle mi karşı karşıyayız? Kentler küreselleşirken, kentlerin sosyal, ekonomik ve mekânsal parçaları çeşitleniyor, ayrışıyor ve yeni yeni biçimlerde bir araya geliyorlar. Bu süreç içinde, bir kısım kentsel öge hem birbirleriyle hem de uluslararası odaklarla daha iyi bağlanıyor.

Bence, kentsel gelişme, kentlerin tek başına bu tür uluslararası bağlantı odakları oluşturma yarışıyla ilgili değildir. Kentsel kalkınmada esas, kentlerin toplumsal bünyesi içinde biçimlenen “yerel” ve “küresel” parçalar arasındaki mesafeyi azaltmak; bu parçalar arasında bağlantılar

oluşturmak olmalıdır. Sonuç olarak, kentlerin küresel kentsel altyapı için yarışması, topyekün kentsel ekonomik gelişmeye katkısı olduğu oranda olumlu bir kavramdır. Gözü kapalı benimsenecek bir kavram değildir. Biz, yerel tarihi ve doğal kaynak değerlerinin korunmasından kaynaklanan bir yerel kalkınma modelinin ve kentlerimizdeki, ülkemizdeki “yerel” ile “küresel” farklılaşmasını azaltacak bir küresel altyapı yarışmasının taraftarı olmak durumundayız. Yoksa, yabancı ve amacı doğal olarak kendi hegemonyasını oluşturmak, küreselleşmek (globalleşmek) olan sermayeyi, küresel kapitali, rahat ettirmek (akkomode etmek), ona uşaklık etmek yarışının değil.

Y. Uysal: 80’lerden sonra yaşanan küreselleşme süreci İstanbul’a ne kazandırdı? Bu 20 seneyi değerlendirir misiniz?

R. Bademli: Küreselleşme süreci İstanbul’a ne kazandırdı biliyoruz: dört-beş belki de altı yıldızlı oteller, akıllı gökdelenler, modern(!) bir havaalanı, kongre merkezi vb... Ama ya kaybettirdikleri? Eşsiz parklarımızın, kollarımızın içindeki otelleri, korunması gereken tarım alanlarını kaplayan otomobil fabrikalarını, çevresini zehirleyen altın madenlerini, en riskli ve en olmayacak yerlerdeki otoyolları, köprüleri ve yaban hayatı açısından koruması sulak alanlardaki hava

alanlarını hazmedebilmek mümkün mü? Türkiye’de uluslararası ya da küresel (global) sermayeye şirin gözükme ve onu çekmek üzere yapılmış ne kadar yapı/altyapı varsa, hepsi yerel, kültürel, tarihi ve doğal değerlerimize ters düşmüştür. Ankara’nın etrafına bir çember otoyol yapıldı, ama güzergâh, ne kadar baraj gölü varsa üstünden geçti. Ankara-İstanbul arasına otoyol yapıldı, güzergâhı yine en olmayacak yerlerden geçip dağlara tırmandı sonra tünele daldı ve KAF’a saplandı. Boğaz’a uluslararası transit trafik için köprüler yapıyoruz; Boğaz’ı bir uluslararası petrol boru hattı haline getirmek üzere yasalarımızı, kurullarımızı hiçe sayarak gemi trafik kontrol kuleleri dikeyoruz.

Türkiye’ye dışarıdan yönelen bu “küreselleş-

me” oyununda, karar verici rolünde değiliz. Verilmiş kararları alıcı, hazmedici, sermayenin ulusal sınırları tanımayan küresel hâkimiyetine hizmet edici bir konumdayız. Küresel sermayeyi çekme ve küresel kentsel yapı/altyapı oluşturma yarışına, bu yarışın “yerel” yani “ulusal” kalkınma süreçlerini olumlu etkileyecek koşullarını oluşturmada katılmanın fazla bir anlamı yoktur. Yarışalım, ama yeter ki yarışın hedefi, biçimi, start vereni ve kimin kazandığına karar vereni sadece küresel sermaye olmasın.

Y. Hacısalioglu: 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’nin özellikle dışa açılma süreci adı altında neoliberal politikalarla eklemlenme çabalarının en somut izlerini İstanbul’da algılıyoruz. Her şeyden önce denetimsizliğin, kuralsızlığının hakim kılındığını, planlamanın kamu yararı ilkesinin göz ardı edildiğini, kısacası şehirciliğin

“Biz, yerel tarihi ve doğal kaynak değerlerinin korunmasından kaynaklanan bir yerel kalkınma modelinin ve kentlerimizdeki, ülkemizdeki ‘yerel’ ile ‘küresel’ farklılaşmasını azaltacak bir küresel altyapı yarışması taraftarı olmak durumundayız. Yoksa, yabancı ve amacı doğal olarak kendi hegemonyasını oluşturmak, küreselleşmek (globalleşmek) olan sermayeyi, küresel kapitali, rahat ettirmek, ona uşaklık etmek yarışının değil.”

Raci Bademli

evrensel özelliklerinin zedelendiğini görmekteyiz. İstanbul’un biraz daha içine girdiğinizde, küresel rüzgârın, diğer çevre ülkelerinde işleyen mekânizmadan farklılaşmadan, benzer izleriyle karşılaşıyorsunuz. Her şeyden öte, kurumsal yapısı yeterince güçlü olmayan çevre ülkeleri, küresel rüzgâra açılarak, daha çok küreselleşme sevdasına kapıldıkça, bu işin nimetini değil, külfetini çekmeye başlıyor ve İstanbul da bunun adeta somut bir laboratuvarı haline geliyor.

Doğan Kuban: Düşüncelerimi özetleyeyim. Bence globalizasyon eski ve beylik bir kavram. İnsanlar ve toplumlar kendilerini, kendi toplumlarını hep dünyanın merkezi ve başı olarak görmüşler. İstanbul, Abbasi Bağdat’ı, Pe-

kin, kendilerini Kaput Mundi (dünyanın merkezi) olarak görürmüş. Ortaçağ'da, Orta Asya'dan gelen atlılar Türkiye'yi fethederken, aşağıda Küçük Ermenistan'ın Ayas Limanı'na Venedikli bir adam vapurla geliyor, oradan yola çıkıyor. Yollarda kervansaraylar da hazırlanmış. Çin'e kadar gidiyor. Kısaca insanlar, iş, sermaye ve para kazanma söz konusu olunca, globalizasyon tarihin başından bu yana var. Bence sorun, sonuç kimin lehine ya da kontrol eden kimdir? Kuşkusuz güçlü olan.

Sermayenin sermayesi nedir? Bugün sermayenin sermayesi kentlerdir. Kentlerin yapısı da gücünün istediği gibi kurulur. Dünyada hiçbir zaman başka türlü olmadı. Şimdi silah da, para da Batının elinde, borsa da ellerinde, IMF de ellerinde, Türkiye'nin ekonomisi de ellerinde; istersen yapma. Ne kadar yapabilirsin, ne kadar yapmazsın? Bunu kendi bilgimle kestiremiyorum. Fakat en azından farkında olmak gibi bir sorun var ve her seferinde de sormak lazım: Bütün bu pazarlıklarda, gelişmelerde, dayatmalarda insan nerede, insanı nereye koyuyorlar?

Örneğin şimdi soruyoruz: Acaba mekânsal olarak İstanbul'un gelişmesini bu durum nasıl etkiliyor? Nerede görüyoruz bu etkiyi? Büyük altyapı tesisleri: köprüler, enerji, su, ulaşım programları. Küçüksu'dan Ümraniye'ye doğru bakalım, yahut Armutlu'yu seyredeyim; mekânsal olarak nasıl tesir ediyor? Yani Boğaz Köprüsü mü, yoksa Armutlu mu? İkisi de aynı dönemin, aynı sürecin ürünleri. Yan yana bir sürü bağımsız gelişme.

Aslında bir tek durum bir tek şey üretmiyor; bir tek durum sayısız şeyler üretiyor. Bunların insanlar üzerindeki ağırlıkları, kendi medyamız, kendi politikamız, kendi sömürücülerimizin beyin yıkamaları sonucu tam olarak algılanmıyor. Her seferinde insan unutuluyor. Dünya tarihinde de öyle, kişi yok.

Uygarlık denilen söylem de bir hokkabazlık. Bir noktada insanı unutma üzerine kurulmuş. İnsanı anımsayan bir boyutu olmuyor değil, oluyor ara sıra; yazar, çizer, filozoflar çıkıp bir şeyler söylüyorlar. Fakat genelde insanı unutma üzerine kurulan maddî bir uygarlık var ve onun şimdilik egemeni de Batılı; çok uzun zamandır Batılı. Şimdi biz onun etkisinden kurtulabilir miyiz, kurtulamaz mıyız? Onu düşünmek gerek. Ve insanı unutmadan yeniden bütün bu olayları tanımlarsak, belki olayları başka türlü görürüz. Ne var ki, "bırakalım bu tanımları"

demekle olmuyor. Gazeteler her gün tekrarlıyor; siyasiler her gün söylüyor; millet de her zaman "evet, iyi tarafı da var" diyor. Hakikaten globalizasyonun iyi tarafı da var, kötü tarafı da var. İnsanlar bütünleşsin, çok iyi. Ama nasıl bütünleşecek? Hangi ipe dolanacak? Bugün süreci kontrol eden biz değiliz. Sorun da bu. Onun için ben, bu çok karmaşık durumun yanıtını bulmak kolay değil, diyorum.

Y. Uysal: Ortaçağ surları da tekrar yükseliyor gibi kentin içinde. Kentin içinde belli bir sınıf için gerçekten duvarlarla, surlarla çevrelenmiş, izole edilmiş bir yaşam mekânı var. Siz, "Küçük Armutlu", "Ümraniye" dediniz. Ben, oralara gittiğim zaman kendimi yabancı, garip hissediyorum; ama ben o surların önünden geçtiğim zaman ya da içine girdiğim zaman da kendimi aynı derecede yabancılaşmış hissediyorum. Yani biz ikisinin ortasında kalmış gibiyiz ve bunun, ciddi bir biçimde toplumsal patlamaya yönelik sonuçları olabilir. Yani değişimin mekânsal yansımaları sadece Büyükdere Caddesi'nde gördüğümüz gökdelenler değil, sadece beş yıldızlı oteller değil, sadece iş ve eğlence mekânları değil ama aynı zamanda bu yeni oturma mekânları. Bu yeni yaşam alanlarının etrafındaki duvarlar, insana gerçekten ortaçağ surları tekrar yükseliyormuş hissi veriyor. Ben, mekânsal etkiler derken, bunu da kastetmiştim.

Y. Hacısalihoğlu: Burada, "ikili yapı" biçiminde temellenen bir mekânsal oluşum öne çıkıyor. Bir tarafta birbirinden kopuk ve olabildiğince kent merkezinden çekilmeye başlayan yüksek gelirli grubu görüyoruz. Amerikan tarzı yaşam biçimiyle, yeni oturma alışkanlıklarıyla, "villa siteleriyle" yansıyan bir oluşumu temsil ediyor. Öte yandan sosyoekonomik anlamda "çöküntü alanları" olarak nitelendirebileceğimiz mekânsal oluşumun kendi mekanizmasını kurarak, yatayda genişlediğini görüyoruz. Bu iki yapı birbirinden, ortak yaşam paydası kaybetmelerinin bir yansıması olarak kopuyor. Sırt sırta duruyor ama bir noktada buluşuyor, benzer refleksler gösteriyor. Her iki ayağın veya yapının o ortak noktası, mevcut mekânsal planlara rağmen plan dışılığı özendirmek ve yasa dışılığı benimsetmektir.

Görülen odur ki, İstanbul'da küresel rüzgâr estikçe, "daha fazla dışa açma süreci" körüklen-dikçe, desteklendikçe ve taraftar buldukça İstanbul kaybediyor, Türkiye kaybediyor; kentlilik bi-

lini yok oluyor. Varsılıyla, yoksulluyla, birlikte yaşamının olanağı ortadan kalkıyor. İki ayrı dünya doğuyor ve sizin de belirttiğiniz gibi, adeta ortaçağ surlarına benzer surlar bu iki dünyayı birbirinden koparıyor ve bu iki ayrı dünyanın ortak paydası ortadan kalkıyor; kentin geleceğine ilişkin ortak kararlar alınamıyor; kentin sorunlarına ilişkin çözümler üretilmiyor ve giderek en ufak bir kıvılcımda çatışmaya dönüşebilecek bir kaotik manzarayı yansıtıyor.

Y. Uysal: Her hizmetini kendi içinde karşılıyor.

Ç. Keskinok: Planlama dediğimiz şey aslında kamu malı üretmek demek. Cumhuriyetin varsaydığı yurttaş kavramı kamu hizmeti karşısında eşit durumda olan bireyi tanımlamaktadır. Kamu hizmeti kavramının alanı daraltıldıkça karşımıza çok daha fazla bölünmüş bir kent çıkıyor.

D. Kuban: Yurttaş yok oluyor.

Y. Uysal: Nasıl planlayacağız? Yani “burası, surlar içinde kendi hizmetini çözecek bir yer” mi diyeceğiz planda? Teknik olarak bile garip bir durum ortaya çıktı; kültürel hizmetlerini, sinemasını, tiyatrosunu bile yapıyor.

Ç. Keskinok: Kendi sınırlarıyla, kendi kapıları kent “çirkinliklerinden” korunmuş, yeni zengin sınıf yaşama mekânları ortaya çıkıyor. Bölünmüş kent ortaya çıkıyor.

Y. Hacısalihoğlu: Çöpünü bile kendi topluyor.

D. Kuban: Parçalanmış...

R. Bademli: Öyle bir parçalanmış ki, kentin geri kalan kısmı, küreselleşememiş kısmı, onun dekoru (*background*’u) oluyor...

Y. Uysal: O yokmuş gibi yaşıyor zaten, görmüyor...

Y. Hacısalihoğlu: Ortak paydalar sanki kalkıyor ortadan, bulduğumuz bir yer de yok artık çünkü birbirinden izole olmuş iki dünya. Bir tarafta sosyoekonomik anlamda çöküntü alanları, diğer tarafta prestij alanları; onunla satılıyor o kent aslında.

R. Bademli: Örneğin, Bangkok’a gidin, İstanbul’a gidin, çok katlı ve çok yıldızlı oteller hep birbirine benziyor. Sanki bu otellerin planları, havalandırmaları, klimaları, ses düzenleri, malzeme kullanımları, iç dekorasyonları, restoranları vs. hep bir elden yapılmış. Hepsi içe dönük, dış dünya onlar için bir dekor. O kadar! Buna mukabil, bu oteller “yerel kentliler”, bi-

zim için de bir dekor, bir senaryo. Bir parçalanma, bir kopukluk var. Bu olgu insanların bilincine de, ilişkilerine de yansıyor. Söylenen anlamda bir reaksiyon olabilmesi için, neden-sonuç ilişkilerini kurabilmek gerek. Yani gecekonduda oturan kişi, fakirliğini, umutsuzluğunu, kendi durumunu bu “küresel yapı/altyapı”larla ilişkilendirebilmeli. Ama, bu o kadar kolay değil. Küresel kültür ve ekonomi ilişkileri, küresel kentsel yapı/altyapılar gibi görünür değil. Soyut...

D. Kuban: Bir kedi yavrusuna benziyor: Kedi yavrusu çok küçükken etrafındaki varlıkları tam algılamıyor; bir hareketi algılıyor ve kaçıyor. Sadece kaçıyor. Tek refleksi kaçmak. Bizim kaçacak yerimiz de yok.

Yıldız Uysal,
Yaşar Hacısalihoğlu,
Raci Bademli,
Doğan Kuban,
Çağatay Keskinok.

Y. Uysal: Şimdi böyle parçalanmış bir yapıda, birbirinden habersiz ve birbirini kavramadan oluşan bir kent dokusunda, planlamada konsensüs, toplumsal uzlaşma, katılım olarak dile getirilen kavramların geçerliliği ve uygulanma şansı var mıdır ?

R. Bademli: Şimdiye kadar hep anlamaktan; şehri küreselleşme süreci içinde anlamaktan ya da uluslararası kültürel ve ekonomik ilişki ağlarının kent üzerindeki etkilerini anlamaktan bahsettik. Planlamaya gelince iş değişiyor. “Planlama”nın “p”si çok şey fark ettiriyor. “Anlama” yerine “müdahale etmek”ten, “sorun çözmek”ten bahsediyoruz. Sorun çözmek için önce ortada bir sorun olması; sonra, bu sorunu çözmek üzere, sorunu sahiplenmiş bir otoritenin olması gerekiyor. O otoritenin de, hem bilgisi, hem yetkisi, hem dayanakları, hem de kaynakları, yani gücü olması gerekir.

Sahiplilik, bilgidен kaynaklanan bilincin bizi ulaştırdığı yerdir. Bir sorunu sahiplenilebilmek için; hem sorunu, hem de sorunu kimin için sahiplendiğinizi iyi bilmek zorundasınız. Sonra yanında olduklarınızı, koruduklarınızı gerçekten sevmek zorundasınız. Bilmek, sevmek, bilinçlenmek, sorumluluk duygusuyla soruna sahip çıkmak zorundasınız. Bunlar olduğu zaman, planlama gerçek anlamda toplumsal bir aksiyon, bir iş, bir hizmet niteliği kazanır. Bu hizmeti söz konusu nitelikleriyle sunduğunuzda, katılım ve diyalog kolayca oluşur. Ama tersi durumlarda planlamanın pek bir anlamı olmayabilir. Öyle plancılar var ki, “planlamanın sonu geldi, planlama yoktur” diyebiliyorlar. Olur mu? Bilgi, bilinç, sorumluluk, sahiplenme ve sorun çözme kararlılığı olduğu müddetçe planlama da vardır, plan da... Plan, hedefe ulaşmak için izlenecek hatt-ı harekâtı belirleme sanatıdır. Dikkat ediniz, “bilimdir” demiyorum. Sanatıdır. “Bilim” başka bir şeydir; “sanat”, yani teknoloji (*technos-logos*) iş yapabilme becerisi, ustalığı başka bir şeydir. İşte bu anlamda planlama vardır ve çözülecek sorun oldukça hep olacaktır.

Y. Uysal: İkinci turun teması olan planlamaya girdik bile ama planlama sorununa genel çerçevede bir açılım yapalım isterseniz. Bilindiği gibi, fizikî planlamanın kent ölçeğinden kent üstü ölçeğe sıçratılması 2. Dünya Savaşı öncesinde gerçekleşti. 1929 dünya ekonomik bunalımının ortaya çıkardığı sorunlar bölge planlamayı kavramlaştırdı. Ülke fizikî planı ise 2.

Dünya Savaşı sonrasındaki ilk yıllarda ortaya çıktı ve böylece mekânsal planlama kavramı, ülke, bölge ve kent planlamadan köy planlamaya inen bütünsel bir içerik kazandı.

Şimdi, bütünselliğin bir karşılığı var; bütünsellik, ilişkilerin tümünü hesaba katmak demektir. 70’lerin sonlarından itibaren bu bütünsellik reddedildi; parçacı planlama yaklaşımları gündeme gelmeye başladı. 80’li ve 90’lı yıllarda planlama hem dünyada hem de Türkiye’de genel bir gerilemeyle karşı karşıya kaldı. Yeni planlama yaklaşımları diye de adlandırılan bir dizi model ve kavram yaygın biçimde tartışılır ve savunulur oldu. Modernizmin bütüncül planlama yaklaşımının yerine postmodernizmin parçacı planlama yaklaşımı geldi, bu çerçevede kentsel tasarı, planlamanın diğer kademelerinden ayrılarak yüceltilir oldu. Bu arada, çeşitli platformlarda farklı amaç ve arayışlarla dile getirilen bu planlama tartışmaları ortalığı iyice karıştırdı. Bütüncül ve kademeli planlama yaklaşımını esasta kabul edip bu yaklaşımı işler kılabiliriz, daha demokratik ve daha işlevsel kılabiliriz, teknik aksaklıklarını giderecek modeller arayanlarla, bütüncül planlama yaklaşımını tümüyle reddeden tezlerin zaman zaman birbirine karıştığını da vurgulamak gerek.

Bu tartışmalar bugün de yaygın biçimde sürdürülüyor. Burada üç ayrı yaklaşım söz konusu. Birinci yaklaşımda modernist planlama tümüyle reddedilerek, küreselleşmenin “plan değil piyasa” söylemi sonuna kadar savunuluyor. Planın yerine kentsel projeler öne sürülüyor; plan, projeler toplamına indirgeniyor. İkinci yaklaşımda, postmoderne ya da küreselleşmenin plan reddine karşılık, militanca, modernist kent ve planlamaya sahip çıkılıyor. Bu arada, hem modernist, hem de postmodernist yaklaşımları eleştirel bir bakışla irdeleyen üçüncü bir yaklaşım söz konusu. Bu anlayış modernizmin bütüncül planlama yaklaşımına sahip çıkıyor, ama bu planlama modellerinin sonuçları, planlama süreçlerinin işleyişi, eleştirel olarak değerlendirilerek, kent ve planlama ile ilgili yeni arayışlara giriliyor. Bu üç farklı platform bir arada tartışılınca, üstelik de aktif-reaktif planlama, bütünsel-parçacı planlama gibi bir sürü kavram söz konusu olunca, genellikle insanların kafasını karıştırıyor. Bu konuyu açmakta, yeni planlama yaklaşımlarını bu çerçevede ele almakta yarar var diye düşünüyorum.

R. Bademli: Çok soru var. Bu kadar soru-

nun yanıtını vermek mümkün değil. Benim söyleyeceğim şudur: yapmadan bilmek (ve tabii bilmeden yapmak), kendi deneyiminden damıtılmamış kavram ve kuramların pazarlamasını yapmak ve somut sorunları bağımsız ve yaratıcı olarak ele alma, düşünme, tartışma geleneğinden uzaklaşmış olmak en büyük sıkıntılarımızdır. Kafamız karışır tabii, çünkü planlamayla, kentle, toplumsal kalkınmayla, kültürle, küreselleşmeyle ilgili ne kadar tartışmamız varsa, hepsi bizim dışımızda belirlenmiş kavramların, düşüncelerin, tezlerin ithali ve bunların hakkıyla tartışılmadan, özümsemeden kullanılmalarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal gelişme ve planlama konularında gerçek anlamda bir tartışma platformunun (ne üniversitelerimizde, ne yazınıımızda, ne de basında) henüz oluşmadığına inanıyorum.

Y. Uysal: Belki diyalog yok da, monolog sürüyor bu konuda.

R. Bademli: Evet, katılıyorum. Bazı fikirlerin ısrarla tekrarlanması ya da değişik yerlerde yayımlanan, farklı platformlarda aktarılan benzer düşüncelerin hakkıyla tartışılmamasından kaynaklanan bir tek seslilik söz konusudur. Tabii, düşünce tembelliğimizi ve tartışmaktan kaçınma eğilimimizi de unutmamak gerekir.

Sorularınıza yanıt verebilmek için kendi planlama deneyimlerimize, planlama bahçemizde açan çiçeklere bakmamız yeter. Türkiye’de değişik yer ve ortamlarda kendine özgü, oldukça ilginç planlama deneyimleri yaşanıyor. Oysa planlama tartışmalarımız, daha çok yabancı planlama deneyimlerinden devşirilen kavram ve kuramlarla ilgili. Sanki, köksüz ve solgun çiçekler planlama bahçemize dikilmeye çalışılıyor! Halbuki planlama bahçemizde yetişen, kökü bizde olan çiçekler daha önemli. Hem çok daha sağlam ve güzeller.

Bir sıkıntımız da şudur: “Planlama” denildiğinde, sadece “imar planlaması”nı anlıyoruz. Oysa, imar planlaması olsa olsa planlama bahçemizdeki kurumuş bir çınar ağacı! Budanması gerekiyor. Dalları kurumuş, gövdesi çürümüş. Planlama anlayışımızı, kurumlarımızı, kurallarımızı yeni baştan oluşturmamız gerekiyor. Ama bunları yaparken, demin söylediğim gibi, “Hangi amaç için, hangi sorunu, kimin için çözmek durumunda?”, “Nasıl bir planlama?” sorularına net yanıtlar verebilmek gerekir.

Doğan Hoca’yla, proje temelli uygulamaların kenti biçimlendirmede çok daha etkili olduğunu, kentin bütünüünün tasarlanıp proje haline getirilmesinin akıllıca olmadığını; buna mukabil kentin bütünü için mutlaka bir politikalar, hedefler, stratejiler ve kurallar ile süreç yönetimi çerçevesinin olması gerektiğini konuşuyor ve bu hususlarda kolayca anlaşıyorduk. Söylemek istediğim şudur: Burada postmodernizm vb. soyut tartışmalara girdiğimizde planlama bağlamında anlaşma zeminine ulaşmamız zor olabilir. Somut sorunlara referans verirken iş değişir. Tabii ki projeler önemlidir; ama projelerin birlikteliğinin bir anlamı, bir vizyonu, bir stratejisi, bir bütünü olması da zorunluluktur. Bu anlamda projeleri tümleyen belge kuşkusuz, proje ayrıntısında işaret edilmiş bir plan değil, bir çerçeve olur. Postmodernist denilen düşünce dizisi ya da ideolojisi içinde kullanıldığı biçimiyle “proje” kavramını, kentsel projeler bağlamına taşıyamıyorum, taşımaya çalışmanın da yararı olacağı kanısında değilim.

Y. Uysal: Plan olmadan proje... Planı projeler toplamına indirgemek... Bu yeni anlayışı kastediyorum. Bu yaklaşımı, aslında planın birçok proje içerdiğinin, ama projeler toplamının bir plan olmadığının göz ardı edilmesi olarak algılıyorum. Plandan gelen projeye, plansız projenin ayrımı var, onu kastediyorum.

R. Bademli: Söylediğimiz şudur: Plan esas olmalıdır. Plan, bir hatt-ı harekât, bir strateji, bir politika, bir düşünce çerçevesidir. Böyle bir çerçevenin ürünü olarak tanımlanan projelerle değişik düşünce çerçevelerinin ürünü olan projelerin bir araya gelmesi farklı durumlardır. Burada, farklı çerçevelerden kaynaklanan projelerin tesadüfen yan yana gelmesi olgusunu, ki gerçek yaşamda bu böyle oluyor olabilir, kentlerimiz için arzu edilir ve planlama yerine konulabilir bir yaklaşım olarak tarif etmiyoruz herhalde; değil mi?.. Ben, bir çerçevenin, bir planın, bir düşüncenin, bir stratejinin ürünü olan çeşitli projelerin uygulama süreçlerinde kenti tesadüfen biçimlendirmelerinden yani “planlamada tesadüflerin önemi”nden bahsediyorum. Plansız ya da tesadüfi projelerin kenti tesadüfen biçimlendirmesi olayından, yani “plansızlığın erdemi”nden değil!..

D. Kuban: Benim bir teorim var, *collapse* kuramı. Bu, Türkiye’nin her kesimine uygula-

nabilir. Çünkü temelde kültürelidir. Planlama, düşünmenin yaşama yansıması özelliğidir. Hiçbir şey planlanmadan olmaz. Ben eve dönüşümü planlıyorum, aşağı yürüyeceğim, motora binip Üsküdar'a geçeceğim vs. Planlama şart ama sorun, planlamayı nasıl tanımladığımız. Karşısına çıkacak soruları saptayıp ona tekabül eden verileri bulacak. Peki verileri topladın mı? Veri tabansız bir planlama olur mu? Peki biz, planlama için gerekli verileri toplayabiliyor muyuz?

R. Bademli: Hocam, lütfen bir nokta daha ekler misiniz? Planlama süreci içinde hata yapma, hatayı algılama ve düzeltmenin, geri beslemelerin (*feed-back*) önemi...

D. Kuban: O, planlamanın bilimsel boyutu. Bilimselse, veri tabanı değişince kararın düzeltilmesi gerek. Planlama bağlamında benim tanımladığım şey toplum kültürü. Kent olgusunun yarattığı karmaşık sorunların yoğunluğuna karşı o sorunlara yanıt üretecek kültürel potansiyel.

rum ki, Türkiye'nin kırdan kente gelen nüfusunun, bir demokratik oy sürecinin verdiği egemenlik bağlamında, kültür yapısı bu sorunlara yanıt verebilecek nitelikte değildir. *Collapse*'ten kurtulmak için, en son yazdığım makaleyi şöyle bitirdim: "Türkiye'de var olan bir akıl var, potansiyel akıl, onun iktidara ortak olması lazım." Akıl, iktidara ortak olamadığında kurtuluş da olamaz. İktidar daima yeterli kültür eşliğinin altında kalırsa, daha iyi bir performans beklenebilir. Veri de toplanamaz, plan da yapılamaz.

Aydın olarak yanıtlamak zorunda olduğumuz bir soru var: Bilimselin eşğine ulaştık mı? Sonuçlarına bakarak, ben ulaşmadığımıza inanıyorum. Bu kent ve beraber yaşayan insanların sürüşmelerinden kaynaklanan sayısız sorunun çözümü için muhakkak bilimsel analiz gerek, aklın egemen olduğu bir süreç gerek. Buna ulaşabilir miyiz, ulaşamaz mıyız? Benim *collapse* kuramı, ulaşamadığımız kanısından kaynaklanıyor. Çözüm bulamamak sadece bize özgü değil; dünyaya baktığımız zaman çoğu düşünür,

bugünkü durumun yarattığı kargaşadan kolay kolay çıkamayacağımızı düşünüyor. Fakat bizimki daha doğrudan, gündelik yaşamı ilgilendiriyor.

Niye bilimsel değil? Çünkü düşünen adam iktidarda değil. İktidar sahibinin ortağı bile değil; dışlanmış bir adam, marjinal bir adam. Uzmanın sözü dinlenmeyen bir ülke. Söz ayağa düşmüş. Planlama alanında da aynı şey. O zaman biz aydın, planlı, toplumun varlığına duyarlı insanlar olarak yeni yöntemler keşfetmek

zorundayız. Raci'nin söylediği gibi yöntemler. Toplumu gelecek konusunda aydınlatıp bir konsensüs sağlamak gibi.

R. Bademli: Karar aldırma, ortak akli yakalama mühendisliği. Karar mühendisliği.

D. Kuban: Onun gibi bir şey. Aksi takdirde, yani sadece plan, globalizasyon, dışarıdan alınan herhangi bir şey ve onun tartışılması haline dönüyor. Ben postmodern tartışmalarla çok alay ettim. Benzer kültür aşamalarından geçmiş, felsefi kökeninden üstünkörü haberdar ya

Doğan Kuban

"Çözüm şu sırada yok. Çünkü yeteri kadar örgütlü olmayan bir toplum. Sorun, 'plan yapmayalım' sorunu değil. 'Yapabilir miyiz; hangi koşullarda yaparız; yapamazsak, onun yerine neyi ikame edeceğiz?' diye düşünmek lazım. İlla plan diye tutturursak olmaz; ben 50 yıldır yapıldığını görmedim ya da yapıp uygulandığını görmedim."

Collapse kuramının temeli oydu. Yani İstanbul'un nüfusunun 10 milyonlara yönelmesi bu milyonların ürettiği sorunların ancak küçük bir yüzdesine yanıt üretiyorsa, sonuç *collapse*. Bu çok basit bir kuram, sayıya bağlı bir şey. Dolayısıyla ben planlamaya, ekonomiye filan inanmıyorum dediğim zaman, "olmaz olmaz" değil ama, eğer belli koşullarda belli bir eşğin üstüne çıkamazsa planlama olmaz diyorum. Neden? Planlamanın bilim olduğuna inanabilmem için verilerin kontrol edilebilirliğine inanmam gerek. Bunu kontrol edebilecek bir kültürün varlığına da inanmam gerek. Ben de bakıyorum ve diyo-

da hiç. Bir gün okuduğunu yineliyor. Bu komik bir şey. Ama bazı ülkelerde bunlar var. İzleyen ve aptal olmayan adamlar da var. Sunulmuş laflardan, tanımlardan kurtulup bugün plan yapabilmek için gerekli şeyleri düşünenler var aramızda. Gerçi plancı bugün planlayamıyor zaten. Sadece İstanbul değil, Paris'i de planlayamıyor. Bundan 20-30 sene evvel Paris'e gittiğim zaman, yollarda bu kadar otomobil, trafik tıkanıklığı ya da her tarafa park etmiş araba yoktu. İki ay evvel gittim; aklımda kalan tek vizyon, her tarafın silme araba dolu olması.

Çözüm şu sırada yok. Çünkü yeteri kadar örgütlü olmayan bir toplum. Sorun, “plan yapmayalım” sorunu değil. “Yapabilir miyiz; hangi koşullarda yaparız; yapamazsak, onun yerine neyi ikame edeceğiz?” diye düşünmek lazım. İlla plan diye tutturursak olmaz; ben 50 yıldır yapıldığını görmedim ya da yapıp uygulandığını görmedim.

Y. Uysal: Hocam, şimdi yeni modeller arıyoruz, bu doğru da bir yaklaşım; bunu yapmak lazım. Ancak benim kafama bir şey takılıyor; en iyi modeli bulsanız bile, önce herhalde o toplumun plan yapmayı istemesi lazım.

D. Kuban: Doğru.

Ç. Keskinok: Bir şey eklemek isterim. Bir dönem Türkiye’de, planlama işi için araştırma yapmak her şeyin kendisiydi. Gerçekte bu planlama anlayışını uzunca bir süre, iradî etkinliğe, aktörlerin davranışlarına önem vermeyen, bunlara yapısal süreçlerin yansımaları olarak yaklaşan, stratejik düşüncüyü göz ardı eden kentbilim kuramları yönlendirmiştir.

Planlama, aslında stratejik bir etkinliktir. Tasarım da öyledir. Yani her ikisi, neyin nasıl olması gerektiği konusunda bir şey ortaya atmaktır. Örneğin, Ankara’nın 50 sonrasındaki planlamasında -kuşkusuz onun da bir iktisadî temeli var- temel yaklaşım, ülkesel ölçekte denetlenmeyen, düzenlenmeyen bir bölgesel gelişmenin, büyüyen bir kent örneğinde kestirilmesine dayanmaktadır. Kuşkusuz burada da bir planlama yapılabilir. Yani kent her yıl sürekli olarak büyüyordur, ama siz yine de bu gelişmeyi, büyümeyi düzenleyebilirsiniz. Ancak yeni liberal politikaların kaçınılmaz sonucu ve gereği olarak, giderek bu düzeydeki düzenlemelerin, alanın da daraldığını görüyoruz.

Bölgesel ölçekte gelişmenin düzenlendiği

1920 ve 30’larda, bir kentin büyümesi, gelişmesi problemine yaklaşmakla, gelişme probleminin piyasanın eşitsiz gelişme dinamiklerine teslim edildiği koşullardaki planlama yaklaşımı arasında kuşkusuz önemli farklılıklar bulunacaktır. Örneğin Ankara’nın planlamasında Jansen’in planına en büyük eleştiri, nüfusun doğru kestirilmemesi konusunda getirilmiştir. Oysa bu planın öyle bir kaygısı yok. “bu olacaktır, şu olacaktır” gibi birtakım tasarımcı öngörülleri var. Bunlar da dönemin siyasî ve ideolojik bakış açısıyla biçimlenmiş. Bakanlıklar bölgesinin tam ortasında “halk forumu” diye bir alan yaratılmış. Çünkü halkçılık ideolojisi egemendir. Yönetim ile halk arasında yabancılaşma yoktur. Kale gözükecektir, çünkü o dönemin tarih anlayışı içinde Anadolu uygarlıklarının önemi büyüktür. Kentte amele mahalleleri oluşturulmaya başlanmıştır. Çünkü yasal hukuksal zeminde üretim ilişkisi olarak ağa-maraba ilişkisi tasfiye edilmiştir. Yerine artık özgürleşen emek, emeğiyle geçinen insan konulmuştur. Bunların tümü planın genel kararlarını kuşkusuz yönlendirmiştir. Bölgesel anlamda denetlenemeyen bir gelişme söz konusu değildir. Tersine Anadolu’nun geliştirilmesi önemli bir bölgesel gelişme stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oysa, Menderes’in “imar operasyonları”, 1950’lerle birlikte uluslararası ticaret sermayesinin serbestleştirilmesine dayalı kapitalist bütünleşme programının sonucu olarak ortaya çıkan ve bölgesel ölçekte denetlenmeyen gelişmenin rantlarını büyük kent ölçeğinde –İstanbul’dan söz ediyoruz– harekete geçirmeye ve toplamaya yönelik bir imar programıdır. Kent yoğunlaştırılmış, bu sayede dünya kapitalizmi ile bütünleşecek bir bölgesel ve kentsel gelişmenin –yani eşitsizleştirilen bir gelişmenin– rantlarını toplamaya olanak sağlayan bir kentsel ve bölgesel mekân ve yapı çevre üretilmiştir. Bu imar programı İstanbul’un tarihsel dokusunu ve doğal verilerini hiçe sayarcasına uygulanmıştır. Burada hiç bir kestirim, teknik anlamda bir araştırma, hesap, irdeleme yoktur. Tarihsel ve doğal verilere yönelik bir kaygı yoktur. Bu müdahale, tanımı gereği izlenen iktisadî politikalarla tutarlı ve son derece iradî niteliklere sahiptir. Yeni dönemin bölgesel ve kentsel ölçeklerde yüceltiği mekânsal biçimler artık başkalaşmıştır. Bütün bu gelişmeler “modernleşmenin değişik aşamaları vb.” olarak geçiştirilemez. Her yenisinden liberalleşme programının izlendiği dönem-

de İstanbul önemli ciddi imar operasyonları yaşamıştır. Uluslararası kapitalist bütünleşme programının öngördüğü gelişmenin de, doğaldır ki, kentte düzenlenmesi gerekiyor. Dalan rastlantısal olarak ortaya çıkmamıştır. O da 80'lerin yeniden liberalleşme döneminin İstanbul örneğinde karşımıza çıkan önemli bir baş kişisidir. Kuşkusuz, bugün “küreselleşme” olarak sunulan yeniden kapitalist bütünleşme sorunsalı içinde İstanbul'un planlaması ile kendi iç pazarını yaratmaya çalışan ve bölgesel gelişme sorununu bağımsız bir ekonomi çerçevesinde çözmeye çalışan bir gelişme sorunsalında, İstanbul'un planlaması farklılık gösterecektir.

“Nasıl bir planlama?” dersiniz, şunu söyleyebilirim: Bütün bu eleştirilerin çerçevesinde varsaydığım; öncelikle, gelişme potansiyellerinin harekete geçirilmesi konusunu planlamanın organik bir parçası haline getiren bir planlama çerçevesi. Yani, burada planlama demek, uzun dönemli akılcılıklar sağlamak demektir. Kısa dönemli akılcılıkların sağlanması, problem çözümleri kuşkusuz olacaktır. Ancak bunları, bu uzun erimli düzenlemelerin bir parçası olarak, onları engellemeyecek biçimde düşünürseniz, anlamlı bir planlama çerçevesi oluşturabilirsiniz.

İkincisi; planlama, koruma-kullanma hedeflerini içermelidir. Planlama çerçevemizi bilimsel bir temele oturtmak istiyorsak, bu, kestirilemeyen bir gelişmenin, örneğin kentin büyüklüğünün, birtakım matematiksel yöntemlerle, bilimsellik adına, işte böyle değil de şu teknikle kestirilmesi şeklinde değil, tam tersine, eşiklerin çözümlenmesi üzerine dayandırarak yapılabilir. Yani su havzaları, depresyonluk, yer bilimi, ekolojik süreçler vb. fiziksel yapıya ilişkin verilerin çözümlenmesinin daha fazla bilimsel temel sunduğunu söylemem gerekir.

Önce, bu doğal ve tarihî değerlerin korunması hedeflerini göz ardı etmeyen, gelişme hedeflerini buna göre belirleyen bir planlama çerçevesi gereklidir. En sonunda da, bütün bunlar mekânsal planlama hedeflerini, toplumsal planlama hedefleriyle birleştirirken; yani, koruma-kullanma dengelerini sağlarken, aynı zamanda da toplumsal, –bölgesel ve kentsel ölçeklerde– mekânsal eşitlik, adalet vb. konuları da çerçevemize katan bir planlama yaklaşımını benimsemek gerekir. Siyasî olarak bu çerçeveyi koruyan bir iktidar ortamında kuşkusuz katılım süreçleri çok önemlidir: Gereksinmelerin belirlenmesi, planlama sürecinin yerel ölçekli müzakerelerle

oluşması gibi. Ancak şunu da akıldan çıkarmamak gerekir, en önemli katılım siyaset üretmektir. Yine de unutulmamalıdır ki, “küreselleşme” adıyla karşımıza çıkan süreçlere tümüyle teslim olunduğu koşulda –yani bu çerçevede karşı siyasetler üretilmediği koşulda– sözde müzakere ortamı ya da bir başka deyişle katılım ortamı, aldatmacadan öteye gitmeyecektir.

Y. Hacısalihoğlu: Planlama anlayışı ve kavramına karşı işleyen bir mekanizma söz konusu. Küresel rüzgârın çevre ülkelerinde özendirilmeye çalıştığı bir mekanizma aslında. Sadece mekâna dayalı bir planlama boyutu değil bu. Ekonomik planlamadan kopuluyor. Ülkenin politik ufkunu daraltılıyor, politik tasarımları oluşmuyor, ileri dönük bağlar zedeleniyor ve koparılıyor. Giderek günlük ve günü kurtaran bir yaşam biçimi hakim olmaya başlıyor. Bunu doğrudan kentlere ve mekâna doğru yönlendirecek olursak, özellikle kentler üzerinde bu mekanizmanın yansıması planlama kavramının giderek zayıflatılmasıyla başlıyor. Yani mekânsal planlama kavramının kentin bütüncül, birbirini bağlayan ve örten anlayışından kopartılması yaşanıyor. Kamusalılık adına işleyen refleksleri daraltılıyor; eşitlikçi düzenleme pratiği yok sayılıyor. Bunun yerine küçük tasarımlar, parçalı projeler halinde ve uluslararası sermayeyi çekebilecek, cezbedebilecek ve bunun özellikle ulusal ayağını da devreye sokabilecek düzenlemelere yönelik bazı yaklaşımlar devreye sokuluyor. İstanbul da tüm bunları maalesef yaşıyor. Mekânsal planlamanın bütüncül, kamu yararı gözetken eşitlikçi özelliklerini daha az hissetmeye başlıyor. Böylelikle kamusalılık kavramının yerine, adeta izole olmak, izole, özel alanlar yaratabilmek daha çok öne çıkıyor ve öncelik kazanıyor.

D. Kuban: Bugün kamu yararı yok; onun yerine kişisel, grupsal menfaatler var. Onlar da istediklerini yaptırıyorlar; ama planla değil. Onların planları başka, mekânsal planlama falan değil. Onlar iktidardalar. İktidarı kullanıyorlar ve iktidara uygun süreçleri planlıyorlar; ama şehrin planlaması, insanların yaşaması, bunları planlamıyorlar. Asıl sorun da o, politikacı ile sıradan insan arasındaki örtülü, bazen bilinçsiz kavga. Planlama yaklaşımları arasındaki fark şu: İktidar kimin elinde? Hiçbir zaman iktidar, benim gördüğüm kadarıyla bilim adamlarının elinde olmadı. Ama toplumu kültür bazen zorlar, bir şeyi dayatabilir. Şimdi yağmayı dayatıyor, çünkü

örgütlü olarak bu kadar çok sayıda insanın sorunlarına sahip çıkma bilinci olası değil. Sayı çok olunca herkes kendi bacağından asılıyor.

Berlin’de Almanların yaptığı, üç dünyayı bir araya getiren bir konferans olmuştu. Kaliforniyalı meşhur bir profesör araştırmalarından bahsetmişti. O araştırmalar şuydu: Acaba Şanghay, nüfusu 300 milyon olursa, sürdürebilir mi yaşamını? Sürekli bir mekânîk kontrol ve kullanımları yeniden kullanılır hale getirip insana temizlenmiş pisliğini de yedirerek bunun gerçekleşeceğini savunuyordu. 300 milyonun bir araya geleceğini, gelirse ne yapacağını düşünüyor, ama gelmemesi gerektiğini düşünmüyordu. Oysa acaba bir arada yaşamının bir eşiği yok mu? Yani insanlar, karınca gibi, 10 milyon olsa, 100 milyon olsa birlikte sürünebilirler mi? Gerçi insan her koşula uyabilen oldukça elastik bir mahlûk. Ama olur mu sahiden acaba? Bunu hiç tartışmıyoruz. Biz plan yapmayı tartışıyoruz; ama 10 milyon için plan yapılabilir mi, onu tartışmıyoruz. Bana kalırsa, hiçbir ülkede sekiz milyonu geçen, 10 milyonu geçen kentler planlanamaz. Yani, fiziksel olarak planlanır belki; ama sosyal planlama, ekonomik planlama, kültürel planlama, sağlık planlaması vs.; bunlar yan yana gitmiyor. Bütün büyük kentler hasta kentler. Çok sağlıklı 12 milyonluk bir kent var mı dünyada? New York sağlıklı bir kent mi? Değil. Bence planlamada önce sayısal eşik olayı var. Ben plancı değilim; ama büyük kentler, belli bir eşiği aşmışlar. Kanımca bunlar toplumun çıkmazları. Her şeye yanıt bulacağız diye bir şey yok. Bunlar çıkmaz sokaklar. Bu çıkmazların çıkmaz olduğunu bilsek, belki çözeriz.

R. Bademli: Her düzeyde planlamanın türü farklılaşabilir; yani strateji planlaması, konsensus arama, ortak akıl arama, ortak akıl esas alan bir yönelim önerme, bizim düşündüğümüz anlamda fizikî mekânları belirleme veya sorun çözme anlamındaki planlamalar farklıdır. Bu planlama kavramı, tek anlamlı değildir. Planlama, zaman içinde yerine göre kullanılması gereken bir süreç yönetimidir. Bu bakımdan planlama, bir yönetim işlevidir. Onun için Doğan Hoca’ya katılıyorum; planlama politikadır, uygulamadır, kararlılıktır, sahipliliktir. Planlama, bir yönetim olmaksızın anlamsızdır, yoktur. Düşüncelerimizi, hayallerimizi ifade eden belgeler plan değildir. Olması gerekenler, gereklilikler, arzular, rüyalar plan değildir; talep edilen, umulan, istenen hedefler listesi, bir plan belgesi

değildir. Biz bunları karıştırıyoruz.

Türkiye’de plan olarak sunulan şey, hedefleri gösteren belgelerdir. Biraz önce arkadaşım iyi söyledi; plan, stratejik olmak zorundadır, hatt-ı harekât belirlemek zorundadır, ufuk vermek zorundadır. Onun için plancının rolü, bir yandan anlaşma, uzlaşma (konsensus) aramak, öte yandan da –yanıt vermeye çalışıyorum sizin sorduğunuz soruya– eğitmektir. Eğer kent toprağını yağmalama konusunda anlaşmış bir topluluğa hizmet ediyor durumda kalsak, ne yaparız? Bu olumsuz ama ortak akla hizmet ederek, toprağın yağmalanmasına yardımcı mı oluruz? Kuşkusuz, hayır! Uyarmak, topluluğu amaçlarını değiştirmeye, kamu yararı konusunda eğitmeye çalışmak ya da işi bırakmak meslek ahlâkımız icabıdır. Usanmadan tekrarlarım: Planların, stratejilerin, hedeflerin kademeli birlikteliği esastır. Yani, planlamada kerameti kendinden menkul bir hedef, siyasa, strateji ya da düşünce olmamalıdır. Her düşünce bir üst düzeye referans verebilmeli; kendinden sonra gelen düzeylere de ışık tutabilmelidir.

Y. Uysal: Yine birtakım ekonomik politikalara ve kararlara sahip olması da lazım.

R. Bademli: Tabii. Referans vermesi şart.

Ç. Keskinok: Bir şey daha ekleyeyim. Biraz önce örnek verdiğim kitapta diyor ki, ulusal kalkınmacılığın öne çıktığı 1930-1980 aralığında İstanbul, dünya kenti olma özelliklerini yitirdi; onun için de bu yıllar İstanbul açısından da çok kötü yıllardı.

Tam tersine ulus-devletin çatısı altında İstanbul’un en kötü yılları, dünya kapitalizmi ile bütünleşme yıllarıdır. Bunun örnekleri 1950’li ve 1980’li yıllardır. Bu bütünleşme yıllarında İstanbul’un karşı karşıya kaldığı gelişme bellekledir. 1950’lerde ülke içinden iç göçün yaşandığı, 1980’lerde de izlenen uluslararası politikalarının sonucu olarak Balkanlardan boşanan nüfusun yığıldığı bir kenttir İstanbul. Menderes ve Dalan imar operasyonları kentin altını üstüne getirmiştir. Korular, ormanlar, kentin tarihî dokusu yok edilmiştir. Oysa biz bugün, belki bu anlamda bir planlama fikrini daha ülkesel ölçekte geliştirebilseydik –ama tabii planlama fikirle değil, politikayla oluyor– Cumhuriyet döneminin temel politikaları olan kırın geliştirilmesi, köylünün eğitilmesi ve özgürleştirilmesi, sanayinin yaygınlaştırılması politikaları sürekli kılın-

bilseydi, bugün İstanbul daha yaşanılabilir, tarihî dokusunu, doğal çevresini koruyabilmiş bir kent olarak Türkiye'nin diğer kentlerinin yanında mütevazı yerini alabilecekti. Taşıma kapasitesinin aşılması nedeniyle deprem olasılıklarıyla hop oturup hop kalkmayacaktı. Keyder'e göre "bütün bu politikalar, İstanbul açısından şanssızlık olmuştur." Oysa tam tersine, o süreç devam etseydi, her şey bir yana şu anda biz 10 milyonluk kentin değil, büyümesi daha sınırlı olan bir kentin problemleriyle uğraşılıyor olacaktık.

Y. Hacısalihoglu: Kent kendi yükleriyle ve kendi sınırlarıyla tanımlanamaz bana göre. Ülke stratejisi ve dokusuyla ele alınır. Siz ülkeyi zaten dokularıyla algılayamıyorsanız, o kenti de algılayamıyorsunuz. Dolayısıyla planlamanın böyle bir sorunu vardır. Hocamın dediği gibi, bir alt-üst ilişkisidir, ama bir kesin yasal bağımlılığı vardır ve yaptırımı olmalıdır. Ülke mekân planı, bölge planları, kent planları olmalıdır ve bölge planlama daireleri de açılmalıdır.

Ç. Keskinok: Türkiye'de bölge planlama çalışmaları, 27 Mayıs sonrasında kuramsal ve kurumsal çerçevesiyle tekrar gündeme geldi. Ancak 1960'ların ortasında bu çalışmaların rafa kaldırıldığı dönemle, üç büyük kentin kent merkezlerinde yapı yoğunluklarını artıran kat rejimi planlarının yürürlüğe konduğu dönem, hemen hemen aynı tarihlere rastlamaktadır.

D. Kuban: Aslında bir sorun var: İstanbul. Bunun bir de tarihî statüsü var; yani kentlerin tarihten gelen birtakım statüleri, potansiyelleri var. Dolayısıyla Ankara orada kuruldu, Anadolu'ya ağırlık verildi mecburen –iyi ki verildi, yoksa şimdi hiçbir şey olmayacaktı– fakat İstanbul, giderek kendi tarihî hakkını aldı. Buna, acı ama, "belasını buldu" da diyebiliriz. "Bu dünya statüsünde bir kent mi?" demenin anlamı yok. 10 milyonluk bir kent, dünya statüsünde bir kenttir; yani Yunanistan kadar bir kent. Kanımca ilginç olan şu: Türkiye nüfusu, çok büyük hızla patlıyor. Şaşılabilecek bir hızla üç milyonluk, dört milyonluk kentler oluşuyor. Yani biz, bunları soyutlamamalıyız. Evet, İstanbul tarihten gelen statüsüyle güçlü. Ama Türkiye'de de Kayseri'de, Adana'da, Gaziantep'te, Denizli'de, Mersin'de, İzmir'de, üç dört milyonluk ağırlık noktaları oluşuyor. Bu ağırlıklar, sonunda İstanbul'u da dize getirebilir.

R. Bademli: Kentleri tek tek değil, bir kent-

ler sistemi olarak algılamakta fayda var. Kentleri hem ulusal sınırlarımız içinde, hem sınırlar dışında, yerleşmeler sistemi (kentlerarası ilişkiler, kademelenme, yerleşme desenleri vb. bakımlardan) bütünlüğünde görmek gerekir.

D. Kuban: Bu da kente bağlı nasyonalizmi tıraşlıyor.

R. Bademli: Bence nasyonalizmi tıraşlıyor, ama ulusallığı değil.

D. Kuban: Ulusallığı tıraşlayamamasının nedeni başka bir şey. O iletişim olanaklarına, daha doğrusu anlaşma olasılığına bağlı; Türkçe konuşanla anlaşıyorum, Farsça konuşanla anlaşılamıyorum.

Ç. Keskinok: Ulusallığın tartışılmasının düşünülmesi bence çok tehlikeli; hele şu anda. Şimdi çok daha fazla ulusal politikaya ihtiyaç var, çok daha fazla ulusal olmaya ihtiyaç var.

D. Kuban: Dünyada da ulusallıktan vazgeçilmiş değil kanımca.

Ç. Keskinok: Ulus devletin tartışılması vs., bunların hepsi emperyalist bir oyunun parçası aslında.

Y. Hacısalihoglu: Ulus devlet tartışması meselesinde de aslında yine bir farklı gelişmenin altı çizilmeli. O da şu: Ulus devletin küresel rüzgârın etkileriyle aşındığı söylemi dile getiriliyor, ama bunun gelişmiş dünyayla az gelişmiş dünya arasında da yine farklı işlediğini görüyoruz. Gelişmiş dünya aslında ulus devletin yapısını titizlikle koruyor. Ulus devlet aşılması meselesi daha çok az gelişmiş dünya için özendiriliyor; daha küçük üniteler halinde algılanan ve aslında tarih kadar da eski olan "böl ve yönet" mantığının bir gereği olarak ortaya çıkıyor.

Diğer yandan, yine gelişmişler dünyasında, ekonomide, sosyal hayatta, toplumsal dokuda devletin rolünde çok büyük bir eksilme olmadığını da görüyoruz.

Y. Uysal: Sizleri bir arada gördükçe, hepinizin ilgi duyduğu bir şeye değineceğini düşündüm; bu nedenle açılımlar da biraz geniş oldu galiba. Ama konu da çok dallı budaklı; hakikaten yine iyi bitirdik.

Hepinize çok teşekkür ederim, buralara gelip bu söyleşiye katıldığınız için.

Kent, Kentleşme ve Planlama

Ruşen Keleş

Ünlü toplumbilimci Max Weber, ussallığı (rasyonelliği), “amaç ussallığı” ve “araç ussallığı” olarak ikiye ayırır. Birincisinde, ulaşmak istenen ereğin akla uygunluğu söz konusu olduğu halde, ikincisinde, belirlenen ereğe varabilmek için kullanılan araçların, bu amaca ulaşabilmek için uygun ve yeterli olup olmadığı değerlendirilmeye konu olur. Kentlerimizin içinde bulunduğu koşullar, sahip oldukları doğal ve tarihsel değerlerin korunması, ekonomik, toplumsal ve yönetsel birimler olarak varlıklarını sürdürebilmeleri, işlevlerini insanları mutlu kılacak biçimde yerine getirebilmeleri, kentleşmenin hızı, biçimi ve yöneltileceği ereğler konusundaki siyasalarla yakından ilgilidir. Bu konularda takınılacak her tavrın toplum yararını en çoğa çıkaracak biçimde belirlenmesi, amaçsal ussallığın gereğidir. “Toplum yararı” ve “kamu” gibi kavramların tanımlanmasında karşılaşılan güçlükleri öne sürerek, kentlerin geleceğine ilişkin değerlendirmeler yapmak ve ereğler belirlemekten kaçınmak, amaçsal ussallık ilkesinin gereğini yerine getirmemek anlamına gelir.

Öte yandan, türlü demokratik yöntemlerle saptanması gereken, kentlerin geleceğine ilişkin ereğlere bizleri hangi araçların götürebileceği; kolaylık, çabukluk, ucuzluk, etkinlik açılarından bunların hangilerinin yeğlenmesi gerekeceği, araçsal ussallıkla ilgili konulardır. Kent planlamasının yakın geçmişini izlemiş olanlar bilirler ki, adı ister imar planı, ister kent planı, isterse bir başka nitelik taşıyan plan olsun, kent ve kentleşme gibi konular, planlı bir karışmanın konusu yapılmadıkça, bundan kazançlı çıkan, toplumlar değil, bireyler olur. Böylece, toplum yararına öncelik verilmiş olmaz. Denilebilir ki, bireylerin kazançlı çıkması, sonuç olarak, toplumun da kazançlı çıkmasına anlamına gelmez mi? Hayır. Sorun o denli basit değildir. Bireylerin yararlarının toplamının toplum yararına eşit olduğunu varsayan Bentham’cı anlayışlar, toplumsal adalet düşüncelerinin ağırlık kazandığı 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Çünkü, toplumsal ve ekonomik yaşama, plan ve benzeri

araçlarla karışmaktan kaçınılan ülkelerde, kendi başına bırakılan kentleşmenin ekonomik getirilerinden yararlananlar, tüm bireyler değil, varlıklı bireyler ve onlardan oluşan kümelerdir. Bu ortamlarda, kentleşmenin hızına ve biçimine etki yapacak siyasaları belirleyenler de, sonuçlarından yararlananlar da yine onlar olmaktadır.

Bu nedenledir ki, özellikle 2. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak, batının, özekselleştirmeye yer vermeyen kapitalist ülkelerinde bile, kapitalizmin doğurduğu kentleşme çarpıklıklarının önlenmesinde ve giderilmesinde plan, piyasaya karışmada önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Kıt kaynaklarla sağlıklı kentler ve çevreler yaratmayı amaçlayan bu ussal aracın başarı derecesi ülkeden ülkeye, ama özellikle zengin ve sanayileşmiş ülkelerle yoksul ülkeler arasında değişse de onsuz edilemeyeceği en liberal kafalarda bile yer etmiştir.

Ne var ki, küreselleşme rüzgârlarının tüm dünyayı etkisi altına aldığı 1980’li yıllar, toplum yararı alanında, yeni gibi görünmekle birlikte, gerçekte yeni olmayıp bir geriye gidişi simgeleyen değişik bir anlayışın yaygınlaşmasına tanık olmuştur. Bu, yeni dünya düzeninin gerekli kıldığı ve bütün dünyaya benimsetmeye çalıştığı kamu karıştı (ya da özelleştirmeci) bir kamu yararı anlayışıdır (Keleş, 2000). Buna göre, yalnız belli bir ülkede değil, ama tüm yeryüzünde, kamu yararı, kamunun (resmî kesimin) toplumsal ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin ortadan kaldırılmasındadır. Bu anlayış, kamu iyeliğinin yerini tümüyle bireysel ya da özel iyeliğin almasını, dolayısıyla tam bir özelleştirmeyi öngörmektedir. Bu yüzden ki, kamusal ekonomik kuruluşların, zarar etmekte olsalar da, olmasalar da, özelleştirilmele-ri öngörülmektedir. Çünkü, egemen kılınmak istenen yeni liberal anlayışlar, kamu kesiminin etkinlik alanının mutlak olarak daraltılmasını zorunlu kılmaktadır.

Özellikle gelir dağılımı dengesiz olan ve gelir düzeyi yoksulluk sınırında bulunan ülkelerde, kamusal siyasaların öncelikle yöneltilmesi gereken toplum katmanları, özelleştirme, devletin küçül-

tülmesi ve benzeri uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmektedirler. Kentsel altyapının ya da başka yatırımların parasal yönden desteklenmesine yardımcı olan uluslararası finans kuruluşlarının bu yardımların ön koşulu olarak öne sürdükleri “kamu hizmetlerinin mal oluş ederinin kullanıcı tarafından tümüyle karşılanması” (*cost recovery*) ilkesi de, hizmet ederlerinin olduğu gibi yansıtıldığı geniş halk kesimlerini ağır bir yük altına sokmaktadır. Kuşkusuz, önerilmesi gereken, bunun yerine, kent yaşamının bedavacılık temeline dayandırılması değildir. Ama, ülkenin ve toplum yapısının özelliklerini hesaba katan daha ussal yöntemlerin aranması zorunludur. Yeni anlayışların olumsuz sonuçlarına, geniş emekçi kesimlerin karşı karşıya bırakıldıkları işsizlik tehlikesini de eklemek gerekir. Bütün bu nedenlerle, Türkiye gibi ülkelerde, her alanda olduğu gibi, kent, kentleşme ve çevre konularında da, amaçlarda ussallık konusunun, araçların ussallığı konusuyla birlikte ele alınmasının zorunlu olduğunu kabul etmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, genel ekonomik siyasaları başarıya ulaştırmak ereği çerçevesinde, Hazine topraklarının satışa çıkarılması, MAİ ve Uluslararası Tahkim yollarının açılmak istenmesi, Organize Sanayi Bölgeleri Yasa tasarısı gibi yasal düzenlemelerin gündeme getirilmesi, belediyelerin kamu hizmetleri sunumunda özelleştirme yarışına girerek salt “ihaleci” bir kimlikle yetinmeleri herhangi bir biçimde savunulamaz. Sağlıklı bir kent yaşamının oluşmasında, kent ve çevre değerlerinin varlığını sürdürmesinde bu tür uygulamalar önemli birer engel oluşturur.

Az önce de belirtmiş olduğum gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında kentsel gelişmeyi toplum yararına biçimlendirmekte kullanılan ussal araç, plan ve planlama olmuştur. Günümüzde ise, plana ve plan düşüncesine saygıda büyük bir aşınma yaşanıyor. Bunda dış etmenler kadar iç etmenlerin de payı var. Doğaldır ki, dünyayı saran liberalleşme salgını plana sıcak bakılmasına elverişli bir dünya görüşü değildir. Çünkü, plan ekonomik ve toplumsal yaşama, piyasaya, bir karışmayı anlatır. Rio’da Dünya Çevre Doruğu’nda (1992) ve İstanbul’da Habitat II (1996) toplantısında, çevre, yerleşme ve barınma koşullarının geliştirilmesinde planlama, salık verilmeye değer bir araç olarak önerildiği halde, kentsel altyapının finansmanına önemli parasal destek sağlayan Dünya Bankası, plan karşıtı bir tavrın ideolojik savunmasını ısrarla sürdürmektedir. Banka’nın 1996 tarihli *Dünya Kalkınma Yazanağı*’nın başlığında bile şu sözler yer alıyor: *From Plan to Market* (Planı Bırak, Pi-

yasaya Bak). Yazanakta, 20. yüzyılın ikinci yarısına egemen olan planlamacı anlayışın kent sorunlarının çözümüne yetmediği, ülkelerin deneyimlerinin bunun böyle olduğunu gösterdiği, çözümün piyasanın istem ve sunum yasalarında saklı olduğu görüşü vurgulanmaktadır.

Bu anlayış, ülkemizde de, birçok çevrelerce, merkezdeki ve belediyelerdeki siyasal kadrolarca da benimsenmiş görünmektedir. Daha da önemlisi, kimi bilim insanları bile, plana, küçültücü bir yaklaşımla, “modernist” bir çaba, bir başka deyişle, bir tür özenti gözüyle bakmaya başlamış ve onu ülkeye dışardan aktarılmış, “kökü dışarıda” ve gerçekçi olmayan bir araç olarak görmektedir. Bu görüşleri, 1960’lı ve 1970’li yıllarda, kimi Amerikalı bilim insanları da savunmuş, kent planlarının geliştirmekte olan ülkeler için “lüks” olduğu savını dile getirmişlerdir. Onlara göre, bütüncül değil, parçacıl planlar, hatta plan değil, izlence (program) o ülkelerin koşullarına daha uygun düşen araçlardır (Keleş, 1972). Aradan 30 yıl geçtikten sonra, kimi Türk bilim insanlarının bu eski yaklaşımları benimseyecek ölçüde gerilemiş olmaları gerçekten düşündürücüdür.

Çağdaş belediyeciliğin, mutlak olarak planı plansızlığa yeğlemesi zorunludur; pilavı plana değil. Kentler, arsa mafyası denilen karanlık güçlerin yönlendirmesine terk edilemez. Belediye ile devlet, teknisyenle siyaset adamı, plan ereklere göre gerçekleştirmek için işbirliği ve uyum içinde olmak zorundadırlar. Planı ve planlamayı, “kökü dışardadır”, “modernist bir uğraştır” gibi gerekçelerle yadsımak, çağdaşlığı yadsımadır. Nasıl, tanımlanması kolay değil diye, kamu yararı ve toplum yararı gibi kavramları yok saymak yanlış ise, az gelişmiş bir ülkede planın yerine plansızlığın önerilmesi de yanlıştır.

1996’da İstanbul’da ev sahipliği yaptığımız ve kanımca ev sahipliği yönünün daha başarılı olduğu Habitat II toplantısına Türkiye’nin sunmuş olduğu resmî yazanakta yer alan görüşler de, Dünya Bankası’nın az önce değinilen plan karşıtı anlayışından farklı değildir. Çünkü, yazanakta yer alan görüşlerin hareket noktası, küreselleşmenin yalnızca kaçınılmazlığı değil, aynı zamanda özendirmesi gerekli bir olgu olduğu düşüncesidir. İstanbul’u “dünya kenti” yapmak önerisi, getirecekleriyle götüreceklerinin hesabı yapılmaksızın bu yazanağa konmuştur. Tarihin ve doğanın İstanbul’a kazandırmış olduğu tüm değerleri bir çırpıda uluslararası sermayenin buyruğuna sokmayı öngören “Dünya Kenti İstanbul” önerisinin (*Habitat II Türkiye Raporu*, 1996; Keyder,

2000) amaçlarla ilgili ussalık yönünden tartışmaya açık yönleri vardır. Türkiye’yi 1980’li yıllardan bu yana bu anlayışla yönetmeye çalışanların İstanbul’u ne duruma getirdiklerini görebilmek için uzağa gitmeğe gerek yoktur (Ekinci, 1996). Bu tür oluşumlara sıcak bakan ve onları özendiren küreselleşmeci yaklaşımların en az, planlamayı kökü dışarıda ve lüks sayan anlayışlar kadar ülke gerçeklerinden uzak ve kökünün dışarıda olduğunu belirtmek abartma olmaz.

Saniyorum ki, kent, kentleşme ve planlama konularında araşsal ussalığı bile bir yana bırakmayı önerenlerin etkisinde kalarak, kentsel toprakları zenginleştirme aracı olarak kullanırmakta küreselleşme adına sakınca görmeyen plancılardan aydınlığından kuşku duymak gerekir. Bu gibilerin, bağlı oldukları uğraş (meslek) topluluğuna karşı önemli bir etik sorumlulukları vardır. Plancı, bürokrat, siyasetçi ya da bilim insanı olmaları onları bu sorumluluklarından kurtarmaz, tersine sorumluluklarının boyutlarını büyütür. Bir haritacı eski Bakanın, 1980’li yılların ortalarında “ıslah imar planı” ve “yeminli teknik büro” gibi kavramları planlama yazınına ve uygulamasına sokarak zaten çarpık olan kentleşmeyi iyice raydan çıkarması olgusu karşısında, ilgili Odalarımızın kendilerinden beklenen tepkiyi gösterdikleri söylenemez. Yapılmaması gerekeni yapmak kadar yapılması gerekeni yapmamak da ilgili Odaların üyeleri ve yöneticileri için sorumluluk gerektiren bir davranıştır.

Günümüzde, yalnız kent ve kentleşme siyasetlerini değil, toplum yaşamının bütün yönlerini belirlemede, ulus devletlerin ne ölçüde özerk davranma olanağına sahip oldukları ayrı bir konudur. Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda türlü uygulama ve dayatma örneklerine bakarak ulus-devletin artık ömrünü tamamlamış olduğu öne sürülse de, küreselleşmenin öncülüğünü yapan süper güçler bile devletlerine ve bağımsızlıklarına kıskançlıkla sahip çıkmaktan geri kalmıyorlar (Etzioni, 2001). Sona ermesi gerekenin, ulus-devlet değil, ulusçuluk olduğu savunuluyor. Oysa ülkemizde, uluslararası sermayenin önündeki tüzel ve eylemsel tüm engellerin kaldırılması için siyaset ve bürokrasi kadroları sanki yarış içindedirler. Çok Yanlı Yatırım Anlaşması’nın metninde, “daha önce imzalanmış olan çevre anlaşmalarındaki *serbest ticarete engel* hükümlerin ayıklanması” buyruğu yer almıştır. Beş yıldızlı otellerin ve iş merkezlerinin çoğalması için, örneğin Boğaziçi ve İmar Yasalarının değiştirilmesi gerekiyorsa, bu yapılacaktır. Küreselleşmeyi başarılı kılabilmek

için, kent ve çevre ölçümlerinin çiğnenmesinde sakınca görülmemektedir. Anayasa’nın 125. ve 155. maddelerinde 1999’da yapılan değişikliklerle, kamu hizmetlerinin yerli ve yabancı özel ortaklıklara gördürülmesine ilişkin ayrıcalık (imtiyaz) sözleşmeleri Danıştay’ın denetim alanının dışına çıkarılmıştır. Bunun sonucu olarak, Danıştay artık, kamu varlıklarının korunması, kent ve çevre değerlerinin yağmalanmasının önlenmesi konusunda bugüne değin oynadığı rolü bundan böyle de oynamak şansını yitirmiş olacak. Her ne kadar uluslararası güçler, kürsüsünde “Egemenlik kayıtsız koşulsuz ulusundur.” yazılan TBMM’nin iç çalışma düzenine ve gündemine varıncaya değin karışma hakkını kendinde görebiliyorsa da, ulus-devletin egemenliğinden söz etmek güçleşecektir.

Bu gerçekler göz önünde tutulduğunda, kentlerimizi küreselleşmenin dıştaki ve içteki savunucularına karşı korumanın, bilinçli yurttaş ve kenttaşlarımıza düşen önemli bir görev olduğu ortaya çıkar. Hukukun üstünlüğü ilkesine saygılı, kenttaşlık bilinci gelişmiş, kent ve çevre varlıklarının korunması konusunda duyarlı kenttaşlarımız çoğaldıkça, bilinçsiz Kültür Bakanlarının bilinçli Koruma Kurulları üyelerini bir çırpıda kapı dışarı etmeleri güçleşecek, devlet orman rejimine bağlı alanlarda resmî törenlerle temel atma ve açılış yapma girişimlerine halk izin vermeyecek, kimi belediyelerin komşu alanları, yapı izinlerini gerçekleştirebilmek için, Bakanlıkça bir belediyeden alınıp bir başkasına bağlanamayacak, verimli tarım topraklarına fabrika ve toplu konut yapmak için keyfi nedenlerle yönetmelikler değiştirilemeyecek ve kendilerini hukukun da üstünde gören kimi belediye başkanları, yargı kararları karşısında demokrasi terbiyesinin gereklerini yerine getirmeye daha kolay zorlanabileceklerdir. [1]

Ruşen Keleş, Prof. Dr. KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Kaynakça:

- Keleş, R. (2000), “Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı”, Mekan Planlama ve Yargı Denetimi, Der.: Melih Ersoy ve Çağatay Keskinok, Yargı Yayınevi.
- Keleş, R. (1972), Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, SBF, Ankara, s.90-92.
- Toplu Konut İdaresi, Habitat II Türkiye Raporu (1996); ayrıca bakınız: Keyder, Ç. (2000), İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında, Metis, İstanbul.
- Ekinci, O. (1996), İstanbul’u Sarsan On Yıl, Anahtar Yayınları, İstanbul.
- Etzioni, A. (2001-2), “On Ending Nationalism”, International Politik und Gesellschaft, s.144-153.

Profitopolis: İnsanı Umursamayan Bir Kentleşme

Cavit Orhan Tütengil

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in bu yazısı, "Profitopolis Sergisi"nin İstanbul'da sergilenmesi sırasında, çağdaş kentin sorunlarını sergi teması çerçevesinde ele alarak değerlendirmek üzere düzenlenmiş olan açıkoturumda sunmuş olduğu bildiridir. Açık oturumun bildirileri Yapı dergisinin Mayıs-Haziran 1974 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Prof. Hande Suher'in ön yazısından alınan aşağıdaki satırlar, sergi ve açık oturumla ilgili genel bir bilgilendirmeyi içermektedir.

"Die Neue Sammlung ve Köln'lü Mimar J. Lehmbruck tarafından önerilmiş ve hazırlanmış olan 'Profitopolis' sergisi 96 şehirde sergilendi. İstanbul'da sergilenmesi sırasında, sadece takdim edildiği şekilde yalın sergileme niteliğinde kalmaması ve çağdaş şehrin sorunlarını 'Profitopolis' yörüngesinde tahlil ve eleştiriye açan bir açıkoturum ile de desteklenmesi ve sorunun böylece, sadece yabancı ifadeler içinde değil, yerel boyutlar içinde de değerlendirilmesi düşünüldü, böylece bu konuda bir açıkoturum tertiplendi.

" 'Profitopolis' bu sergi için afişlerde kullanılan 'çıkarcılık şehirleri' deyimini ile Latince kökünden açılan 'kâr şehir', 'kazanç şehri' deyimlerinden de anlaşılacağı şekilde şehrin sorunlarının, kendi doğasında mevcut çeşitli yönleri ile tüm bir değerlendirme içine alan bir yaklaşımla çözüme götürülmesi yerine, sadece 'kâr-kazanç' esasını üzerinde geliştirilen tek yönlü bir yaklaşımın ürünü olarak şehir mekânlarındaki sonuçlarını ifade eden bir sergiydi."

Giderek artan kaotik manzaraları ve çözülmeyen sorunlarıyla 20. yüzyıla olduğu gibi, hatta daha da çarpıcı biçimde, 21. yüzyıla da damgasını vurması kaçınılmaz görünen kentsel sorunlar, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in bildirisini, aradan geçen 27 yıla karşın, istatistikî rakamların tarihi dışında, bugün yazılmış gibi güncel ve canlı kılar.

7 Aralık 1979 günü düzenin acımasız terörüne silahlı bir saldırı sonucu yaşamını yitiren bu değerli aydınımızı bir kez daha saygıyla anıyoruz.

İçinde yaşadığımız, kırsal alanlarda yaşayanlarımızın da çoğunlukla içinde yaşamayı özlediğimiz kent, insanoğlunun doğaya bir katkısıdır. Tarihsel bir gelişmenin ürünü olan ve karmaşık bir olgu görüntüsü kazanan kent, bir süre aklın, güzellik duygusunun ve yarına uzanan sezilerin doğrultusunda gelişirken çağımızda çıkarcılığın oyuncağı haline gelmiş bulunuyor. Doğanın buyrukları yerine aklın buyruklarını ve kendi ölçülerini korumayı en büyük başarı sayan, "akıl imparatorluğu"nu egemenliğinin somut görünüşü haline getiren insan, giderek "çıkar imparatorlukları"nın tutsağı haline gelmiştir. Bunun yadsınmaz simgesi, "polis"ten "profitopolis"e doğru uzanan, daha yerinde bir sözcükle "dönüşen" gelişme doğrultusunun, çağımızda "polis" in son harfine eklediği iki koşul çizgidir. Böylece, çıkarcılığın en üstün değer saydığı, toplumun bugününü ve yarınını, bu

arada dolaylı olarak kendini de tutsak eden yeni bir "tanrı"ya varıyoruz. Bu yeni tanrı; "her şeyin ölçüsü olan menfaat" in simgesi "PARA" dır.

Kentleşme, uygarlığın yoğunluk ve etkinlik kazanmasıdır bir açıdan. Toplumsal değerler, mutluluğu üreten ve dağıtan örgütler, sınır tanımayan özgürlük, yarar sağlayan işbölümü ve uzmanlaşma, insanları aynı kaderde birleştiren eşitlik ve daha nice erdemler kent yaşantısının insanoğluna armağanıdır.

Türkiye'de 10 bin nüfus ölçeğini aşan yerleşmelerle başlayan kent, nüfusu 100 bini aşan "büyük kent"lerle "polis"ten "profitopolis"e dönüşmenin bazı işaretlerini de vermeye başlar. Kentsel nüfus içinde büyük kentlere bağlı kentleşme oranları da karşılıklı olarak artış gösterir. Durum aşağıdaki çizelgede izlenebilir (Tablo 1).

Nüfusu 500 bini aşan kentler "ideal tip" in soysuzlaşması ve erdem sapması açılarından so-

mut örneklerin sorunu su yüzüne çıkardığı bir ortam olmakta gecikmez. Konuyu ülkemizde izlediğimizde “Metropolis”in oluşumu ve nitelikleri şöyle özetlenebilir (Tablo 2).

“İnsanın, kent görünümü arkasında insanı horlaması” diyebileceğimiz “profitopolis”e ilişkin sorunlar ve olaylar, ülkemizde genel olarak şu kentlerde odaklaşmaktadır: 1970 Genel Nüfus Sayımına göre nüfusu 500 bini aşan İstanbul, Ankara ve İzmir; nüfusu 100 binin üstünde olan Adana, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Konya, Kayseri, Diyarbakır, Erzurum, Samsun, Sivas, Malatya, Kocaeli, İçel, Elazığ, Kahramanmaraş, Adapazarı ve Urfa.

Düşüncede yer alan kent ve kentleşme olayı ile uygulamada karşımıza çıkan kent ve kentleşme olgusu insana Eflatun’un “Mağara Benzetmesi”ni anımsatmaktadır. Devlet’in VII. Kitabında karşımıza çıkan bu benzetmede, sorunu muza da aydınlık getiren şu diyalog vardır:

“Bir çeşit yeraltı mağarasında yaşayan insanlar düşün. Bu mağaranın kapısı boydan boya ışığa açık olsun... Arkalarında ve uzakta bir tepenin üzerinde yanan ateşin ışığı sırtlarına vuruyor. Bu ateşle mahpuslar arasında yüksek bir yol geçiyor. Bu yol boyunca alçak bir duvar örülmüş, kukla oynatanların önlerine yerleştirip üstünden hünerlerini gösterdikleri bölmeye benzer bir duvar.”

“Tasarlayabiliyorum bunları,” dedi.

“Şimdi de bu alçak duvarın arkasından geçen insanlar düşün: Bunlar türlü türlü eşya, taştan, tahtadan, her çeşit maddeden yapılmış küçük insan ve hayvan heykelleri taşıyorlar...”

“Doğrusu garip bir manzara, mahpuslar da garip!”

“Bize benziyorlar”, dedim, “Önce şunu sorayım: Böyle bir durumda bu adamlar kendilerini ve yanındakileri şimdiye kadar sadece dışardaki ateşin karşılarındaki mağara duvarına yansıttığı gölgelerle tanımışlardır; başka bir şey görmemişlerdir; değil mi?”

“Nasıl görsünler?” dedi, “Bütün hayatları boyunca başlarını bir yana kıvıldatamıyorlar ki!”

“Duvarın üstünden gelip geçen eşyayı da öyle tanırılar, değil mi?”

“Elbette.”

“Peki, aralarında konuşabilselerdi, gördükleri gölgeleri gerçek eşya sanıp ona göre konuşmazlar mıydı?”

“Zorunlu olarak.”

Kent yaşantısı içinde bulunan bizler de, Eflatun’un “mağara” insanları gibi, uygulamanın önümüze sergilediği kentleşme olgusunu kentleşmenin kendisi ve kaçınılmaz yazgısı sanırız. Eflatun’un doğduğu yıllarda ölen ve Atina sitesine parlak bir çağ armağan eden Devlet Adamı Perikles daha İ.Ö. 430 yılında çareye değeniyordu: “Kent sorunlarında olumlu bir yol yüklenmeyen kimse; iyi bir kentli değil, tersine kötü bir kentlidir.” Kent sorunları karşısında olumlu bir rol yüklenmek, bireysel çıkarların karşısına toplumsal yararları, başka bir deyişle, insanı koymakla sağlanabilir. İnsanı umursamayan bir kentleşmenin körükleyeceği “Çıkarıcılık Kentleri-Profitopolis” bize onur veren uygarlığın sonu olacaktır. Türkiye’den de yükselen “uyarı çanları” ilgililer ve özellikle de kentliler için “göreve son çağrı” niteliğindedir.

Çıkarıcılığın başta edilmesi ve bunun kentleşmeyi yozlaştırması, kamu yararına karşı da olsa kutsal özgürlük adına yasalarla desteklenen bireyci kazanç hırslının öne çıktığı bütün ülkelerde görülen bir olgudur. Bu yanına bakarak, “Profitopolis” olgusunun kapitalist sistemle bütünleşen bir evrensellik kazandığı söylenebilir. Büyük kentlerimizden başlayarak Türkiye’deki kentleşme sürecinde de arsa, inşaat malzemesi, plan ve proje uygulamaları, gecekondulaşma, doğanın ve tarihin izlerinin ortadan kaldırılması ve daha niceleri, evrensel yanına değindiğimiz

Tablo 1

Yıllar	Büyük Kent Sayısı	Kentleşme Oranı (%)
1927	2	37.8
1935	3	38.5
1940	3	35.4
1945	4	40.3
1950	5	44.4
1955	6	45.8
1960	9	48.9
1965	14	53.2
1970	20	56.4

Kaynak: 50 Yılda İmar ve Yerleşme. 1923-1973, Ankara 1973, s.7, çizelge II.

Tablo 2

Yıllar	Yerleşme Sayısı	Toplam Nüfusu	Ülke Nüfusuna Oranı (%)
1945	1	860.558	4.58
1950	1	983.041	4.69
1955	1	1.268.771	5.27
1960	2	2.116.602	7.63
1965	2	2.648.638	8.44
1970	3	3.977.107	11.15

olgunun ülkemizdeki bazı görüntüleridir. Olaya karışan, görünen ve görünmeyen eller, sözbirliği etmişcesine, kenti yaşanmaz hale getirmek yarışına girmişlerdir. İçinde bulunduğu kabın biçimini alan sınırlar gibi toplumlar ve toplumu oluşturan insanlar da, yaşantılarını sürdürdükleri kentlerin koşullandırdığı bir yaratık halini almaktadırlar. Profitopolis'in ürettiği bu yaratık ne insan ne hayvan, hem insan hem hayvan sözcükleriyle nitelendirebileceğimiz yeni bir insan türü sayılsa gerektir.

Her şeyin insan için yapılması gereken bir dünyada kentleşmenin insanı umursamaması, tanık olduğumuz çelişkilerden biridir. Konuya somutluk kazandırabilmek için İstanbul ve Ankara gözlemlerinden yola çıkarak şu noktalar üzerinde durabiliriz:

- Önce “yatay”, sonra da “dikey” büyümenin alanı olan bu iki kentimizde doğa, tarih ve peyzaj elden geldiğince tahrip edilmiş, kişilikli yapıların yerini beton yığınları almıştır. Altyapı hizmetlerindeki yetersizlikler, ulaştırma güçlükleri ve tıkanıklıkları, alanlara, bahçe ve parklara uzanan sorumsuz eller kent yaşantısını büyük çoğunluk için işkence haline getirmek yolundadır. Görünüşe ve gidişe bakılırsa “bahçeli evler” düzeninin de sonu yakındır.
- Kentlerimiz kaldırımsızlaşmakta, parksızlaşmakta, ağaçsızlaşmakta, alansızlaşmakta, tarihsizleşmekte ve kişiliksizleşmektedir.
- Konut yapımcısının doymak bilmeyen iştahı, ömrünü tamamlamayan yapılara yönelerek gereksiz bir israfa yol açmakta, yayalara hayat hakkı tanımayan taşıt araçları da, çocuklarımızın oyun alanlarını ve parklarını otoparka dönüştürmektedir.
- Sağlıksız ve plansız bir kentleşmenin destekle-

diği “gecekondulaşma” kentlerimizin içinde “uydu-kent”ler yaratırken sosyoekonomik yapının gereklerine uygun olarak “gecekondu ağaları” da türetmektedir. Köyden kente göçen insanımızın konut edinmesi de “ağa”nın insafına kalmıştır. Koca-kentlerimizde konut yapımcısının, kooperatifin, bankanın insafına kalması gibi.

• Topluma hizmet götürme görüntüsüne gizlenen kazanç hırsı, yarattığı kullanım darlığı nedeniyle bize gereksiz görünen öbikleşmeler yaratmaktadır. Bu olgunun en ilginç örnekleri, benzer hizmetleri aynı koşullar altında yürüten bankalarla, aynı ilâçları aynı fiyatlara satan eczanelerin belli mekân parçalarında yığılmalarında gözlenebilir. Böylece geniş alanların bir gereklilik olmadan aynı hizmeti gören işyerlerine ayrılması, yakın çevredeki insanlar açısından kolaylık değil zorluk yaratan bir durumdur.

• Beden ve ruh sağlığımızı tehdit eden çevre kirlenmesi, gürültü, kentiçi ulaştırma, nezaket ve insanlık dışı davranışlar bir yanı ile sağlıklı olmayan kentleşmeye bağlanabilir. Alışveriş yaptığınız bir dükkânda bile taşıt araçları tarafından ezilme olasılığınız vardır. Böyle bir ortamda Orhan Veli'nin “Bedava yaşıyoruz, bedava” dizesini sık sık anımsamamak elden gelmez.

• Çocuklarımızın oyun alanlarını ve parklarını otoparka dönüştüren taşıt araçları, kentiçi trafik kazalarının da gösterdiği gibi, en çok onların canına kıymaktadır. Yaş grupları çeşitli yıllarda değişik biçimlerde ele alındığından karşılaştırmalı bir çizelgede özetleme olanağı bulamadığımız durum, yıllara göre, şöyle açıklanabilir:

1955 yılında kazaların yüzde 40.4'ü kent dışında meydana gelirken yüzde 59.6'sı kentiçinde meydana gelmiş, “yaya”ların ölümünün yüzde 51.45'i ve yaralanmasının da yüzde 84.55'i kentlerde kaydedilmiştir. Kentiçindeki kazalarda ölümlerin yüzde 20.4'ü 0-5 yaşlarındaki, yüzde 22.8'i de 6-10 yaşlarındaki çocuklarımızı kapsamaktadır. Yaralıları ise, sırasıyla yüzde 12 ve 21.7 oranındadır. 1960 istatistiklerine göre, yayalara ilişkin “yaralı”ların yüzde 86.5'i ve “ölü”lerin de yüzde 64.1'i kentiçindedir. 1955 yılına kıyasla sayı ve oran olarak bir artış vardır. 5 yaşından küçük olan yayalardan kentiçinde yaralananların 163 kişi (yüzde 7.4) olmasına karşılık bu yaş grubundan kent dışında yaralanan yaya sayısı sadece 13'tür. 5-14 yaş grubundaki yayaların ise 869'u (yüzde 39.6) kentiçinde ve

Tablo 3

Yayanın yaşı	Kaza	Ölü	Yaralı
Kentiçi			
5'ten küçük	438	109	342
5-6 yaş	676	139	549
7-11 yaş	1.147	182	995
12-14 yaş	399	55	362
Genel Toplam	5.733	1.027	5.017
Kent dışı			
5'ten küçük	74	34	39
5-6 yaş	172	78	99
7-11 yaş	297	147	157
12-14 yaş	105	62	51
Genel Toplam	1.296	640	721
Kaynak: 1970 Trafik Kazaları, Ankara 1972, s.76-77.			

122'si de kent dışında yaralanmıştır. 5 yaşından küçük olan yayalardan kent içinde 54, kent dışında da 14 kişi can vermiştir. 5-14 yaş grubundaki ölü sayısı ise, sırasıyla, 164 ve 75'tir. Başka bir deyişle, kentçi kazalarda ölen yayalardan yüzde 14.9'u 5 yaşından küçük, yüzde 44'i de 5-14 yaşlarındadır.

Elde mevcut en son verilere göre 1970 yılında meydana gelen trafik kazalarının yüzde 68.8'i kent içinde, yüzde 31.2'si de kent dışında meydana gelmiştir. Ölü oranları kent içinde yüzde 37.3 ve kent dışında da yüzde 62.7'dir. Yaralı oranları ise kent içinde yüzde 53.2 ve kent dışında yüzde 46.8'dir. Yaraların karıştığı kazalar-daki ölü ve yaralı sayılarının kent içinde ve kent dışındaki görünüşleri çizelgede gösterilmiştir (Tablo 3).

Görüldüğü gibi, kentlerimizdeki yayaları pek de umursamayan trafik düzeni, okul çağındaki çocuklarımızın büyük oranda ölü ve yaralı vermesine sebep olmaktadır.

Sonuç

“Profitopolis” diye adlandırılan “Çıkarıcılık Kentleri”nin ilişmek olanağı bulabildiğimiz bazı sorunları, insanı umursamayan bir kentleşme aşamasına varıldığını göstermektedir. Günümüz

koşulları içinde bazı yasaları tam uygulayıp gereken yasaları getirerek denetimi etkili kılmanın yanı sıra, kentli olmanın bilincine ulaşmış insanların “baskı grubu” olarak ağırlıklarını da işe katarak tehlikeli gidişlere “dur” demek, belki bir ölçüde yararlı olabilir. Bize kalırsa kesin çözüm yolu, toplumcu görüşün politik bir tercih olarak benimsenmesinde yatmaktadır. ■

Cavit Orhan Tütengil, 17 Ocak 1921'de Tarsus'a bağlı Sebül Köyü'nde bir köy öğretmenin oğlu olarak doğdu. Parasız yatılı sınavını kazanarak Haydarpaşa Lisesi'ne gitti. Siyasal Bilgiler sınavını kazanmıştı, ama o öğretmen olmak istedi ve Yüksek Öğretmen Okulunu yeğledi. İlk görevi Antalya Lisesi'ndeydi. Sonra Kırıntepe, Aksu Köy Enstitüsü'lerinde öğretmenlik yılları başladı.

1951-52'de yurtdışında staj yaptı. Montesquieu üstüne çalışmalar yaparak, bir kitap hazırladı, felsefe doktoru oldu. Bu yapıt 1957'de TDK Bilim Ödülü'nü kazandı. Bu arada pek çok Avrupa ülkesini dolaştı.

1953'te İstanbul İktisat Fakültesi Sosyoloji Asistanı oldu. Bir yandan asistanlık yaparken İktisat Fakültesi'ni bitirdi. 1960'ta doçent, 1970'te profesör oldu. TDK üyesiydi. İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde ve Harp Akademilerinde dersler verdi. Türkiye'yi karanlıklara gömmek üzere planlanan ve uygulanan bir cinayetler dizisinin bir parçası olarak öldürülene dek, birbiri ardına yeni yeni çalışmalar, ürünler verdi.

Küreselleşmenin Gerçek Yüzü ve İstanbul

İ. Yaşar Hacısalihoğlu

Küreselleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel alanda, birbirinden farklılaşan dozlarda etkili bir mekanizma yaratarak, yayılımını sürdürüyor. Küreselleşme kavramı, kolay tanımlanamıyor. Kimine göre vazgeçilmez bir olgu, insanlığın geldiği en yoğunluklu bütünleşme çağı, toplumları, malları, fikirleri buluşturan, kaynaştıran büyük bir mekanizma. Bu mekanizmayı reddetmek, ona karşı durmak, tarihin akışıyla kavgalı olmakla eşdeğer, çağın gereklerinden kopmakla özdeş. Öyleyse daha fazla küreselleşerek (!) dünyayla bütünleşmek, en çıkar yol. Bu bakış açısıyla dünyayı algılamaya çalışanlar için, bazı kavramların fazla önemi kalmıyor. Ulusal kalkınma, bölgeler arası dengeli büyüme, kamu yararı, kamusal alan, kamusal yaşam, ulus-devlet, ulusal çıkarlar, ulusal strateji, ulusallık, bütüncül planlama, kamu yararı adına eşitliği öngören mekânsal planlama, düzenleme, denetleme ve daha birçok kavram ve olgu, ya tamamen gündemden uzak tutuluyor ya da içi boşaltılmış birer kavram haline dönüştürülüyor. Aslında sorun da burada başlıyor.

Tüm bu kavramlar küreselleşme rüzgârına kapıldıkça birbirinden farklı iki dünya, farklılaşma zemininde birbirinden daha fazla kopuyor; eşitsiz bir dünyanın küresel aktörleri çok daha net belirginleşiyor. Küreselleşme kavramının büyümesi bozuluyor, sır perdesi aralanıyor, iki yüzü çıkıyor ortaya:

Birinci yüzünde masumiyeti, çağın gereklerini gizliyor. Teknolojiyle maskeleniyor. İletişim hatları, bilgisayar ağları, uzay-robot teknolojisi, ulaşım, bilgide ileri teknoloji, kısacası insanlığın yeni teknoloji çağı, küreselleşmeyle tanıtılıyor. Küreselleşme tüm bunları sahipleniyor ve “yeni bir olgu”, “kabullenilmesi gereken bir gerçek” nitelemeleriyle, gerçek yüzünü gizliyor. Oysa insanlık tarihi boyunca teknolojik süreç hiç durmuyor, insanlık teknolojiyi üretiyor, her teknolojik ürün geniş bir etki alanı yaratıyor. Küreselleşmenin gizlendiği yüzüyle anlatılmak istenen, uluslararasılaşmaysa, hareketlilik kazan-

maksa, insanlık bu eylemle adeta özdeş, tarihsel bağlılığı var. Telgraf, telefon, buharlı gemiyle ve şimdi internet, faks, hızlı trenle sınır aşılıyor, uluslararasılaşıyor. Yani hiçbir öncekilerden anlamca farklılık içermiyor. Değişen ise yeni teknolojik sürecin etki gücü, yayılım hızı ve karar-kontrol işlevi. Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşmenin birinci yüzü, gerçek anlamını tanımlamıyor. İkincisi, gerçek yüzü; yani sermaye birikiminin kriz ortamında doğan, piyasaları, pazarı, yüksek kâr ve serbest dolaşımı yansıtan gerçek yüzü. Özellikle mali sermaye, tarihinin en hızlı hareket kabiliyetini kazanıyor, sınırları kolay aşılıyor, adına “sıcak para” veya “spekülatif para” deniyor. Bu para, mali piyasalarına girdiği ülkede bir canlanma yaratıyor, kısa vadeli yatırım yapıyor, ülkeden çıkarken geride bir kriz bırakıyor, merkez bankalarını zayıflatıyor, hükümet politikalarını etkisizleştiriyor.

Küreselleşmenin gerçek yüzü, iki farklı dünyada farklı işlevler ediniyor. Gelişmişler dünyası, küreselleşmenin karar ve kontrol merkezi; serbest ticareti, finans yatırımlarını, akışkan sermayenin yönünü belirliyor. Azgelişmişler, küreselleşmenin rüzgârına kapılanlar; daha fazla küreselleşmek için çaba harcayan, gelişmişler dünyasında belirlenenlerin uygulandığı alan oluyor.

Küreselleşmenin gerçek yüzü, birbirinden ayrı iki dünyada farklı işliyor. Gelişmişler küreselleştikçe nimetler elde ediyor, azgelişmişler küreselleştikçe külfet kazanıyor. Gelişmişler dünyası ulusal pazarlarını titizlikle koruyor, bilgiyi, teknolojinin stratejik yanını küreselleştirmiyor pazar rekabetine açılıyor, patentlere dört elle sarılıyor, ucuz emek arıyor, emeği mekâna sabitliyor, sermayeyi serbest dolaşıma yönlendiriyor, stratejik nitelikler taşımayan teknoloji, kirleticilik teknoloji, emek-yoğun sanayi, ucuz emek pazarlarının yolunu tutuyor. Asgari ücretten az ücret ödüyor, tanıtım ve reklam harcamalarında çok daha cömert davranıyor. (Michael Jordan’a *Nike*’ı dünyaya tanıtmak için 1992’de ödenen 20 milyon dolar, Endonez-

ya'da bu ayakkabıyı üreten fabrikaların yıllık maaş bordrosunun tamamından fazladır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Barnet, R-Cavanan, J., *Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, Sabah Kitapları, 1995, İstanbul.)

“Küreselleşen dünya” deniyor ama küreselleşenler sınırlı kalıyor, uluslararası şirketler büyüyor, büyüdükçe birleşiyor, birleştikçe ulus-devleti aşındırıyor, sınırsız dolaşımı arzuluyor, denetim ve sınırlama istemiyor. “Gelişen piyasalar” payesi (!) edinen ülkeleri seçiyor, iç hukuklarıyla, gümrük, çevre, sosyal güvenlik mevzuatlarıyla yakından ilgileniyor, tüm bunları bir engel olarak görmek istemiyor. Devletlerden büyük bütçeleriyle pazarlık gücünü artırıyor, borsalara giriyor, denetim dışı kalıyor, siyasal istikrarı borsaya endeksliyor, borsa istikrarı ölçen barometreler haline geliyor. Siyasal iradeyi etkiliyor, ulusal refleksleri köreltiliyor. Bu tablo, ekonomik kurumsallığı ve yapısal gücü olanlarla olmayanlar, yani gelişmişlerle, azgelişmişler arasındaki farklı işliyor. Kuzeyin Merkez Ülkeleri, finansal gelirlerin kurumsal denetimlere bağlı olmasını sağlayabiliyor; güneyin Çevre Ülkeleri, uluslararası malî sermayenin ulusal denetime takılmadığı, yüksek kârlılık elde edebileceği alanlar haline geliyor. Uluslararası şirketler giderek siyasal aktörler haline geliyor, kendi kurallarını oluşturuyor. Kendi hukuk düzenlerini belirliyor, *Çok Taraflı Yatırım Anlaşması* (MAI) hazırlıyor, yatırım yapacağı ülkenin hukuk düzeninden soyutlamayı hedefliyor. Çevre ülkeleri “dışa açılma süreci” yerine “dışa açma süreciyle” kontrolünü ve gücünü yitiriyor, korumasız kalıyor, siyasal istikrarı yitiriyor, ülkelerin mali sistemi, gümrük yapısı, ulusal para birimi kırılanlaşıyor ve giderek ulusal strateji ve kararlar da tıkanma başlıyor. Günlük politikalarla yetinmek zorunda kalıyor, gelecek tasarımı yitiriyor. Çevrenin ulus-devletleri, devleşen uluslararası şirketlerle çelişiyor, çeliştikçe aşındırılıyor. Ulusal çıkarlar, ulusal düzenlemeler, ulusal egemenlik gibi bir ulus-devletin varlık nedenleri “neoliberal” stratejilerle etkisizleştiriliyor.

Oysa ekonominin; son derece yoğun, akışkan bir zemin üzerinde, soğuk savaş sonrasının küresel ortamında süren rekabeti, ulusal politikaları, ulusallığı ve dolayısıyla ulus-devlet; çok daha fazla önemli kılıyor. Merkez Ülkeler, ulus-devlet yapılarını titizlikle koruyor. Bir araya geliyor, birlik oluyor; birlikler ticarî rekabete karşı

koruma mekânları haline geliyor; “ticarî bloklar” olarak ulusal çıkarlar önem kazanıyor. AB, ABD (NAFTA) ve Japonya, birbiriyle kıyasıya rekabete giriyor, ulusal pazarlarını, ulusal çıkarlarını, ticarete bloklaşarak koruyor. Bu ülkeler kamu harcamalarını kısmak bir yana, artırıyor, böylece devletlerinin ekonomideki ağırlığı korunuyor. “Stratejik teknolojiyi” üretterek, ona sahip çıkarak, küresel güç konumuna geliyor, bu alanda en büyük yatırımları yine devletler yapıyor. 1965 ile 1991 yılları kıyaslandığında devlet harcamaları ABD’nin % 19.4’den % 25.3’e İngiltere’nin % 32.7’den % 38.7’ye Almanya’nın % 24.2’den % 32.5’e Japonya’nın % 12.7’den % 15.8’e ve Fransa’nın % 32.5’den % 43.7’e çıkıyor. Oysa “Gelişen Piyasalara” yani Çevre Ülkelerine devleti küçültmek düşüyor. Devlet, küçüldükçe toplumsal kimliğini yitiriyor, kamu yaşamı üzerindeki düzenleyici ve koruyucu şemsiyesi kapanıyor. Alt kimlikler özendiriliyor, post-

Metropol, en iyi iş iklimi yaratabilmenin çabasıyla projeler bazında parçacı tasarımlarla düzenleniyor. Eksenler, bölgeler yaratılıyor, gökdelenleşme, plazalaşma yaygınlaşıyor. Metropolün çevresel değerleri, kültürel, tarihsel birikimleri “parçalı tasarımlar” ve “projelerle” düzenlenen eylem içinde anlamlarını yitiriyor.

modernizmin sihirli eli (!) değişiyor, mikro milliyetçilik, cemaatleşme yayılıyor. Farklılıklar zenginliğe, kaynaşmaya, dayanışmaya değil, çatışmaya, gerilime, küçülmeye yönlendiriliyor. “Ortak bilinç”, “ortak refleks”, “ulusal üst kimlik”, “yurttaşlık kimliği bilinci” köreltiliyor. Çevre Ülkeler için ayrışma, gerilim, çatışmaya dönüşen farklı kültürel kimlikler, Merkez Ülkeleri için renklilik, zenginlik olarak kabul ediliyor. Çelişkiler derinleşiyor, küreselleşmenin gerçek yüzü, iki dünya içinde farklılığı, eşitsizliği derinleştiriyor. Yoksulluk, ekonomik eşitsizlik, açlık, kıtlık, bebek ölümleri artıyor.

Birleşmiş Milletler verilerine göre bir günde 1 dolardan az kazanç elde eden yoksulların sayısı 1960-1970’li yıllardaki 200 milyon seviyesinden, 1990’lı yılların sonunda 1,2 milyara ulaşılıyor. FAO raporlarına göre, dünyada 800 milyon kişi kronik yetersiz beslenme nedeniyle açlık çekiyor, bunların 200 milyonu beş yaşın altında çocuklardan oluşuyor.

Küreselleşme mekân da seçiyor ve bir kıtaya hiç uğramıyor. Afrika yüzyıllık sıkıntıları, büyüyen sorunlarıyla ileri teknolojiye ve bu tekno-

lojinin olanaklarından her geçen gün uzaklaşıyor. Aslında tarihsel süreç içinde Afrika, misyoner faaliyetleri sayesinde küreselleşmeyi yaşıyor! Ama bu küreselleşmeden geriye şu Afrika sözündekiler kalıyor:

*“Misyonerler topraklarımıza geldiğinde,
Hristiyan dini onların, topraklar bizimdi.
Bize gözlerimizi kapatıp dua etmesini
öğrettiler,
Gözlerimizi kapattık ve dua ettik.
Gözlerimizi açtığımızda;
Hristiyan dini bizim olmuştı,
topraklar onların.”*

Küresel rüzgâr, kültürel alanda çok daha sert, hızlı ve yıkıcı esiyor. Yerelden, ulusala, ulusaldan evrensele uzanan kültürlerarası buluşma zemini ortadan kalkıyor. Ulusal değerlerin beslediği kültürel zenginlik, özgünlük, yaşama hakkı bulamıyor. “Dayatmacı (Empoze) Kültür” egemenlik kuruyor, yeni yaşam tarzıyla baskı yapıyor, yeme-içmeden giyime, müzikten kentsel yaşam alışkanlıklarına kadar yaşamın incelikleriyle, ayrıntılarıyla, benlikleri ve beyinleri egemenliğine alıyor, tüketerek mutlu olmayı ama bir süre sonra mutluluğu da tüketebilmeyi aşıyor. “Birörnekleştiriyor”, toplumların özgün yanları, tarihsel ve kültürel birikimleri korumasız kalıyor, egemen kültür, dayatmacı yaşam kalıplarıyla farklılaşan bir dünyada “benzeşmenin” koşullarını yaratıyor.

Ve mekânsal izler...

Kentler bir yandan derinleşen farklılaşmanın izlerini taşıırken, öte yandan özgürlüğünü yitiren, “benzeşmenin mekânları” haline geliyor.

Küresel rüzgâr mekânsal yapıları da derinden etkiliyor. Bu etki en çok metropoller üzerinde hissediliyor. En derin etkiler yine Çevre Ülkelerin metropollerinde yaşanıyor. Özellikle de “Çevrenin Gelişen Piyasalarında” yaşanıyor. Mekânsal yapı birbirinden kopan iki farklı dünyayı yansıtıyor. Bir tarafta yoksulluğu ve kötü yaşam koşullarını yansıtan, diğer tarafta zenginliğin ve prestijli yaşamın izlerini taşıyan mekânsal oluşumlar, ortak paydalarını, bir arada olabilmenin koşullarını yitiriyor. İki farklı mekânsal yapı, tarihsel süreç boyunca hissedilebilir farklılıkların çok ötesinde derinleşiyor, birbirine sırt çeviren, iki farklı kutbun cepheleşmesini yansıtıyor. Aynı metropoller “mekânsal farklılaşmayı” ikili yapı ölçeğinde derinleşerek yaşarken, bir yandan da başka metropollerle benzeşmenin

yarışını veriyor. Akışkanlaşan sermayeyi çekebilmenin yarışına yoneliyor. Metropoller yarışıyor, yarıştıkça birbirine benzer kentsel yapılar yaygınlaşıyor. “Mekânsal planlama”, kamu yararını gözetken bütüncül içeriğinden kopuyor. Metropol, en iyi iş iklimi yaratabilmenin çabasıyla projeler bazında parçacı tasarımlarla düzenleniyor. Eksenler, bölgeler yaratılıyor, gökdelenleşme, plazalaşma yaygınlaşıyor. Metropolün çevresel değerleri, kültürel, tarihsel birikimleri “parçalı tasarımlar” ve “projelerle” düzenlenen eylem içinde anlamlarını yitiriyor. “Mekânsal planlama” işlevsiz kılınarak, koruyucusunu kaybediyor. Postmodern eğilimler, planlamanın eşitlikçi, ortak yaşam alanlarının yaşatılmasına dönük işlevlerini aşmaya çalışıyor. Ortaya, birbirine “benzeyen metropoller” çıkıyor ve “mekânsal benzeşme” bu etkinin bir sonucu olarak, kavramsallaşıyor.

Merkez ülke metropollerini ise hızlı, akışkan ve hacimli sermayenin karar ve kontrol merkezleri haline geliyor. Olabildiğince üretim etkinliklerinden uzaklaşıyor, üst düzey hizmet sektörü yoğunluk kazanıyor, “etkilenen değil etkileyen merkezler” olarak, kentlerarası kademelenmede ayrıcalıklı konum ediniyor. “Küresel kent” kimliğiyle birkaç metropol (Londra, New York, Tokyo) kentsel kademelenmenin zirvesine çıkıyor. Mal, para ve imaj döngüsünü küresel düzeyde denetliyor, yönetiyor ve yönlendiriyor. Mal, para ve imaj döngüsünün içinde kalan bazı Çevre Ülke metropollerini ise, bu döngünün fırsatlar kazandıracağı inancıyla davranıyor, mekanizmanın “etkileyeni değil etkileneni olarak”, ulusal denetimi ve mekânsal planlama reflekslerini köreltiliyor. Böylece küresel rüzgâr siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan bütün taşıdıklarını kentler, metropoller üzerine bırakarak, o ülkenin toplumsal dokusuna sızıyor. “Kentliliği”, “kentsel yaşam anlayışını”, “kentsel bilinci” ve giderek “yurttaşlık kimliğini” zedeliyor. “Gelişen Piyasaların” ulus-devlet yapıları ile metropollerini karşı karşıya getiriliyor, bu ülkelerin metropollerini daha çok destekleniyor, kredilendiriliyor. Dünya finans kurum ve ağlarıyla eklemelendirilerek, ulus-devlet yapıları aşılmaya çalışılıyor.

Küresel rüzgâr İstanbul’da da esiyor...

Küresel rüzgâr İstanbul’da da benzer etkileriyle esiyor, düşey büyüyor, gökdelenleşiyor, villa siteleriyle yatay derinlikler kuruyor, ayrı dünyalar

yaratıyor, varsılıyla yoksulluyla birlikte yaşamının olanağı ortadan kalkıyor, ortak payda kayboluyor, yüz yüze değil sırt sırta mekânsal dünyalar yaratılıyor, kentin gerilimi artıyor, kamusal semsiye kapanıyor, kamu yararı gözetilen eşitlikçi, bütüncül mekânsal planlama anlayışı köreltiliyor, parçalar halinde tasarlanan bir metropole dönüşüyor, bütüncül yapı bozuluyor, parçalar en iyi “küresel yansıma alanları” olarak hazırlanıyor. Çevresel, tarihsel ve kültürel değerler göz ardı ediliyor. Kentin kuzey kuşağı özgün dokusundan koparılıyor, yeşil ve orman alanları ortak kullanımdan bireysel kullanıma dönüşüyor, villa siteleri yoğunlaşıyor, üniversiteler açılıyor, İstanbul’un akciğerleri doku kaybına uğruyor.

Bütüncül yapı giderek geriliyor, semtler; ek-senler, yeni merkezi iş alanları ve dev alışveriş merkezleriyle daraltılıyor. Her yeni oluşumda geleneksellik, özgünlük, tarihsel-kültürel birikim göz ardı ediliyor. “Semtler” ne kadar özgünlüğün, tarihsel-kültürel birikimin simgele-riyse, “eksenler” o kadar sıradanlığın, benzeşmenin anıtsal sembolleri olarak yansıyor. Zincirlikuyu-Maslak, Altunizade-Bağlarbaşı, Ataşehir-Kozyatağı eksenleri ve diğerleri “küreselleşme-nin yansıma mekânları” olarak oluşuyor, gökdelenleşiyor, kentin bütüncül planlama şemasından kopuyor, özel tasarımlarla yaratılıyor. Birçok kimse için “seyirlik” işleviyle dev alışveriş merkezleri, yeni oturma alışkanlığını yansıtan “villa siteleri” ve “gökdelen apartmanları”, dev ofis binaları ve çok katlı eğlence-konaklama yapıları, yeni kültürel yayılımın, egemen kültür öğelerinin, özgünlükten yoksunluğun, her yerde karşılaşılabilişliliğin izlerini yansıtıyor. İki ayrı dünyanın İstanbul’u, “ikili yapının” farklılaşma çukurunu daha da derinleştiriyor, çevresel, kültürel, tarihsel ve planlamanın evrensel ilke ve gerçekleriyle uyumsuz çelişkiler yumağını oluşturuyor. Zincirlikuyu-Maslak aksı bir yarışa sahne oluyor; güçler yarışıyor, gökdelenler yarıştı- rıyor, gökdelen yükseklikleriyle güçler kanıtlanı- yor. “Akıllı binalar” olarak övünüyor, binlerce araçlık otoparklarıyla yükseliyor. Ancak kentin ulaşım altyapısı hiçe sayılıyor, her yeni gökdelenin getireceği yeni yükler hesap dışı kalıyor, ek-sen büyüyor, büyüdükçe kuzeye yönelme artı- yor. Kuzey her defasında yeni baskılarla yüz yü- ze kalıyor. “Yaşadığımız mekâna-kente sahip çıkma bilinci” yok oluyor, “kentlilik düzeyi” or- tadan kalkıyor. Yaşanılan mekânlar yıpratılıyor, var olan değerlerle çelişen, zıtlaşan ve dolayısı-

la kentliliği yansıtmayan eğilimler güçleniyor. İstanbul kaybediyor, ülke kaybediyor. İstanbul daha çok yağmalanıyor, suç aktörleri artıyor, varsılıyla yoksulluyla “yasadışılık”, “plan tanı- mazlık” temelinde buluşuyor. Gettolar oluşu- yor, “yoksulluk gettoları”, “zenginlik gettola- rıyla” farklılaşıyor. “Yoksulluk gettoları” sosyo- ekonomik anlamda kentin “çöküntü alanlarını” simgeliyor, “zenginlik gettoları” kentin “prestij alanlarını”. Her ikisi de içe kapanmayı temsil ediyor. Her ikisi de kendi mekanizmasıyla işli- yor, birbirinden kopuyor, biri diğerini “öteki” kılıyor. Bu durum sosyoekonomik ve sosyokül- türel anlamda “kentsel kutuplaşmanın” mekân- sal yapısını yansıtıyor. İstanbul kutuplaşıyor, ge- lir farklılaşması mekânsal dokuya yansıyor, bin- lerce yıllık tarihsel ve kültürel birikimiyle üç im- paratorluğa başkentlik yapmış olmanın verdiği “Dünya Kenti” kimliğiyle İstanbul, çelişkiler ya- şıyor, kentlerarası yarışın içine çekiliyor. Çok uluslu sermayeye en iyi iş imkânı yaratabilmenin kaygıları öncelik taşıyor. Pazarlama teknikleri, planlamanın önüne geçiyor; İstanbul’un “nasıl satılması gerektiği”, “nasıl pazarlanması gerekti- ği” konusunda söylemler üretiliyor. İstanbul, hiçbir zaman kendisiyle benzerlik taşımayan kentlerle (Singapur, Hong-Kong gibi) yarıştı- rılıyor, kentin tarihsel kültürel ve çevresel değer- leri göz ardı ediliyor. “Mekânsal eşitsizliği” de- rinleşiyor. Bu haliyle İstanbul, Türkiye’nin diğer bölge ve kentlerinden de kopuyor, bölgeler ara- sı eşitsizliğin boyutlanmasına neden oluyor. Tüm bunlar gerçekleşirken, İstanbul’un “Küre- sel Kent” kimliği taşıdığı veya taşıyacağı yönün- de inançlar dile getiriliyor, küreselleşmenin ya- rattığı “Küresel Kent” kavramının gerçek anla- mı göz ardı ediliyor. İstanbul’un “Dünya Ken- ti” kimliğiyle çelişkiler yaratılıyor.

Son söz

Her şeye rağmen İstanbul, tüketimin değil üre- timin, bireyselliğin değil kamusallığın, plan dışı- lığın değil denetimin, parçacı düzenlemelerin değil bütüncül planlamanın, kutuplaşmanın de- ğil dayanışmanın mekânı olmalıdır. Bu zorunlu- luk, sahip olduğu tarihsel, kültürel ve çevresel değerlerinin İstanbul’a yüklediği “kişilikli ve kimlikli bir kent” olmanın gelecek iddiasıdır. ■

İ. Yaşar Hacısalihoğlu, Y. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi
Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi

Yeni Kentleşme Üzerine

Ayşe Gökşin

Kentsel tasarım alanındaki en güncel tartışmalardan biri ABD’de “New Urbanism” adı altında gelişen yeni tasarım anlayışıdır. Bu yazının amacı, bu tasarım yaklaşımı hakkında bilgi vermek ve üzerinde yapılan tartışmalarla eleştirilen yönlerini ortaya koymaktır. Yeni Kentleşme (*New Urbanism*), ABD’de 2. Dünya Savaşı’ndan sonra banliyölerin hız kazanan yayılmasına ve bunun doğurduğu sonuçlara 1980’lerin başında ortaya çıkan karşı çıkışların, 90’lı yılların başlarında aldığı isimdir. Bu süreci banliyölerin ortaya çıkışından başlayarak inceleyebiliriz.

Kent dışı yerleşmeler 1700’lü yılların ortalarında görülmeye başlamıştır. Bu yıllarda varlıklı tüccarlar, aileleri için kentin dışında fakat kente yakın villalar yapmaya başladı. Önceleri sadece hafta sonları ve yazları kullanılan bu villalar daha sonra onların devamlı oturdukları yerler haline geldi. Ulaşım araçlarının azlığı ve kullanımlarının pahalılığı sebebiyle bu ilk banliyö tipi yerleşmeler varlıklı sınıfların yaşama mekânı oldu. Endüstri Devrimi sonrasında sıkışık ve kirli 19. yüzyıl sanayi şehrinden ve işçi sınıfının şehirde yaşadığı koşullardan uzak olmak, kent dışı yerleşmeleri daha da çekici kıldı. Elektrikli tramvayın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte orta sınıf da banliyödeki yerini aldı. 20. yüzyılın başlarında kullanımı yaygınlaşan otomobil, banliyö yerleşmelerini her sınıfa açtı.

1920’lerden önceki banliyö yerleşmeleri tramvay ve demiryolu hatları boyunca gelişen, yürüme mesafesi kadar yayılan küçük gelişmelerdi. 1920’lerden sonra uygulanan modernizm ilkeleri komşuluk birimlerinden oluşan geleneksel kentleri parçaladı. Otomobilin insanlara hareket kolaylığı ve serbestliği tanınmasıyla birlikte kent dışı yerleşmeler otomobile bağlı olarak şekillenmeye başladı. Bölgeleme (*zoning*) kuralları ile kentte homojen bölgeler yaratıldı. Örneğin, konut alanları ticaret bölgesinden, tek evler apartman bloklarından ayrıldı.

ABD’de 2. Dünya Savaşı sonrasında –özellikle son 40 yıl içinde– otoyol yatırımları ve

devlet politikalarıyla desteklenen kent dışına kaçış, banliyölerin ve küçük kentlerin büyümesine yol açtı. Kent dışında iş ve alışveriş merkezleri oluşmaya başladı. Bu merkezler, tasarımlarında, otomobil ulaşımına verilen öncelik sebebiyle otoyol kenarlarını yer seçtiler ve çevreleriyle görsel, mekânsal ya da sosyal bir ilişki kurmak için çaba göstermediler (Bressi, 1993).

Günlük yaşam kent dışına kaydı, kent merkezi canlılığını ve önemini kaybetti. Otomobile göre tasarlanan yerleşmeler, araba kullanamayanlar ve araba sahibi olamayanlar için kâbusa dönüştü. Bu yöndeki gelişmenin en kötü etkisiyse toplumsal yaşam üzerinde oldu. Sosyal, ekonomik ayrımlarla ırk ayrımları güçlendi. İnsanların, kendilerinden farklı özellikleri olanlarla ilişki kurabilecekleri ortak alanlar kayboldu.

1980’lerin başında ABD’de, yukarıda sayılan özelliklere sahip yerleşmelere tepki olarak yeni bir arayış süreci başladı. Bu sürecin ürünleri genellikle 2. Dünya Savaşı öncesi tasarım ilkelerinin kullanıldığı yerleşmelerdi. 1981’de Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk Florida’da Seaside Yerleşmesini tasarladılar. Büyük ilgi gören bu yerleşme daha sonra *New Urbanism* diye adlandırılacak olan hareketin söylemlerinin hayata geçirilmiş haliydi.

“Yeni Kentleşme” olarak Türkçe’ye çevirebileceğimiz bu yaklaşımın çıkış noktası geleneksel küçük Amerikan kentlerindeki tasarım ilkeleridir. Küçük kentlerin işlevsel birlikteliği, heterojen yapısı ve insanî boyutu, tasarımda yakalanmak istenen önemli hedeflerdir. Hedeflerine ulaşmak için izledikleri yolda, yer yer katı olabilen ilkeler koymuşlardır.

Yeni kentleşmeci tasarımcılar ve plancılar, bir topluluğun, doğru mekânlar yaratılarak oluşturulabileceğine inanmaktadırlar. Doğru mekânlar, doğru tasarlanmış birimlerden oluşur. Tasarım birimlerinin birbirleriyle ortak ve/veya kendilerine özgü tasarım ilkeleri vardır. Otomobil odaklı tasarımlara ve özel alanların kamusal alanlara üstünlüğüne karşı duyulan tepki, tasarımlara, yaya trafiğinin esas alınması

ve toplumsal yaşamın geçtiği alanlara büyük önem verilmesi olarak yansımaktadır.

En önemli tasarım birimi komşuluk (*neighbourhood*) birimidir. Bir komşuluk biriminde yukarıda sayılan özellikler sağlandıktan sonra bulunması gereken iki önemli şey vardır: Okunabilir bir merkez ve belirgin sınırlar. Merkez her zaman bir kamusal alandır. İnsanları bir araya getiren, toplumsal yaşamın geçtiği bir mekândır. Sınır, yeşil alan veya su gibi bir doğal oluşum ya da karayolu, demiryolu gibi bir ulaşım aksı olabilir. Bir komşuluk biriminin optimum büyüklüğü merkezden sınıra, bir çeyrek mildir. Bu uzaklık beş dakikalık yürüme mesafesine denk düşmektedir (Duany & Plater-Zyberk, 1993).

Diğer tasarım birimleri mahalle (*district*), koridor (*corridor*), parsel (*block*), sokak (*street*) ve binadır (*building*). Yeni Kentleşmenin önde gelen isimlerinden Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk'in tanımına göre mahalleler, tek işlev için özelleşmiş komşuluk birimleridir. Daha çok ticaret ve alışveriş gibi işlevlerin baskın olduğu alanlar ya da üniversite kampüsü gibi büyük kurumların yer aldığı alanlardır. Ancak mahallelerde banliyölerin bölgeleri gibi tek işlev hüküm sürmez, sadece özel bir işlev baskındır; tiyatro mahallesi, turistik mahalleler gibi.

Koridorlar komşuluk birimlerini ve mahalleleri birleştiren ve/veya ayıran mekânlardır. Yerleri ve türleri yerleşimlerin özelliklerine göre değişebilir. Görsel devamlılık koridorların tipik özelliklerindendir. Bunlar, işlek bir trafik arteri, bir komşuluğun sınırında yer alan bir bulvar ya da merkezden geçen bir aks olabilir. Düşük yoğunluklu yerleşimlerde ise çeşitli sportif ve rekreasyonel aktiviteleri barındıran bir yeşil alan olabilir (Duany & Plater-Zyberk, 1993).

Tasarım birimleri göreceli olarak küçüldükçe tasarım kriterlerinin katılaştığını söylemek yanlış olmaz. Tasarım rehberleri hazırlanırken yerleşimin bulunduğu yere göre kodlar belirlenir. Kodlar, geleneksel mimariye ve stile göre pencere oranları, yerleri, kullanılan malzeme ve renge kadar inebilen tasarım yönlendiricileridir (Moule & Polyzoides, 1993).

Sokaklar sadece kenti bölen çizgiler değildir. Kamusal toplanma mekânları ve kamusal geçitlerdir (Moule & Polyzoides, 1993). Bir sokak şebekesinin parçaları olarak hiyerarşik düzende tasarlanırlar. Sokaklar, ne sadece yayalar ne de sadece araçlar için tasarlanır. Sokak kenarına araç park edilmesi teşvik edilir, çünkü yeni kent-

leşmeciler sokak üzerine park etmenin yayayı akan trafiğin kötü etkilerinden koruduğuna inanmaktadır. Sokak genişlikleri, binaların yükseklikleriyle belli bir oranda olmalıdır. Kaldırımların uygun genişlikte olması ve ağaçlandırma gibi yayanın sokağı kullanmasını kolaylaştırıcı detaylar tasarımda özellikle yer almalıdır.

Parsellerin optimum uzunlukları 76 m ile 1,8 km arasında olmalı ve bütün yüzleri bir kamusal mekânı tanımlayacak şekilde inşa edilmelidir (Moule & Polyzoides, 1993). Geri çekme mesafesi, park yeri ve kaldırım, parselin çevresi boyunca bırakılmalıdır. Kentin kamusal mekânlarının bir uzantısı sayılan zemin katlar, kamusal bir işlevi yerine getirmek zorundadır. Yapıların yükseklikleri ve geri çekmeler, sokağın tanımlanmasını sağlar. Araçlar yeraltında ya da parsellerin ortasında konumlanabilir, katlı otoparklara ancak binaların zemin katları kamuya ayrıldığı ve bina gerektiğinde başka işlevi barındırabilecek şekilde yapıldığı zaman izin verilir (Moule & Polyzoides, 1993).

Bina ölçeğinde yönlendiriciler kodlara dönüşür ve bunlar katı şekilde uygulanır. Yeni kentleşme ilkelerine göre tasarlanan yerleşmelerde iki tür bina vardır. Dokuyu oluşturan binalar ve anıtsal yapılar. Dokuyu oluşturan binalar sokak ve parsellerin tasarım yönlendiricileriyle belirlenmiş kodlara uymalıdır. Anıtsal yapılar ise tüm kısıtlamalardan bağımsızdır.

Binalar sadece işlevlerine göre tasarlanmazlar; önemli olan tipleridir. Bina tipleri, bir kentteki tarihsel devamlılığın kaynağıdır ve genel olarak konut, işyeri ve kurumsal binalar olmak üzere ayrılırlar. Bu bina tiplerinin tanımları ortak mimarî özelliklerine bağlıdır. Aynı karakteristikleri taşıyan binalar kent içinde bir bütünlük yaratılmasına yardımcı olur (Moule & Polyzoides, 1993).

Florida'da Seaside Yerleşmesi, Andres Duany, Elizabeth Plater-Zyberk, 1981.

Yerleşmelerin bütününe özelliklerine baktığında, ortak alanlara verilen önem göze çarpmaktadır. Ortak alanlar, bölgelerin ya da komşuluk birimlerinin merkezleri olabilir. Bir kamusal alan olan merkezde orada yaşayan bütün insanları ilgilendiren binalar ve kurumlar bulunur. Bunlar genellikle bir meydan etrafında yerleşirler.

Arsa kullanımında ve konut sunumunda, çeşitliliğin, yaşayan mekânlar ve canlı bir topluluk yaratacağını savundukları için çeşitlilik önemli bir söylemdir. Özellikle konut sunumunda yaratılacak çeşitliliğin, sosyal ve ekonomik ayrımların önüne geçmekte önemli bir araç olduğuna inanmaktadırlar.

Sokakların, yayanın dolaşımına olanak vermesinin yanında toplu ulaşım araçları da yaya olarak rahat seyahat etmeyi sağlar. Özellikle hafif raylı sistemler yerleşimler içinde ve yerleşimler arasında ulaşımı sağlar. Bir yerden bir yere giderken insanları otomobile bağımlı olmaktan kurtarmak ana amaçtır. Peter Calthrope, Ulaşımın Yönlendirdiği Gelişmeler (*Transit Oriented Development-TOD*) adını verdiği tasarım birimlerinde, yerleşimi ulaşım ağları üzerine kurar. Bölgeler arasında bile ulaşım toplu taşımayla yapılmaktadır (Calthrope, 1993).

Peter Calthrope, bahsedilen yeni kentleşme ilkelerinin, bölgeler için de aynı biçimde uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Bölgenin (*region*) de okunur bir merkezi ve belirgin sınırları olmalıdır. Bölgelerarası toplu taşıma da desteklenmelidir ve ortak alanlar yine çok önemlidir.

Yeni kentleşme ürün vermeye devam ederken üzerindeki tartışmalar da sürmektedir. Peter Calthrope, Andres Duany, Elizabeth Plater-Zyberk gibi tanınmış tasarımcıların tasarladıkları yeni yerleşmeler birçok yönden eleştiri almaktadır. Örneğin, yeni kentleşmede kentleşme adına hiçbir şey bulunmadığı ve eleştirdikleri banliyö yerleşmelerinde olduğu gibi metropoliten alanın işlemesi için gerekli bileşenlerin dışlandığına işaret edilmektedir (Biddulph, 2000). Çürüyen kent merkezleri için rehabilitasyon projeleri yerine büyük ölçüde yeni yerleşmeler tasarlamaları geçmişte Amerikalı tasarımcıların düştüğü hataya, yani problemi çözmek yerine farklı öneride bulunmak yanlışlığına düşebilecekleri tedirginliğini yaratmaktadır (Krieger, 1998).

İkinci önemli eleştiri noktası, yeni kentleşmecî tasarımların ekonomik açıdan kârlı olma-

dığıdır. Tasarlanan yerel alışveriş alanlarının ve ticarî aktivitelerin yeterince verimli olmadığı görülmektedir. Ayrıca emlak piyasasında bu tür yerleşmelere yüksek ekonomik bedeller istenmektedir. Örneğin, Florida-Seaside'daki binalar 15.000 dolardan satılmaya başlamış, son bina 200.000 dolara satılmıştır (Steuteville, 1999). Bunun, söylemlerinin aksine ekonomik ayırım yarattığı düşünülmektedir. Bu tür eleştirilere karşı Andres Duany yüksek fiyatların, iyi gelişmelerin arz talep dengesine bağlı olduğunu ve Seaside-Florida, Laguna West-Sacramento, Playa Vista-California gibi yerleşmelerin sayıları arttıkça fiyatların düşeceğini savunmaktadır (Duany, 1998).

Biçimsel yaklaşımları, kısıtlayıcı kodları ve kayıtsız şartsız doğru olduğuna inandıkları söylemleri zaman zaman mimarların, plancıların ve kentsel tasarımcıların önyargılı yaklaşımlarına sebep olsa da yeni kentleşme, kayıtsız kalınmayacak bir harekettir. Bu hareket, kamuoyunda kazandığı popülerlik ve üzerinde yapılan tartışmalar sürerken çarpık kentleşmemize çözüm arayan bizlere de belki birkaç başlangıç noktası gösterebilir. ■

Ayşe Gökşin, Mimar

Kaynakça:

- Bressi, T.W. (1993), "Planning the American Dream", The New Urbanism: Toward an Architecture of Community, derleyen: Peter Katz, McGraw Hill Publishing Group.
- Buddolph, M. (2000), "Villages Don't Make a City", Journal of Urban Design, cilt: 5, sayı: 1, s. 65-82, Carfax Publishing.
- Calthrope, P. (1993), "The Region", The New Urbanism: Toward an Architecture of Community, derleyen: Peter Katz, McGraw Hill Publishing Group.
- Duany, A. & Plater-Zyberk, E. (1993), "The Neighborhood, The District and The Corridor", The New Urbanism: Toward an Architecture of Community, derleyen: Peter Katz, McGraw Hill Publishing Group.
- Duany, A. (1998), "Our Urbanism", Architecture, Aralık 1998. (www.architecturemag.com/dec98/spec/city/city.asp)
- Krieger, A. (1998), "Whose Urbanism?", Architecture, Kasım 1998. (www.architecturemag.com/nov98/spec/city/city.asp)
- Molue, E. & Polyziodes, S. (1993), "The Street, The Block and The Building", The New Urbanism: Toward an Architecture of Community, derleyen: Peter Katz, McGraw Hill Publishing Group.
- Steuteville, R. (1999), "The New Urbanism: an alternative to modern, automobile-oriented planning and development". (www.newurbannews.com/AboutNewUrbanism.html)

Postmodern Kent

Peter Davey

İngilizce'den Çeviren: Kıvanç Sabırlı

Beş bin yıllık insanlık tarihinin vardığı önemli bir nokta, bir dev kentler dünyasının ortaya çıkışıdır. 1950'de nüfusu bir milyon üzerinde olan kentlerin sayısı 78'ken, 1985'e gelindiğinde bu sayı 258'e çıkmıştır. Birleşmiş Milletler'in tahminine göre 2010 yılında, bir milyondan fazla insan barındıran kentlerin sayısı 500'den, 2025'te ise 640'dan fazla olacaktır (Dear, 2000).¹ Michael Dear, yeni kitabı *Postmodern Kentsel Durum*'da, insanlığın kaçınılmaz kentleşmesinin boyutlarını belirlemeye girişir. Kentleşmenin insanca ölçülerde zenginleştirilmiş biçimlerini teşvik etmek için çeşitli yaklaşım ve stratejiler geliştirmemiz gerektiği açıktır. Mantık ve imgelemimizi kullanarak düşünmeye başlamazsak, kısa zamanda gezegenimizi, ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinin kentlerini çevreleyen yoksul gecekondu mahalleleri ile çürümüş endüstriyel yerleşimlerin açtığı kokuşan yaralar ve patlayan egzamalar kaplayacaktır.

Dear, modernist planlamanın başarısız olduğunu ya da en azından bunun, patlayan kentleşmenin baskısı altındaki bir dünyaya artık uygun olmadığını savunur. Corbusier güdümlü Atina Bildirisi (*Charte d'Athènes*) ve bunu izleyen CIAM etkisinde hazırlanmış olan kent planları gibi her derde deva modernist kent planlılığının korkunç sonuçlar verdiği gerçeğine karşı çıkacak oldukça az sayıda kişi vardır. Bu tür planlamanın oturma, çalışma, eğlence ve idare mekânlarını kesin sınırlarla birbirinden ayırıp sonra bunları anayollarla birbirine bağlaması, insan doğasının ve uygar yaşamın, sınırlı kaynaklara sahip bir gezegen üzerine gülünç bir biçimde indirgenmesi olarak kabul edilebilir.

Bir postmodernist olarak Dear, daha da ileri gider ve CIAM'dakilere benzeyen bütün "meta-anlatı"lara saldırır: "Pratik açıdan postmodernizm, var olan yöntem ve dilin sahip olduğu fazla kesin kalıplara karşı bir tür ayaklanma şeklini almıştır... Postmodern felsefe basit ama etkileyici bir sorudan güç alır. Hangi temele daya-

narak bir teorik bakış açısını diğerinden üstün tutabilirsiniz?" (Dear, 2000)² Bu tavır uç noktalara çekildiğinde açıkça anlamsızlaşır: Naziler azizlerle bir tutulur. Dear, birçok araştırmacının "sanki ölümcül bir hastalık gibi, postmodernizmin etrafında büyük bir dikkatle parmak uçlarında gezindiğini, postmodernizmin daha aşırı biçiminin kesinlikle bütün bilim dallarının ve mesleklerin sonu anlamına geleceğini" kabul eder (Dear, 2000). (Aslında uygarlığın, hatta büyük olasılıkla türümüzün de sonunu getirebilir.)

Fakat postmodernizmin sunacağı iyi bir anlaşma vardır. Postmodern değişkenlik ve belirsizlikler rahatsız edici olabilir, ancak Dear bunların olumlu ve kökten farklı yönelmiş yeni düşünme yollarının ortaya çıkmasını sağladığını iddia eder. Bunların arasında "çeşitlilik ve farklılaşmanın bütünüyle yeni bir değerlendirmesi";

Kentler patlama noktasındayken, elektronik devrim ve sanal gerçekliğin savunucularına göre, bildiğimiz biçimiyle kent kötü sona mahkûm. Aslında, gelecekte mimariye bugün olduğundan az değil, çok daha fazla ihtiyaç duyulacaktır.

"coğrafi bilgi ile sosyal hareket arasındaki ilişkinin öz bilinçli sorgulanması" (bir başka deyişle, bölgeselcilik) ve "sosyal kuram ve işleyişte mekânın rolünün ve öneminin yeniden değerlendirilmesi" sayılabilir (Dear, 2000).

"Postmodern toplumun, kentsel yerleşimler üzerinde modern ve geleneksel toplumlar kadar derin izler bıraktığını kabul etmek için her türlü sebep vardır." der, "Sadece şu belirtilebilir ki, izlerin biçimi ile bunun sonucunda ortaya çıkan kentsel biçimler, modernist anlayışlarındakinden farklı olacaktır" (Dear, 2000).

Çoğulcu devingen fiziksel gelecekler olasılığından, William Mitchell'ın, elektronik devrim ve çevre ilişkileri konusundaki tartışmaya yaptığı son katkı olan *e-topia* isimli kitabında da söz edilir: "Kentler, farklı yollarla gelişecektir. New

York ve Londra gibi global kentler, hiç şüphesiz ki konumlarını sağlamlaştırmaya çalışacaklar... Çekici konut bölgelerinin ... yoğunluğu artacak... İzolasyon ya da yoksulluk nedeniyle marjinalleşen toplumlar, uzaktan eğitim, telemedikasyon ve diğer türde elektronik yolla iletilen, düşük maliyetli hizmetlerle durumlarını iyileştirmeye çalışacaklar... Herkes, yerellik duygusunu en fazla yaratan faydaları arayacak" (Mitchell, 1999).

Hem Dear, hem de Mitchell insanî ve ekolojik terimler açısından daha birkaç yıl önce ileri sürülen tahminlerden çok daha zengin postmodern gelecek senaryoları ortaya koyarlar. Christine Boyer ve Martin Pawley gibi kişiler, postmodern elektronik iletişimin, geleneksel 'yer' kavramını yıkma potansiyeline sahip olduğunu önemle vurgularlar. Boyer'e göre, "Sigfried Giedion'un 1940'ların başında tartıştığı zaman, mekân ve mimari özellikleri, bugün sahip olduğumuz, anında iletişim, tele-pazarlama, tele-mevcudiyet ve tele-denetim yöntemleri tarafından yoğunlaştırılmış ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu noktada, vücudumuzun her bir parçası, duyularımızı bilgisayar veri bankalarından ve simülasyon programlarından akan bilgiye bağlayan bir algısal geri-besleme döngüsünde bilgi uyarıcılarını yayınlayan ve algılayan basit aletlere dönüşürken; bütün bedensel hislerimiz, makinelerle iletilmiş, takılmış ya da yüklenmiş gibi görünür. Gerçeklik gittikçe önemini yitirmektedir" (Boyer, 1996).

Pawley, bir diğer sanal gerçeklik tüccarıdır. Büyük bir sevgi ile yapıların ya büyük çapta üre-

tim merkezlerine ya da olası tüm duyuşsal uyarıları algılayabilen ve böylece herkesin tek başına yaşamasına izin veren küçük kişisel terminallere dönüştüğü, açıkça insanların hep yapmak istediği şeylerin gerçekleşmesi anlamına gelen bir gelecek kehanetinde bulunur (Pawley, 1998). Kırık alanların yok olması tamamlanır, ama endüstrileşme öncesine ait pastoral görünüm her sabah holografik olarak yaratılır. Öztatmine dayanan böylesi bir dünyada, anti-Pawley öğelere dair tek umut, üremenin imkânsız hale gelecek olmasıdır, böylece dünya kendi çelişkileri içinde yok olacaktır.

Ne Pawley, ne de Boyer böylesine şaşırtıcı algısal uyarılma sistemlerinin neler getireceği veya daha da önemlisi bunları kimin sağlayacağı konusunu incelemeye fazla zaman harcar. Hiç kimse algısal ya da entelektüel bilgiyi karşılıksız sağlamaz. Sistemlerin bütün önemli yönlerinin, güçlülerin (büyük şirketler ve yönetimler) hakimiyetinde olacağı ve sakinleştirici saçmalıklar veya gerçeğin oldukça saptırılmış düzenlemelerini yaratacak şekilde değiştirileceği neredeyse kesindir. Televizyonda görülen incelikten yoksun yozlaşma, kişisel gerçekliğin sanala dönüştürülmesi durumunda neler olabileceğinin silik bir habercisidir. Ama ne mutlu ki teknoloji, Boyer ve Pawley'in kaygan fantezilerinin henüz çok gerisindedir.

Onların korkunç gelecek senaryolarına karşın fiziksel gerçekliğin oldukça önemli olduğu açıktır. Yapılar, kentler, peyzaj elbette değişmeye mahkûmdur: Yıkım ve düzenlemeyle değişime; ışık, ses ve dokuyla yüzeysel bir dönüşüme

uğramaları kaçınılmazdır. Ancak, varoluşlarının kendisi her birimize bir seçim olanağı verir: Onları bütün duyularımızla ya da bir veya ikisiyle kavramak; tarih, bağlam ve sosyal anlam konularında okumak ya da görmezden gelmek; kendi yolumuzu çizmek. Bu sorular kelimenin tam anlamıyla mihenk taşlarıdır. Mitchel şunu vurgular: “Yerin gücü yine de üstün gelecektir. Geleneksel ve yöresel zorunluluklar azalırken, en çok önem verdiğimiz yüz yüze etkileşimlerin yanında, bir kablo üzerinden aktarılamayacak benzersiz özelliklere, belirli kültürel, görsel ve iklimsel çekiciliğe sahip ortamlara doğru çekileceğiz” (Mitchell, 1999). Bu tür bir geleceğin, sanal gerçeklik çılgınlığının önerdiklerinden potansiyel olarak çok daha heyecan verici ve verimli olduğu görülür. Ancak bu insanlık ya da gezegen için tek başına bir reçete değildir. Bütün sosyal ve fiziksel problemleri ile Amerikan statükosunun yeni bir uyarlaması olarak algılanabilir. İyi yerler çok daha çekici ve çoğu insan için elde edilemez hale gelirken, sapa yerler daha da kötü duruma düşecek: Beverly Hills ve Boston Back Bay daha da gelişirken, bunun karşısında Detroit ve Doğu Saint Louis çok daha kötüleşecektir (eğer böyle bir olasılık varsa).

Postmodernizm bize yeni nüans algıları ve açılımları konusunda çok şey sunabilir. Ama ah-lâk ve meta-anlatılar olasılığını reddetmesi, bu görüşü tümüyle yetersiz kılmaktadır. Normal bir toplulukta her zaman önde gelmesi gereken iki temel kaygı vardır: Birbirimize ve gezegenimize karşı olan sorumluluklarımız. Dear bile biyosentrizmin (canlı merkezlik) her şeyden ön-

ce gelmesi gerektiğini savunur.² Juhani Pallasmaa çok daha belirgin ve pratik bir açıdan konuya yaklaşır: “Biyolojik modeller, biyo-taklitçilik şimdiden bilimin birçok farklı dalı, tıp ve mühendisliğe girmiştir. Niçin mimaride de geçerli olmasınlar?” (Pallasmaa, 1999).

Postmodernizmin çok daha geniş bir duyarlılık alanına sahip olduğu açıktır. Elektronik dünya, zaman ve mekân algılayışımızı değiştirir, ancak insanlığa bakışımız aynı kalır. Ama diğer kaynaklardan alınanlar ne olursa olsun, insanca mimari ve çevresel imgelemenin yerini hiçbir şey tutamaz. Kentler patlama sürecine girmişken böylesi bir imgeleme, her türlü yeni ve yaratıcı biçimleriyle her zamankinden daha da fazla ihtiyacımız vardır.

Kaynakça:

- Dear, Michael J. (1999 İngiltere, 2000 ABD), Postmodern Kentsel Durum, Blackwell, Oxford ve Malden, Mass.
- Mitchell, William J. (1999), e-topia: Kent Yaşamı, Jimma bildiğimiz gibi değil, MIT Press, Cambridge, Mass and London.
- Boyer, M. Christine (1996), SiberKentler, s. 11, Princeton Architectural Press, New York.
- Pawley, Martin (1998), Uçtaki Mimari, s. 11, Reaktion Books, London. Bakınız Architectural Review, Temmuz 1996, s. 11.
- Pallasmaa, Juhani, RIBA Yıllık Söylev 1999, 7 Aralık 1999’da verilmiştir.

Notlar:

1. Bu bağlamda geçen 'postmodern'in, Dear'ın "hareketin özündeki ruha çok büyük zarar vermiş olduğu"nu iddia ettiği mimari postmodernizmle pek ilişkisi yoktur.
2. Aslına bakarsanız kötü tanımlanmış olan 'nanoteknik biyosentrizm'i savunur.

Architectural Review dergisinin Şubat 2000 tarihli sayısından çevrilmiştir.

Nazi Almanyası'nda Mimarlık ve Planlama Anlayışı

Nilgün Ç. Erkan Biçer

Totaliter rejimler dünyanın neresinde olursa olsun belli başlı özellikler gösterir. Belirli özelliklerinden birisi, kentsel dokunun değişimini kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirmeyi öncelikli hedef görmeleridir.

Bu düşüncenin imar faaliyetlerini yönlendirdiği Nazi hükümeti, 1933 yılında yapılan seçimlerde Hitler'in dahil olduğu NSDAP'nin (Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi) oyların % 92.1'ini almasıyla göreve gelmiştir (Salihoğlu, 1993).

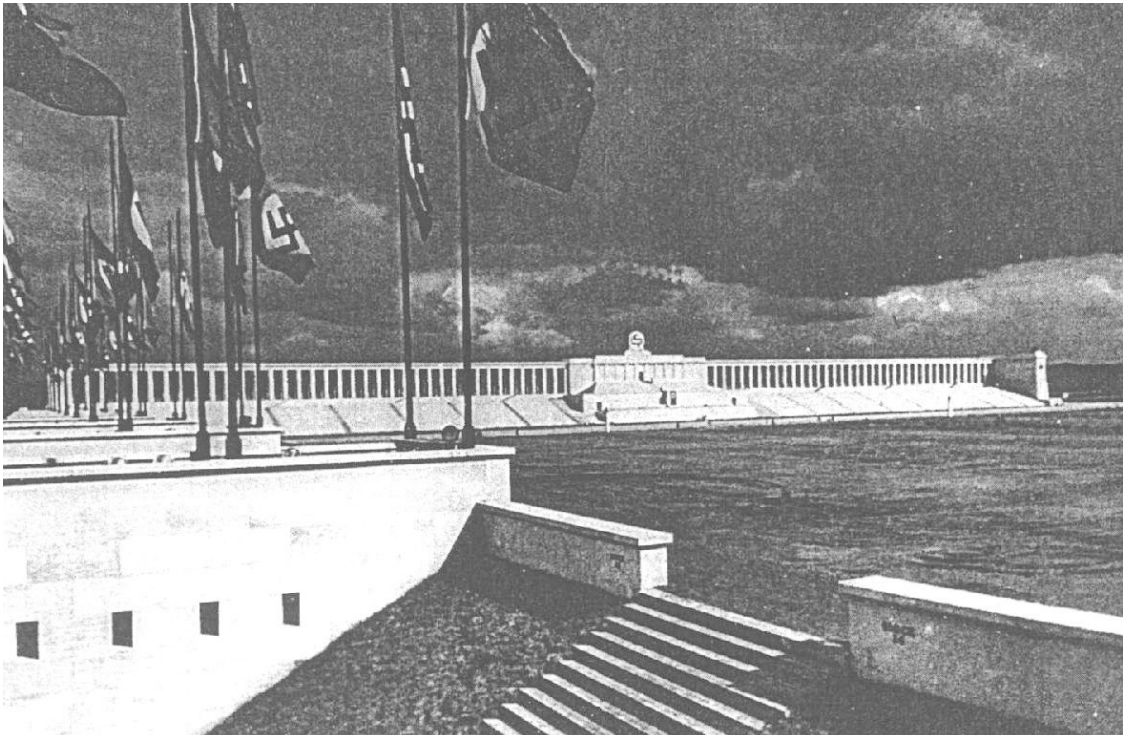
Bu dönemde NSDAP'yi destekleyenlerin artmasının nedeni partiye duyulan sempatiden çok, o dönemin yönetimi Weimar hükümetine duyulan antipatiden kaynaklanmaktadır. Bunun en temel nedenlerinden birisiyse, 1928-30 yılları arasında, Almanya'da işsiz nüfusun 180.000'den 4.000.000'a çıkmış olmasıdır. NSDAP'nin seçim propagandalarında en çok yeri, iş bulma vaatlerinin almasıyla birlikte parti üyelerinin sayısı 1932'de 1.000.000'u bulmuştur. Bu koşullarda 1933 yılında hükümeti kuran NSDAP lideri Hitler, 1934 cumhurbaşkanı

Hindenburg'un ölümünden sonra onun yerine geçmiş ve çok geçmeden kendini 3. Alman İmparatorluğu'nun (3. Reich) başı ilan etmiştir.

NSDAP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Yahudi düşmanlığı başta olmak üzere, yabancı düşmanlığı, Hitler'in öncülüğünde ekonomi, sanat, yönetim, sosyal yaşam gibi her alanda, en sert haliyle kendini göstermeye başlamıştır. Kent planlama ve mimari alanlarında da yabancı düşmanlığı birey ve üslup düşmanlığı şeklinde ortaya konmuş ve Hitler'in emriyle 11 Nisan 1933 yılında Bauhaus'un kapatılması sonucunu doğurmuştur.

Gropius'un sade, fonksiyonalist, güç ve hiyerarşiyi reddeden üslubunun yanı sıra, okulda görev alan tüm Yahudi ve Fransız öğretim elemanlarının varlığı da, kültür bolşevizmi yaratıkları bahanesi öne sürülerek, Bauhaus'un kapatılmasına neden olmuştur.

Özellikle Bauhaus'un öngördüğü düz çatı tipi Hitler'in bu okula duyduğu tepkinin nedenlerinden biridir. Düz çatıyı oryantalist bir yaklaşım olarak niteleyen ve Yahudi işi olarak

Albert Speer, Zeppelinfeld Stadi, Nürnberg, 1930 (Scobie, 1990).

tanımlayan Hitler, bu okulun ve akımın Alman geleneksel mimarisinin yok oluşunu hazırladığını da öne sürmüştür.

İmar politikaları ve uygulamaları

Hitler, militarizm yanlısı ve Roma İmparatorluğu hayranı oluşunu, dönemin Almanya'sının imar faaliyetlerine de yansıtmıştır.

3. İmparatorluk (Nazi Almanyası) döneminde tek bir mimari akımdan söz etmek imkânsızdır. Belirli bir imar politikasından bahsetmekten çok ideolojik bir yapılanmadan söz etmek daha doğru olur (Reichel, 1991).

Bu dönemde mimari ve inşaat sektörleri en yoğun çalışan sektörlerin başında gelmektedir. En çok gerçekleşen uygulamalar otoyollar, fabrikalar, ticaret alanları, spor ve rekreasyon alanları, parti ve meclis binaları ile işçiler için sosyal ve özel konutlardır.

Konutlarda geleneksel mimari tercih ettirilirken, endüstri yapılarında reddedilen Bauhaus modeli uygulanmakta, ulaşım mekânları ve parti, meclis, sanat binaları gibi kamu yapılarında anıtsal mimari etkisi izlenmektedir (Reichel, 1991).

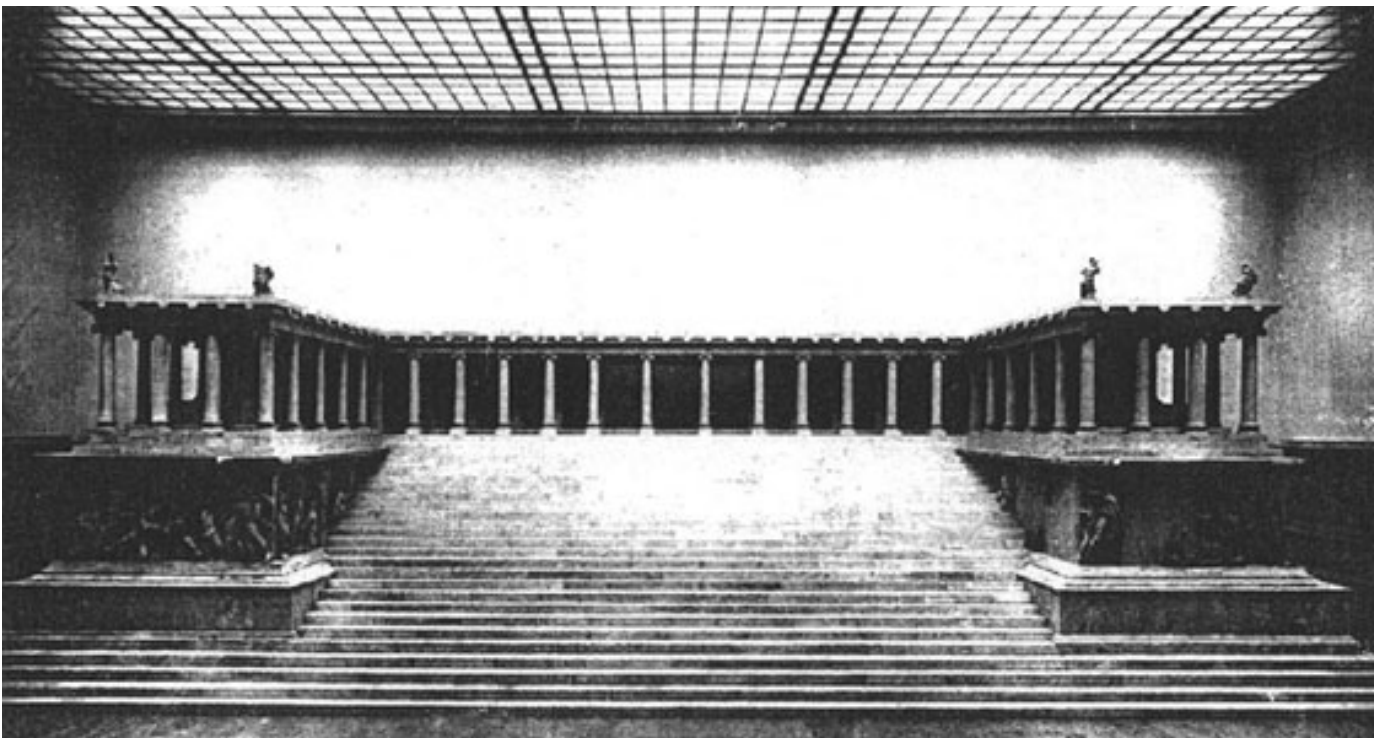
Toplumsal dengesizliğin ve güvensizliğin olduğu bir dönemde hükümet, anıtsal mimari ürünleri ve gösterişli yapıları ile güce itaat ve güçlü devlet etkisinde toplumda güvenlik dürtüsü uyandırmak ve kaybedilen savaşla birlikte kaybolduğu düşünülen saygıyı geri kazanma amacı gütmekteydi (Reichel, 1991). Bu yapılar

ve meydanlar bireyler üzerinde alçaltıcı bir etkinin yanı sıra otoritenin gücünü hissettirmeli ve kitle psikolojisi mekanizmasını çalıştırmalıydı. Görünüşleriyle yüksek ve devasa olan bu mekânlar davetkarlığın ve anıtsallığın yanı sıra bireylere tek başlarına bir hiç, ancak bir bütünün parçasıyken önemli olduklarını hissettiren, insan ölçeğinin çok üzerinde mekânlardır.

Bu dönemde mimari akımların çoğulculuğu söz konusudur. Uygulamalar gelenekselcilik ve modernizm arasında kalmıştır. 3. İmparatorluğun en önemli özelliği geleneksel mimari ile bazı kentlerde uygulanan dev boyutlardaki anıtsal mimari arasındaki garip aykırılıktır. Aslında bu dönemdeki mimarinin iki yüzünü ideolojik savaş ve yeniden yapılanma çabaları oluşturmaktadır (Reichel, 1991). NS (Nasyonal Sosyalist) mimari ideolojisinde ekspresyonizm, klasizm ve fonksiyonalizm stillerinin elemanları karışık bir şekilde izlenebilmektedir. İzlenen modernizasyon uluslararası standartlarda yapılan yollarda, kentler ve endüstri yapılarında kendini göstermektedir. Bütün bunların dışında aslında inşa edilen yapıların ve düzenlenen mekânların belli bir ideoloji ve stilden çok Hitler'in kişisel beğenilerini ortaya koyduğu da bir gerçektir. NS mimarisinde stil çoğulculuğu ve programlı eklektizm söz konusudur denilebilir (Reichel, 1991).

Hitler'in kamu yapılarındaki tutumu anıtsal mimari iken, kent planlama konusundaki fikirleri *City Beautiful* akımına paraleldir. Nazi dü-

Bergama Tapınağı, Berlin
(Scobie, 1990).

şüncesine göre metropoller ve büyük kentler sosyalizm ve örgütlenmeyi de kapsayan birçok kötü olgunun temeli ve yatağı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak politikalarla geleneksel aile ve kırsal yapı ve konut desteklenmektedir. Konut yapılarında modernizm ve fonksiyonizm reddedilmektedir.

Otoyol politikaları

Bu dönemdeki otoyol yapımı da ideolojik politikanın bir ürünüdür. İşsizliği ortadan kaldıracak, inşaat sektörünü hareketlendirecek bu politika, halkın desteğini de sağlayacak bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu otoyolların inşası sırasında savaş ekonomisinin de etkisiyle öncelikle savaş araçlarının ulaşım kolaylığı ve serbestisi düşünülmüştür. Hitler bir toplantıda “Yapılan otoyollarla savaş araçları iki gecede ülkenin doğu sınırından batı sınırına gidebilecektir.” diyerek otoyolların yapım gerekçelerinden en önemlisini vurgulamıştır (Reichel, 1991).

Bu dönemde otoyol yapımının hız kazanmasıyla otomotiv sanayisinin gelişimini desteklemenin doğru olacağını kavrayan Hitler: “Ül-

kelerin gelişmişlik seviyesi artık ülkelerdeki otoyolların uzunluğu ile ölçülecek.” demiştir.

Otoyol yapımlarında dönemin mühendisleri/mimarları öncelikle malzeme, teknik ürün ve çözüm önerilerinden çok, görünüşe önem vermişlerdir. Kültürel değerler, estetik anlam ve teknik konstrüksiyon ve yapısal görünüşe önem verildiği Fritz Todt tarafından söylenmiştir. Bütün bu olgulardan anlaşıldığı üzere otoyollar politik ve propaganda amaçlı inşa edilmekteydi. Dönemin yönetimi bu otoyol inşaatları ile üç fayda birden sağlamayı hedeflemekteydi:

Birincisi sosyal ve ekonomik fayda, yani iş imkânı yaratma; ikincisi, savaş araçlarının hareketini kolaylaştırarak savaş ve orduya sağladığı fayda, üçüncüsü de yeniden yapılanma sürecinde teknik ve kültürel anlamda arazi düzenlemesinin yapılmış olması.

Yine bu dönemdeki otoyol projelerinin temel çıkış noktası ve NS yönetiminin hedefi olan Haushofer’in Geopolitik Kuramı*; yeni alanlar ele geçirmek, doğaya ve insanlara teknoloji ile hükmetmek, modern endüstri devleti olmak istekleri ile teknoloji düşmanlığı ideolojisi şiddetle çelişmektedir.

Anıtsal ve millî mimari ile planlama anlayışı

NS propagandalarının temelinde, anavatanı koruma hareketi yer almaktaydı. Bu harekete göre kırsal alanda el işçiliğinin yoğun olduğu geleneksel yapım desteklenmeliydi. Bunun dışında gençlik evleri, okul kaleleri, NSDAP gençlik kaleleri hepsi anıtsal mimari tarzında yapılmıştır. Özellikle “Führer Städte” denilen Hitler kentlerinde anıtsal mimari stil izlenmektedir. Bu kentler Hitler’e göre klasik tarzı benimsemeli ya da en azından öyle etmeliydi.

Hiçbir şey, her fırsatta bir mimar olmayı arzu ettiğini ifade eden Hitler’i Führer Kentlerinin imarı kadar ilgilendirmemekteydi. Bu dönemde Berlin harabe halindeydi ve Hitler’in en sevdiği proje ise Berlin ile ilgili olan, maketi yapılmış projeydi (Reichel, 1991). 1936 yazında Hitler Speer’e Berlin’i dünya kenti yapacak tasarımlar için emir vermiş ve Berlin’in gelecekte Paris ve Viyana’dan daha görkemli olmasını emretmişti.

Burnham’ın “küçük planlar yapmayın” sloganının etkisinde kalan Speer, Berlin için merkezden çeperlere giden 17 radyal yol ve bu yollar üzerinde çeperlere kadar yüksek binalar, dört ring yolu, kuzeyde ve güneyde nüfusları

Berlin Maketi,
tasarım Albert Speer
(Scobie, 1990).

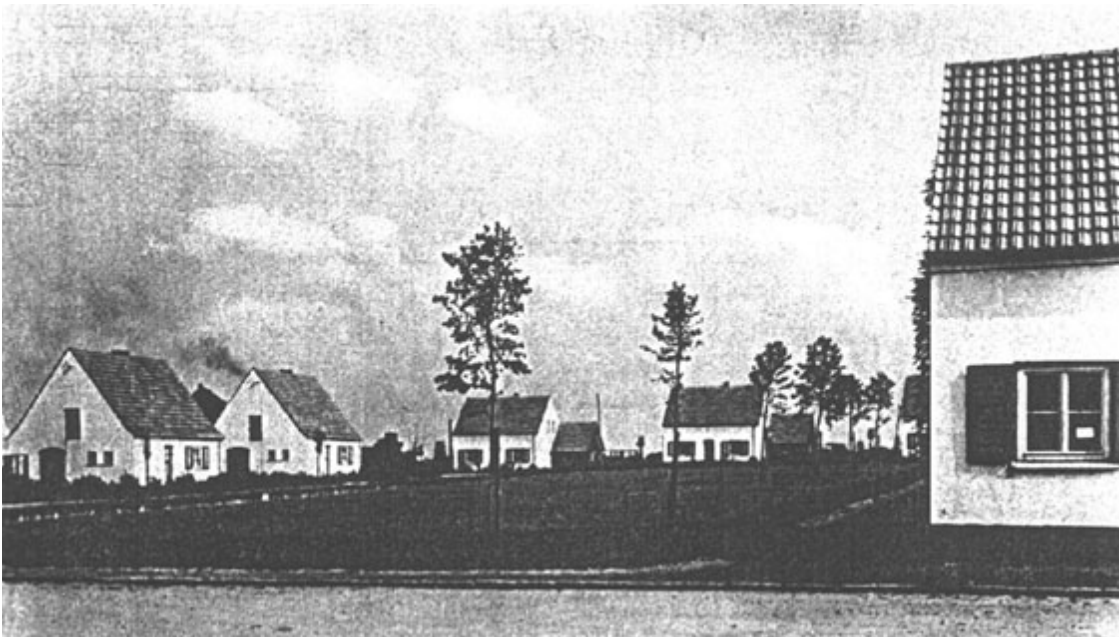
210.000 (100.000'i işçi) olan uydu kentler öngörmekteydi (Hall, 1990). Bu projeye göre Berlin merkezinde de bir zafer takı ve Büyük Salon (Volkshalle) adı verilen bir tür halka açık toplantı salonu tasarlanmaktaydı. Bu, Hitler'in isteği üzerine 150-180.000 kişilik, 290 m yüksekliğinde, 250 m kubbe çapı ile Roma'daki Peters Katedralinden daha büyük hatta o günkü dünyanın en büyük yapısı olarak öngörülmekteydi. Çünkü Berlin Almanya'nın Dünya Başkenti (*Welthauptstadt Germania*) olacaktı.

Bu salon projesi için iki milyar RM (Reich Mark) ayrılmıştı. Zafer takı "Büyük Salon"un güneyinde granit malzemeden öngörülmekteydi. 1,8 milyon şehit anısına, 120 m yüksekliğinde, 170 m genişliğinde ve Napolyon'un 50 m'lik takından büyük ve görkemli olmalıydı. Baştan aşağı imarı için toplam altı milyar RM ayrılan Berlin merkez tren istasyonunun merdivenleri, bu zafer takını gören yabancıları, özellikle davetli gelen yabancı devlet adamlarını etkilemeli, boyutları ile ezmeliydi. Bu projede takı daha belirgin yapan istasyon meydanında neoklasizmi, eski Mısır anıtsallığını ve modern fonksiyonalizmi bir arada görmek mümkündür. Hitler'in anlayışına göre kentlerde küçük kişisel mekânlar yerine Mısır, Babil ve Roma'daki örneklerindeki gibi kutsal, yüksek kültür ürünü yapılar damgalarını vurmalıydı. Bu nedenle 1920'li yıllarda konut, sanayi ve ulaşım mekânlarında imar faaliyetleri sürerken 1930'lu yıllarda meclis binaları, gençlik evleri gibi kamu yapıları inşa edilmiştir.

Berlin'i imparatorluğun başkenti yapma çalışmaları sonucunda orada yapılması öngörülen

meclis binası inşaatına 1939 yılında başlanmış ve Hitler'in emri üzerine iki yıl içinde tamamlanmıştır. Hitler'in, ziyaretçileri, diplomatları, generalleri ve devlet misafirlerini etkilemesini, hatta ondan çekinmelerini sağlamasını istediği bu yapının inşaatında Mimar Speer'in bürosuna bağlı 8000 işçi çalışmıştır. Bu yapılar ağır mobilyalar, ağır kapılar, sonsuz koridorlar, duvar halıları, kristal ve ahşapla döşenmiştir. Mekânlara tam bir geleneksellik hakimken, yeni teknoloji unutulmayarak son moda ve son teknoloji ses düzenleri ve film göstericileri yapıda yerlerini almıştır. Zemin kat altında 4 m yüksekliğinde limuzin ve mercedesler için otoparklar dahi düşünülmüştür (Reichel, 1991).

Berlin dışında Münih de bu imar hareketlerinden payına düşeni almıştır. "Sanat-kültür politikasının anahtarıdır" sözünden yola çıkarak Alman Sanat Evi adında bir kültür-sanat evi ve müzesi yapılmıştır. Anıtsal mimarinin etkilerinin izlendiği asansörlü, sıcak havayla ısıtılmalı bu yapı çelik, beton, Donau taşı ve değişik renklerde mermerden inşa edilmiştir. Modern teknolojiyle geleneksel mimarinin birleştiği bir eser olmuştur (Reichel, 1991). Bu dönemde bu mimari tarzda başka bir yapı da Nürnberg'de inşa edilmiştir. Albert Speer'in eseri olan bu yapı, boyutları ile tamamıyla insan ölçeğinin dışında, bir güç sembolü olarak gerçekleştirilen Zeppelinfeld'dir. Partinin kongre kompleksi olarak tasarlanan projenin tek gerçekleşen parçası olan Zeppelinfeld stadı, 290 m x 312 m boyutlarında dikdörtgen bir formdan oluşmaktadır; doğu yönündeki ana tribünleri, mimarı Speer'in deyişiyle Bergama Tapınağı'nın batı cephesinden

Aachen'da NSDP konut politikaları doğrultusunda oluşmuş bir konut alanı (Miller Lane, 1968).

esinlenilmiş 400.000 kişilik bir stadyumdur (Scobie, 1990).

Konut politikaları

Hitler'in "Biz çalıştığımız ve rekreatif faaliyette bulunduğumuz mekânlara bağımlıyız. Bu nedenle imar hareketlerine konut alanlarından ve işçi evlerinden başlamam büyük hata olurdu." sözü bu dönemin konut politikası ile ilgili bilgi vermektedir (Reichel, 1991).

Bu dönemde kentler sivil örgütlenme ve sosyalizmin merkezidir, diyerek kentleşmeyi reddeden Nazi hükümeti, en sağlıklı yaşam tipi olarak kırsal aile tipini savunmaktaydı. Kıra göçü teşvik etmek için tek ailelik konut sözü veren parti yönetimi, kentlere sadece otorite ve güç gösterisi amaçlı anıtsal yapılara yatırım yapılmasını öngörmekteydi.

Kırsal kentlerin desteklenmesi sonucunda ortaya çıkan bu kentler, dönemin "Bahçeşehir Hareketi"nin izlerini taşıyan 20.000 nüfuslu, kırsal ve kentsel yapının sosyal ve ekonomik olgularının olumlu yanlarını içinde barındıran, olumsuzlukların minimize edildiği kentlerdir (*Kleinsiedlungen*).

Hükümet, iktidarı elde etmeden önce her aileye tek ailelik konut vaat etmiştir, ancak sadece sınırlı sayıda örnek konut alanı gerçekleşmiş, tüm halka yayılmamış ve bir seçim propaganda-sı olarak kalmıştır.

Konut yapımı, otoyol yapımı, Führer kentlerinin inşası, silahlanmaya yönelik yatırımların gölgesinde kalmış, hatta konut yapımı için ayrılan paranın bir kısmı savunma amaçlı başka yatırımlara kaydırılmıştır (Miller Lane, 1968). Savaş ekonomisi için silahlanma yatırımları sonucunda kurulan fabrikalar çevresinde inşa edilen yüksek katlı kira kışlaları inşa edilmiştir. Kısacası tek ev vaatleri apartmanların arkasında kaybolmuştur. Endüstri kentlerinde fabrikalarla birlikte 10.000 işçi ve aileleri için bloklar tasarlanmıştır (Reichel, 1991).

İnsanları bu alanlara çekebilmek amacıyla bu bloklar çevresinde çocuk oyun alanları, spor alanları, hafta sonu bahçeleri düzenlenmiştir. Kısacası kırsal aile ve geleneksel konut politikaları, Hitler'in silahlanma yatırımları ve teknoloji tutkusu sonucunda kaynak bulamamış yine Hitler'in kendisinin şiddetle karşı çıktığı Bauhaus modelinde konut alanlarının inşa edilmesine neden olmuş, Nazi Almanyası'ndaki konut politikaları ve uygulamalarının çelişkinsini ortaya

koymuştur.

Mimarlık tarihçisi Barbara Miller Lane NSDAP'nin, hiçbir partinin kullanmadığı kadar mimariyi ve sanatı politik propaganda aracı olarak kullandığını vurgulamıştır. Partinin güç kazandığı 1929 yılında Hitler'in, "Bizim ideolojimizi ve politikalarımızı gücü simgeleyen taş dokümanlar oluşturacaktır." sözü Miller Lane'in tezini desteklemektedir.

Nilgün Ç. Erkan Biçer, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Araştırma Görevlisi

Kaynakça:

- Hall, Peter (1990), *Cities of Tomorrow*, Basil Blackwell Ltd., Cambridge.
- Hançerlioğlu, Orhan (1996), *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İnçeoğlu, Arda (1996), *Totaliter Mimarlık ve Mekan, İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu*, 11-13 Nisan 1996, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İzmir.
- Jencks, Charles (1987), *Modern Movements in Architecture*, Penguin Books.
- Miller Lane, Barbara (1968), *Architecture and Politics in Germany, 1918-1945*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Raith, Frank Bertold (1997), *Der Heroische Stil*, Verlag für Bauwesen, Berlin.
- Reichel, Peter (1991), *Der Schöne Schein des Dritten Reiches*, Carl Hanser Verlag, Münih.
- Salihoğlu, Hüseyin (1993), *Alman Kültür Tarihi*, İmge Kitabevi.
- Scobie, Alex (1990), *Hitler's State Architecture*, The Pennsylvania State University Press.
- Tafuri, Manfredo (1983), *Radikal Mimarlık ve Kent*, Mimarlık Dergisi, Çev. Mehmet Adam, Sayı: 197-198, Kasım-Aralık, İstanbul.
- Teut, Anna (1967), *Architecture im Dritten Reich, 1933-1945*, Druckhaus Tempelhof, Berlin.

* Alman ırkçılığının sözde düşünsel temellerinden biri olan bu kuram, Alman coğrafyacı ve siyasacısı Karl Haushofer (1869-1946) tarafından ileri sürülmüştür. Bu kurama göre statik ve dinamik uluslar vardır. Statik uluslar, coğrafi yerlerine yerleşmişler ve optimum nüfus düzeyine ulaşmışlardır. Dinamik uluslar ise hızla artan nüfuslarına yaşam alanı bulmak zorundadır. Bu yüzden kavgaları olumlu ve zorunludur. Bu felsefe doğrultusunda Almanya'nın da ancak Rusya'yı ele geçirmekle kendine yaşam alanı açabileceği (Hançerlioğlu, 1996) kabul edilmiş ve tüm ekonomi ve yatırımlar savaş amaçlı düzenlenmiştir. Hitler 1935'ten itibaren askerliği genel ve zorunlu bir hizmet haline getirmiş ve "Tereyağı yerine savaş topu!" sloganlaştırılmıştır (Salihoğlu, 1993).

İnsan Olma Bilinci:

Toplumsal ve Teknolojik Değişimin Mimarlık Eğitimindeki Yansımaları

Nur Esin Altaş

Bu yazıyı değerli hocam Prof. Dr. Nihat Toydemir'e saygı ile sunuyorum.

Son yıllarda, öğrencilerde izlediğim hızlı değişimle büyülenmiş, fakültede bizlere sağlanan teknolojik olanaklarla zenginleşmiş ve zaman zaman da tüm çelişkilerin merkezinde yönetim sorumluluğu ile değişimin sancılarını yaşarken, bunların eğitim kurumlarımızın, politikalarımızın bir sonucu ve kendi iç işlerimiz olduğu yanılığındaydım. Bu yazıyı hazırlamak, beni tüm bu çelişkilerin içsel temellerine daha dikkatle bakmaya yöneltti:

“İnsan olma boyutuna”

Değişim neler getirdi?

Değişimi tetikleyen fazla duymak ve görmek oldu, diyebilir miyiz? Her dönemde olduğu gibi, evet. Enformasyon teknolojilerinin toplumun kullanımına yaygın olarak girişiyle mimarlık eğitimi almakta olan öğrencilerin biz eğitimcilerden, toplumun da bu eğitimi almakta olanlardan beklentileri değişti. Toplum olarak dünya göre daha çok görüyoruz, daha çok duyuyoruz. Ve daha fazlasını istemeyi öğrendik.

Ancak toplumsal değişimi tümüyle teknolojik gelişime de bağlamak mümkün değil. Sembolik bir anlamı olan “Yeni Binyıl”a girmeden çok önce toplumsal anlayış değişiminin sancıları yaşanmaya başladı. Dünyada bu sancılar başladı, bizler de dünya vatandaşları olarak içimizde duyduk ve kendi iç çelişkilerimizi anlamlandırmaya başladık.

İnsanoğlu arıyor. Daha yaşanabilir bir dünya için arıyoruz. Bu arayış da doğal olarak en yakın yaşam çevrelerimizde başlıyor. Bir yanda beklentilerimiz var, diğer yanda güvenli bir ortam sunacağını sandığımız alışılageldiklerimiz var. Diğer yanda ara sıra patlamalara dönüşen çatışan düşünceler; bireylerde ve kurumlarda yeni kimlik arayışları.

Değişimin teknolojik ve toplumsal getiri ve götürüleri çokça dile getirildi. Ben bu yazıda dile getirilmeyen gereksinimler üzerinde dura-

rak konuya yaklaşmayı tercih ediyorum. Gözlemlerim ve saptamalarım doğrultusunda, değişimin getirdiği ya da gerektirdiği konuların kendi meslekî yaşamımızdaki en belirgin dışavurumlarını tartışmaya açmayı istiyorum.

Dünya perspektifinden genel görünüm, kısaca hatırlatmak üzere bir göz atalım. ABD, Sırbistan’a kıta ötesinde müdahaleyi başlatırken tüm dünya ülkelerinde “ülkelerin içişleri” kavramı bir kez daha sorgulandı. Uluslararası düzeyde ülkelerin hükümlerlik/egemenlik sınırları ve bunun karşısında alt kültürlerin, toplumların yaşama hakları tartışmaya açıldı. Ülkeler düzeyinde ülkenin/devletin mi, bireyin mi önceliği olduğu tartışılıyor. Toplumu oluşturan bireylerin kişisel haklarının nerede başladığı, nerede bittiği tartışılıyor. Aslında bu konular tartışılıyor bile demek güç, artık bireylerin önceliği her alanda vurgulanıyor.

Çevresel düzeyde dünyaya bütün olarak bakma gereği tartışılıyor. Dünyanın canlı bir organizma olduğu kabul görüyor. Ülkelerin, insanların değil, daha da ileri düzeyde dünya canlılarının/cansızlarının, kısaca doğasının yaşama hakkı tartışılıyor.

Daha doğmamış olanların hakları tartışılıyor. Onların yaşaması, görmesi için koruma programları başlatılıyor. Alt kültürlerin kimliklerini koruma, doğanın güzelliklerini koruma, soluduğumuz havayı, içtiğimiz suyu koruma çabaları sürdürülüyor. Bireyin tek başına tüm bu çabaların ortasındaki yeri, her bireyin gücü, bireysel katkısının önemi vurgulanıyor.

“Küreselleşme/globalleşme” ekonomik açıdan ne kadar olumsuz anlamlar kazanmaya başladıysa, bu hak ve özgürlükçü kavramların yayılması bakımından da o kadar olumlu gelişmelere neden olduğu söylenebilir. Düşünsel boyuttaki bu olumlu gelişmeler ise toplumsal ve bireysel değişim sancılarını hızlandırdı.

İnsanın temel hakları, gereksinimleri, bireyi öne çıkaran bir gözle yeniden yorumlanıyor. Maslow’un o dilimizden düşürmediğimiz insan

gereksinimleri listesinin çok ötesindeki ihtiyaçlardan ve bunları sağlama haklarından söz ediyoruz. Kaliteli yaşam beklentilerinin temelinde tüm bu öteki/ötedeki haklar yatıyor.

Ve bizler, ülkenin seçkin yüksek öğretim kurumlarının öğretim üyeleri, öğrencileri ve çalışanları bunları duyuyoruz. Biliyoruz. Bilmemiz gerekiyor. Toplumun önünde olup ona yol göstermemiz bekleniyor. Soru şu: Bu değişime kendi eğitim-öğretim dünyamızda nasıl tepki veriyoruz?

Öteki haklar

Öteki haklar 1: Özgürlüğü duyumsama gereksinimi: Özgürlük (İng. *Freedom*): Dilimizden düşürmediğimiz bu kavram insanı şaşırtacak kadar kapsamlı, farklı boyutlara çekilebilecek kadar da esnek.

Özgür kelimesinin anlamları otoritenin koyduğu kurallarla, sınırlamalarla ve sorumluluklarla uzlaşmaz görünüyor. Oysaki bu kavram bireysel isteklerle, bağımsız davranabilme, seçebilme, yapabilme güdüsüyle, rahatlık ve samimiyet duygusuyla çok iç içe.

Bugüne dek sorumluluklar ve kurallarla, “meli/-malı”larla donatılmış yaşamlarımızda

karşımızdakine saygılı bir özgürlük kavramını kabul edebilmek, bir “olmazsa olmaz” biçiminde zihinlere yerleştirebilmek kuşkusuz hızla ve kolaylıkla ulaşılabilecek bir durum değil. Yaşanması gereken, zihinsel değişimi gerektiren “doğası sancılı bir içsel çatışma süreci”.

Hepimiz değer sistemlerimizin ve ona göre oluşturduğumuz referans çerçevelerimizin sınırları içinde kişilik dengelerimizi sağlamaya çalışıyoruz. Çalışıyoruz diyorum, çünkü bir yandan da kendi içsel sistemlerimizi değişim ışığında sürekli gelişmeye açık tutma çabasındayız. Dengede olmak ne denli kuvvetli insanı bir ihtiyaçsa, yeniliği yaşamayı, deneyimlemeyi en azından gözlemlemeyi istemek de o denli güçlü bir arzu.

Değişimi yakalamak, esnek düşünebilmeyi, esnek düşünebilmek de önemli bir zihinsel çabayı gerektiriyor. Bu süreçte kabul edilmesi en güç şeyse aslında doğanın kendi temel kanunu: Her şey doğar, yaşar ve ölür. Ya da başka bir ifadeyle: Hiçbir şey değişimin (zamanın akışının) dışında kalamaz.

Öteki Haklar 2: Bireysellik gereksinimi ya da bireyin kişiliğini ortaya koyabilme arzusu: Özgürlük kavramının doğrudan ilişkili olduğunu düşündüğüm diğer kavramlar da kişilik ve bireysellik (İng. *Individuality, personality*) kavramları.

Bireysellik (*Individuality*): Ferdiet, başkasına benzemeyiş (*Redhouse*): Bir kişiyi ya da şeyi diğerlerinden ayıran belirli bir karakter ya da nitelikler karışımı; bireysel nitelikler; bireysel veya ayırıcı karakteri olan kişi ya da şey; birey olma durum ya da niteliği, farklı bir birey olma durumu; bireyin toplumun ilgilerinden ayırt edilen ilgileri olarak tanımlanıyor (İng. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary*).

Kişilik (*Personality*): Şahsiyet, ferdiet (*Redhouse*): Birinin karakterinin, diğerlerini etkileyen, gözle görünen yönleri;... Psikolojide: a) bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal karakteristiklerinin tümü, b) Bireyin davranışsal karakteristiklerinin organize kalıpları; insan olma niteliği, bilinçli insan olarak varolma, kişisel kimlik; insanın esas karakteri;... (İng. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary*).

Kimlik (*Identity*): Ayniyet, teşhis, birlik, hüviyet, özdeşlik (*Redhouse*). (1) Birinin belli bir kimse olmasını sağlayan çeşitli koşulların tümü; (2) Kim olduğunu tanımlayan belge (*TDK*).

Özgür: Free (İng. ABD, Microsoft Word Thesaurus)

Anlamları	Eş Anlamları
sovereign	at liberty, autarchic, independent, released, autarkic, unfettered, autonomous, unrestricted
open	unconfined, unimpeded, unfettered, unobstructed, scot-free, unregulated, unrestricted
clear	decontrolled, exempt, immune, uncontrolled
unencumbered	easy, firm, swift, unimpeded
lax	loose, unattached
familiar	easy, frank, informal, open, unceremonious, unconstrained
immoral	lewd, libertine, licentious, loose, ribald

Özgür: Free (İng. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary)

personal liberty	kişisel özgürlük
political independence	politik bağımsızlık
exempt from external authority, interference, restrictions etc. the will, thought, choice, action	istekler, düşünceler, seçimler ve eylemler üzerindeki dış otoriteden, girişimden, sınırlamalardan arınmış olma
independent	bağımsız
unfettered	prangadan kurtulmuş
able to do something at will, at liberty	istekle ve özgürce bir şey yapabilmek
not subject to special regulations, restrictions, duties.	belirli kurallarla, kısıtlamalarla ve sorumluluklarla bağlanmış olmama.
not subject to rules set forms	oluşturulmuş kuralların, formların dışında olma
clear of obstructions and obstacles	engellemelerden ve engellerden arınmış olma

Bütün bu anlam araştırmalarından gelmek istediğim nokta, bireyselliğin önemini kavrama yolundaki bir çaba olarak kabul edilmelidir. Psikolojinin tanımına göre, bireyi diğerlerinden farklı olmaya iten, onun doğasından, insan olmasından gelen özelliğidir. Bireysellik gereksinimi ya da bireyin kişiliğini ortaya koyabilme arzusu, farklı olabilme arzusu, bireyin beğenilme arzusuna kadar uzanıyor. Bu bireysel kimlik arayışı sürecinin de bir parçası.

İki önerme ve üç soru

Önerme 1: Birey kendi varlığını ve varlığına diğerleri tarafından değer verildiğini duyumsama gereksinimi içindedir. Bu isteği değişik biçimlerde dışa vurulur.

Önerme 2: Hangi konumda, hangi meslekte ve hangi ortamda bulunursa bulunsun, birey kendisinin bir parçası olan, onun kişiliğini kimliğini belirleyen ya da kişiliği tarafından belirlenen “beklenti düzeyinin” de algılandığını duyumsama gereksinimindedir.

Bireyin kendi varlığını duyumsaması, kendisini diğerlerinden ayıran farklılığını algılamasıyla mümkündür. Birey bilinçli ya da bilinçsiz, bu farklılığından yararlanarak toplumda bir yer edinme çabasıdadır. Bu nedenle ilk aşamada kendi kendini algılamadan, ikinci aşamada da kendini algılatmadan söz edilebilir.

• *Bireyin kendi farklılığının ayırdına varması: Sıra dışı olma isteği ya da sıradanlaşma korkusu*

Birey herhangi biri olmadığını kendi bireysel tercihleri, eğilimleri, seçimleriyle ortaya koyar. Bu nedenle kendini “bireysel kimlik arayışı, bireysel yaklaşımlarında farklılaşma, bunun farkına varılması isteği, kurumsal kimlik arayışı, standartları reddetme, değişik olanı arama özgürlüğü, alışılmış/algılanan kimliğin dışına çıkma: yeni yaşamları bir yaşam süresi içinde deneyimleme” gibi farklı davranışlarla ve yaklaşımlarla dışa vurur.

En uçta sıra dışı olma isteği, hatta cazibesi yer alır. Bu da en temel insan/canlı güdülerinden birine dayanır: beğenilme içgüdüüne.

• *Katılma, paylaşma isteği ya da dışta kalma korkusu*

Bireyin kendi varlığını duyumsayabilmesi için kendisinin başkalarının yanındaki konumuna hakim olması gerekir. Bu da birlikte yapılan işlerde etkin rol oynama, kararlara katılma isteği biçiminde ortaya çıkar. Her birey kişilik özelliklerine göre daha aktif ya da pasif olarak bu duy-

guları yaşar.

• *Bireysel beklenti düzeyi ve tatmin*

Birey, uygun koşullar içinde, tatmin olduğu sürece yaşantısını dengeli ve mutlu sürdürür. Bireyin tatmin düzeyini, beklentileri belirler ve bu beklentiler de değişimin etkisindedir.

Beklentiler yaşamın ne yoğunlukta ve ne düzeyde deneyimlenmekte olduğuyla yakından ilgilidir. Özgür, yaratıcı insanın tatmini ya da tatminsizliği fiziksel gereksinmelerinin ötesinde entelektüel boyutta (zihinsel ve duygusal boyutta) incelenmelidir. Bugünün okuyan, duyan, gören ve öğrenen (sürekli etkileşen) insanını doyuracak olan şeylerle dünküler aynı değildir. Aynı olduğu düşünülmemelidir.

Üç soru ile üniversite ortamının ve mimarlık eğitiminin neresinde olduğumuzu sınavabiliriz. Tabii kendimizi, birbirimizi, isteklerimizi ve beklentilerimizi olması gerektiği düzeyde algılayabiliyorsak...

Soru 1: Sıra dışı olabilmek –en azından düşünsel boyutta– her alandaki yaratıcılığın en açık talebidir. Yenilikçi, buluşçu, yaratıcı bireylerden bu şekilde düşüncelerini talep ediyoruz ama onlara bu biçimde yaklaşıyor muyuz? Sıra dışı olabilmek olanağını veriyor muyuz?

Soru 2: Birlikte yaşamın kuralları vardır kuşkusuz, ama bu kuralların konulma süreci gerçekten kişisel hak ve özgürlüklere saygılı bir biçimde mi gerçekleşir ?

Soru 3: İnsan olmaya özgü doyum beklentilerimiz, çalışma/eğitim ortamımızda ne oranda algılanıyor? Ne oranda karşılanıyor?

Mimarlık eğitime ve geleceğine, insan olarak kendi geleceğimize bu perspektiften bakarak sorduğumuz soruların yanıtlarını birlikte aramaya çalışalım.

Individuality (İng. ABD, Microsoft Word Thesaurus)

Anlamları	Eş Anlamları
disposition	character, individualism, distinctiveness, singularity, particularity
unity	identity, personality, selfhood, selfness, singularity

Personality (İng. ABD, Microsoft Word Thesaurus)

Anlamları	Eş Anlamları
character	nature, disposition, temper
celebrity	star, synosure

Identity (İng. ABD, Microsoft Word Thesaurus)

Anlamları	Eş Anlamları
individuality	uniqueness, distinctiveness, characteristics, self, character, personality

Birkaç küçük gözlem: Üniversite ortamından beklentiler ve dışavurumları

En görünenleri: Öğrencilerimiz mimarlık ortamını eğitim süreleri elverdiğince (4 yıl) tanımak, öğrenmek, deneyimlemek istiyorlar. Mezun olunca iyi bir iş bulmak ya da iş kurmak istiyorlar. Eğitimlerinin başlangıcında hayal ettikleri gelir düzeyine ve yaşam konforuna ulaşabilmeyi diliyorlar.

Bizim beklentilerimiz var. İşimizi zevk alarak yapmak ve sürdürmek istiyoruz. Kendimizi sürekli geliştirmek istiyoruz. Mesleğimizde yeni modellerle yöntemlerimizi güncelleştirmek istiyoruz. Kurumsal ve bireysel düzeylerde verdiğimiz eğitimin kalitesini artırmak istiyoruz. Nihayet öğrenci performanslarının yansımalarıyla kurumsal ve bireysel başarılarımızı somutlaştırmak istiyoruz. Başarı sürekliliğini yaşamak istiyoruz.

Toplumun talepleri ise çok çeşitli. Temelde iki beklentisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunlardan somut olanı: Para ve zaman sınırı içinde kaliteli hizmet talebi. İkincisi ise daha soyut; yenilikçi, çevre bilinci ve estetiğiyle donanmış düşünce adamlarına duyulan talep. Toplum iyi düşünen, düşünce üreten bireylere gereksinim duyuyor. Kuşkusuz iyi düşünebiliyorsanız çözümler evrenini de görebilirsiniz. İyi düşünmenin yollarından biri dünyayı iyi değerlendirebilmektir. Haberdar olmak, yenilikleri izlemek, gelişmelerin gerisinde kalmamak. Toplum, gerek eğitimcilerden gerekse mesleğe atılacak olanlardan teknolojik ortamın sunduğunun karşılığını talep ediyor.

Toplumun yapı taşları ailelerin beklentisi de çocuklarının iyi bir eğitim aldığını görmek, iyi bir gelecek için hazır olduğundan emin olmak.

Daha aktif, katılımlı bir yaşam: Öğrencilerimiz bizlerden daha aktif/etkin olabilecekleri bir düşünme ortamı talep ediyorlar. Daha çok tartışmak, pasif dinleyici durumundan kurtulmak, düşüncelerine değer verildiğini gözlemlemek, düzenlemelerin onlar için değişmekte olduğunu anlamak ve bu değişimde etkin rol almak istiyorlar.

Bizler kararlara katılmak, aldığımız kararların uygulandığını görmek istiyoruz. Üniversitelerimizde yaşanan fiziksel/maddi olanaksızlıklardan çok katılamama, kararların dışında bırakılma korkusu varlığını duyumsamamıza engel oluyor. Mekanlarımızdan yakındığımızda aslında yakındığımız düşüncelerimizi, istekleri-

mizi, çözümlerimizi duyuramadığımızı düşünmemiz ve sonuçlarını görememe korkumuz. Çeşitli akademik sorunları gereğince, etraflıca tartışabilmek istiyoruz. Yapıya en uygun modelle dışardan etki yoluyla bir zorunluluk olarak değil, kendi çabamız ve katılımımızla çözümler aramak istiyoruz.

Daha aktif bir düşünce ortamı talebi: Öğrenciler eğitimleri sırasında Fakültede, stajlarında, gezilerinde deneyimledikleri entelektüel ortamı kaybetmemek, iş hayatının rutini içinde boğulmamak istiyorlar. Kendi kurumumda tartışma ortamı yaratacak biçimde düzenlenen üç saat/kredilik derslerde gözlenen devam ve başarı, yurtdışı öğrenci gruplarıyla sürdürülen atölye çalışmalarına istekli katılım, eğitim konulu panellere, son dönemde yapılan felsefe toplantılarına olan ilgi bunun açık göstergeleri. Lisansüstü başvurularda gözlemlediğimiz, adayların kendilerinin açıkça dile getirdikleri üniversite ortamında bulunma istekleri ve daha ileri düzeyde tasarım yapabilme dilekleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Lisansüstü eğitime bilinçli bir seçimle başvuru yapmamış olan ve çoğunluğu oluşturan adaylar ortak bir dileği dile getiriyorlar. Bir şeyin uzmanı olmak istiyorlar, çoğu zaman neyin uzmanı olmak istediklerini bile bilmeden. Bunun görünen yüzü toplumda saygı görmek, aranan meslek adamı olabilmek, dolayısıyla iyi para kazanabilmek ve yaşamlarını kaliteli sürdürebilmek. Bunun görünmeyen ama anlaşılmayı, okunmayı bekleyen boyutu ise düşünsel düzeyde tatmine ulaşma, iç dünyalarını zenginleştirme talebi.

Öğretim üyelerimiz birbirlerinin yaptığı çalışmadan haberdar olmak, rutine dönmüş derslerin yükünden kurtulmak, yeni dersler yardımıyla yeni düşüncelerini paylaşabilmek, kendilerine kendi gelişimleri için zaman ayırabilmek istiyorlar.

Sıradanlaşmaya tepki: Değişik ortamlarda öğretim üyelerimizde ve öğrencilerimizde, meslek adamı olduktan sonra mimarlarımızda (Y. Lisans-Doktora adaylarımızda), hizmet verdiğimiz işverenlerimizde sıradanlaşma korkularını belli eden çeşitli göstergelerle karşılaşıyoruz.

Toplum/işverenlerimiz yaratıcı bireyler istiyor. Mimarlık açısından gelir düzeyi belirli bir seviyeye ulaşan bireyler/aileler mekan taleplerinde sıradanlığı reddediyor. Güncel dergiler

yenilikçi yaklaşımları alkışlıyor. İnsanlar iyi bir yaşam ortamı sunan çevreler peşinde. Kalite istiyor. Ve bu kalite beklentisi mekan konforu ile sınırlı değil. Yaratıcı, yeni, sıradan olmayan biçimler, çözümler arıyorlar ve maddî karşılığını da ödemeye hazırlar.

Öğrenciler mimari çözümleriyle, raporları, sunumlarıyla, giysileri, halleri ve tavırlarıyla sıradanlığa tepki gösteriyorlar. Kendi kimliklerini arıyorlar.

Hızlı değişimin önündeki sorunlar

Sorun 1. İletişimsizlik: Yeterli düzeyde iletişim olanakları yaratılamıyor. Ben de dahil herkesin her zaman işi var. İletişimin yararlarından yeterince yararlanamıyoruz. Daha az sayıdaki gruplar için oluşturulan iletişim kalıpları artan fakülte nüfuslarına uygun değil. Yeni iletişim modellerine gereksinim duyuluyor. Kısaca,

- Eğitimciler toplum temsilcileriyle ilişki kuramıyor.
- Eğitimciler kendi aralarında iletişim kuramıyor.
- Eğitimciler öğrencileriyle iletişim kuramıyor.
- Öğrenciler toplumla iletişim kuramıyor. Bilineçli olarak toplumsal düşüncelerden uzaklaştırıldılar.

Her grup bağımsız atomlar gibi dolaşıyor. Doğa gereği zaman zaman yollar çakışıyor ya da paralelleşiyor. Ama çoğunlukla rastlantısal.

Sorun 2. Öngörü eksikliği: Değişim o denli hızlı ki, bir işi sonuçlandırmadan onun dayandırıldığı ilkeler eskiyor. Eğitimin geleceği bilimsel olarak yeni modeller içinde planlanmıyor (örneğin belirsizlik ve risk yönetimi, farklılıkların bir arada yönetimi gibi).

Tüm kendi kendini değerlendirme çabaları, kalite çalışmaları ve YÖK'ün pilot uygulamaları sonuçsuz kaldı. Geri besleme için gereken ve planlanan bilgi toplama ve arşivleme çalışmaları küllendi. Çabalar bütünleşemiyor. Birbirimizden habersiz çalışıyoruz, çabalıyoruz ve doğal olarak kimse bizi dinlemiyor.

Sonuç: Çağdaş eğitim modelinin

“benim algıladığım biçimde” gereklilikleri

1. Biz teker teker bireyler –öğretim üyeleri ve öğrenciler– en büyüğünden en küçüğüne, kimi biraz daha yoğun, kimi durgun ama bir arayış içindeyiz; özellikle öğrencilerimizin kendilerini bulabilmeleri/anlayabilmeleri/çözümleyebilmeleri için bu arayışı yoğun biçimde yaşamaya

yüreklendirilmeleri gerekli.

2. Standart eğitim, tek metot, tek çözüm, bizleri ve öğrencilerimizi aynılaştıracak her şeye tepki duymamız gerekli. Öğrencilerimize farklı olduklarını, bunun bir zenginlik olduğunu ve buna saygı duyduğumuzu göstermemiz gerekli. Onlara özgür, yaratıcı bireyler olarak saygı duymamız gerekli. İlk bakışta (alışılmış eski dille) anlamsız görünen çözümlere yönelen bir öğrenciyi kınamak değil yüreklendirmek ve düşüncesini temellendirmeye yönlendirmek gerekli. Farklı bir yöntem denemek isteyen öğretim üyesini desteklemek ve hatta ona katılmak gerekli.

3. Yenilikleri sürekli bir tartışma ortamı içinde değerlendirmek gerekli. Birey olduğumuzun insan olduğumuzun ayırdına varmanın bir adım ötesine geçerek, çabalarımızı organize etmeli, düşüncelerimizi paylaşmalı, tartışmalıyız. Tartıştırmalıyız.

Öğretim üyelerimiz, tüm bu hızlı yaşam içinde farklı öğrencilerle her dönem yenilenmek ayrıcalığına sahipler. Bu duyguyu hepimiz çeşitli yoğunluklarda hissediyoruz. Bu da toplumun diğer fertlerine göre bizlere yeni kalabilme, zaman zaman da sıradışı olabilme olanağı sağlıyor.

Bize bu ayrıcalığı sağlayan ortamda görevimiz, kimlik arayışında olan öğrenciye en geniş düşünce/çözüm yelpazesini tanıtılabilmek ve seçeneklerini daha da genişletebilmesi için entelektüel olanaklar yaratmak. Bir de içinde yaşadığı dünyanın (*evrenin/yeryüzünün/meslek dünyasının/kişinin kendi iç dünyasının*) okunan, bilinen, açık olan yönlerinden çok, zor fark edilen, duygusal tatmin veren, kalite içeren gizli yönlerini keşfetmesine yardımcı olmak...

Kendimize ve başkalarına sevgiyle ve saygı ile neler yapmakta olduğumuzu tekrar düşünelim.

Beklenen Tasarımlar

Şükrü Sürmen

Yaşlılar, özürllüler, hastalar ve zayıf bünyeli insanlar için tasarım; tasarımcı, mimar ve şehircilerle sanayinin ülkemizde üzerine az eğildikleri bir çalışma alanıdır.

Ülkemizde sakatlar, yaşlılar, hastalar, zayıf bünyeli insanlar ve çocukların hayatlarını kolaylaştıracak şehrsel çevre, bina, yapı, nesne ve eşya tasarımında önemli bir boşluk göze çarpıyor. Gelişmiş ülkelerin şehrsel ve mimarî çevrelerinde, şehircilik ve mimarideki bilgi birikimlerine dayalı güçlü bir özen dikkat çekerken, bu sayılan insanların hayatlarını kolaylaştırmak için düşünülen araç, gereç, nesne ve eşya tasarımındaki yoğunluk ve sanayinin ortaya koyduğu ürün sayısındaki fazlalık da bize şaşırtıcı gelebilir.

Yaşlı insanların sayıları ve dünya nüfusundaki oranları gittikçe artıyor. Ülkemizde de nüfus giderek yaşlanacaktır. Öte yandan sakat insanların sayısında da bir artış söz konusu olabilir. Çünkü eski yıllarda birtakım kazalardan sonra hemen ölen ya da az yaşayabilen insanlar tıbbın gelişmesi sonucu şimdi daha uzun yaşatılıyorlar. Gelişen teknoloji sayesinde bu insanlar sakatlıklarına rağmen toplum hayatına daha fazla katılıp üretken olabiliyorlar. Demek ki, sakatlar ve yaşlılar için endüstriyel tasarım gittikçe daha önemli hale gelecektir.

Kaynak: Konukseverlik
Tasarımı, Ulaşılabilir
Otel ve Motel Planlama,
Thomas D. Davies, Jr.,
AIA; kim A. Beasley, AIA
Nichols Publishing, 1988.

Çağımızda sakatlık, özürllülük sebepleri artmıştır. Şimdi daha fazla tehlike taşıyan mekanizmalar ve araçlar kullanılmaktadır. Harpler, çatışmalar, afetler birçok sakatlığa yol açmaktadır. Şehrsel çevrede günlük hayat sırasında bedensel özürllere yol açabilecek birçok tehlikeyle karşılaşmaktadır. Yani giderek daha fazla sayıda özürllü insanı toplum hayatında yanı başımızda bulmamız beklenmelidir. Endüstriyel tasarımcının görevi, gelişmelerin bu noktasında daha da önem kazanmaktadır.

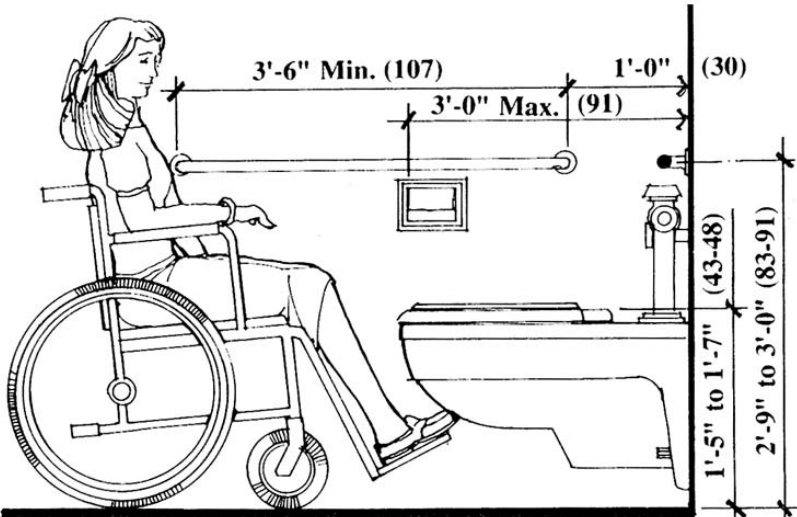
Bedensel, duysal ve zihinsel özürllüler; hastalar, yaşlılar ve çocuklar için pek çok araç ve nesne üretilmiştir. Yaşlı nüfusun hızla arttığı gelişmiş batı ülkelerinde bu insanların ihtiyaç duyduğu araç, gereç, nesne ve cihaz tasarımı önem kazanmaktadır, çünkü oldukça önemli bir talep ve pazar söz konusudur.

Son yıllardaki hareketlenme

Son yıllarda ülkemizde de özürllü insanların ihtiyaç duydukları birtakım eşya, araç, gereç ve donanımın üretilmeye başladığını görüyoruz. Ne var ki, ortaya olumlu sonuçların çıkması için uzman araştırma gruplarının oluşturulması ve önemli yatırımların yapılması gerekmektedir. Ülkemizde ise buna uygun ekonomik şartların elde edilmesi zaman alacak gibi gözükmektedir.

Neticede, özürllüler ve yaşlıların ihtiyaç duydukları bazı ürünler küçük atölyelerde, beğenilen yabancı ürünler incelenerek, bir şekilde ucuz olarak üretilmeye çalışılmaktadır. Bunların yaraya kısmen merhem oldukları da söylenebilir. Ancak hastalar, yaşlılar ve sakatlar, bu oldukça soluksuz çıkışlarla değil, ancak gelişmiş bir sanayinin desteğiyle günlük hayatlarını daha özgür ve daha insanî şartlarda yaşamaya devam edebileceklerdir.

Tasarımcı da yeterli bir endüstriyel gelişmeye sırtını dayadığında gereken meslekî atılımı ve başarıyı gerçekleştirebilecek, insanların hayatını kolaylaştıracak verimlerini ortaya koyabilecektir.

Bazı yetersizlikler ve yanlışlar

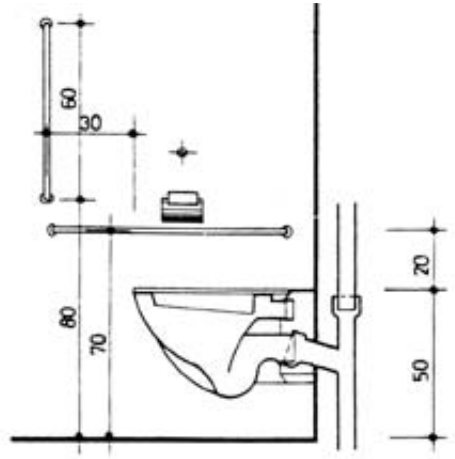
Ülkemizde iki firma özürllüler için sağlık donanımı imal etmektedir. Bunlarda bazı tasarım yanlışları gözlenmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü öğrencileri tarafından Omurilik Felçlileri Derneği'nin (OFD) katkısıyla yapılan küçük bir araştırmada (araştırma, tekerlekli sandalyedeki insanları kapsamaktadır) özürllüler için ülkemizde imal edilmiş klozetlerin fazla yüksek olduğu anlaşılmıştır. Üzerine oturuken klozetin oturma yüksekliği, bu firmalardan birinin ürünlerinde, kapağı dahil 52 cm, diğerinde ise 50 cm'dir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, fazla yüksek gelmekte ve klozette otururken özürllü kişinin ayakları kısmen havada kalmaktadır. Gerçi 1980'li yıllardaki bazı ilk standartlarda özürllüler için klozette oturma yüksekliği 50 cm olarak geçmekteydi; ancak daha sonra bu yükseklik ortalama olarak fazla bulunmuş ve 46-47,5 cm'lik yeni bir oturma yüksekliği genel olarak benimsenmiştir.

OFD üyelerinin halen kullanmakta olduğu klozetlerdeki oturma yüksekliği bu araştırmaya göre 42-49 cm arasında değişmektedir. Aslında böyle bir konuda bir dünya standardının aynen benimsenmesinden önce ülkemizdeki insanlar üzerinde basit de olsa bir araştırma yapılması gerekmekteydi. Bu belki de yapılmamıştır. Firmalarımızdan, hiç de çok külfetli ya da masraflı olmayan böyle küçük araştırmaları yapmaları elbette ki beklenir. Aksi takdirde bir kaynak israfı söz konusu olacak, ülkemizin oldukça gelişmiş olduğu varsayılan bir sanayi dalında da gerektiği kadar bilimsel bir yaklaşım içinde bulunulmadığı anlaşılmaktadır.

Aynı firmalar tarafından özürllüler ve yaşlılar için özel lavabolar da imal edilmiştir. Burada tekerlekli sandalyede ya da bir iskemlede oturan insan için bir tasarım geliştirilmiştir. Bu lavaboların tasarımlarında da yeterince başarılı olunamadığı anlaşılmaktadır. Bu ürünler pek kullanışlı değildir. Zaten ilkin Avrupa'da ortaya çıkmış olan, ön kenarları bir kavisle geriye çekilmiş bu tür lavabolardan iyi sonuçlar alınamadığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir.

Üniversitelerimize düşen

Son yıllarda üniversitelerimizde de özürllüler ve yaşlılar için tasarım alanında yeni dikkatler ve duyarlılıklar gözleniyor. Sosyal bünye ve demografik yapıdaki değişimlere paralel olarak

Kaynak: Hauptfürsorgestelle, Sonderreihe Nr. 6 Köln, 1980.

toplumun nabzını tutması gereken kurumlar olan üniversitelerin, yeni atılımlar içine girmeleri doğaldır. Özellikle de mimarlık fakültelerinde, endüstri ürünleri tasarımı bölümlerinde oluşturulacak bilimsel bilgi birikimleriyle sanayiye yol gösterilmesi ve ortak çalışmaların ve araştırmaların sürmesi çok önemlidir. Her türlü insanlık durumundaki bireylere yönelik ihtimam ve duyarlılık, bilimin ışığında gerçek çözümler oluşturabilir. Bilimin amacı da insanın hayatını kolaylaştırmak, insanî değerlerin gelişmesine yardımcı olmaktır. Böyle bakıldığında tasarımcının güçlü bir sanayinin itişine; sanayinin, bilim kurumlarının oluşturacakları bilgi ve veri birikimlerine; bilim kurumlarının ve üniversitelerin de sağlam bir hayat felsefesinin aydınlatacağı bir bilince dayanmaları gerektiği düşünülebilir.

Tasarımcı ve tasarım size dünyalar ve kapılar açabilir

Hastalar, sakatlar, zayıf bünyeli insanlar ve yaşlılar, mevcut bulunduklarında çok zaman hayli ucuza temin edebilecekleri basit araçlar ve mekanizmalarla hayatlarının birden değiştiğini ve aydınlandığını fark etmektedirler. Onların bazen gerekliliğini kendilerinin keşfedemedikleri, ama usta bir tasarımcının eksikliğini farkına vararak onlara sunduğu bir küçük tamamlayıcı, bir küçük destek, bir küçük değiştirici bile güzel insanî sonuçlara yol açacak etkilere sahip olabilir. Bazı küçük nitelikler böylece bazı büyük niceliklere ve daha da önemlisi, daha değerli niteliklere doğru yol alabilmemizi sağlayabilir.

Beklenen tasarımlar, hayata düşen beklenmedik güçlü ve dost ışıklardır.

Şükrü Sürmen, Y. Müh. Mimar
Katkıda Bulunanlar: Ceren Bağatar, Özgür Gürocak, Pınar Hamit Ahmet, Hakan Özcan, Nazım Doğusoy (İTÜ Mimarlık Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü öğrencileri)

Özürllüye uygun olduğu belirtilen bu tasarım işlevsel bulunmuyor (Kaynak: Accessibility in Georgia, USA, Governor's Council on Developmental Disabilities for Georgia, 1996).

İzmit Kilezdere Köprüsü¹

Acar Avunduk

*“Köprüler yaptırırım gelip geçmeye”,
yıkıp yok etmeye değil!*

Büyüklerle masallar mı desem, yoksa küçüklerle yaşanmış öyküler mi desem?.. Ne desem tam bilemiyorum ama, bu tür garip fakat gerçek öyküler sadece ve sadece bizim ülkemizde olur diye düşünüyorum.

1990'lı yıllar... Ülkeyi yönetenler oturmuş ve karar vermişler. İstanbul-Ankara arasında tez elden hızlı tren yapılacak. Güzergâh saptanmış, projeler çizilmiş ve raylar döşenmeye başlanmış. Ankara ve İstanbul'dan başlayan çalışmalar İzmit'e kadar gelmiş ve İzmit'te iki hattın birleşmesine çok az bir mesafe kalmış (1,5 - 2 km). Bir de ne görsünler, tam bu güzergâhın üzerinde daha önceleri önemsiz bir taş yığını olarak gördükleri anıtsal nitelikli tarihî bir köprü yok mu? Ne yapılacak şimdi? Önce tren yolunu köprü'nün üzerinden aşırıya çalışmışlar, olmamış. Sonra güzergâhı değiştirmeyi düşünmüşler, o da olmamış. (Demiryollarında güzergâhın değişmesi en azından 5-10 km önceden ve çok küçük bir yönelme açısıyla ancak olası.) Atsan atamazsın, satsan satamazsın... “Bu taşlardan bizde de ne çok var” diyen Osmanlı padişahı ne kadar da haklı değil mi? 400-500 yıllık tarihî köprü kaldı mı ortada! Ya tren yolundan vazgeçilecek, ya köprüden, ya da başka bir çözüm yolu bulunacak. (Tren yoluna o güne dek harcanan para ise trilyonlarca lira.)

İşte sevgili okuyucular, böyle garip olaylar bir masallarda, bir de bizde olur derken hiç de haksız değilim hani.

Uçaksız, yolcusuz havalimanları yaparız, üzerinde inekler otlar...

Vapursuz iskele yaparız, gemiler hiç uğramaz...

Ya da tarihî köprüleri görmeden demiryolu döşeriz, sonra raylar köprüye dayanınca üstünden atlamaya çalışırız!..

Neyse latifeyi bir yana bırakıp konumuza dönelim.

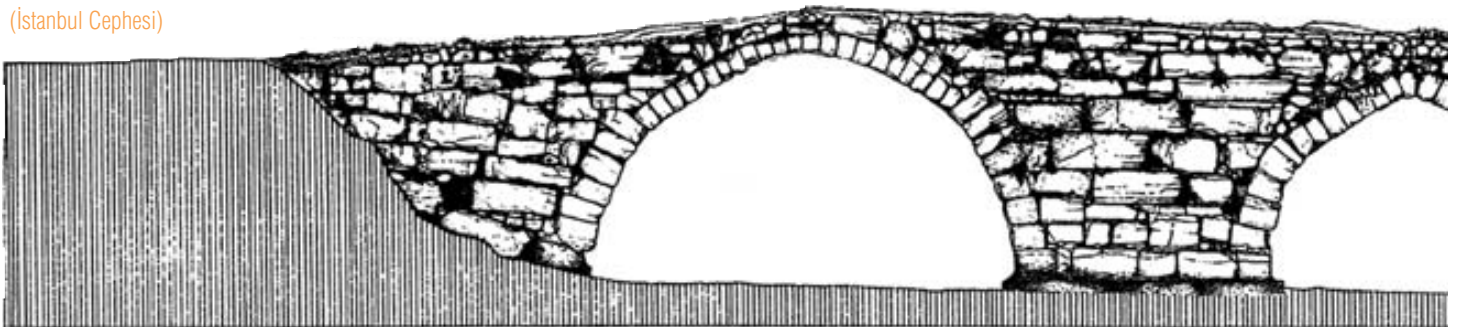
Uzun uğraşlardan sonra Koruma Kurulu devreye giriyor ve köprü'nün, demiryolu güzergâhı üzerinden sökülerek, en yakın yerde ve yine aynı dere üzerinde yeniden yapılmasına (rekonstrüksiyon) karar veriyor. Proje grubumuz², çalışmaları üstleniyor.

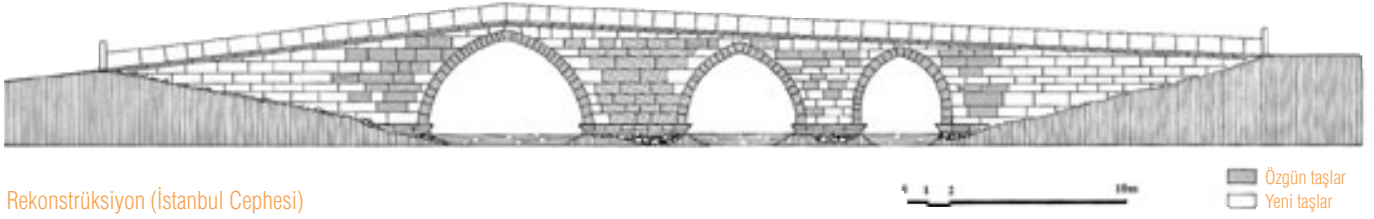
Köprü söküm çalışmaları

Köprü taşları tek tek numaralandırılıyor. Ayrıntılı bir rölöve hazırlanıyor. Sayısız fotoğraf ve dia çekiliyor. Bu çalışmalardan sonra köprü büyük bir özenle ve makine kullanmaksızın sökülüyor. Söküm sırasında ilginç ayrıntılarla karşılaşılıyor. Dövme demirden zivana ve kenetler, dökme kurşun bağlantılar, taşman kanalları ve daha bunun gibi nice bulgu. Tüm bunlar yüz yıllar içerisinde geleneksel mimarimizin ulaştığı çizgiyi gösteriyor. Onca depremlere, üzerinden geçen tonlarca yüke³ rağmen köprü'nün nasıl ayakta durduğu bir kez daha söküm sırasından ortaya çıkıyor.

Gövde kısmının sökülmesinden sonra sıra temellere, köprü ayaklarının olduğu kısma gelince de ardıc kazıklarla karşılaşılıyor. Bunca yıldır dere yatağında siyah çamurun içinde hiç

Rölöve
(İstanbul Cephesi)

Rekonstrüksiyon (İstanbul Cephesi)

bozulmadan, çürümeden ilk günkü gibi duran ahşap kazıklar, uygarlık tarihimizi yaratan ve yazan ustalarımızı bir kez daha takdirle anmamıza neden oluyor.

Sökümden çıkan tüm malzeme tek tek gruplandırılıp sıralanıyor. Söküm öncesi yapılan rölöve ve söküm sonrasında ortaya çıkan verilerle birlikte köprünün yeniden yapım (rekonstrüksiyon) projeleri hazırlanıyor ve ilgili Koruma Kurulu'na kabul ediliyor.

Bu çalışmalardan sonra 29 Ekim 1998'de Ankara-İstanbul tren yolunun İzmit bölümü hizmete açılıyor. Anlı şanlı, davullu zurnalı, bando mızıkacı törenler yapıp kırmızı kurdeleler kesiliyor...

Kilezdere Köprüsü'nün masalı nasıl biter? Ya da biter mi?

Sevgili okuyucular, masalımız burada bitti sanıyorsunuz değil mi? Öyle ya, projeler yapıldı, köprü söküldü ve taşlar hazır bekliyor, artık sıra köprünün yeniden yapılmasına geldi. Hayır sevgili okuyucular, tren yolu geçip gittikten sonra, bizim köprü tamamen unutulup gidiyor. Sökülen taşlar konulduğu yerde bekliyor, üzerindeki numaralar siliniyor, etrafında inekler otuluyor...

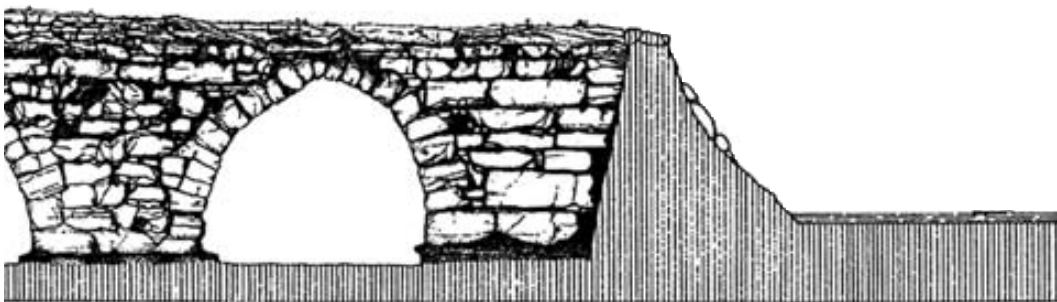
Koruma Kurulu'nun her türlü zorlamasına karşın tarihi köprü bir türlü yapılmıyor, yaptırılmıyor. Nedeni araştırıldığında ise görülüyor ki, yine peri masalının padişahlarından birisi yönetimi ele geçirmiş, her yere emir üstüne emir veriyor:

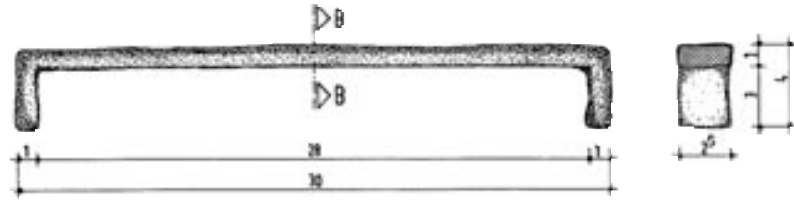
“Eski taşlardan oluşan köprüyü yeniden yapmak fuzulü bir iştir. Biz İzmit halkına başka

Üstte; söküm öncesi köprü taşlarının tek tek numaralandırılması.

Altta; söküm sonrası taşların gruplandırılması.

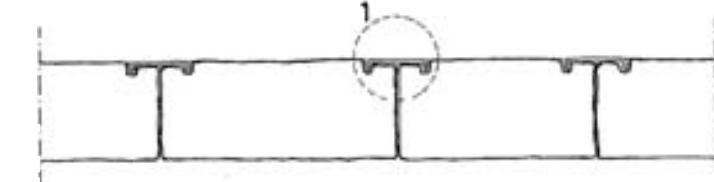

Görünüş

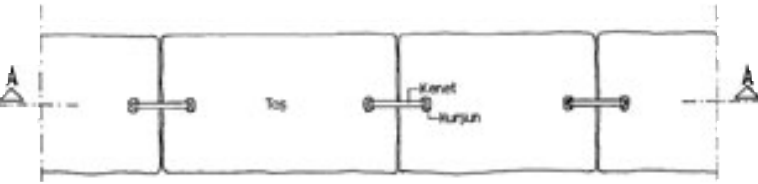
Ölçek: 1/2

B-B kesiti

Söküm sırasında çıkan demir kenet uzunlukları 30 - 85 cm arasında değişmektedir.

A-A kesiti

Plan

Ölçek: 1/20

Üst sağda; kenet detay.

Altta; temelden çıkan 400 yıllık ardıc kazıklar ve zivana detayı.

hizmet verelim; liman, yol, havaalanı yapalım. Köprü de, taşları da olduğu yerde kalsın!”⁴

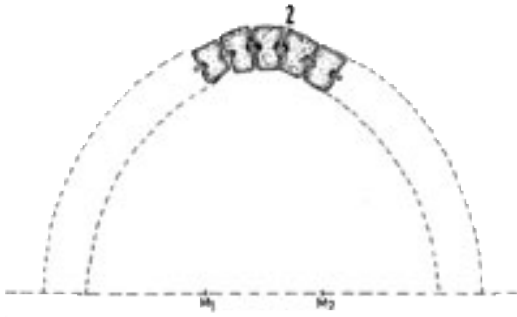
Değerli okuyucular, büyükler artık bu tür öykülerden bıktıkları ve kanıksadıkları için onlara masal diye anlatmaya çalıştım. Küçüklere ise ilerde başlarına bu tür olaylar gelince çok şaşırmasınlar diye, yaşanmış gerçek öyküler diye sunmaya çalıştım. Kıssadan hisse, kim nasıl isterse öyle değerlendirsın.

Onlar ermiş muradına (köprüleri yok edenler!) biz çıkalım kervetine...

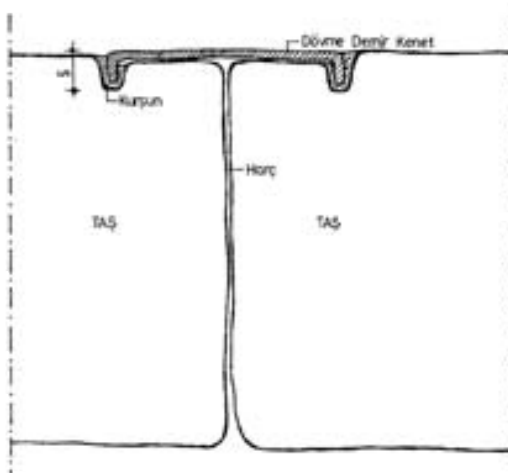
Acar Avunduk, Y.Mimar

Notlar:

1. İzmit Kilezdere (Kiles) Köprüsü: İzmit kentinin doğusunda, İzmit-Gölcük-Yalova çıkışı üzerinde yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda yapan ya da yaptıran kişilere ulaşılamamıştır. Anonim bir çalışma olduğu tahmin edilmektedir. Literatürde köprüye ait tek bilgiye Alman gezgin Hans Demshwam'ın günlüğünde rastlanmaktadır ("İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü" çev. Prof. Dr. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992). Buna göre gezginin yolculuk yaptığı yılın 1555 olduğu göz önüne alınacak olursa, köprünün yapılış tarihinin de bu tarihten de daha eksilere gittiği anlaşılmaktadır.
2. Avunduk Proje Grubu: Köprü ile ilgili çalışmada görev alan teknik elemanlar: Işıl Dinçel (Y. Mimar, Restoratör), Özlem Aytekin (Konstrüktör Teknik Ressam), Bahadır Tosunlar (Restoratör), Dilek Türkmen (Restoratör), Mustafa Çevrik (Yardımcı Eleman).
3. Sadece yaya ve atlı araba yükü için düşünülmüş bu köprü üzerinden 1960-1998 arası İzmit-Gölcük-Yalova hattını kullanan ve tonlarca yük taşıyan kamyon, otobüs ve tırlar geçiş yapmaktaydı ve bunu sonucu da köprü kemerleri ağır yük altında tamamen deformasyona uğramıştı.
4. DLH 4. Bölge Müdürünün 12 Nisan 2001'deki basın açıklaması.

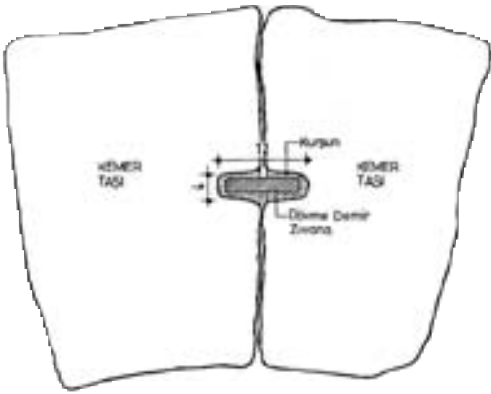

Kemer taşlarındaki zivana bağlantıları.

1 Detayı

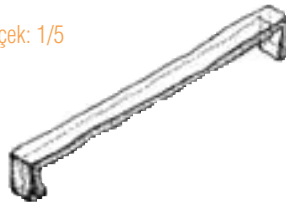
Ölçek: 1/5

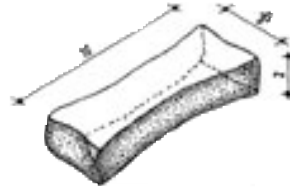
2 Detayı

Ölçek: 1/5

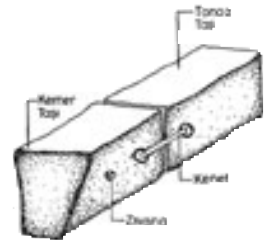
Ölçüler cm olarak verilmiştir.

Dövme demir kenet.

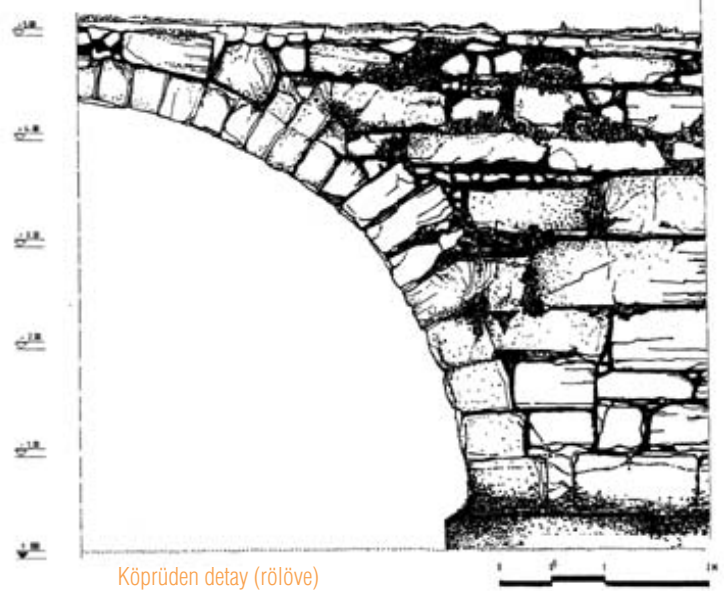

Dövme demir zivana Ölçek: 1/2

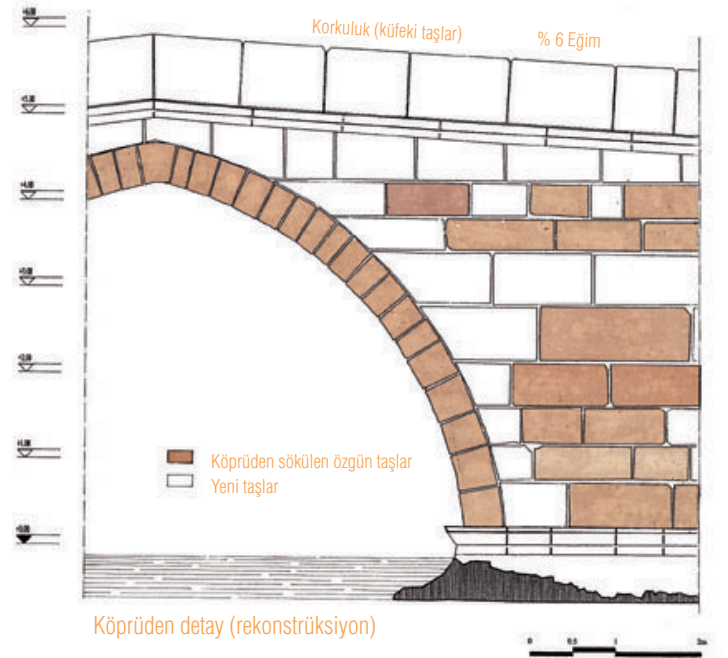

Kemer taşı - tonoz taşı bağlantısı

Ölçek: 1/20

Köprüden detay (rölöve)

Köprüden detay (rekonstrüksiyon)

Altta; Kilezdere Köprüsü sökülm öncesi.

Kentsel Gelişme, Doğal Risklerin Önlenmesi ve Hukuk*

Yves Jegouzo

Fransızca'dan Çeviren: Zeynep Özlem Üskül

Risk kavramı, hukukçular için bir yenilik değildir. Uzun süreden beri, sorumluluk kuramlarının tam ortasındadır. Buna karşılık, yeni olan, risk ideolojisinin hukuk üzerindeki etkisidir. Belirsizliği kabul etmeyen çağdaş toplumlarda, sıfır risk arayışı, eskinin ölümsüzlük arayışının modern biçimi olmuştur. Avrupa'yı hareketlendiren, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, deli dana riskleri ve genelde sağlığa ilişkin tüm kabul edilemez nitelikteki riskler üzerine tartışmalar, toplumumuzun bu gelişiminin göstergesidir.

Yine de ortada bir soru var: İster teknolojik, ister sağlığa ilişkin olsun, insan kökenli bir risk için bu ideoloji egemen oluyorsa, aynı şey doğal risklerle ilgili olarak da geçerli midir? Bu soru, doğal riskleri sınıflandırmaya çalışırsak, hem jeolojik riskleri (yer hareketleri, sismik ya da volkanik riskler) hem de atmosferle ilgili riskleri (fırtına, siklon, kuraklık, çığ) ve bazı tehlike bilimcilerin ayırt ettikleri hidrolojik riskleri (taşma sonucu su baskını ya da sel) kapsar. Böylece tanımlanan doğal risk, iki ayırt edici özellik gösterir: Birincisi, sonuçlarının şiddeti ve kolektif niteliğidir ⁽¹⁾. Doğal risklerin sonuçları, risk kavramını "doğal afet" kavramına, yani sonuçları esas itibarıyla bireysel olanın eşiğini aşan ve belirgin olarak sosyal bir niteliğe bürünen rastlantısal bir olaya götürür. İkincisi, bu zararların kaynağının, ortaya çıkışında ilke olarak insanın sorumluluğunun bulunmadığı olguların var olmasıdır. Bu koşullarda, riskin bertaraf edilmesi tümüyle farklı bir biçimde mümkün olabilir, çünkü ilke olarak risk, riskin kaynağını oluşturabilecek insan etkinliklerinin denetim altına alınmasıyla önlenemez. Doğal risk, doğası itibarıyla, mücbir sebebin özelliklerini gösterir: dışsalılık, öngörülemezlik, karşı koyulamazlık. Bu özellikler, doğal riski, ilke olarak her türlü önleyici eylemin kapsama alanının dışına çıkarır.

Oysa, bu tür bir sonuç o kadar da kesin değildir ve sorunun özü de buradadır. Bu sorun, daha 18. yüzyılda tartışılmıştır. 1775'te Liz-

bon'u kısmen yıkan depreme çok üzülen Voltaire'e cevaben, 18 Ağustos 1755 tarihli mektubunda, J.J.Rousseau şunları yazıyordu: Bu dram doğaya mal edilemez, "altı-yedi katlı yirmi bin evi oraya toplayanlar" bu dramı yaratmışlardır. Rousseau ekliyordu: Lizbon sakinleri başka türlü dağıtılmış ya da yerleştirilmiş olsaydı, "onları, ertesi gün, yirmi mevki ötede, sanki hiçbir şey olmamış gibi aynı neşeli hallerinde görebilirdik."

Kuşkusuz biraz iyimser bir biçimde, J. J. Rousseau, kentleşmenin ve genel olarak yerleşme politikalarının doğal felaketler üzerindeki yansıması sorununu ortaya koyuyordu. Gerçekten, doğal afetler sorununu daha vahim kılan, temelde, gezegenimizin nüfuslanma evrimi nedeniyle, afetlerin etkilerinin büyümesidir. Yeni bir makalede ⁽²⁾, Hubert Kempf, kentleşmenin hızlanmasının -1975'te dünya nüfusunun yüzde 38'ini oluşturan kentli nüfus 1995'te yüzde 45'e ulaşmıştı ve 2015'te yüzde 54'e ulaşacaktır ⁽³⁾- özellikle gelişmekte olan ülkelerde, risklerin artmasına eşlik ettiğinin altını çiziyordu. Kentsel gelişme, sıklıkla anarşik bir şekilde ve doğal riskleri hesaba katmadan gerçekleşmektedir. 1999'da Uluslararası Kızılhaç Örgütü tarafından dünyadaki afetler üzerine hazırlanmış bir rapora göre, "dünyada en hızlı gelişen 50 kentten 40'ı sismik alanda kurulmuştur." Üstelik, fakirlik, ilkel binaların artmasına da neden olmaktadır. Yine aynı rapora göre, "bir milyar insan gecekonduarda yaşamaktadır." Bu olgu, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere, halkın doğal afetlere dayanıksızlığını iyice artırmaktadır. Bu çerçevede olmak üzere, Paris bölgesinde, 1910 yılında yaşanan seviyede bir su yükselmesinin yinelenmesi (yüzyıllık su yükselmesi), yeni kentleşme ve bu yeni kentleşmenin doğası (yeraltı çalışmalarının gelişmesi, yeni teknoloji, vb.) yüzünden yüzyılın başındakine göre çok daha ağır sonuçlar yaratacaktır. Böyle bir afetten 550.000 kişi etkilenecektir ve sigorta şirketleri, böyle bir afetin maliyetini 55 ile 80 milyar

(frank) arasında tahmin etmektedirler ⁽⁴⁾. Öte yandan, eksik bırakmamak için, doğal afetlerin, nükleer santraller ve benzeri tesisler üzerinde yaratacağı etkileri de düşünmek yerinde olacaktır ⁽⁵⁾.

Ancak, kentleşmenin yalnızca halkların doğal afetlere dayanıksızlığını artırma etkisi yoktur. Kentleşme, aynı zamanda, doğal afetlerin üretilmesi sonucunu da doğurur. Ormansızlaşma, nemli alanların düşüncesizce kurutulması, tarımsal yapıların modernleştirilmesi (bölünmüş toprağın toplulaştırılması, vb.) ve toprakların yol haline getirilmesi, Latin Amerika’da yakın tarihli afetlerin ya da Fransa’nın güneyini dönemsel olarak etkileyen yıkıcı su yükselmelerinin gösterdiği gibi, sismik ya da volkanik olayların sonucu olan su baskınlarının, toprak kaymalarının etkilerini artırma sonucunu doğurur.

Sonuçta, bu açıklamalar, doğal risk ile insani risk arasında yapılan ayrımı belirlemeyi gerektirir. İnsan faktörü her ikisinde de o derecede mevcut olmaktadır ki hukuk ikisini zor ayırt etmektedir. Bu tipteki bir felaket, özel bir düzenlemenin konusu bile olsa, Fransız yasa koyucunun art arda doğal felaketlerin mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin 13 Temmuz 1982 tarihli 82-600 sayılı yasada ve sivil savunmanın örgütlenmesine, ormanın yangına karşı korunmasına ve doğal afetlerden korunmaya ilişkin 22 Temmuz 1987 tarihli 87-565 sayılı yasada düzenlediği orman yangınlarının durumu budur.

Bu, hukuksal alanda özellikle duyarlıdır. Bazı yazarlar, kökeni ne olursa olsun, büyük bir felaket anında seferber edilen hukuk tekniklerinin bütününe kapsayan bir felaketler hukukundan söz edilmesini bile düşünüyorlar ⁽⁶⁾. Bu analiz, bazı usuller açısından doğrudur. Özellikle, felaket oluştuğunda alınan acil önlemler farklılık göstermez. Valinin tek otoritesi altında uygulamaya konulabilecek ORSEC planı (ilkyardım örgütlenme planı), varsayımların birinde de öbüründe de uygulanır.

Ancak, bu iki tip risk arasında her şeye karşın bir nitelik farklılığı olduğu tespitinden hareketle, Fransız Hukuku ve Topluluk Hukuku, durumların her birinde uygulanabilir hukuksal mekanizmaları oldukça net bir biçimde ayırmaktadır. Örneğin, Ortaklık hukuku teknolojik riski düzenlememekte (Directives Seveso I ve II) ve ender istisnalar dışında, doğal afetleri hedef almamaktadır. Bu nedenle, kentleşmede doğal risklerin dikkate alınması sorunu Fransız hu-

kukundan hareketle incelenecektir. Bunu yaparken, Fransız hukukunun elbette ülkeyi tehdit eden doğal risklerin özgül niteliğiyle –Fransa’da su baskınları volkan riskine göre çok daha sık rastlanan bir risktir– belirlenmiş olduğunun ama her şeye karşın, Fransız topraklarının belirli bölümlerini ciddi şekilde etkileyebilecek, örneğin sismik olgular gibi, tüm doğal riskler yelpazesinin bütününe dikkate aldığının altı çizilecektir.

Bu girişten sonra, Fransız hukuku, kentleşmeyle ilişkilerinde doğal riski nasıl hesaba katmaktadır? Şematik olarak, cevap üç yönlüdür.

Birincisi, yararı giderek daha çok ortaya çıkan ve sorunu düzenleyen genel ilkeler alanında yer alır. Bu genel ilkelerin yararı, belirgin kuralların yokluğunda ve doğal afetleri niteleyen belirsizlik ortamında, hem yönetimin hem de yapımcıların eylemine yol göstericilik yapma olanağı sağlamasındadır.

Kentleşmenin yalnızca halkların doğal afetlere dayanıksızlığını artırma etkisi yoktur. Kentleşme, aynı zamanda, doğal afetlerin üretilmesi sonucunu da doğurur.

İkincisi, kentleşme ve çevre usullerinde ve genel düzenlemesinde doğal riskin daha çok dikkate alınmasını sağlamaktan ibarettir.

Sonuncusu, öbür girişimlerin yetersizliğinin saptanmasından hareketle, doğal risklerin, daha doğrusu verebilecekleri zararların önlenmesine uyumlu özgül hukuksal araçların uygulamaya konmasında bulundu.

Doğal riskin dikkate alınmasını düzenleyen genel ilkeler

Doğal riskin niteliği dikkate alındığında, kendisini dayatan ilk yöntem, riskli bölgelerin sürekli biçimde kullanımını yasaklama yoluyla ya da doğal afetin etkilerini sınırlayan özel talimatlar uygulanması yoluyla, riski değil ama sonuçlarını ortadan kaldırmaya ilişkin önlemdir.

Sorunun zorlukları karşısında, bu son yıllarda, Fransız hukuku, risklerin önlenmesini sistemleştirme arzusunu taşıyan bir dizi ilke etrafında oluşturulmaya çalışıldı. Temeli daha çok uluslararası hukukta ve topluluk hukukunda olan bu ilkeler, yakın zamanda, çıkarılacak çevre kanununun iki genel maddesinde, Kır Yasası’nın L 200-1 ve L 200-2. maddelerinde top-

landı. Ancak, bu ilkeler, diğer metinlere değişik biçimlerde dahil edilmişlerdir.

Mantıksal, kronolojik ve hukuksal yaptırım derecesine göre sınıflamak gerekirse, söz konusu olan, idari kararlar aşamasında doğal riskin dikkate alınması zorunluluğu, bilgilendirme zorunluluğu, önleyici eylem ilkesi ve sakinme ilkesidir.

A. Doğal riski dikkate alma yükümlülüğü

1. Doğanın Korunmasına İlişkin 10 Temmuz 1976 Tarihli Kanun, çevreci kaygılara genel saygı zorunluluğu getirmektedir. Bu zorunluluk, çevre üzerinde çalışma ya da düzenleme yapan ya da bunların yapılmasına olanak veren kararları alan herkesi etkiler. Bu zorunluluk, somut olarak, çevre düzenleme kararlarının oldukça katı usullere tabi olması biçiminde ortaya çıkar. Bu usuller, özellikle, projenin çevre üzerindeki etkilerini ölçmeyi sağlayan ön incelemelerin gerçekleştirilmesini içerir. Bu usullerin en çok bilineni etki değerlendirmesidir.

Bu ilkenin doğal riskleri içerip içermediği sorusu elbette soruldu. Gerçekten, 10 Temmuz 1976 Kanunu –Kır Kanununun L 200-1 ve 2. maddelerinin öbür ilkeleri gibi– çevreye verilen zararları hedef almaktadır. Bu kavramın, çevreye verilen bir zarar olmaktan çok çevrenin bir bileşeni olan doğal riski kavraması o kadar da doğal değildir. Ancak, çağdaş çevre hukuku bir globalleşme eğilimi taşımaktadır. Globalleşme, doğal riski, bizatihi çevre kavramının içinde dikkate almaya götürmektedir. Bu eğilim, doğal risklerin önlenmesinin mekanın çevresel yönetiminden ayrılmasının zorluğu düşüncesine dayanır. Daha önce belirtildiği gibi, sel bir doğal olguysa, su havzasıyla ilgili düzenleme eylemleri ve sele maruz bölgelerin kentleşmesinin, selin önemini ve sonuçlarını ağırlaştırıcı nitelikte olduğu düşünülür.

Bu tahlil, çevrenin dikkate alınması zorunluluğunun başlıca koşullarından birisi olan etki değerlendirmesi uyumsuzluklarında artık kabul görmektedir. Başlangıçta, yargıç, kendisini, etki değerlendirmesinin tasarlanan bir projenin doğal riskler üzerine etkilerini tahlil etmesi gerektiği düşüncesiyle sınırlıyordu. Böylece, bir yolun gerçekleştirilmesinden önce yapılan incelemeler, yapılacak çalışmanın, sel riski konusunda yapabileceği etkileri düşünmek zorunluluğundadır (7). Ancak, başka göstergelerini de göreceğimiz akıl yürütmenin tersine çevrilmesiyle,

yargıç, projenin gerçekleştirilmesini tehdit edebilecek doğal risklere değinmeyen bir etki değerlendirmesinin yasaya aykırılık içerdiğini düşünme noktasına geldi (8).

2. Şehircilik hukuku, daha da açık bir şekilde, yetkili otoritelerin, şehircilik belgelerini, en başta da nazım plan ve arazi kullanım planlarını hazırlarken, doğal riski dikkate almak zorunda olduklarını öngörmektedir. Bu, genel bir biçimde, Şehircilik Kanunu’nun L 121-10. maddesinden çıkmaktadır. Madde, şehircilik belgelerinin “öngörülebilir doğal riskleri önlemeye elverişli koşulları belirlemek” zorunda olduğu denge denilen ilkeyi koymaktadır. 2000 yılı sonunda kabul edilmesi gereken dayanışma ve kentsel yenilenme kanunu ile içeriği yakın gelecekte güçlendirilecek olan bu ilke, planları bu yönlendirmelerle uyumlu olması gereken yerinden yönetim birimlerini bağlamaktadır. İdari yargıç, bu hükümden oldukça açık sonuçlar çıkarmaktadır. Örneğin, POS (arazi kullanım planı) müelliflerinin öngörülebilir doğal riskin önlenmesiyle bağdaşmayan bir şehircilik öngörmüş olmaları ve böylece L 121-10. madde hükümlerini ihmal etmiş olmaları gerekçesiyle, Mandelieu POS’unda yapılan bir değişikliği iptal etmiştir (9).

Daha da açık bir şekilde, şehircilik planlarının doğal riskleri dikkate alma zorunluluğu, mevcut doğal riskleri tahlil eden ve tutuk arazi bölümünün bağdaşırılığını haklı kılan, ön araştırmaların gerçekleştirilmesini kabul etmeye götürür. Böylece, nazım planının sunuş raporu, “doğal risklerin önlenmesini dikkate alarak” tutuk kentleşme seçeneklerini haklı kılmak zorundadır (Şehircilik Kanunu, md. R 122-25). Aynı şekilde, POS sunuş raporu, yargıç denetiminde, öngörülebilir doğal riskleri tahlil etmeye mecburdur. Yetersiz incelemenin yaptırımı şekil kusuru nedeniyle POS’un iptali olduğundan, bu incelemeyi yeterince belirgin biçimde yapmak zorundadır (10).

B. Bilgilendirme yükümlülüğü

Risk alanında bilgilendirme, üç düzeyde örgütlenmek zorundadır.

1. Bilgilendirme hakkının birinci yönü, şeffaflık hakkıdır. Bazı yazarlar gerçeğe ulaşma hakkından söz etmişlerdir (11). Yurttaşlar, mülk sahipleri, risklerin varlığı konusunda elde edilebilir tüm bilgilere ulaşabilmelidirler (12). Bu hak, en az sorun yaratan haktır. 17 Temmuz 1978 ta-

rihli kanunla düzenlenen, idari belgelere ulaşma özgürlüğüne ilişkin Fransız idare hukukunun genel metinlerinden kaynaklanır. Ancak, daha sarıh metinler, bu hakkı doğal riskler alanında düzenlemişlerdir.

87-565 sayılı 22 Temmuz 1987 tarihli Kanun, büyük riskler hakkında yurttaşların bilgilendirme hakkını tanımaktadır ve 90-918 sayılı 11 Ekim 1990 tarihli kararname, bu bilgilendirme hakkının uygulanmasını düzenlemiştir. Riske maruz kalabilecek kişilerin ulaşabilecekleri bilgilerin içeriğini ve biçimini, bu bilgilere ulaşmanın usullerini tanımlamaktadır ⁽¹³⁾. Öte yandan, doğal risklerin belirlenmesine götüren usullerin tamamına yakını, hem risk konusunda hem de idarenin bu risklerden çıkarmayı tasarladığı, özellikle mülkiyet hakkına getirilecek sınırlamaları, inşaat yasağını, ve benzeri konuları ilgilendiren sonuçları halkın öğrenmesini sağlayan bir kamu soruşturmasının ardından gelir.

2. Ancak bu hak –özellikle 11 Ekim 1990 tarihli kararnamenin tanıdığı hak– daha zor olan ikinci bir sorunu ortaya çıkardı: Bilginin varlığı sorunu. Şeffaflık hakkı, görülecek bir şeyler varsa işleyebilir! İlke olarak, 1990 kararnamesi bu ihtiyaca cevap vermektedir, çünkü her ilde, bölgede mevcut risklerin bütününe bir araya getiren, büyük risklere ilişkin bir il dosyası (DDRM) tutulmasını öngörmektedir. Bu il envanteri temelinde, belde sakinlerinin maruz kaldığı risklerin bütününe sayımını yapan ve belde sakinlerini riskler konusunda bilgilendirme ve risklere karşı duyarlı kılma amacını taşıyan birleşimsel belediye dosyaları (DCS) hazırlanmak zorundadır. DCS ⁽¹⁴⁾, 1987 Kanununun tanıdığı bilgi edinme hakkının etkinliğini sağlayan temel belgeyi oluşturur.

Zorluk şuradadır ki bu envanterler kamu kurumlarının karmaşık ve pahalı incelemeler yapmalarını gerektirir. Bu nedenle, her yerde yapılmış değildirler. Bizzat çevre bakanına göre, 1997’de, kanunun yayımlanmasından 10 yıl sonra 91 tane DRM yapıldıysa 2000 DCS inceleme aşamasındaydı, oysa 22.000 belde bir ya da birçok büyük riske maruzdur ve bunlardan 10.000’i önemli insani sonuçlar içermektedir.

3. Son olarak, bilgi edinme hakkının üçüncü bir yönü vardır: Bir doğal afetin yaklaşması halinde –elbette bunun öngörülebilir olması ölçüsünde– kamu kurumlarının halkı bilgilendirme yükümlülüğü. Bu, kuşkusuz, riskin önlenmesinin en önemli gelişme kaydettiği husustur. 11

Mayıs 1990 kararnamesi, artık yalnızca bir “risk” değil ama “tehlike” haline gelen durumun yaklaşması ya da belirmesi durumunda halkı uyarma işlevini görececek bir ulusal uyarı kodunun kabulünü öngörmektedir. Bu kod, halka, riskten korunmada en elverişli önlemleri alma olanağı sağlayacak yönergelerin hemen yayınlanmasını öngörmektedir.

C. Önleyici eylem ilkesi

1. Önleyici eylem ilkesi, uzun süre, alışılmış, hem medeni hem de idari sorumluluk anlayışına dayanmıştır. Böylece, idari polisin yetkileri kuramı çerçevesinde, idarenin, düzenleme yetkisini kullanma ve riski önlemek ve kamu güvenliğini sağlamak için böylece davranma yükümlülüğüne sahip olduğu çabucak kabul edilmiştir. İdarenin bu alandaki ihmali, sorumluluğunu doğurabilecek bir kusur oluşturur. Bununla birlikte, doğal risklerle ilgili olarak, zorluk, –bazı gelişmelere karşın– içtihadın genelde ağır kusur aramasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, çığın önlenmesi konusunda, idare, ihmali ağır kusur oluşturuyorsa sorumludur ⁽¹⁵⁾. Ayrıca, bir doğal afetin ortaya çıkışı, çoğu kez, idarenin sorumluluğunu gerektirmeyen mücbir sebep olarak değerlendirilmektedir.

İdare hukuku genel kuramının uygulanmasının bu sınırları, idarenin üstleneceği daha net bir önleyici eylem yükümlülüğünün ifade edilmesini özellikle ilginç kılmaktadır.

Bu yükümlülük, ilke olarak, 2 Şubat 1995 Kanunundan kaynaklanmaktadır. Uluslararası hukuktan, özellikle Oslo ve 22 Eylül 1992 tarihli Paris sözleşmesinden ve Avrupa Birliği Antlaşmasının 130 R maddesinden doğrudan esinlenen 1995 Kanunu, önleyici eylem ve çevreye verilen zararları kaynağa düzeltme ilkesini koymaktadır. Bu metin çevre hukukunun temel ilkelerinden birisi olarak değerlendirilmektedir ve bu haliyle, gelecekteki Çevre Kanununun başında yer alacaktır.

Bu ilkenin ifade edilme biçimi özellikle ilginçtir. Bunun anlamı, bir projenin ya da bir faaliyetin çevre üzerindeki zararlı etkileri konusunda bilimsel kesinliklerin varlığı halinde, önleyici önlemlerin hayata geçirilmesi telafi edici önlemlere göre ayrıcalıklı kılınmak zorundadır. Öte yandan, bu ilkenin kapsamı şöyle belirlenmiştir: Önleme “eldeki en iyi teknikler ekonomik olarak kabul edilebilir bir maliyetle” kullanılarak gerçekleştirilecektir. Önleme yükümlü-

lüğünün kapsamı ve sınırlarını belirlediği ölçüde, bu iki formülasyon önemlidir. Elbette uygulamaya konulacak teknolojiler ve eylemler en üst düzeyde olmak zorundadır ama aynı zamanda ekonomik açıdan kabul edilebilir olmalıdır. Burada, risklere karşı önleyici eylem ekonomik hesaplama öğeleri dahil edilmektedir. Bu öğeler, idari yargıcın kamu yararının ⁽¹⁶⁾ yani ekonomik maliyet önleyici eylemin yararlılığı ilişkisinin değerlendirilmesinde kullanmış olduğu öğeleri anımsatmıyor değildir. Bu düşünme tarzından birçok sonuç çıkarılması denenebilir. Her şeyden önce, ekonomik gelişme düzeyi dikkate alınarak kabul edilebilir bir maliyete belirgin bir etkinliğe sahip tekniklerin varlığı varsayımında, idari otoritelerin bunları dayatma yükümlülüğünün olduğu anlamına gelir. Fransa’da, sismik risk açısından bunun böyle olduğu düşünülebilir. Çünkü, dayatılan önlemlerin ek maliyeti, yapı global maliyetinin yüzde 5-10’u aralığında yer almaktadır. Önleyici eylem ilkesi, aynı zamanda, ekonomik maliyetin, yasal olarak, birçok önleme çözümü arasında yeğlenen kriter olabilir. 2 Şubat 1995 Kanunu, bu akıl yürütüşün iyi bir örneğini vermektedir: Kanuna göre, devlet, büyük bir doğal riske maruz kalan konutları, “halkın kurtarılması ve korunması kamulaştırma giderlerinden daha pahalıya mal olacaksa” yasal olarak kamulaştırabilir ve böylece insani sonuçlarını ortadan kaldırarak riski önler (Md. 11).

2. Yararına karşın, bu önleyici eylem ilkesi sınırsız değildir. Her şeyden önce, doğal risk taşıyan faaliyetlerin yürütülmesi halinde, esas olarak çevreye verilecek zararları kaynağında ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir genel ilkeye başvurma olanağı olup olmadığı sorulmalıdır. Bu düşünülmemiş değildir ama doğrulanması gerekir.

Özellikle, önleyici eylem ilkesi, daha belirgin bir sınır içerir. Bu ilke, varlığı bilimsel alanda hiç kuşku taşımayan kesin bir riskin varlığı halinde etkili olur. Doğal riskler için sorun, bilinme zorluğundan ve çok sayıda öngörünün belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. 1999 sonunda Fransa’yı harabeden fırtınalar sırasında, tarihçiler, arşivlerin hiçbir benzerini ortaya koymadığı bir doğal felaketin şiddeti karşısında şaşkınlıklarını belirtmişlerdir ⁽¹⁷⁾. Sismik alanda, bilim belirli bir gelişme gösterdiyse de, belirsizlikler hala çok fazladır. Böyle olunca, hukukun tanımladığı biçimiyle önleyici eylem aşamasını

aşmak ve sakinme ilkesine başvurmak mı gerekir?

D. Sakınma ilkesi

1992 Rio Deklarasyonu’nun on beşinci ilkesinin, “çevreyi korumak için, sakınma önlemleri, devletlerce, kapasitelerine göre, geniş ölçüde uygulanmak zorundadır. Ciddi ve telafi edilemez zarar riskinin bulunması halinde, mutlak bilimsel kesinliğin yokluğu, çevrenin bozulmasını önlemeyi amaçlayan etkili önlemlerin kabulünü daha sonraya ertelemenin bahanesi olamaz.” hükmünü öngördüğü bilinmektedir. Bu ilke, 9 Mayıs 1992’de kabul edilen ve 94-106 sayılı ve 5 Şubat 1994 tarihli kanunla onaylanan iklim değişiklikleri çerçeve antlaşmasının 3. maddesinde de yer almış ve tanımlanmıştır. Son olarak, Avrupa tek senediyle Avrupa Birliği Antlaşması’na dahil edilmiş ama bu metinde tanımlanmamıştır. “Zamanın bilimsel ve teknik bilgileri dikkate alındığında kesinliğin yokluğu, çevreye ciddi ve telafi edilemez zarar verme riskini kabul edilebilir bir ekonomik maliyetle önlemeyi hedef alan etkili ve oranlı önlemlerin kabulünü geciktiremez.” diyen ilkeyi koyan 2 Şubat 1995 Kanununun yaptığı budur.

Bu ilkenin doğal risklere uygulanması, kendisini kabul ettirmiş görünüyor. Sakınma ilkesine ayırdıkları raporda ⁽¹⁸⁾, P. Kourilsky ve G. Viney’in belirttikleri budur. Raporda, bu ilkenin çabucak çevre hukukunun dışına taşıtığının ve sağlık, teknolojik ve aynı şekilde doğal risk gibi, ortaya çıkan sorunlara uygun hukuksal cevapları sağlamaya elverişli tüm alanlarda uygulamaya başlandığının altını çizdiler.

O halde sorun, daha çok bu ilkenin, risklerin önlenmesinde, özellikle biraz önce sunulanlara göre, ne getirdiğinin bilinmesidir. En belirgin sonucu, gerçekleştirilen tarihsel ya da bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılamamış, kanıtlanamamış ama çalışmaların yetersizliğine ya da uzmanların farklı görüşlerine ya da karinelere dayalı olarak bir belirsizliğin varlığı halinde, riskin dikkate alınmasını zorunlu kılmasıdır. Ancak, bu varsayımında, benimsenmesi gereken tutum ne olmalıdır? Bazılarına göre, “doğurabileceği sorunların bilinmediği andan itibaren bir eylem ya da faaliyete girişmeyi” yasaklamaktadır ⁽¹⁹⁾. Kentleşmeyle ilişkilerinde düşünülen doğal riske uygulandığında, bir riskin varlığından kuşku duyulduğunda, ilgili toprakların kentleşmesini ertelemek gerekeceği anlamını taşıyacaktır.

Fransız çevre bakanının tutumu bu gibi görünmektedir. Bakan, istisnai olarak bile olsa (yüz yıllık baskın) su baskını riskine maruz tüm alanların yapılaşamaz sınıflandırmasına sokulması gerektiğini düşünmektedir (20). Tersine, başkalarına göre, basit bir olanak yükümlülüğünden ibarettir ve yalnızca risklerin incelenmesi gerekliliğini içerir; bilimsel belirsizlik durumunda, düzeyi ekonomik olanaklara bağlı önlem almak, önleyici ihtiyat önlemleri yükümlülüğü koymaktan ibarettir.

Bu ilkenin doğal risklerin önlenmesine müdahalesinin aynı zamanda hem iyi hem de kötü olduğu açıktır. Şehircilik kararlarının alınmasından önce gerekli olan ön düşünce düzeyini yükseltmeyi ve önleme önlemleri konusunda daha talepkâr olmayı zorunlu kılması bakımından en iyisidir. Belirsizlik ortamında, başka genel yararların karşılanması için gerekli kentsel düzenleme ameliyelerini, gerçekten haklılığı kanıtlanmadan eylemsizliğe ve felç edilmesi sonucuna götürmesi ölçüsünde de en kötüsüdür. Doğal riskleri önleme planlarının “önleme” planı değil “karine” planı olduğu, devleti sorumsuzlaşmaya götürdüğü ve kanıtlama yükümlülüğünün riskin yokluğunu kanıtlaması istenen mülk sahiplerinin üzerine aktarıldığı eleştirilerini yapan yerel seçilmişlerin sık sık yakındıkları budur. Bu kaygı o kadar büyüktür ki, ifade edildiği biçimiyle bu ilke, gerçekte, toprağın kullanımının düzenlenmesinin aktörlerinin sorumluluğunu söz konusu edip etmemekte yargıca çok büyük bir yetki vermektedir. “Ağır ve telafi edilemez zarar riski”, “zamanın bilimsel ve teknik bilgileri” ya da “ekonomik olarak kabul edilebilir maliyet” gibi esnek hukuki kavramların kullanılması bu kaygıyı besleyebilir.

Böyle olmakla birlikte, sakinme ilkesi artık doğal riskler pozitif hukukunu kavramaktadır ve burada incelenen öbür genel kurallarla aynı ölçüde kentsel gelişmenin yönetiminde doğal riski daha belirgin bir biçimde önlemeyi amaçlayan Fransız hukukunun yeni gelişmelerine esin kaynağı olmaktadır. Bu sakinme, her şeyden önce doğal olarak şehirciliğe özgü düzenlemelerde araştırıldı.

Şehircilik düzenlemelerinde doğal riskin dikkate alınması

Fransız şehircilik hukuku iki tipte kuralları içermektedir. Bu ayırım, ademi merkezîyetçilikten beri daha da belirginleşmiştir: genel şehircilik

kuralları denilen ülke topraklarının bütününe uygulanabilir kurallar ve ülke topraklarının bir bölümüne uygulanabilir olan, bunların özelliklerine bağlı olarak geliştirilen kurallar. Birinciler devletin yetki alanı içinde, ikinciler ise genel olarak yerel toplulukların yetki alanı içindedir.

Doğal risk tüm toprakları etkileyebilir. Genel bir niteliği vardır. Metropolen Fransa kendisini siklon riskinin dışında sanıyordu. Oysa, 1999 fırtınası Fransız topraklarının başkent dahil büyük bir bölümünü etkiledi ve tropik bölgelerde olduğu kadar zarara neden oldu. Sonuç olarak, bu alanda ulusal bir düzenlemenin varlığı olağandır. Ancak, en genelde, doğal riskler ülke düzeyinde ve ilgili toprak parçasının kullanım niteliğine bağlı olarak oldukça belirli biçimde sınırlanmış olabilirler. Bunların önlenmesi yerel kurallarla daha iyi sağlanabilir. Yerel yönetim reformunun gerçekleşmesinden sonra, risklere karşı önleme kurallarının yerelleştirilmesi sorun yaratmıyor değildir.

Riskleri önlemeye ilişkin yerel kuralların varlığı halinde bile, bunlar yetersiz kalabilir. Kuralların bu yetersizliği çoğu kez bir doğal afet nedeniyle ortaya çıkar.

A. Genel düzenleme

Yukarıda söylenenler dikkate alındığında, doğal riskleri önlemeyi amaçlayan ulusal şehircilik kuralları az sayıdadır.

Bunlar arasında en başta geleni, “sel, erozyon, göçük, kayma, çığ gibi risklere maruz alanlarda inşaat yapılması, eğer izin verilmişse, özel koşullara tâbi kılınabilir” hükmünü getiren eski R. 111-3. maddesiydi. Ancak, bu maddenin metni, uygulanmasını riskli alanın çapının vali tarafından önceden belirlenmiş olmasına bağlı kılıyordu. Gerçi, önemli risk durumunda, yargıç, bu metnin doğrudan uygulanabileceği kararını vermişti (21), ancak bu çözüm yine de tartışmalıydı (22). Bu metin 5 Ekim 1995 tarihli bir kararnameyle yürürlükten kaldırıldı, risk önleme planları R. 111-3. madde ile öngörülen usullerin yerini alıyordu. Bu, planlamanın ve yerel düzenlemenin fiili durumlara uyum göstermesi zor olan genel kurallara üstünlüğünün göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu, genel kuralların bu durumda hiçbir yararının olmadığı anlamına mı gelir? Bu kesin değildir ve Fransız hukuku, tamamlayıcı olarak, Şehircilik Kanunu’nun bazı genel hükümlerine

başvurmayı sürdürmektedir. Bunların içinde en ilginç de Ulusal Şehircilik Kanununun R 111-2. maddesidir.

1. Şehircilik Kanunu'nun R 111-2. maddesi

R 111-2. madde şu hükmü öngörmektedir: "İnşaatlar, konumu ya da boyutları itibarıyla sağlık ya da kamu güvenliği açısından zarar verecek nitelikteyse, inşaat ruhsatı reddedilebilir ya da özel kayıtlarla verilebilir." Önsel olarak (a priori) bu metin doğal riskleri hedef almamaktadır; idareye, durumu nedeniyle güvenlik açısından bir risk içeren (örneğin tehlikeli endüstriyel faaliyetleri barındıran bir yapı) bir binanın inşası iznini reddetme olanağı sağlayan bir metin olarak okunabilir görünmektedir.

Bununla birlikte, Danıştay, metinleri serbestçe yorumlama yeteneğiyle, bu metni, kanunun öngördüğüne ters yönde de uyguladı. R 111-2. maddenin mevcut bir riske maruz kalan bir inşaatın yasaklanmasına izin verdiği değerlendirmesini yaptı. Daha ileri giderek, idari yargıç, açık risk bölgelerinde gerçekleştirilecek inşaatların yasaklanmasında idarenin bu metne başvurabileceğine değil, başvurmak zorunda olduğuna karar verdi. Örneğin, bir çıkış koridorundaki yolların bir bölümünün ve park yerlerinin korunması için gerekli yönergeleri yayımlamayı ihmal ederek ⁽²³⁾ ya da önemli orman yangını riski taşıyan bir bölgede konut amaçlı bir inşaatın yapımına izin vererek ⁽²⁴⁾ idarenin açık bir değerlendirme kusuru işlediğine karar vermiştir.

Yargıcı, açıkça o amaçla yapılmadığı halde bir metni doğal risklerin önlenmesi amacıyla kullanmaya götüren, nedenler üzerinde durmak gerekir. İkili bir açıklama var gibi görünmektedir. Bir yandan, doğal riskleri önlemeye ilişkin yerel kurallar Fransız topraklarının tümünü kapsamamaktadır ve öngörülmeleyen bir riskin ortaya çıkabileceği ve önlenmesi gerektiği varsayımları bulunabilir. Öte yandan, riskleri önlemeye ilişkin yerel kuralların varlığı halinde bile, bunlar yetersiz kalabilir. Kuralların bu yetersizliği çoğu kez bir doğal afet nedeniyle ortaya çıkar. Demek ki, R 111-2. madde tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Yerel kuralların yokluğunu ya da yetersizliğini gizler.

Şehircilik belgelerine sahip olsun olmasın ve aksine tüm kurala karşın tüm beldelerde uygulanabilir bir kamu düzenine ilişkin kural oluşturduğu ölçüde, bu madde bu rolü daha da kolay oynayabilir.

Böyle olunca, bu kuralın uygulanması sorun yaratmıyor değildir.

2. Şehircilik Kanunu'nun

R 111-2. maddesinin uygulaması

R 111-2. maddenin uygulaması, şehircilikle ilgili izinlerin, özellikle inşaat ruhsatının verilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Riskin varlığından bilgi sahibi olan idari yetkili iki şekilde davranabilir.

Birincisi nisbeten basittir. İnşaat ruhsatı vermemek için R 111-2. maddeyi kullanır. Bununla birlikte, bu durumda, yargıç, idarenin red kararı üzerine yaygın bir denetim uygulayacaktır. Özellikle, idarenin, ancak doğal risk kesinse istenilen izni vermeyi reddedebileceği üzerinde duracaktır. Oysa, ön incelemelerin yokluğunda, idare, red kararını gerekçelendirmekte, yakın ve kanıtlanmış örnekleri ileri sürmek dışında, zorluklarla karşılaşabilir.

İkinci tutum daha çok sorun doğurur. Bu tutum, yapımcıya, örneğin anti sismik çalışmalarını gerçekleştirmek gibi, kendisini riske karşı koruyan özel kayıtlar getirmektir. Sorun, elbette hangi kuralların getirileceğini bilmektedir. Bazı idareler, yapımcılardan, projelerinin riske dayanıklı olduğunu gösteren teknik incelemeler istemektedirler. Bu talepler, yasalılığına karşın, tartışmalıdır. Çünkü, idari doktrin ⁽²⁵⁾, Şehircilik Kanunu'nda öngörülmeleyen incelemeleri ya da parçaları istemenin şehircilikle ilgili izinleri vermekle görevli otoriteye düşmediği değerlendirilmesini yapmaktadır. Projelerinin doğal riske dayanıklılığı konusunda yapımcılardan güvence isteyen bazı idarelerin uygulamalarının da yasalılığı konusunda kuşku vardır. Örneğin, orta şiddette deprem bölgesi olarak değerlendirilen Alpes-maritimes'da, inşaat ruhsatı taleplerine, inşaatın sahibinin, imalatın depreme dayanıklılığı konusunda güvence belgesini eklemesi zorunluluğu vardır ⁽²⁶⁾. İdare, elbette bu kuralları bizzat belirleyebilir, ancak bu kuralların neler olduğunu söyleyecek gerekli bilirkişi incelemesine her zaman sahip değildir. Bununla birlikte, bu sorun, çözümünü, çeşitli doğal risk varsayımları kategorisine uygulanabilir ulusal düzeyde tip kurallar konulmasında bulabilir. 22 Temmuz 1987 Kanunu ile 21 Mayıs 1991 kararnamesi bu ulusal düzenlemeyi yaşama geçirme olanağını sağlamıştır. Normal riske maruz binalar için 29 Mayıs 1997 ve özel riske maruz eserler için 10 Mayıs 1993 tarihli kararların belirle-

diği antisismik normlar da bu türdendir. Aynı şekilde, 2 Şubat 1995 kanunu, sismik ya da sismik bir riske özel olarak maruz olan bölgelerde özel yapım kuralları kabul edilmesini öngördü. Bu durumda, inşaatın yapıldığı yere bağlı olarak, inşaat ruhsatı bu kayıtları, R 111-2. maddeye dayanarak koyabilir. Şehircilikle ilgili izinler, şehircilik hukukundan çok, inşaat hukukundan kaynaklanan düzenlemenin uygulanmasının başlatılmasına olanak sağlamaktadır.

Bununla birlikte, bu tipte hükümlere başvurulması, risklerin önlenmesi için yerel kuralların kabul edilmesinden çok daha az etkili görünmektedir.

B. Doğal riskin ülke ve işlemler kapsamında dikkate alınması

20 Haziran 1988 tarihli bir sirkülerde (27), Çevre Bakanı haklı olarak, şunun altını çiziyordu: “Ulus için ekonomik planda en etkili koruma önlemi, risklerin arazi planlamasında dikkate alınmasında yatmaktadır.” Bu anlamda, arazinin kullanımını genel olarak düzenleyen şehircilik belgelerine hakim olan anlayış, birçok yıldan beri, doğal riskin dikkate alınmasına giderek daha önemli bir yer vermektedir. Bununla birlikte, sistemde, kentsel gelişme genel planlamasının üzerine oturan bir doğal riskler özgül planlamasının gelişimini haklı çıkaran yetersizlikler vardır.

1. Şehircilik belgeleri

Çevreyi, nazım planları ve özellikle arazi kullanım planlarını dikkate alma konusunda kamu otoriteleri üzerinde etkili olan genel yükümlülüklerin uygulanmasında, yalnızca doğal riski dikkate alma değil, aynı zamanda bu riskleri tanımlamaya ve yerlerini belirlemeye olanak sağlayacak ön incelemeleri yapma yükümlülüğü altında olduklarına yukarıda değinildi.

Şimdi, şehircilik belgelerinin bu kaygıyı nasıl karşılayacakları ve riskleri önlemek için hangi önlemlerin kabul edilebileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Toprak hukuku üzerinde en doğrudan etkileri olan arazi kullanım planları söz konusu olduğunda, Şehircilik Kanunu’nun L 123-1 ve R 123-18. maddeleri bu sorulara başlıca cevapları getirmektedir. Madde L 123-1 şu hükmü getirmektedir: Arazi kullanım planları “kentsel alanları sınırlandırabilir ya da doğal risklerin varlığını dikkate alarak kentleşmeye açabilir.” Arazi kullanım planlarının sınırlandırabileceği

bölge kategorilerini tanımlayan Madde R 123-18, planın grafik belgelerinin, gerekiyorsa, “her tür yapı ya da tesisin yasaklanmasını ya da özel koşullara tâbi kılınmasını haklı çıkaran su baskını, erozyon, göçük, toprak kayması, çığ ... gibi doğal risklerin mevcut olduğu” bölgeyi gösterebileceğini belirlemektedir.

Pratik olarak, arazi kullanım planı “riskin varlığı nedeniyle korunacak” ND denilen risk bölgelerini tanımlayabilecektir. Şimdi yeterince bol olan içtihat, bir yandan yönetimin bu alandaki yetkilerini ve öte yandan da bu risk bölgelerinin statüsünü belirlemiştir. Bu bölgelerin sınıflandırılması kararı söz konusu olduğunda, yargıç, risklerin mevcut binaların yapımından sonra ortaya çıkmış olması halinde kısmen yapılaşmış ve donanmış yerlerin risk bölgesi olarak sınıflandırılmasının mümkün olduğuna karar vermiştir (28). Bu risklerle ilgili bilgilere dayanarak, bölge düzenlemesi, yeni inşaatları tümüyle yasaklayabilir ya da özel kayıtlara, anti sismik normlara, yükseltilmeye vb. tâbi kılabilir ve daha önce sözü edilen genel düzenlemelere gönderme yapabilir.

İderenin yetkilerinin genişliği yargıç tarafından oldukça iyi belirlenmiş görünse de, belediyeler, bilinen ve öngörülebilir doğal riskleri önlemek için kendilerine tanınan yetkileri kullanmadıklarında, çözümler o kadar da açık değildir. Gerçekten, bu durumda, genel olarak denilir ki arazi kullanım kararını belirlemek ve bölgelemeyi ve şehirleşme kurallarını saptamak, şehircilik planlarının müelliflerine düşer, “bu konudaki değerlendirmeleri, idari yargıç tarafından, ancak açık değerlendirme kusuru taşıyorsa iptal edilebilir” (29).

Önemli bir riskin varlığı kanıtlandığında durum bu olacaktır. Bu durumda, yargıç gerçekleştiren sınıflamayı tümüyle iptal edebilecektir. Örneğin, Nice idare mahkemesi, falezin eteğinde çökme riski taşıyan bir bölgeye ilişkin yapılaşabilir bölge sınıflamasını iptal etmiştir (30). İdari yargıç, bölgelemeyi değil ama bölgelemeye eşlik eden düzenlemeyi de iptal edebilir. Örneğin, Danıştay, Villefranche-sur-mer arazi kullanım planının, deniz kenarındaki bir alt bölgenin sınırlandırmasında açık değerlendirme kusuru bulmuştur. Bu alt bölgede, yüksek derecede taş düşmesi ve çökme doğal riski nedeniyle arazi kullanım planınca yapılaşamaz denilen bir bölgede denizcilik faaliyetlerine bağlı yapılaşmaya izin verilmişti³¹. Buna karşılık, kanıtlanmamış

ama tasavvur edilebilir riskler söz konusu olduğunda, açık değerlendirme kusurunu ileri sürmek zor olacaktır. Bu durumda cevap, şehircilik hukukunda başvurulmaya başlanan sakınma ilkesinin yargıç tarafından kullanılmasında bulunacaktır (TA Lille 19 Nisan 2000, Nord-Nature Federasyonu, AJDA 2000, s. 751, Deharbe'in notu).

2. Yetersizlikler

Doğal risklerin şehircilik belgeleriyle önlenmesi ikili bir sorun yaratmaktadır.

Birincisi, şehircilik belgeleri tarafından konulan inşaat hakkı sınırlamalarının, Şehircilik Kanunu'nun L 160-5. maddesince konulan şehircilik irtifak hakkının tazmin edilmezliği ilkesinden kaynaklanmakta olmasıdır. Doğal risklerin varlığının ortaya çıkardığı değer düşüşleri ve bunun sonucu olan irtifak hakları kendi başına anormal değildir. Buna karşılık bu, mülkiyet hakkının çifte ihlali dikkate alındığında bu irtifak haklarının kurulmasını daha da zorlaştırır.

Bu, ikinci gözlemimizle birleşmektedir. 1983'ten beri, şehircilik belgelerinin hazırlanması ademi merkezleştirilmiştir. Bunlardan sorumlu olanlar belediyeler ya da belediye birlikleridir. Oysa, bu denli ağır ve tazmin edilemeyen doğal risklerin önlenmesine bağlanan bu irtifakların kurulmasının siyasal olarak acılı olacağı açıktır. Bu, küçük ve orta belediyelerde özellikle gerçek olacaktır. Kuşkusuz burada, hem ademi merkezi şehircilik belgelerince doğal risklerin önlenmesi hem de özgül önleme araçlarına başvurunun kaynağı konusunda gözlenen birçok boşluğun açıklaması vardır.

Doğal riski özgül önleme mekanizmalarının ortaya çıkışı

Risklerin önlenmesinin özgül mekanizmalarının uygulamaya konulması Fransa'da eski bir uygulamadır. Yine de, en anlamlı aşama, doğal felaketlerin mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin 13 Temmuz 1982 tarihli ve 82-600 sayılı Kanunun kabulüne rastlar. Özellikle söz konusu olan, bir sigorta kanunudur. Ancak, –doğal risklerin önlenmesi özel hakkını belirleyen de budur– bu kanun, önlenmesini güçlendirmeyi hedef alan, risklere paralel açıklama planları öngörür. Başlangıçtan itibaren, doğal risklerin önlenmesinin planlanması ve zararların tazmininin sosyalleştirilmesi birbirine sıkıca bağlı olacaktır.

A. Risklerin önlenmesi planları

2 Şubat 1995 Kanunu, gerçekte, doğal risklerin önlenmesi özgül planlamasının gerçek hareket noktasını belirleyecek risklerin önlenmesi planlarını öngörür. Elbette, bunlardan önce 1982 Kanununun risklere açıklama planları vardı. Ancak, bunlar hem teknik hem de siyasal nedenlerle etkili olarak uygulamaya konulamadı ve bunun tespiti 1993 ve 1994'te Fransa'yı etkileyen büyük su baskınları sırasında yapılabildi. Şehircilik Kanunu'nun R 111-3. maddesindeki özel çevreler⁽³²⁾, 20 Ekim 1937 kararnamesiyle öngörülen su baskınlarına maruz kalabilen alan planları, 23 Mart 1992 tarihli ve 92-273 sayılı kararnamenin öngördüğü orman yangınına duyarlı bölge planları ya da su baskını riskiyle mücadele etmek için uygulamaya konulan ilk araçlar gibi öbür önleyici planlama araçları için de benzeri gözlemler yapılabildi.

Yeni planlar (PPR-Risklerin Önlenmesi Planı) tüm bu yöntemlerin yerini almaktadır. Uzmanlaşmış planlar ve şehircilik dokümanlarının tersine, devlet tarafından yapılan ve kararlaştırılan planlar söz konusudur.

1. Uzmanlaşmış planlar

Bu çalışmada PPR'lerin teknik ayrıntılarına girme olanağı yok. Bununla birlikte, bunların üç özelliğinin altı çizilmelidir.

Her şeyden önce, bunlar, kaynağı ne olursa olsun doğal risklerin bütününe önlemeye yönelik tekleştirilmiş bir usul oluştururlar. Kanun, yol gösterici mahiyette, su baskını, toprak hareketi, çığ, orman yangını (duruma göre doğal riskler arasında sınıflanmıştır), deprem, volkanik patlama, fırtına, siklon risklerini saymaktadır. Kuşkusuz, bu planlarda öngörülen önlemler, her risk kategorisine uyumlu önlemlerdir.

İkincisi, bu planlar, planlamanın tüm özelliklerini taşırlar. Bu planların hazırlanmasından önce riskleri belirlemeyi sağlayacak ve alınacak önlemlerin yoğunluğunun meşruluğunu haklı kılacak araştırmalar ve tanılar yapılır. Bu teknik araştırma, çoğu kez en karmaşık araştırmadır. Önemlerine göre sınıflandırılmış birçok risk bölgesini sınırlandırabilecek grafik belgeler içerir. PPR'ler, genellikle, tüm yapılaşmanın yasaklandığı kırmızı bölgeleri ve kayıtların konulduğu daha hafif risk bölgeleri olan mavi bölgeleri ayırır. Son olarak ve özellikle, PPR'ler bölgelere göre farklılaştırılmış biçimde uygulanabilir düzenlemeler içerirler.

Üçüncü özellik: PPR'ler mülkiyet hakkına

çok yaygın sınırlamalar getirebilirler. Bu iki şekilde ortaya çıkar.

Her şeyden önce, yalnızca kullanım amacı ne olursa olsun her türlü inşaatı (demek ki yalnızca konutlar ya da kamu binalarıyla ilgili değildir) yasaklamak ya da düzenlemekle kalmazlar, ama aynı zamanda sınıflandırılmış alanların kullanımına ve işletilmesine ilişkin önlemler de içerebilirler. 4 Şubat 1995 tarihli kanunun 40-1/4 maddesi, PPR'lerin "planın kabul edildiği tarihte mevcut olan binaların, ışıkların, tarım yapılan ya da ağaç yetiştirilen alanların düzenlenmesine, kullanımına ya da işletilmesine ilişkin önlemleri" tanımlayabileceği ve "mülk sahipleri bu önlemleri almak zorundadırlar" hükmünü öngörmektedir. Demek ki, PPR'ler, şehircilik belgelerinde yer alanlardan daha katı mülkiyet hakkı sınırlamaları içerebilirler. Bu sınırlamalar mevcut yapıların varlığını etkilemez ama kullanımını etkileyebilir. Sonuçta, PPR'ler kazanılmış hakları kısmen ortadan kaldırabilirler. En azından, bunu hukuksal olarak yapabilirler.

Öte yandan, PPR'ler mülkiyet hakkına yalnızca risk bölgelerinde değil, ama aynı zamanda mücavir alanlarda da idari sınırlamalar getirebilirler. Böylece, "risklere doğrudan maruz olmayan, ama inşaatın, ışıkların, arazi düzenlemelerinin, işletmelerin ... riskleri ağırlaştırabileceği ya da yeni riskler yaratabileceği bölgeleri de belirleyebilirler ve bu bölgeler için yasaklama ya da kayıt öngörebilirler". Örneğin, PPR'ler, suların akma rejimini değiştirebilecek ve yağmurun selleşme niteliğini artıracak düzenlemeleri yasaklayabilir.

2. Merkezi planlar

Risklerin önlenmesinde şehircilik planlarının kısmi başarısızlığı dikkate alınarak, PPR'ler devletin sorumluluğundadır. Bu planları devlet hazırlar ve kabul eder, belediyelere yalnızca danışılır ve belediyeler planların hazırlanmasına katılır. Özellikle, mülkiyet hakkına getirdikleri sınırlamalar kamu yararına irtifak niteliğindedir ve bu nitelileriyle ademi merkezi şehircilik belgelerini bağlarlar. Bir PPR'in kabulü ve bu PPR'in, bir POS tarafından yapılabilir sınıflamasına alınmış bir bölgede, risk bölgesi sınırlaması yapmasının sonucu, aksine bir şehircilik yönergesine karşın inşaatları yasaklamak, POS'un müelliflerini POS'u değiştirmeye macbur etmek olacaktır. Bu, PPR'lerin etkinlik ko-

şuludur. Aynı zamanda, karşılaştıkları sorunlardan birisidir.

3. Karşılaşılan sorunlar

1999 sonunda yalnızca 2000 belediye PPR'le donatılmıştır. Oysa, 10.000 belediye kapsama alınmış olmalıydı. 1999'da Fransa'nın güneyinde yaşanan su baskını afeti, bu konudaki gecikmeyi gözler önüne sermiştir. Bunun nedeni, PPR'lerin uygulamaya konulmasının birçok engelle karşılaşmasıdır. Bu engellerin bir bölümü teknik ve risk konusundaki bilgilerin yetersizliğine bağlıydı. Sonuçta, PPR'lerin hazırlanması çok sayıda ve pahalı ön incelemelerin yapılmasını gerektirdi. Ancak, en önemli iki engel, başka engellerdi.

Bu engeller, her şeyden önce, PPR'ler, devletin sorumluluk alanında olduğundan, sahanın düzenlenmesinin ademi merkezileştirilmesinin kural olarak değerlendirildiği bir ortamda hazırlanmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle, yerel seçilmişler hem risklerin tahliline hem de riskleri karşılamak için ileri sürülen çözümlere sık sık itiraz etmişlerdir.

Yerel seçilmişler, PPR'lerin irtifaklarıyla ilgili mülk sahiplerince cesaretlendirilmişlerdir. Gerçekte, mülk sahiplerine, genel kural olarak, tazminat ödenmemektedir. Risk bölgesinde sınıflandırılmaya bağlı değer kaybı, bu alanda sosyolojik ve ekonomik direnişin son derece güçlü olmasını sağlayacak derecededir. Yadsınamayacak kadar çok sayıda durumda, bu direnişler ancak risklerin önlenmesi mekanizmalarını bu risklerin tazmininin sosyalleştirilmesi düzeniyle eklemlenerek kaldırılabilir.

B. Tazminin sosyalleştirilmesi

Bu anlamda şu anda iki yol izlenmektedir.

1. Daha iyi bir sigorta-önlem birleştirmesi

Bu eklemlenme, 1982 Kanununun temelindeydi. Ulusal toplum doğal felaketlerin mağdurlarıyla dayanışma içinde olduğunu belirtiyordu. Mağdurlara tazminat ödenmesi öngörülmüştü ve tazminat tüm sigorta sözleşmelerinden alınan bir ek vergiyle finanse ediliyordu. Ancak, buna karşılık, gelecekte, vurgunun risklerin önlenmesine yapılacağı öngörülmüştü. Bu düzenleme gerçekte işlemedi.

1999'da M. Dauge'un⁽³³⁾ hazırladığı ve milletvekili olduğu için sonuç olarak önerdiği rapora göre, tazminat artık PPR'in yapılmasına

bağlı olacaktı ve PPR'in yokluğunda, mağdurların zararları, belirli bir sürenin ötesinde, azalan bir biçimde ödenecekti. Öyle anlaşıyor ki, doğal afetlerin topluma artan maliyeti dikkate alındığında, bu yolda ilerleneceği açıktır ⁽³⁴⁾.

2. Risk nedeniyle kamulaştırma

Doğruyu söylemek gerekirse, istisnai olan ikinci yol, 2 Şubat 1995 Kanunuyla açıldı. Gerçekten, Kanuna göre, istisnai durumlarda ve risk önlenemediğinde ya da ancak çok pahalı önlemler gerektirdiğinde, devlet risklere maruz mülk sahiplerinin mülklerini kamulaştırabilir ⁽³⁵⁾.

Burada ceza niteliğinde bir kamulaştırma değil, tazmin niteliğinde bir kamulaştırma söz konusudur. Çünkü, kamulaştırmanın amacı, tehdit altındaki mülk sahiplerinin yeniden iskânını sağlamaktır. Mülkleri, maruz kaldıkları ve çoğu zaman satılamaz hale getiren inşa edilemezlik irtifakının uygulanmasının olağan sonucu olacak değere göre değil, ama olağan kullanım değerine göre tazmin edilmiştir.

Yves Jegouzo, Prof. Dr., Kamu Hukuku Profesörü,
Paris I (Pantheon-Sorbonne) Üniversitesi Onursal Başkanı.

* Bu metnin Fransızca aslı, Galatasaray Üniversitesi, GRIDAUH ve Galatasaray Üniversitesi'ni Destekleme Konsorsiyumu işbirliğiyle, 19-30 Eylül 2000 tarihlerinde Galatasaray Üniversitesi'nde düzenlenen "Kent ve Hukuk: Güncel Sorunlar" başlıklı kolokyumda sunulmuş olup Galatasaray Üniversitesi tarafından, 2001 yılında yayınlanacak *La ville et le droit: question d'actualité* adlı kitapta yer alacaktır.

Kaynakça:

1. C. Lienhard, Pour un droit des catastrophes, D.H., 1995, chron., p. 9
2. Le Monde, 21 Ağustos 1999
3. ONUY World Urbanization Prospects, 1996
4. Sayıştay'ın 1999 raporu
5. Le Monde, 22 Mart 2000
6. C. Lienhard, Pour un droit des catastrophes, D.H., 1995, chron., p. 9
7. CE, 11 Aralık 1996, Orange çevresini koruma derneği, Rev. Dr. Immob. 1997, 403; Dr. Adm. 1997, no 61
8. TA Nice, 29 Ocak 1997, Assoc. Lacovar. LPA 18 juin

- 1997, No 73, concl. A. Poujade iyi bilindiği halde sel risklerinin varlığını zikretmeyen yol yapımına ilişkin bir etki değerlendirmesinin yasaya aykırılığı.
9. TA Nice, 25 Şubat 1997, Prefet des Alpes-maritimes c. Commune de Mandelieu-la-Napoule, conc. Poujade, BJDU 1/98, p. 21
10. CE, 12 Haziran 1995, Bir taş ocağı projesine karşı belediyelerarası dernek, RFDA 1996, p. 390, note E. Le Cornec
11. Lienhard, art. cit. p. 98
12. R. Vigier, Le droit des citoyens à l'information, Face au risque, no 301, mars 1994, 2
13. Bu önlemlerin uygulama biçimleri 21 Nisan 1994 tarihli bir sirkülerle belirlenmiştir.
14. DCS, risklerin okunabilir belirtileri dışında, en başta riske maruz tesisleri işletenlerce hazırlanması gereken güvenlik talimatlarını içeren önemli riskler üzerine belediye bilgilendirme belgesi (DICRIM) ile tamamlanmak zorundadır.
15. CE 14 Mayıs 1986, Commune de Cilaos, AJDA 1986, p. 466, note L. Richer
16. CE Ville nouvelle Est
17. Le Monde, 7 Ocak 2000
18. P. Kourilsky et G. Viney, Le Principe de précaution, Documentation française, 2000
19. C. Lepage-Jessua, Les grands principes tels que les decline la loi Barnier sont à revoir, Courrier de l'Environnement, Mart 1995, p. 23
20. Çevre Bakanının Loire'nin düzenlenmesiyle ilgili illerin valilerine yazdığı 26 Ekim 1992 tarihli mektup
21. CE 23 Ekim 1987, Albout, RFDA 1988, 543, note H. Jacquot
22. CE 10 mai 1989, Setois varlığını koruma derneği, req. no 88904
23. CE 5 Mart 1986, De Talhouet, CJEG, 1987, 772
24. TA Marseille 22 Mart 1993, Vaucluse Valiliği, Rec. p. 506
25. Rep. Min. no 31-737, JOAN Q 29 Ocak 1996, p. 526
26. Le Monde du 23 Ağustos 1999
27. Toprak hukukuna ve doğal risklere ilişkin 88-67 sayılı ve 20 Haziran 1988 tarihli Sirküler (yayınlanmamıştır)
28. CE 25 Kasım 1994, MM. Pierre et Jacques Mauvisseau, req. no 126-642, Ministre de l'Environnement, Urbanisme et Environnement, jurisprudence, 2000, p. 93
29. CE 3 Kasım 1982, Delle Bonnaire, Recueil Lebon, s. 363
30. TA Nice 23 Haziran 1995, Cap d'ail ve çevresi kültür, peyzaj kent derneği
31. CE 29 Mayıs 1991, Villefrancne-sur-mer Belediyesi, req. no 97315
32. Bkz.: Yukarıda II
33. Le Monde, 22 Kasım 1999
34. Le Monde, 9 Kasım 1999
35. Bkz.: Inserget-Brisset, Le renforcement de la protection de l'environnement par l'appropriation publique, Les dispositions de la loi 95-101 du 2 février 1995, LPA 14 Nisan 1995 no 45

Bilgisayarlı ve Verimli Çalışmalar

Ahmet Turan Köksal

Kriz var. Herkesin kafası işleriyle ilgili sorunlarıyla dolu. Teknoloji ve İnternet sayfalarımızın bununla da ilgilenmesi lazım. Öyle ama krizden nasıl çıkılacağı konusunda değerli öneriler verecek değiliz. Bunu ekonomistler bile ifade edemiyorlar. Ancak bütün ülkede krizli günler hüküm sürerken “sanal mimarlık”, “soyut mimarlık”, “sözel mimarlık” gibi konularda tartışınca da gündemden çok uzak düşüyoruz.

Zaten geçen sayıda “sanal mimarlık” tanımının nasıl sakız gibi çiğnendiğini ve “benzetim” ile “sanal” lafının nasıl karıştığını anlatan bir yazı yazmıştım. Bir iş bilgisayar teknolojileri kullanılarak yapılıyorsa ya da işin ortamı ve şekli değişiyorsa hemen “sanal” oluveriyor; buna kıyıyorum demiştim.

Gerçekte o araçları ve yöntemleri değiştirerek oluşturulan, “benzetimdir”. Hâlâ da kızıyorum, ama sanki bu yokmuş gibi, dergimizin geçen sayısında bir yazının anketindeki ilk soru şuydu: “Sanal ortamda tasarlama deneyiminiz oldu mu?”.

“Sanal ortam” dedikleri nedir diye yazıyı okuyunca, bilgisayar kullanılarak klasik stüdyo ortamında tasarlama dışında bir tasarlama deneyimi anlatıldığını gördüm. Tabii benim için oldukça şaşırtıcı ve üzücü oldu. “Benzetim” farklı bir şeydir “sanal” başka şeydir. Ben ne kadar keskin hatları olmadan “sanal mimarlık” kavramına örnekler vererek tanımlamaya çalıştıysam, böyle işlerle bu “sanal” lafının içi oyuldu duruldu. Şimdi ise bana “sanal” lafı hiçbir şey ifade etmiyor. Bundan sonraki yazılarımda nerede yeri gelirse orada “sanal” lafıyla inceden dalga geçeceğimi bilmenizi isterim.

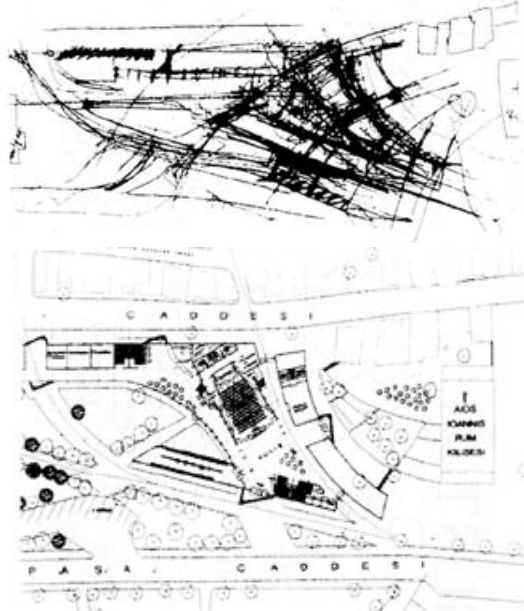
O yüzden bu sayıda oldukça yararlı bir halde, bu krizde bilgisayarla işlerini nasıl kolaylaştırabilecekleri konusunda, mimarlara ve mimari bürolara sohbet tadında bilgiler vermek istiyorum. Çoğu maddeyi biliyor ve kullanıyor olabilirsiniz. İşte bu, bilişimi işinizde ne kadar çok kullandığının kanıtıdır.

Tasarlama

Bilgisayarla tasarlama çok ince bir konu. Tasarlamak derken 146 m²’lik, 9.5 metre saçak kotu verilmiş bir arsaya apartman sığdırmak ve müteahhidi memnun etmek için AutoCAD kullanarak milimi milimine iş çözmekten bahsetmeyeceğim. Böyle durumlarda da bilgisayarla çalışmak işi kolaylaştırıyor, ama konuyu o kadar da sıradanlaştırmayalım.

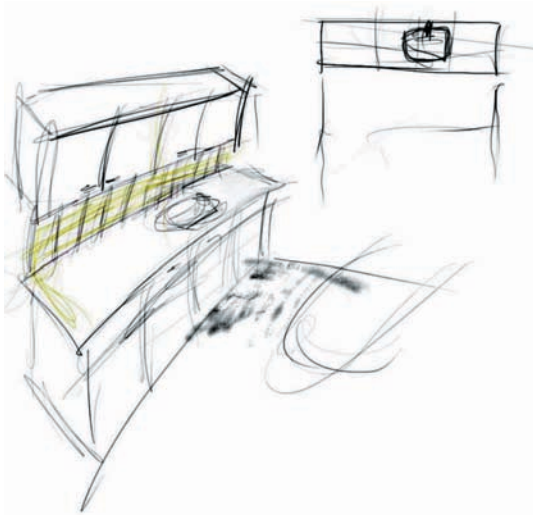
Bir mimarın eskizleri en önemli çalışmalarıdır. Buna itiraz eden yoksa, ikinci kabul edilecek konu, çizdiklerinizi bilgisayara almak için sayısallaştırmanız gerektiğidir. Eğer eskiz kağıdına ya da herhangi bir kağıda bir şeyler karaladıysanız onu tarayıp bilgisayara geçebilirsiniz. Sonra onu AutoCAD ortamına alabilirsiniz. Hatta komutun ismini söyleyeyim: *raster image*. Bunun üzerinden çizime geçebilirsiniz. Sonra tekrar çıktı alıp onu eskiz olarak kullanabilirsiniz. Yani yanında bir sürü stajyer çalıştıran eski tip patron mimarlar gibi lüksünüz olabilir. Karalarsınız ve sabah geldiğinizde masanızda temiz çizilmiş halini bulursunuz. “Sanal tasarlama”ya bu yöntemi de dahil ettiler mi bilmiyorum ama bu benim yıllardır kullandığım çalışma stilim. Haliç kıyısında bir fikir projesi için yapılan çalışmalar buna bir örnek olabilir.

Hâlâ “scan etme” işinden memnun değilim.

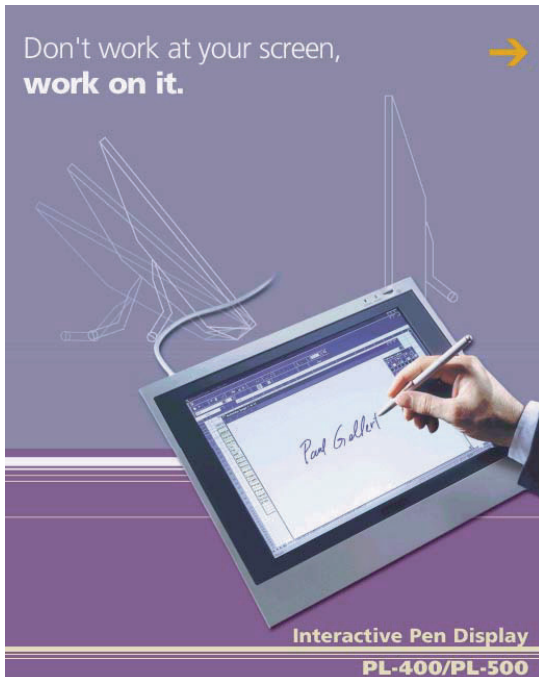
niz sanırım. Şu *mouse*, yani fare, size Carandace marka kaleminiz varken çok itici geliyor. Bir çizgiyi çekmek için dilinizi dışarıya çıkarmanız mı gerekiyor? O zaman bir tablet almanız lazım. Bende var. Farenin altına koyduğunuz *pad* büyüklüğünde, kablosuz bir kalemi, bir de faresi var. Kalemi alıp istersem çizim yapabiliyorum. Çok bastırımda koyu, az bastırımda hafif çiziyor. Sonra boyama ve doldurma fonksiyonları var. İşte sırf size örnek olsun diye bir şeyler çizdim:

Bu aletin çok daha profesyonelleri de var ta-

bii. Ufak modeli bürolar için ideal. Ama daha da rahatıma düşkünüm diyorsanız, masanızın üstünde bir eskiz sayfası tutarmış gibi de çalışabilirsiniz:

Artık marangozunuzu arayıp buna uygun

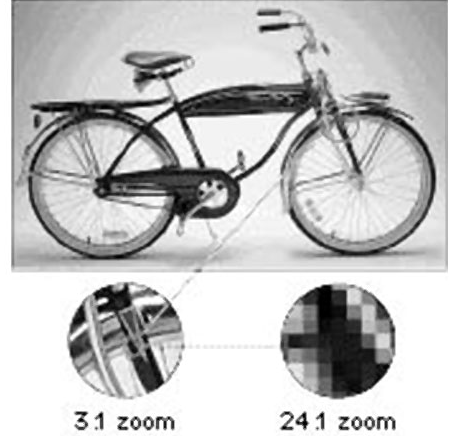

bir masa yaptırabilirsiniz. İnanın bu aletin bedelinin dörtte birinden ucuza gelir.

Sonra “raster” ve “vektör” denilen birbirine

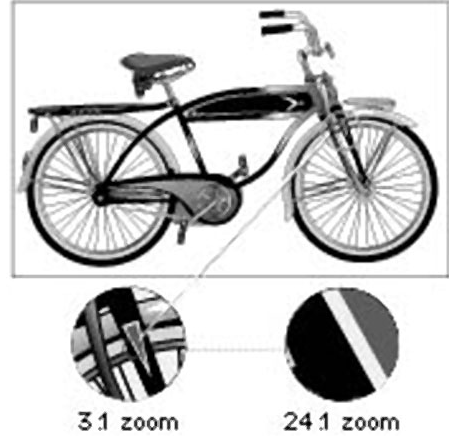
zıt iki kavram var. “Raster” scan edilmiş görüntüdür. Vektörel koordinat sisteminde x,y,z koordinatlarını vere vere çizimi yaparsınız. Scan edilmiş bir resmi düzeltmeniz biraz zor. Çünkü scan edilmiş resim, renkli noktaların yan yana gelmesiyle oluşmuş bir ızgaradır. Yaklaştıkça kırık kırık bu renkli noktaları görürsünüz. Çizgiler üzerinde düzeltme yapmaksa oldukça zordur:

Ancak vektörel olursa her şey geometrik

vektörler ve matematiksel formüllerle olduğundan bunları bilgisayar ortamında değiştirmek çok kolaydır. İstedığınız kadar yaklaşın çok keskin ve düzgün sınırlar ve çizgiler görürsünüz. Ayrıca vektörel bilgi çok kaliteli olmasına rağmen daha az yer kaplar:

Peki bu kadar kolaylıkları varsa neden hep

vektörel çalışmıyoruz, diyebilirsiniz. Çünkü vektörel çalışmak zordur (AutoCAD eliniz ayağınız olacak). Ayrıca bilgisayarlar daha kolayca scan edilen raster bilgiyi vektörelere çeviremiyorlar. Bununla ilgili programlar var. Mesela yıllar boyu oluşturduğunuz projelerinizi sayısallaştırmanız gerekiyor. Çünkü aydınlar katlanıp açıldıkça yırtılıp gidiyor. Herkese her şekilde gösteremiyorsunuz. Kopyalanması da, küçültülmesi de pahalı. Küçülttükten sonra büyütme daha da kötü. İşte bunun için projeleri scan

edip vektörleştirme de bilgisayarda tasarlama sürecinin önemli bir bölümüdür. Pek bilinmez ama öyle. Bunun dışında çalışmalarınızı artık sevmeseniz de vektörel ortamda saklamaya, ya da oluşturmaya çalışınız.

Yeni teknolojileri anlatan sayfalar gibi oldu yazı. Hemen başka bir yerden bakalım. Sadece eskizleri sayılaştırmakla bu iş olmaz tabii. Bir de leke şeması denilen bir kavram var. Yüksek lisans derslerinde yaptığım ilk çalışmada bir leke şeması çıkartma programı oluşturmuştum. Benim yüksek lisans kürsüm “Bilgisayar Ortamında Mimarlık” (isim çok hoşuma gitmese de iyi bir kürsü). Neyse böyle olduğu için tüm tasarlama kriterlerimizi devamlı olarak bilgisayara yüklemeye çalışıyoruz. Benim örneğim bir hastaneydi. Aslında örneklenmesi istenen proje ne kadar karmaşıksa o kadar yararlı oluyor. Gariptir.

Verilen programa göre bilgisayar size bazı sorular soruyor. Bu arada programın çalışma tabanı bildiğimiz AutoCAD. O zamanlar “Release 11” vardı. Sorgulama komutları ile bir mekân için soruları cevaplıyorsunuz. Mekân çekirdeği yakın olmalı mı? (Yakınlık derecesi sayısal ifade ile gösteriliyor. Çok yakınsa 1, iç içeyse 0, uzaksa 4-5 gibi). Mekân ışık alacak mı? Girişi yakın olmalı mı? Acil servisle ilişkisi nasıl? Medikal ga-

za ihtiyaç var mı? Tavan yüksekliği ne olmalıdır? Hijyen açısından hangi bölgede? (Yeşil bölge 1 ve herkesin girebildiği bölge 5 verildi.) Metrekaresi ne olmalı?... gibi daha bir sürü soru var.

Sonunda verilen renge ve büyüklüğe göre bir karalama AutoCAD tarafından oluşturuluyor ve 0,0,0 koordinatları merkez kabul edilip yerleştiriliyor. Eğer birkaç alternatif varsa kural-lara uygun diğer sonuçlar da gösteriliyor. Ancak ne kadar fazla kriter girerseniz bilgisayarın bir yerde takılıp kalmasını da o kadar kolaylaştırıyorsunuz. Sadece basit bir “script dosyası” ile leke şeması çıkıyor.

O zamana göre çok parlak programdı. Tabii bunu dünyada sadece ben mi düşündüm? Hayır. Sonra bu tür programlar, mimarları zorla tip projelere ya da aynı kuralcı işlevciliğe itmiyor mu? Evet itiyor. Ama bir mimarın ilk çalışmalarının şartnameye uygunluk açısından test edilmesi oldukça hoş bir lüks. Çalış, çabala bir şema çıkar. Bunun üzerinde günlerce mesai harca sonra şartnamedeki bir kural yüzünden çalışma uygun olmasın. Oldukça üzücü. Bu program biraz da bunu kolaylaştırıyor.

Bu tasarlamayı kolaylaştıran bir örnek. Ancak bunu sakın ha “tasarlayan” bir program olarak görmeyin. Bu çeşit programlar çok kullanılı-

Popüler not:

Artık yeri geldiğince popüler notlar vermeyi düşünüyorum. Bunlardan ilki bu aralar gösterimde olan The Cube (Küp) isimli film. Eğer filmi izlememiş olan okuyucular varsa lütfen bu bölümü filmi seyrettikten sonra okusunlar. Kimsenin sinema zevkini bozmak istemem. Seyrettiyseniz buyurun...

Bu not, bir film kritiği olmayacak. Zaten filmde konumla ilgili bazı göndermeler bulabildiğim için konuk ediyorum. Her ne kadar filmde, rızaları olmadan bir küp içine hapsedilmiş ve oradan çıkmak isteyen kişilere yapılan eziyet de bulunsu da (bir miktar korku, vahşet, acımasızlık) filmin mekân olgusu açısından oldukça doyurucu bir hali var. Stanley Kubrick’in 2001 Uzay Yolu Macerası’nın kurgusunu andıran bir dinginlikte. Hikaye, kendi içinde kapalı ama bu sefer daha sınırlı bir geometri olan bir küp içindeki odalarda geçiyor. Filmde daha çok insan ilişkileri ön planda. Paranoya sahibi bir doktor, şiddet yanlısı bir polis, okumak dışında bir derdi olmayan bir matematikçi, tuzak uzmanı otistik bir genç ve tabii ki bunların yanında bir mimar (bu küpün kabuğunu o tasarlamış). Mimar kahramanlık yapmıyor ve bu adamları oradan kurtaramıyor. Zaten genel olarak film oyuncularının bir ortak yönü var: Hepsi çoğunlukla umutsuz ve amaçsız. İçinde bulundukları küp onlara öyle bir acı veriyor ki, amaçsız olmalarına rağmen çıkmak ve eski hayatlarına dönmek için ellerinden geleni yapıyorlar.

Labirent gibi bir yer ama odalardan odalara paslanmaz çelik kasa kapısı gibi soğuk kapaklardan geçerken, odalardaki tuzaklarda ölme tehlikesi de var.

Bunlar fire vere vere odaları dolaşırken devamlı başladıkları yere dönüyorlar. Odalar devamlı suretle birbirinin tekrarı çünkü. Sonunda yaptıkları hesaplamalardan aslında hiç odayı değiştirmeseler olurmuş gibi bir kavram ortaya çıkıyor.

Filmi anlatacak değilim polisin yaptığı pislikler sonunda mimar, matematikçi ve otistik genç kalıyorlar. Sonunda dışarıya çıkan kapıyı buluyorlar. Mimar dışarıya çıkmak istemiyor. Matematikçi, sebebini sorunca, “Dışarıda buradan farklı bir yer yok” diyor. Zaten dışarı çıkış yeri olan açık dehlizden güçlü bembeyaz bir ışık geliyor. O kadar parlak ki giden görünmüyor. Sonunda içinde kayboldukları küplerin mekânsal olarak onları kavradığını; onları eziyetle hapsedse de, devamlı odaları değiştirdiğinde bile aynı yere geleceğini söylüyor. Sonu acıklı; sadece otistik çocuk dışarıya çıkabiliyor. Beyaz ışıkta yok oluyor.

Senaryoda mimarın yaşamaktan bezgin biri olduğu, dışarının da aslında tuzaklar barındıran küpler olduğu ve hayatla o küp arasında benzerlik kurduğu, anlatılıyor. Hoş mimarlar genelde hayat dolu olurlar (benim çevremdekiler öyle). Ama benim çıkardığım başka bir sonuç daha var. Sınırsızlıkta olmanın aslında herhangi bir faydasının olmayacağı,

kurgulanan mekânın belirleyici ve tanımlayıcı olduğunu anlıyoruz(m). Aşağıdaki denkleme bir bakalım.

$$X=X+1$$

Olmayacak şey değil mi? Hangi sayıyla biri toplarsanız yine o sayı eder? İmkânsız gibi görünüyor ama doğru. Eğer X sonsuza istediğinizi toplarsanız yine sonsuz eder. 1 değil daha büyük ve farklı başka sayı da toplarsanız aynı. O zaman tamamen bembeyaz ve tamamen sonsuz bir yerde hareket etmenin hiçbir anlamı yok. Otur oturduğunuz yerde hareket edip yorulmanın ne alemi var.

Bu mantıktan hareketle, sınırını tanımladığımız mekânları şekillendirebilen biz mimarlar, yaptığımız işin aslında ne kadar değerli olduğunu kavrayabilmekteyiz. Devamlı değişen teknolojiye ayak uydurmak iyi de devamlı olarak aynı şeyleri tekrarlamamız sonsuz olan “X”e sadece “1” eklemek olduğunu biliyoruz.

Çok didaktik bir not olduğunu biliyorum ama sayısallaştırmanın ya da bilgisayarlaşmanın sonsuz ayrıntıları ve sınırsızlıkları yaratma tehlikesi olduğu da bilinmeli. Bunun dışında Web sitenizi yapın dedim, ama “homepage”ime hoş geldiniz” diye başlayan sıradan bir şey yaparsanız işte bu küpe yani İnternet’e sıkıcı bir oda daha eklersiniz. Aman ha. Bunun dışında AutoCAD ya da bir başka programda kullandığımız kolay çoklama “Array” komutu, aslında çok da masum sayılmaz ne dersiniz?

yor. Tasarımın oluşturulmasındaki teknik bir sürü ana karar bu şekilde veriliyor.

Milliyet gazetesinde, gazetenin her gün kolaylıkla İnternet üzerine geçirilmesini sağlayacak program üzerine çalışıyorduk. Sonunda yaptık. Ben tüm gazetecilere eğitim verilmesi işini üstlenmiştim. Binanın üçgen bir planı var. İki ana bölümden oluşuyor. Önde gazeteci yazar kısmı, arkada ise matbaa makineleri ve sistem odaları var. Önceleri deneme için diskette ana dizgi makinesine gelen haberleri arkadan alıyordum. Sonra yukarıya ve binanın önüne gelerek onu bir makineye yükleyip sistemin web sayfasına çevrilmesini anlatıyordum. Dersler bitti. Öğrenciler başarılı. Bu dosya transferinin direkt olması lazım. Ama arkadaki makineden çıkıp gelen ağ kablosu 100 metreyi aşıyor. Bu uzunlukta da çok veri kaybı oluyor. Beceremedik ve bizim çalıştığımız makine, 10-15 gün, kablunun veri kaybetmeyeceği bir yere kondu: Yemekhanenin kapısına. Tabii gelen geçen baktığı için tüm yemek zamanı bizim işler duruyordu. İşte *Milliyet* binasının mimari açıdan ya da işlevsel açıdan öncelikle gözükmeyen yapısı. Tamam, zamana göre binalar yaşamalı ve devamlı olarak makyajlanmalı. Ama karmaşık bir yapının tam kapasite ve düzgün çalışması, böyle teknik detayları tasarımın erken safhalarında belirlemekle kolaylaşıyor. Binada iki mekân arasına çekilecek kablunun en kısa yolunu bulan yapay zeka programları var. Kazanılan kablo maliyetleri, bu çalışmayı finanse edebiliyor.

Veritabanları nasır tutmuş, topuk taşı lazım

Yaptığınız her türlü değerli işte ve tasarımda bilgi birikiminizi ortaya koyarsınız. En basiti, odanın kapısının ne tarafa açılacağını bile istemedi bir kurala bağlı kalarak belirlersiniz.

Peki bu kurallar ve bilgiler birliğini bir veritabanına bağlasak. Yukarıda anlattığım hastane için çıkarılan leke şeması gibi, her mekânın bir alanı olsa. Buna *field* deniyor ama terimsel anlamını bir kenara bırakalım.

Elle bir tablo yaparak metraj çıkarıyorsunuz diyelim. İlk sütuna malzemenin numarasını, ikinci sütuna malzemeyi sonra da adedini sonra birim maliyetini yazdınız. Karşılığını çarparak en son sütuna yazıyorsunuz. Sonra tüm parça maliyetler toplanıyor ve en alt satıra toplam maliyet çıkıyor. Bunu artık çoğumuz hesap tablosu programlarında (Excel gibi) yapıyoruz. Peki çiziminizi bu veritabanına bağlamaya ne dersiniz?

Yani daha çizimi yaparken otomatik olarak her mekânı hemen bir satır olarak ortaya çıkartan. Mekânlara koyduğunuz kapıları tiplerine göre sayan ve maliyetlendiren. Ya da mutfağı çekip büyüttüğünüzde, salondaki parke miktarını azaltan ama mutfağın seramik döşemesinin miktarını çoğaltan bir veri tabanı...

Artık çoğu mimar bu şekilde veri ile haşır neşir programları kullanıyorlar. Tamam, siz eskizlerinizi yine yapın, ama artık uygulama projesinde çalışırken hesap makineleri ile uğraşmayın.

Tabii işler ilerledi mi bu sefer bu veritabanına planlama programları da dahil oluyor: Mesela Microsoft Project ya da Primavera türü programlar. İş programı yapıp mekânların boyutlarını, tiplerini değiştirdiğiniz zaman seramikçinin iş/adam diyagramını değiştiriyor ya da “inşaat şu kadar parayı şu kadar zamanda ister” diye size yol gösteriyorsa işe yarıyor demektir. Böyle otomasyona geçmiş mimari bürolar için çok büyük teknolojiler gerekmiyor. Artık sadece İnternet’e bağlanmak için kullanılan bir masaüstü bilgisayar bile bu programları çalıştırıyor.

İnternet meselesi

Daha doğrusu buna ağ paylaşımlı ortam diyelim. Büronuzda iki bilgisayar dahi olsa bana sorarsanız bunları bir ağ ile birbirine bağlamalısınız. Tabii onları da İnternet’e. Artık faks devri kapandı. Bütün yazışmalarınızı dokümanlarınızı e-posta ile yapmalısınız. Tüm çalışmalarınızı klsörlerinde saklamalısınız.

Zaten detay, malzeme ve tüm firmaları İnternet üzerinden bulmalısınız. Bir iş alırken referanslarınızı sunumlarınızı web sitenizde yayımlamalısınız. Genç mimarlara ya da öğrencilere bir şey verebilecek kütüphanez olsa ya da anılarınızı yazsanız bile ne güzel olur. Mesela şehrinizde görmek istemediğiniz bir kötü mimari detayın çekin fotoğrafını, koyun sitenize, anlatın derdinizi. Bunun yanında Mimarlar Odası’nın da böyle iki adresi var. www.mimarist.org, Oda’nın web sitesi ama şu anda sanırım sadece text bazlı. Diğer *Yapı Kataloğu*’nun online hali www.yapkat.com.

Bir web sitesinde sunulabilecekleri aslında çok daha fazla yazardım ama bir başka yazıya kaldı.

Ahmet Turan Köksal, Y.Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Mimarlar Odası Eğitmeni

Diğer popüler not:

Diğer bir film ise Final Fantasy. Bu bilim kurgu filmi bütünüyle bilgisayar modellemesi ile yapılmış. Belki bir bilgisayar oyunundan filmleştirildiği için oynayanların hayal dünyalarında oluşturdukları mekânları daha iyi görselleştiriyor. Ruhlar filan var konusunda. Felsefi olarak “gaia” diye bir şey var:

Ruhların geldiği ve gittiği yer. Aslında tüm ruhların bir yerden geldiği ve oraya gidecekleri anlatımı var. Bu felsefe Anadolu felsefesinde de vardır. Biz “ha” isek, siz “hu”sunuz. Biz “hu” isek, siz de “ha”. “Hay”dan gelen “huy” a gider. Eğer bu felsefeden de kafanız karışırsa tavuk yumurtadan çıkarsa, yumurta da tavuktan çıkar daha nahif. 100 milyon doları aşan bir harcamayla oluşturmuş üretim. Modelleme ile bilgisayarda yaratılan kadın başrol oyuncusunun saçları dahi tek tek modellenmiş. Hadi onu geçin, hanımın elinde 60.000 adet tüy varmış. Bana sorarsanız film endüstrisi bu sefer kendini öyle değil böyle tatmin ediyor. Bence 20 tane araba yakmaktan ya da film için koca geminin maketini yapmaktan hiçbir farkı yok. Para var ve harcanıyor, ilgi çekiliyor. Ha maket üstünde olsun ona para harcan-sın, ha bilgisayar ekranında. Ancak asıl korkum yakında bir “sanal mimarlık” yazısında bu film konu edilirse diye.

Interview:

Polat Akbulut

by Fatma Öcal, Mehmet Yazıcı

page 40

In this issue, we present a little different dossier in the Project/Profile pages. This time our topic is a quite fastidious restoration project. Architect Polat Akbulut, intensively leads the restoration studies of Dolmabahçe Palace since September 1999, when he became the Chief of the National Palaces Department. The studies are underway for about two years and cover a wide range of work, which require serious and qualified efforts. We present this comprehensive study through the interview with Polat Akbulut and some photographs from the palace.

1950s: International Architecture in Turkey

by Neslihan Şik

page 51

This essay aims to summarize the understanding of International Style in Turkey in 1950s. Along with a few projects of the period, technological and theoretical backgrounds and socio-cultural factors are also briefly discussed for an evaluation of how and why International Style was accepted during the period.

Dossier: City and Planning

page 61

Since the great change and destruction suffered by the cities as a result of the Industrial Revolution, the “city” and the changes in the city has been intensively taking place in the agenda of humanity. New ways, new concepts, new theories have been and still being formed in order to be able to control the development of cities. Within this framework “city planning” was conceptualized, regional planning-country planning systems were formed. And the understanding of planning has been under a serious attack since the last 20 years. However, still there is no change in the structure of the contemporary city, which transforms it into a profit mechanism having only an economical function. It seems that the “contemporary city” will be a challenge in the 21st century, as it was in the 20th also. In the dossier the current problems of “city and planning” have been dealt with at most. Both the panel discussion and most of the articles approach the matter from this point of view. The articles of Ruşen Keleş, Yaşar Hacısalihoğlu, Ayşe Gökşin and Peter Davey include the ideas and evaluations on the “impacts of globalization on city planning”, from which the discussions and the new city and planning approaches stem. Although it was written 27 years ago, the article by Cavit Orhan

Tütengil is included in the dossier, while it is meaningful since it shows the relation of the current urban problems with the 27 years old ones.

City, Urbanization and Planning

by Ruşen Keleş

page 79

The traditional utilitarian concept based on the assumption that the arithmetic sum of individual interests is equal to the public interest is no longer valid. Not all individuals, but simply those who are well-to-do and the privileged groups they form, tend to enjoy the benefits of the economic returns created by uncontrolled urbanization. In underdeveloped liberal societies, these prosperous minorities do not only benefit from the consequences of unplanned and disorderly urbanization, but also they play a determining role in the formation of the very policies that affect the pace and patterns of urbanization.

The anti-public policies suggested by the world-wide globalization, aimed at economic liberalization and complete privatization contradict in a fundamental way the principle of public interest. As a result, poor segments of the urban residents are adversely affected by the implementation of such tools as the coast recovery in the provision of basic urban public services. The liberal world view summarized in the World Development Report of 1996 of the World Bank, entitled From Plan to Market, does not seem compatible with the concept of sustainable urban development, and with the principle of public interest. Sustainable development as emphasized in the Rio (1992) and İstanbul (1996) Declarations, would not justify a complete liberalization in urban and environmental affairs. Within this context, it is much deplorable that some academics in Turkey, inspired by globalization, tend to minimize the role of urban planning in the society and to regard it as an imported, modernist and luxury intervention technique. It should be kept in mind that it is because of this way of thinking and the suggestions to make İstanbul as a real and better world city in order to establish stronger ties with world capitalism, would produce considerably harmful effects for our historical, natural urban and environmental values.

Real Face of Globalization and İstanbul

by Yaşar Hacısalihoğlu

page 86

Although the concept of globalization is tried to be identified from different points of view with different contents, it comes to front with its aspect reflecting the markets, high profits and free circulation, emerging in the crisis environment of capital accumulation.

This dimension represents the real face of globalization and the concept acquires different functions in two different worlds. The world of developed countries is the decision-making and control center of globalization: It determines the direction of free trade, financial investments and liquidizing capital. The world of developing or underdeveloped countries, on the other hand, is deceived by the wind of globalization: It strives to globalize more, and it is the implementation field of the decisions made in the developed world.

The more the developed countries globalize, the more the underdeveloped ones gain trouble.

Globalization attracts attention also with its spatial impacts. As the cities carry the deepening differentiation on the one hand, they become the "places of assimilation" losing its originality on the other hand. The wind of globalization also blows with its similar impacts in Istanbul. The spatial differentiation becomes deep, the understanding of planning is made blunt, environmental, historical and cultural values of the city are ignored.

On New Urbanism

by Ayşe Gökşin

page 90

New urbanism is one of the most recent discussions in the field of urban design. The article aims to give information about this urban design approach and to bring up the critics on the subject. New Urbanism is the name given in the 1990s to the oppositions that began in 1980s against suburban sprawl and its consequences in the USA after the Second World War. The process that led to these oppositions is investigated starting from the emergence of the suburbs.

New urbanism principles can shortly be summarized as follows: New urbanist developments support pedestrian-oriented traffic. Diversity in land-uses and in supply of dwellings is an important means against economic and social segregation. The dominance of public spaces must be provided in the developments. All developments regardless of their size must have a centre, discernible edges, a transit system and diversity.

Although its formal approach, restricting codes and unconditionally true claims may make many architects, planners and urban designers have prejudice, new urbanism is a concept that cannot be ignored.

Architecture and Planning in Nazi Germany

by Nilgün Ç. Erkan Biçer

page 96

Totalitarian regimes, wherever they are, share some common characteristics. One such common characteristic is their tendency to transform the urban

environment in accordance with their ideologies.

Plurality of architectural styles marked the urban environment in the Germany of The 3rd Reich, when traditionalism and modernism stood at the two polar ends. The contradiction between traditional architecture and monumental architecture constituted an important aspect of city building policies of the time.

The city building policies of the 3rd Reich were ideologically structured rather than being pragmatically determined. The architecture of the NS was marked by ideological struggles on the one hand, and efforts for restructuring on the other.

Stylistic features of expressionism, classicism and functionalism were used altogether in the architecture of NS. Modernisation was manifest in the highways, public buildings as well as industrial buildings.

The buildings and urban spaces designed during this period however reflected Hitler's own personal preferences more than anything else.

Urban Development, Prevention of Natural Risks and Law

by Yves Jegouzo

page 112

Urban development often comes true anarchically without taking the natural risks into account. According to a report prepared by the International Red Cross in 1999 on the natural disasters in the world, forty of fifty cities with the most rapid urban development are on the seismic areas. Poverty causes bad urbanization and increase in primitive buildings. Additionally, the urbanization itself may also cause natural disasters: Deforestation, withering watery fields inconsiderately, making roads by soil disturb the natural balance and be source for the natural disasters. All of these decrease the endurance of people against natural disasters. From the legal point of view, it is important to determine the difference between the natural risk and humane risk. The role of law here will be both to take the measures to eliminate the risks and to find the opposites and punish them. French law takes the natural risk into account by setting general principles in relation with the urbanization, by trying to take the general arrangement in urbanization into account much more, and by making the necessary arrangements to compensate the risk to be prevented, if it stems from humane mistakes or insufficiencies.

Given that natural disasters such as floods and storms are seen very often and the south region has a serious earthquake risk, it is obvious that the attitude of France against natural disasters and related legal arrangements will be a guide to Turkey.